

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLILAR' DA COĞRAFYA BİLİMİ VE MUSTAFA B. ALİ'
NİN TUHFETÜ'Z ZAMAN VE HARİDETÜ'L EVAN'I
(TRANSKRİPSİYON)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Şehnaz İSTANBULLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat AĞARI**

**Karabük
EKİM/2019**

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLILAR' DA COĞRAFYA BİLİMİ VE MUSTAFA B. ALİ'
NİN TUHFETÜ'Z ZAMAN VE HARİDETÜ'L EVAN'I
(TRANSKRİPSİYON)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Şehnaz İSTANBULLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat AĞARI**

**Karabük
EKİM/2019**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY FORMU.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖN SÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR LİSTESİ.....	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
YÖNTEM VE DEĞERLENDİRME.....	13
Yöntem	13
Değerlendirme	14
1. Birinci Kısım.....	14
2. İkinci Kısım.....	15
2.1. Denizler.....	15
2.2. Irmaklar	16
2.3. Pınarlar	16
2.4. Kuyular.....	17
2.5. Dağlar	17
2.6. Acaib'ül Mahlukat.....	17
3. Üçüncü Kısım	17
3.1. Ekvator Şehirleri	18
3.2. Birinci İklim Şehirleri	18
3.3. İkinci İklim Şehirleri.....	18
3.4. Üçüncü İklim Şehirleri.....	18
3.5. Dördüncü İklim Şehirleri.....	18
3.6. Beşinci İklim Şehirleri.....	18

3.7. Altıncı İklim Şehirleri	19
3.8. Yedinci İklim Şehirleri.....	19
3.9. Yedinci İklimden Aşağı Olan Şehirler.....	19
I. BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
MUSTAFA B. ALİ'NİN HAYATI ve ESERLERİ	20
1.1. Hayatı	20
1.2. Eserleri	21
1.2.1. Ferah Feza	21
1.2.2. Kifâyetü'l-vakt bi-ma'rifeti'd-dâir ve fazlihi ve's-sem	21
1.2.3. Risâle-i Usturlâb-ı Selimi	21
1.2.4. Teshîlü'l-mîkât.....	21
1.2.5. İ'lâmü'l-ibâd fî a'lâmi'l-bilâd	22
1.2.6. Hallu Dâ'irati Mu'addil el-Nehâr (Meridyen Dairesinin Durumu)	22
1.2.7. Tuhfetü'z-zamân ve harîdetü'l-evân	22
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	24
OSMANLILARDA COĞRAFYA BİLİMİ	24
2.1. 14. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri	24
2.1.1. Ali b. Abdurrahman (1398'de sağ)	25
2.1.1.1. Acâ'ibü'l- Mahlûkat	25
2.2. 15. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri	25
2.2.1. Ahmed Bican (1453'de sağ)	26
2.2.1.1. Acaib'ül Mahlukat.....	26
2.2.1.2. Dürr-i Meknun.....	26
2.2.2. Mahmudü'l Bedreddin Aynî (ö.1451).....	26
2.2.2.1. İkdü'l-Cüman Fî Tarihî Ehliz-Zaman.....	27
2.3. 16. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri	27
2.3.1. Ali Ekber Hitai (1516'da sağ).....	27
2.3.1.1. Hıtay-name	28
2.3.2. Piri Reis (ö.1553).....	28
2.3.2.1. Kitab-ı Bahriye.....	29
2.3.2.2. Haritaları	29
2.3.3. İbn Zünbül (ö.1553).....	30

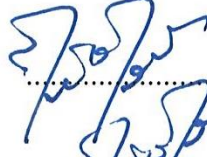

2.3.3.1. Kanun al-Dunya	30
2.3.4. Seydi Ali Reis (ö.1563).....	31
2.3.4.1. Mir'at al-Mamalik	32
2.3.4.2. Kitab'ül Muhit	32
2.3.5. Matrakçı Nasuh (ö.1564).....	33
2.3.5.1. Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn	34
2.3.6. Mustafa b. Ali (ö. 1571).....	34
2.3.6.1. İlam al-İbad fi A'lam al-Bilad	35
2.3.6.2. Tuhfet'ül Zaman ve Haridet'ül Evan	35
2.3.7. Latifi (ö.1582).....	35
2.3.7.1. Risale-i Evsaf-ı İstanbul	36
2.3.8. Sipahizade Mehmed (ö. 1589).....	36
2.3.8.1. Evdahü'l Mesâlik ilâ Marifeti'l Büldân ve'l Memâlik	37
2.3.9. Mehmed Suudi Efendi (ö. 1591).....	37
2.3.9.1. Târîh-i Hind-i Garbî.....	37
2.4. 17. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri	38
2.4.1. Katip Çelebi (ö.1637).....	38
2.4.1.1. Cihannüma	39
2.4.1.2. Levami' u'n-Nûr Fi Zulümat-ı Atlas Minor.....	39
2.4.1.3. Tuhfetü'l-Kibar fi Esfa ri'l-Bihar	40
2.4.2. Evliya Çelebi (ö.1632).....	40
2.4.2.1. Seyehatname veya Tarih-i Seyahat	40
2.5. 18. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri	41
2.5.1. İbrahim Müteferrika (ö.1747)	41
2.5.1.1. Füyûzât-ı Mıknatısiyye.....	41
2.5.1.2. Mecmua-i Heyeti'l Kadime ve'l-Cedide	41
2.5.2. Petros Baranion (1738'de sağ).....	42
2.5.2.1. Cem-nüma fi Fann al-Coğrafya.....	42
2.5.3. İbrahim Hakkı Erzurumi (ö.1780).....	42
2.5.3.1. Marifetname	42
2.6. 19.Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri	42
2.6.1. Mahmut Raif Efendi (ö.1807).....	43

2.6.1.1. Ucâletü'l Coğrafiyye	43
2.6.2. Antepli Abdullah (1862'de sağ).....	43
2.6.2.1. Amerika Seyehatnamesi	43
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
TUHFETÜ'Z ZAMAN VE HARİDETÜ'L EVAN (TRANSKRİPSİYON).....	45
SONUÇ	245
KAYNAKLAR	247
EKLER	252
ÖZGEÇMİŞ	260

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Şehnaz İSTANBULLU'ya ait "Osmanlılar' Da Coğrafya Bilimi Ve Mustafa B. Ali' Nin Tuhfetü'z Zaman Ve Haridetü'l Evan'ı" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Tarih Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	:Prof. Dr. Murat AĞARI	
Danışman Üye	: Prof. Dr. Murat AĞARI	
Üye	: Prof. Dr. Seyfullah KARA	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Tahir BİLİRLİ	

Tez Sınavı Tarihi: 07.10.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Adı Soyadı : şehnaz İSTANBULLU

İmza :

ÖN SÖZ

Mustafa b. Ali'nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan adlı eseri 1526'da yazılıp I. Süleyman'a takdim edilmiştir. Eser yazılırken İbni-i Esir'in Tuhfetü'l Acayib'i, Kazvini'nin Nuzhet'ül Kulub ve Batlamyus'un Coğrafya gibi temel coğrafi eserlerinden birtakım alıntılar yapılmıştır. Müellifin eserinde 16 yy. da dünyanın bilinen sınırları, gezegenler, yıldızlar ve öne çıkan şehirleri hakkında detaylı bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan, Süleymaniye Yazma Eserler kütüphanesinden (eski kayıt numarası 2993) yeni kayıt numarası 2556, talik yazı şeklinde temin edilmiştir.

Müellif eseri üç kısımda yazmıştır. Birinci kısım; gökler ve göklerde olan yıldızlar ve gezegenler hakkında, ikinci kısım; dünyanın şekli hakkındaki düşünceleri sıralar ve iklim içinde ve taşrasında olan okyanuslar, denizler, ırmaklar, çeşmeler, pınarlar, kuyulardan ve dağlardan ve bunlar içinde olan acayip ve gayiplerden bilgi verir. Üçüncü kısım ise yedi iklim ve aşağısında olan şehirlerin başlıcalarını anlatır ve bu şehirlerin Ekvator, Mekke ve Kostantiniyye'ye olan uzaklıkları hakkında bilgi verir.

Tez çalışma sürecimde her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen Karabük Üniversitesi öğretim üyesi danışman hocam Prof. Dr. Murat Ağarı'ya, aileme ve değerlerli arkadaşım Aykut Taşçı'ya teşekkür ederim.

ÖZ

Tuhfetü'z Zaman ve Haridet'ül Evan 16 yy. da Osmanlı Devleti'nde Selimiye Camii muvakkiti Mustafa b. Ali tarafından kaleme alınan coğrafya ve astronomiye dair çeşitli bilgiler barındıran hacimli bir eserdir. Eser yazılırken tıpkı 14-15 yy yazılan Osmanlıda diğer müelliflerin coğrafya eserlerinde olduğu gibi Orta Çağ'da yazılan İbni-i Esir'in Tuhfetü'l Acayib'i, Kazvini'nin Nuzhet'ül Kulub gibi eserlerinin etkisi altında kalındığı görülmektedir. Bunun yanında müellifin muvakkit olması sebebiyle üçüncü bölümde anlatılan yedi iklimdeki şehirlerin Ekvator'a, Mekke'ye ve Kostantiniyye'ye olan uzaklıkları tek tek hesaplanmış ayrıca bu şehirlerin namaz vakitleri hakkında da gerekli hesaplamalar müellif tarafından yapılarak izah edilmiştir. Esere bir bütün halinde baktığımızda yazıldığı dönemde dünyanın şekli hakkındaki düşünceler, gökyüzündeki yıldız ve gezegen gözlemleri, rüzgarlar, okyanuslar, denizler, ırmaklar, nehirler, kuyular, dağlar, adalar ve nihayet yedi iklim içindeki kadim şehirler hakkındaki bilgiler, bugünkü coğrafi ve tarihi bilgilerimizle büyük oranda örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: coğrafya, astronomi, gökyüzünde olanlar, yeryüzünde olanlar, yedi iklim şehirleri.

ABSTRACT

Tuhfetü'z Zaman and Haridet'ül Evan written by Mustafa b. Ali who was the chief person determining the time for Ezan in the 16. Century of Ottoman Empire, is a voluminous work that contains various information about geography and astronomy. It is obvious that this piece of work has been greatly influenced by the other Works of geography like Tuhfetü'l Acayib by İbn-i Esir and Nuzhetü'l Kulub by Kazvini as it was the case with the other Works of geography written in the Middle Ages. Additionally, due to the fact that the author was also the chief person determining the accurate time for Ezan, the distances of the cities in seven climates mentioned in the third chapter to the Ecuador, Mecca and Constantine were calculated individually as well as the prayer times of those cities. When we examine the work as a whole, thoughts about the shape of the world, observations of stars and planets in the sky, winds, oceans, seas, rivers, wells, mountains, islands, and finally the ancient cities in seven climates, coincide with our geographic knowledge and historical information to a great extent.

Keywords: geography, astronomy, ones in the sky, ones on earth, seven climate cities.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Osmanlılar' da Coğrafya Bilimi ve Mustafa B. Ali' nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan' ı
Tezin Yazarı	Şehnaz İSTANBULLU
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Murat AĞARI
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	07.10.2019
Tezin Alanı	Tarih
Tezin Yeri	KBÜ / SBE
Tezin Sayfa Sayısı	260
Anahtar Kelimeler	Coğrafya, astronomi, gökyüzünde olanlar, yeryüzünde olanlar, yedi iklim şehirleri.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Geography at Ottoman State and Tuffat al-Zaman va Haridot al-Avan of Mustafa b. Ali
Author of the Thesis	Şehnaz İSTANBULLU
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Murat AĞARI
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	07.10.2019
Field of the Thesis	History
Place of the Thesis	KBU/SBE
Total Page Number	260
Keywords	geography, astronomy, ones in the sky, ones on earth, seven climate cities.

KISALTMALAR LİSTESİ

As.	: Aleyhisselam
Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
Bkz	: Bakınız
DİA.	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Yy.	: Yüzyıl
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmamıza öncelikle Osmanlı Devleti'nde yaşayan coğrafyacıları ve bu kişilerin belli başlı eserlerini inceleyerek başladık. Coğrafya alanındaki eserleri yüzyıllara ayırarak aynı zamanda bu bilimin Osmanlı Devleti'nde geçirdiği evreleri de görmüş olduk. Ardından bir muvakkit olan Mustafa b. Ali'nin 1526 yılında Osmanlı Türkçesi ile kaleme aldığı Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan isimli eserinin transkripsiyonu yaptık. Transkripsiyonu yapılan eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm gökler ve göklerde olan yıldızlar ve yıldızların durumu hakkında bilgi verir. İkinci bölüm yerin ahvali, denizler, ırmaklar, pınarlar, kuyular ve dağlar ve bunların içinde olan acayıpler hakkındadır. Üçüncü bölümde yedi iklimden ve bu iklimler üzerindeki meşhur yüz elli şehirden bahseder.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Mustafa b. Ali'nin 1526 yılında Osmanlı Türkçesi ile yazmış olduğu Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan isimli eserini günümüz Türkçesine çevirerek, dönemin coğrafya ve astronomiye dair bilgi birikimini ortaya koymaktayız. Yine eser içinde anlatılan yerlerin tarih, coğrafya, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu eser yazıldığı dönemin değişik alanlarına ışık tutmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın ana kaynağı Mustafa b. Ali'nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridet'ül Evan isimli eseri, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı olan Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesinden temin edilmiştir (2993 numaralı). Nesih yazısı ile kaleme alınan eser aslına sadık kalınarak günümüz Türkçesine transkripsiyonu yapılmıştır.

YÖNTEM VE DEĞERLENDİRME

Yöntem

Bu çalışma esnasında okuyucunun eseri çözümlayebilmesi adına metinde bazı sadeleştirmeler yapılmıştır. Bu kurallar metot kısmında gösterilecektir.

Değerlendirme bölümünde ise çalışmanın ana hatlarıyla konusundan bahsedilerek metinde olduğu gibi gerekli bölümlere taksim edilmiştir.

Okuyucunun çalışmayı rahat kullanabilmesi adına terimler dışındaki cümleler günümüz Türkçesi ile yazılmıştır. Bunlardan bazıları: niçe>nice, gice>gece, eyledüğü>eylediği, didi>dedi, kangisi>hangisi, eyülüğüne>iyiliğine, yaşarur>yeşerir, souk-sovuk>soğuk, ahşam>akşam, kimesne>kimse, pençşembe> Perşembe, süd>süt, ittiğine>ettiğine, arkursundan>arkasından, faida>fayda, urlar>bulurlar, niçesin>nicesi şeklinde kullanılmıştır.

Çalışma boyunca Arapçadan gelen özel ve terimsel kelimelerde orijinal haline sadık kalınarak â, î, û, sesleri kullanılmıştır. Kelimenin yaygın anlamı dışındaki farklı kullanımı yeri geldikçe dipnotlar ile belirtilmiştir.

Değerlendirme

Bu eser üç kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısım gökler ve göklerde olanlar hakkında yazılmıştır. Bu bölüm yazılırken güvenilir büyük alimlerin eserlerinden yararlanılmıştır. İkinci kısım kürenin durumu ve iklimler içinde ve taşrasında olanlardan ve ırmaklardan ve çeşmelerden ve kuyulardan ve dağlardan ve bunlarda olan acayib ve garayibden ne var ise alimlerden İbni-i Esir'in Tuhfetü'l Acayib'i, Kazvini'nin Nuzhet'ül Kulub gibi ve Batlamyus'un Coğrafya adlı kitabı gibi eserlerinden yazılmıştır. Üçüncü Kısım her iklimde ve bazı şehirlerde vakit ve saat aralarında olan, anlamaya meyilli ilgili ne var ise ilm-i nücum (yıldız ilmi), ilmi mikat (namaz vakitlerini belirleyen ilim) ve fenn evkât (vakit ilmi) kitaplarından ve açıklamalarından hesap edip çıkarıp bu kitaba yazılmıştır.

1. Birinci Kısım

Gökler ve göklerde olanlar ve yıldızlardan durumları ne varsa onların hakkında bilgi verir. Gök dokuz tabakadır. Aşağıdan yukarıya yedi gökte yedi yıldız vardır. Sırasıyla birinci gök Kamer, Utarid, Zühre, Şems, Merih, Müşteri ve Zühal'dir. Yedinciden yukarı olan göğe felek-i sevabet (sabit gök) derler. Bu gökte yedi yıldızdan büyük görünen bir yıldız vardır sekizinci göktedir Felek'ül Buruc derler. Kimisi bu göğe kürsi der. Dokuzuncu feleğe Felek-i Azam derler bütün feleklerden büyük olduğundan dolayı.

Yıldızların pek çoğu hareket eder fakat hareket etmeyen yerli yerinde duran yıldızlarda bulunur. Göklerin hareketi hakkında açıklamalar verilmiştir. göklerin devri 12 burca bahş eyleneş bunlar: Hamel, Sevr, Cevza, Seretan, Esed, Sünbüle, Mizan, Akreb, Kavs, Cedi, Delv, Hut. Her burç otuz bahş eyleneş her bahş bir derecedir. Her derece 60 bahş eyleneşler her birisine bir dakika demişler her bir dakika 60 bahş eyler her birisine saniye derler.

2. İkinci Kısım

Yeryüzünde denizlerden ve ırmaklar ve pınarlar ve kuyular ve dağlar ve bunların içinde olan acayıplardan meşhur ve makbul kitaplardan yazıp beyan edilmiştir.

2.1. Denizler

Bahr-i Muhit, dünyanın en büyük ve acayıb denizi derinliğı ve öte kenarı bilinmez. Bahr-i Muzlim'de derler. Bahr-i Muhit içinde ve kenarında bulunan cezireler; Cezire-i Haldat, Cezire-i Sırdan, Cezire-i Hasrat, Cezire-i Seali, Cezire-i Gur, Cezire-i Sabur, Cezire-i Felhat, Cezire-i Salil; üç büyük şehir vardır. Tüccarlar uğrar anber gibi değerli taşaları alıp gider., Cezire-i Akapu; öd ağacı çok olur. Cezire-i Nuriye , Cezire-i Nisaü Ricaldir. Batlamyus'un 'Coğrafya' eserinden bu miktar Derya-ı Muhit 'den bu miktar cezire bilgisi verildi.

Derya-ı Çin, Bahr-i Muhit 'den sonra bundan büyük derya yoktur. On iki bin üç yüz cezire vardır. Eserde on yedi adedi hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar: Cezire-i Zağ, Ceziretü's Selahi, Ceziretü'l Cebel, Cezire-i Garved, Cezire-i Katran, Cezire-i Yeman, Ceziretü'r Rah, Cezire-i Vak Vak, Cezire-i Halüs, Ceziretü'l Merce, Ceziretü'l Kamer, Ceziretü'l Melali, Cezire-i Sehab, Cezire-i Timsah, Cezire-i Aturan, Ceziretü'n Nisa, ve Cezire-i Serendip'dir.

Bahrü'l Hint ve Cezaire, büyüklüğünden Derya-ı Muhite ulaşmıştır. Haddinden fazla acayıp cezireler var. Yirmi bin miktar cezireler vardır derler. Cezirelerin yedi tanesi hakkında uzun uzadıya bilgi verilmiştir. Bunlar: Cezire-i Külle, Cezire-i Habe, Cezire-i Bertail, Ceziretü'l Kas, Cezire-i Meskune, Cezire-i Saydun, Cezire-i Selahet'dir.

Bahr-i Hazar, Faris denizinden oluşmuştur. Hakkında bilgi verilen cezireler: Cezire-i Keykavus, Cezire-i Tubran, Cezireü'l Abbad ve Ceziretü'l Hakima'dır.

Bahr-i Umman, derya-ı Faris'ten bir parçadır. Cezire-i Harik, Cezire-i Saltı, Cezire-i Haşger, Cezire-i Kandeh, Cezire-i Dehlan, Cezire-i Sernedusa cezireleri hakkında bilgi verilmiştir.

Bahr-i Kulzüm, Hint denizinden bir parçadır. On beş civarı cezire vardır. Bazısı mamure değildir. Cezire-i Naran ve Cezire-i Cessase hakkında bilgi verilen cezirelerdir.

Bahr-i Zenc; Hint denizinin kendisidir. Zenc şehirleri bu denizin güney yönüne düşmüştür. Derya-ı muhite varıp düşmüştür. Cezire-i Muhterika, Ceziretü'l Avn, Ceziretü'l Fuza, Cezire-i Seksar eserde anlatılan başlıca cezirelerdir.

Bahr-i Mağrib, derya-ı Şam ve derya-ı Kostantiniyye'den bir boğazla içeri girmiştir.

Derya-ı Rum, eserde anlatılan cezireleri: Cezire-i Mecmau'l Bahreyn, Cezire-i Sıkiliyye, Afrintaş Kıbrıt Adası, Cezire-i Seyyare, Cezire-i Tunus, Cezire-i Tagis, Ceziretü'n Nevm, Cezire-i Halita, Ceziretü'd Debran, Ceziretü'l Kisne, Haza'l Bahr'dır.

Bahr -i Cezer, hiçbir deniz ulaşık değildir. Şarkisinde Cürcan ve Taberistan, şimalinde Dilem vardır. Bunda da dört cezire vardır.

2.2. Irmaklar

Bu kaynakların kimisi maşrıktan mağribe akar kimisi mağripten meşrıka kimisi şimalden cenuba dökülür kimisi cenubdan şimale dökülür. Hepsi dağlardan çıkar. Eserde hakkında bilgi verilen ırmaklar sırasıyla: Nehr-i İtil, Nehr-i Ceyhun, Nehr-i Seyhun, Nehr-i Dicle, Nehrü'r Rus (des), Nehr-i Tayriye, Nehrü'l Asi, Nehr-i Sakalat, Nehr-i Fırat, Nehr-i Ülker, Nehr-i Mihzan, Nehrü'l Yemen, Nehr-i Hind Sind, Nehr'ül Amud, Nil-i Mübarek, Buhayra-u Kalyub, Nehrü'l Reml, Buhayra-i Secistan, Buhayra-i Harezmi; Seyhun Ceyhun buraya dökülür. Nehr-i Dinuş (Tuna)

2.3. Pınarlar

Hakkında bilgi verilen on iki adet pınar vardır bunlar: Ayn-ı Kazvin, Ayn-ı Badcani, Ayn-ı Eblenistan, Ayn-ı Siraz, Ayn-ı Evkat, Ayn-ı Şemirem, Ayn-ı Şeberkiran, Aynü'l İkab, Ayn-ı Gırnata, Ayn-ı Gazne, Ayn-ı Fırat, Ayn-ı Tehavend.

2.4. Kuyular

Bedr, Bir-i Urve, Bir-i Mübarek, Bir-i Beysun, Bir-i Nişabur, Bir-i Demavend, Bir-i Berhud, Bir-i Bedâ'a, Bir-i Zevran, Bir-i Zemzem, Bir-i Mutriyye, Bir-i Muazzam, Bir-i Yusuf, Bir-i Hindiyan, Birü'l Kelb, Bir-i hendek, Bir-i Karye-i Abdurrahman kuyuları hakkında bilgi verilmiştir.

2.5. Dağlar

Bu fasıl dağlar ve onda olan acayıplerle ilgilidir. Otuz altı tanesi hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar: Cebel-i kaf; Dünyayı ve Deryayı çepeçevre sarar. Cebel-i Kamer; Nil Irmağı buradan çıkar. Cebel-i Serendip, Cebel-i Ervend, Cebel-i Esire, Cebel-i Acer, Cebelü'n Nedame, Cebel-i Ayun, Cebel-i Luratıs (Cebel-i Zeheb), Cebelü'l Meziyet; Hint Denizi ile Kulzüm denizi arasındadır. Cebel-i Endülüs, Cebel-i Yeranıs, Cebel-ü Kudüs, Cebelü's Setire, Cebel-i Zevra, Cebel-i Hudi, Cebel-i Res-i Cimcime, Cebel-i Kaffur, Cebel-i Harıs Huyret, Cebel-i Hura, Cebel-i Cudkur, Cebel-i Hayyat, Cebel-i Dembavend, Cebel-i Rakim, Cebel-i Save, Cebel-i Seylan, Cebel-i Summak, Cebel-i Suver, Cebel-i Sakliye, Cebel-i Tahire, Cebel-i Fik, Cebel-i Taberistan, Cebel-i Fergana, Cebel-i Kaysun, Cebel-i Hind, Cebel-i Telasim'dir.

2.6. Acaib'ül Mahlukat

Bu bölümünde değişik insan tanımlamaları yapılmıştır. Bunlar: Devalpay; Derya-ı Zenc ceziresinde kayış baldırlı insanlardır. Gütah Bal; kısa boylu kızıl benizli ve dört karış boyları vardır ve Çin cezirelerindedir. Kelim Guş; Yecüc Mecüc iklimi kenarındadır ve kulakları döşek olacak kadar büyüktür. Merdum Hor; Derya-ı Çin ve Zenc cezirelerinden taifedir, insan eti yerler. Nimten; yarım gövdeli kimselerdir. Tepesinden aşağı bir tarafı yoktur, Çin cezirelerindedir. Nesnas; Uzun boylu başlarının iki yanında yüzü ve gözü vardır. Her birisi hem erkek hem dişidir ve doğurur.

3. Üçüncü Kısım

Şehirler hakkında yazılmıştır. Yedi iklimden bazı şehirler detaylıca anlatılmıştır.

3.1. Ekvator Şehirleri

Kubbet'ül Arz, Gana, Kanbele, Gökü, Melende, Lucce-i Berber, Zegave, Necaşe, Habeş, Süsyetü's Sin, Hemedan, Sili, Kenkder'dir.

3.2. Birinci İklim Şehirleri

Tekrur, Dünkule, Şehr-i Nübe, Rahbe, Zebid, Aden, San'a, Zeyla, Habele, Saba, Bane, Sahar, Süfare, Hanko ve Hatku'dur.

3.3. İkinci İklim Şehirleri

Yirmi yedi dağ ve yirmi yedi ırmak ve elli büyük şehir vardır. On üç tanesi hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar: Sus-i Aksa, Ağman, Mekke, Medine, Cidde, Kavs, Asvan, Hürmüz, Nehlivar, Kenbat, Kınuc, Tecnis, Kakla ve Levkin'dir.

3.4. Üçüncü İklim Şehirleri

Yirmi üç dağ ve yirmi iki ırmak vardır. Yirmi şehir hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar: Kasaba-i Tanca, Zevile, Mehdiyye, Kayravan, Dımaşk; Şam vilayetinin şehirlerindedir. Küfe; Fırat ırmağı kenarındadır. Bağdat, Feytum, Basra; Hz Ömer zamanında kurulmuştur. İstehra, Şiraz, Mansure, Kandehara, Trablusgarp, İskenderiye, Dimyat, Mısır, Feyyum, Beytü'l Makdis ve Taberiye'dir.

3.5. Dördüncü İklim Şehirleri

Yirmi beş dağ, yirmi ırmak ve üç bin sekiz yüz doksan altı pare şehir vardır. Bunlardan yirmi dört tanesi hakkında bilgi verilmiştir. Marakeş, Site, Kurtuba, Tunus, Atina, Sakız, Manisa, Rodos, Antalya, Konya, Trablus, Şam, Malatya, Halep, Amed, Musul, Tebriz, Hemedan, Kazvin, Kumm, Tus, Merve, Keşmir, Beluc,

3.6. Beşinci İklim Şehirleri

Kaşyune, Sinterin, Fas, Malaka, Talitla, El-Cezair, Rumiye, Anabolı, Agarbos, Selanik, Sirez, Üsküb, Sofya, Edirne, Gelibolu, Kostantiniyye, Bursa, Kütahya, Anguriye, Kayseriye, Sinob, Amasya, Erzurum, Trabefzun, Tiflis, Bilkan, Babü'l Ebvab, Necare, Semerkand, Yenkes Kasaba-i Şaş, Tit, Midilli, Babü'l Hadid eserde yer verilen şehirlerdir.

3.7. Altıncı İklim Şehirleri

On bir büyük dağ ve kırk ırmak ve bin şehir vardır. On dokuz tanesi anlatılmıştır. Bunlar: Slemenke-i Portakal, Semure, Ceneviz, Venedik, Budin, Semendre, Alacahisar, Niş, Niğbolu, Saray, Silistre, Kefe, Belencer, Piş balıg, Karakum, Hanbalıg, Özkend, Erkeşiye, Sedd-i Yecüc Mecüc'dür.

3.8. Yedinci İklim Şehirleri

On bir dağ, kırk ırmak ve bin pare şehir vardır. Sekiz şehir anlatılmıştır. Bunlar: Periş dar-ı Melik-i Efrense, Pic; Tuna kenarında şehirdir. Suçav Dar-ı Melik-i Kara Boğdan, Akça Kirman; Karadeniz kenarında düz yerde bir şehirdir. Halkın bazıı Müslüman bazıı kafirdir. Torlud demekle meşhur ırmak akar. Azak, Çerkeş, Abaza, Bulgar'dır.

3.9. Yedinci İklimden Aşağı Olan Şehirler

Cezire-i Tevli, Medine-i Sa'ari, Rusya, Arsaya, Çenakebe'dir. Bunlar hakkında bilgi verilmiştir.

I. BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA B. ALİ’NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Hayatı

Mustafa b. Ali XVI. yüzyılın başlarında İstanbul’da doğmuştur. İsim zinciri Muslihuddin Mustafa b. Ali er-Rûmî el-Muvakkıt şeklindedir. Geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra Mîrim Çelebi ile dönemin önde gelen diğer âlimlerinden matematik ve astronomi dersleri aldı. Uzun süre Sultan Selim Camii’nde muvakkıtlık yaptı ve bundan dolayı Selimi nisbesiyle ve Koca Saatçi şeklinde tanınmıştır. 1560’dan sonra sarayda reisül müneccimin olunca Müneccimbaşı Mustafa Çelebi diye tanındı; halk arasında ise daha çok Koca Saatçi lakabıyla biliniyordu. 1571 yılında vefat etmesiyle yerine Takıyyüddin er-Râsid tayin edilmiştir.¹

Mustafa b. Ali, eserleri hocalarından Mîrim Çelebi gibi Farsça değil kendinden önceki Sultan Selim Camii muvakkıtı Konevî Mehmed b. Kâtib Sinan gibi Türkçe yazdığı görülmektedir. Bunun gerekçesini birçok çalışmasının önsözünde bu alanda araştırma yapanların yazdıklarını kolayca anlamalarını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı onun bilhassa astronomi aletlerinin kullanımına ilişkin eserleri Osmanlı muvakkıtlarının başvuru kaynakları haline gelmiş ve devletin son zamanlarına kadar güncelliğini korumuştur; günümüze ulaşan çalışmalarının çokluğu ve yaygınlığı da bunu göstermektedir. Amelî astronomi çizgisini takip eden Mustafa b. Ali’nin döneminin bilgi düzeyi çerçevesinde en zor geometri, trigonometri, özellikle küresel trigonometri ve nümerik analiz verilerini kullanması, ayrıca problemleri anlaşılır bir dille açıklayıp onlara daha basit ve uygulamalı çözümler getirmesi eserlerinin birer el kitabı haline gelmesine ve çok geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılmasına sebep olmuştur.²

¹ İhsan Fazlıoğlu, “ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, s.287, İstanbul,2006 ; Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi (ed.), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), s.49, İstanbul, 2000.

² Fazlıoğlu, ag.m., s.288.

1.2. Eserleri

Mustafa b. Ali'nin eserlerinin hemen hepsi astronomiyle ilgili olup üçü Arapça, diğerleri Türkçe olmak üzere yirmi dört eseri bilinmektedir.

1.2.1. Ferah Feza

Kendi icadı olan rub'-i âfâkî adlı bir astronomi aletinin yapım ve kullanımı hakkındadır. Bir mukaddime ile yirmi babdan oluşan kitap Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa'ya ithaf edilmiştir. (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2282/3).³

1.2.2. Kifâyetü'l-vakt bi-ma'rifeti'd-dâir ve fazlihi ve's-sem

1529 yılında yazılan eser, Risâle-i Mukantarât ve Risâle fi'l-mukantarât adlarıyla da bilinir. Rub'-i mukantârat adlı astronomi aletinin özellikleriyle nasıl kullanılacağından bahseden risâlenin günümüze 120'ye yakın nüshası ulaşmıştır. Müellif nüshası, Viyana Kraliyet Kütüphanesinde nr. 1430/1'dir.⁴

1.2.3. Risâle-i Usturlâb-ı Selimi

1544 yılında kaleme alınan kitap kendi geliştirdiği bir usturlap türünün kullanılmasıyla ilgilidir. Bir mukaddime ile kırk beş bab halinde düzenlenen eser, klasik astronominin en önemli aletlerinden olan usturlap tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 1923'dür.⁵

1.2.4. Teshîlü'l-mîkât

1529'da rub tahtasının (rub'-i müceyyeb) yapımı, özellikleri ve kullanımı üzerine bir mukaddime ile yirmi beş bab olarak telif edilen eserin kütüphanelerde beş ayrı içerikli 100'e yakın nüshası vardır. Bu durum, müellifin zaman içerisinde çalışmasını tekrar ele alıp yeni tecrübelerini eklediğini göstermektedir (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 44.).⁶

³ Fazlıoğlu, a.g.e., s. 288.

⁴ Fazlıoğlu, a.g.e., s.288.

⁵ Fazlıoğlu, a.g.m., s.288.

⁶ Fazlıoğlu, a.g.m., s.288.

1.2.5. İ‘lâmü’l-ibâd fî a‘lâmi’l-bilâd

Eser, Fas’tan Çin’e kadar 100 büyük şehrin İstanbul’a kuş uçuşu uzaklığını, enlem ve boylamını, kıblesinin sapma açısını, ayrıca en uzun ve en kısa günler gibi çeşitli astronomi ve coğrafya bilgilerini içerir.⁷ 1525 yılında kaleme alınmış olup Kanûni Sultan Süleyman’a ithaf edilmiştir. Müellif mukaddimede İstanbul’u dünyanın merkezi gördüğünü belirtmekte ve seçtiği şehirlerle bir anlamda Osmanlı hilâfet ufkunun sınırlarını çizmiştir. Eserin otuzdan fazlası İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere pek çok nüshası bulunmaktadır. Müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 5633’dür.⁸

1.2.6. Hallu Dâ’irati Mu’addil el-Nehâr (Meridyen Dairesinin Durumu)

27 Aralık 1531 tarihinde Yavuz Sultan Selim Camii muvakkidi iken tamamlanmış ve Sadrazam Ayas Paşa’ya ithaf edilmiştir. Meridyen dairesinin çıkartılması ve bu daire ile yapılan işlemleri içerir.⁹

1.2.7. Tuhfetü’z-zamân ve harîdetü’l-evân

Eser standart İslam kaynaklarına dayanılarak oluşturulmuştur. Bir mukaddime ve dört kısımdan meydana gelmektedir.¹⁰

Mustafa b. Ali 1526’da yazdığı bu kitabın giriş bölümünde kitabın kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre eser, Çağmîni’nin el-Mûlaḥḥaş fî’l-hey’e’si, Kadızâde-i Rûmî’nin bu esere şerhi, Demîri’nin Ḥayâtü’l-ḥayevân’ı ve Zekeriyâ el-Kazvîni’nin ‘Acâ’ibü’l-maḥlûkât’ından geniş ölçüde faydalanılarak yazılmıştır.¹¹ Bundan sonra eserin bölümleri başlar. Birinci bölümde felekler ve feleklerde olanlar, yıldızlardan ve yıldızların durumları hakkında bilgi verir.¹² İkinci bölümde yerin ahvali, denizler, ırmaklar, pınarlar, kuyular, dağlar ve bunların içinde olan

⁷ Ekmeleddin İhsaoğlu, Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi, (ed) İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2000, s.49.

⁸ Fazlıoğlu, a.g.m., s.287

⁹ Fazlıoğlu, a.g.m., s.288.

¹⁰ Mahmut Ak, Osmanlı Coğrafya Çalışmaları, C.2, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Sayı:4, İstanbul 2004, s.166.

¹¹ Fazlıoğlu, a.g.m., s.287.

¹² Tuhfetü’z Zaman ve Haridetü’l Evan, s.

acayıplerden bahseder.¹³ Üçüncü bölümde yedi iklimden ve bu iklimler üzerindeki meşhur yüz elli şehrin vakit saat ve mesafeleri hakkında bilgi verir.¹⁴

Bunların dışında Müellifin diğer eserleri; Risâle fi'l-amel bi'r-rub'i'l-müceyyeb, Risâle-i ceyb-i müceyyeb-i âfâkî, Risâletü'l-meserrât fî ilmi'l-mîkât, Risâle fî marifeti'ssâât, Risâle-i usturlâb-ı Selîmî, Risâle fi'l-amel bi-zâti'l-kürsî, Risâle fî ilm-i felek, Risâle fî marifeti's-sâa bad ahzi'l-irtifâ, Risale-i rub-ı müceyyeb, Teshîlü'l-mîkât, Risâle-i rub-ı müceyyeb, Vefiyâtü'l-evkât, 18. Mirât-ı kâinât, Risâle fî istihrâcı rü'yeti'l-hilâl, Risâle-i mukantarât, Tesyirü'l-kevâkibi's-semâiyye li-Sa,,di'd-devleti's-şerîfeti's-Süleymaniye'dir.¹⁵

¹³ Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan, s.

¹⁴ Tuhfetü'z Zaman ve Haridet'ül Evan, s.

¹⁵ Hasan Özer, Semra Sever, Osmanlı Döneminde Yazılmış Bir Astronomi Eseri: Muvakkit Mustafa b. Ali'nin Teshilü'l-Mikat'ı, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2018, s.150.

2. İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLILARDA COĞRAFYA BİLİMİ

Osmanlı Devleti'nde coğrafya bilimi, başlangıç döneminde Arap ve Fars eserlerinin tesiri altında kalmıştır. XV. Yüzyılı bu eserleri tanımakla geçiren, XVI. yüzyılda ise bir yandan tercüme yapan, bir yandan da seyahatnameler, denizcilik, yollar ve bazı önemli şehirler üzerine kitap ve risaleler yazan müellifler sayesinde önemli bir gelişme göstermiştir.¹⁶ Osmanlılarda coğrafya bilgileri, XIX. Asırdan önceki devirlerde, esas itibarıyla eski kitabi bilgiler mevcuttur. Osmanlı coğrafyacılarının eski coğrafya eserlerini, doğrudan doğruya tercüme etmek suretiyle derleme ve toplama şeklinde, bazen ise yeni bilgi ekleyerek gelecek kuşaklara aktarmıştır.¹⁷

Osmanlılar zamanında XIII/XIX. yüzyıla kadar biri medreseden yetişen âlimlerin temsil ettiği Doğu tarzı coğrafya ekolu, diğeri ise denizcilerin ve medrese çerçevesi dışında olan kişilerin temsil ettiği Batı Avrupa'daki kartografyaya ve keşiflere dayanan coğrafya ekolu olmak üzere iki coğrafya ekolu ele alınmıştır. Medrese eğitimi alan bilginlerin coğrafya konusundaki eserleri de iki alt grupta incelenebilir. Birincisi İslam ilmi coğrafya geleneğine dayanan ve onun devamı olan eserler, ikincisi ise geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden ve daha çok, edebi bir kaygıyla, eğlendirici yarı efsanevi tarzda yazılan kozmografya, coğrafya, botanik ve zooloji karışımı Acâ'ibü'l- Mahlûkat tarzı eserlerin serbest tercümeleri ile başlar¹⁸

2.1. 14. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri

14. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde coğrafya bilimi incelendiğinde önemli eser olarak Ali B. Abdurrahman'ın Acâ'ibü'l- Mahlûkat eseri ön plana çıkmaktadır.¹⁹ Bu eser 14. yüzyılın sade Türkçesiyle yazılmış orijinal bir eserdir. Bu dönemde yazılan Ahmed Bican'ın Kazvini'den iktibas ettiği Acâ'ibü'l- Mahlûkat'ndan farklıdır.²⁰

¹⁶ Mahmut Ak, "Coğrafya, Osmanlılar Dönemi", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.62.

¹⁷ Cevdet Türkay, *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1999, s. 11.

¹⁸ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.29.

¹⁹ Adıvar, a.g.e., s.29.

²⁰ Adıvar, a.g.e., s29.

2.1.1. Ali b. Abdurrahman (1398'de sağ)

Hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

2.1.1.1. Acâ'ibü'l- Mahlûkat

Ali B. Abdurrahman' ın Acâ'ibü'l- Mahlûkat eseri tek nüsha olup, halen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin orijinal nüshası, mevcut değildir. 174 yaprak olan eserin yazarı hakkında bilgi yoktur. Eser çok ayrıntılı olup, yöresel coğrafyaya önem verilmiştir. Kozmoğrafik ve Ansiklopedik mahiyette olan eser, esas itibarıyla, iki kısma ayrılır. Birinci kısım batıdan doğuya kadar şehirler, kaleler, buralardaki insanlar ve denizlerin ve adaların bilgileri içerir. İkinci kısım ise Ansiklopedik mahiyetteki yöresel coğrafya ile ilgilidir.²¹

2.2. 15. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri

15. yüzyıl ilim tarihimiz bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Sahn-ı Seman medreselerinin kurulmasıyla birlikte müsbet ilimlerde ilerleme kaydedilmeye başlanmıştır. II. Mehmet coğrafya ilmine karşı şahsen ilgi göstermiş, Batlamyus' un klasik coğrafyasını Arapçaya tercüme ettirmiştir. Batlamyus coğrafyasının aslı, Fatih'in şahsi kütüphanesinde mevcuttur. 15. Yüzyılda astronomik coğrafya esasları, gerek Fettullah Şirvani, gerek Fatih zamanında Maverâünnehir'den İstanbul'a gelen Ali Kuşçu'nun matematik ve astronomiye dair eserleriyle kurulmuş olduğu gibi, mekân bilgisinin gelişmesi bakımından bu yüzyıl, Osmanlılarda Semerkant mektebinin devamıdır.²²

Osmanlı müelliflerinin coğrafyaya ilgileri önce, İslam coğrafyacılarının Arapça ve Farsça olarak yazdığı eserlerine mütalaa etmek, akabinde yoğun bir tercüme şerh faaliyetiyle ilim muhitine tanıtmak şeklinde olmuştur.

En büyük ilgiyi Zekeriya Kazvini'nin (ö.1283) Acaibü'l Mahlukat'ı çekmiştir. Eser ilk önce muhtemelen Rükneddin Ahmed tarafından Türkçeye tercüme edilerek Çelebi Sultan Mehmed'e (1413-1421) sunulmuştur.²³

²¹ Türkay, a.g.e. s.17

²² Türkay, a.g.e, s.21.

²³ Mahmut Ak, Osmanlı Coğrafya Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C2 Sayı 4, İstanbul 2004, s. 164.

2.2.1. Ahmed Bican (1453'de sağ)

Yazıcıoğlu Salih el-Katib'in oğlu olup Hacı Bayram Veli'nin müridlerinden XV. Asırda yaşayan mutasavvıf ve müelliflerindedir. Yazıcıoğlu Mehmed'in küçük kardeşidir. Malkaraya bağlı Kadıköyünden Gelibolu'ya gelen ailesi ilmiye sınıfına mensuptur.²⁴

2.2.1.1. Acaib'ül Mahlukat

Ahmed Bican'ın (857/1453'te sağ) Acaib'ül Mahlukat adlı eseri, Zekeriya Kazvini'nin (ö.1283) Acaib'ül Mahlukat adlı Arapça eserinin serbest ilaveli tercümesidir. Eser orijinalinden çok Farsça tercümelerine dayanır. Müellif içine başka kitaplardan hikayeler almış orijinal eserin bazı kısımlarını atmıştır. Kitap dünyanın yaratılışı, gökler, yıldızlar, melekler, günler aylar, yıllar, denizler, şehirler, madenler, taşlar, bitkiler, insanlar, cinler ve hayvanlar olmak üzere 17 fasıldan meydana gelir. Eserin birçok nüshası yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunmaktadır.²⁵

2.2.1.2. Dürr-i Meknun

Yine Ahmed Bican'ın Acaib'ül Mahlukat'a benzeyen Dürr-i Meknun adlı eseri ondan daha orjinaldir. Eser on sekiz bin alemlerini işaret ederek on sekiz baba ayrılmıştır. Ayet, hadis, tefsir hikayelerde dünyanın yaratılışından, bazı peygamberlerin hallerinden, kıyamet alametlerinden bahseder. Bablar ise: 1. Gökler ve göklerde olan acayip, 2. Yerler ve yerlerde olan acayip, 3. Yeryüzü, 4. İlmi hendese ve iklimler, 5. Dağlar, 6. Sular ve adalar, 7. Şehirler ve bölgeleri, 8. Camiler, 9. Süleyman Peygamber, 10. Belkıs'ın Süleyman'ı ziyareti, 11. Ömürlerin takdiri, 12. Allah'ın hışmıyla helak olan yerler, 13. Otlar ve Yemişler, 14. Heykeller ve tasvirleri, 15. Simurğ ve Anka, 16. Rumuz-ı cifriye, 17. Kıyamet alametleri, 18. Münacat, dualar ve bazı mesail. Kitap Necdet Sakallıoğlu tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir.²⁶

2.2.2. Mahmudü'l Bedreddin Aynî (ö.1451)

Oldukça karışık ve yoğun faaliyetlerle dolu bir hayat süren ve ömrünün büyük bir kısmını devlet hizmetlerinde geçiren Aynî, çeşitli konularda birçok eser

²⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi, (ed) İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000, s.5.

²⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s.5.

²⁶ İhsanoğlu, a.g.e. s.8.

yazmıştır. Tarih ve coğrafya alanında telif ettiği İkdü'l Cuman fi tarihi ehli'z-zeman adlı geniş ve hacimli eseri oldukça önemlidir.²⁷

2.2.2.1. İkdü'l-Cüman Fî Tarihî Ehliz-Zaman

Aynî, yirmi cildi bulan bu umumi tarihi daha sonra kardeşi Şehâbeddin Ahmed'le birlikte sekiz ciltte ihtisar etmiştir. 'İkdü'l-cümân, Aynî'nin lakabına nisbetle Târîhu'l-Bedrî, bu ihtisar da kardeşine nisbetle Târîhu'ş-Şihâbî adıyla tanınmıştır. Aynî bu büyük eserini üç cilt halinde bir kere daha kısaltarak buna da Târîhu'l-Bedr fi evsâfi ehli'l-'asr adını vermiştir. Eserin Memlûkler dönemine ait 648-664 (1250-1266) yıllarını kapsayan bölümü Muhammed Muhammed Emîn tarafından (Kahire 1407/1987); 815-824 (1412-1421) yıllarını kapsayan bölümü de Abdürrâzık et-Tantâvî tarafından edisyon kritiği yapılarak neşredilmiştir (Kahire 1985).²⁸

İbnü'l Verdi'nin (ö.1457) Haridet'ül Acaib ve Feridetü'l-gara'ib adlı eseri ilmi bir önem taşımamakla beraber bazı coğrafi bilgiler ihtiva etmesi sebebi ile ilgi çekmiştir. 1466 yılında Mahmud Şirvani tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.²⁹

2.3. 16. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri

16 yy. da imparatorluğunun sınırları baş döndürücü bir hızla genişlemeye başlayınca Osmanlılarda pratik ve uygulamalı coğrafya, deniz coğrafyacılığı şeklinde gelişmeye başlamıştır; hem deniz hem kara coğrafyasına ait kıymetli ve ilmi eserler kaleme alınmıştır. 16 yy da Arap ve Fars dilleriyle yazılmış olan kitaplar, geniş ölçüde kaynak vazifesi görmüş bu suretle orijinal ve pek çok tercüme eserler meydana gelmiştir.³⁰

2.3.1. Ali Ekber Hıtai (1516'da sağ)

Müellif hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Story'e göre Türkistanlı bir tüccar, Zeki Velidi Togan'a göre bir Osmanlı Seyyahıdır.

²⁷ Ali Osman Koçkuzu, 'Aynî, Bedreddin', TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.271.

²⁸ Koçkuzu, a.g.m., s.271.

²⁹ Mahmut Ak, 'Coğrafya', TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 62.

³⁰ Türkay, a.g.e. s.25.

2.3.1.1. Hitay-name

Ali Ekber Hitai, bazı arkadaşlarıyla beraber 1500 yıllarında Çin'e gitmiş ve Pekin'de yaşamak için Çin hükümetinin iznini almıştır. Birkaç yıl sonra Çin'den ayrılarak İstanbul'a yerleşmiştir. Ali Ekber-i Hitâî, 1516'da Farsça olarak yazdığı ve kısaca Hitâ'inâme adıyla bilinen Kânûnnâme-i Hitâ' vü Hoten ü Çîn ü Mâçîn'ini önce Yavuz Sultan Selim'e, onun ölümünden sonra da Kânûnî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 249). Uzakdoğu'ya dair verdiği bilgiler sebebiyle ilgi gören ve III. Murad zamanında (1574-1595) adı bilinmeyen bir mütercim tarafından Türkçe'ye çevrilen eser, daha sonra Kânûnnâme-i Çîn ü Hitâ adıyla basılmış (1853).³¹ Kitap yirmi fasıldan meydana gelip, Çinliler'in yaşayışından, devlet idaresinden, İslamiyet'in Çin üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Eserin nüshaları yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunmaktadır.³²

Osmanlı Devleti'nin genişleyen sınırları ve artan fetih hareketleri, yeni yerlerin öğrenilmesinde özellikle deniz seferlerinde rehber olarak kullanılacak eserlere ihtiyaç göstermiş. Bu noktada Piri Reis, Seydi Ali Reis gibi denizcilerin eserleri kaynak olarak kullanılmıştır.³³

2.3.2. Piri Reis (ö.1553)

Pîrî Muhyiddin b. Hacı Mehmed, Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Amcası Kemal Reis'le beraber bulunduğu yıllar dikkate alınarak 1470 civarında doğduğu ileri sürülebilir. Hayatına dair bilgiler daha çok *Kitâb-ı Bahriyye*'de kendisiyle ilgili beyanlara dayanır. Burada anlattığına göre Kemal Reis'le birlikte Venedik'e ait kale ve sahiller başta olmak üzere bütün Akdeniz'de korsanlık yaptı ve daha sonra devlet hizmetine girdi. II. Bayezid tarafından devlet hizmetine çağrılan Kemal Reis'in 901'de (1495-96) İstanbul'daki kabulü sırasında Pîrî Reis de muhtemelen onun yanında idi. Kemal Reis'in Anadolu'daki Haremeyn vakıflarının gelirlerini deniz yoluyla İskenderiye'ye götürmesinde, dönüş yolunda Rodos şövalyeleriyle yapılan çarpışmalarda, bir göke kaptanı sıfatıyla yer aldığı İnebahtı kuşatması sırasında

³¹ Mahmut Ak, "Coğrafya", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 8, Türkiye Dinayet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 63.

³² İhsanoğlu, a.g.e., s.15.

³³ Mahmut Ak, Osmanlı Coğrafya Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.:2, Sayı:4, s.167, 2004.

(905/1499), Modon, Koron (1500) ve Nanavarin'in (Navarin) (1501) fethi esnasında bir kadirga reisi olarak onun emrinde bulunmuştur.³⁴ Kemal Reis'in kumandasındaki reislerdendir. Denizciliğe dayısının yanında başlamış ve onun ölümüne kadar (1511) yanında çalışmıştır. Endülüs Müslümanlarının kurtarılmasında faal rol oynamıştır. Kemal Reis'in ölümünden sonra Barbaros Hayreddin Paşa'nın hizmetinde çalışmıştır. Mısır'ın fethine katılan Osmanlı donanmasında yer almıştır. 1524 yılında Mısır'a gönderilen Sadrazam İbrahim Paşa'nın maiyetinde klavuz olarak çalışmıştır. Kafilenin fırtınaya yakalanması ile birlikte sadrazamla haftalarca aynı gemide bulunmuştur. Kitab-ı Bahriye adındaki coğrafya eserini tanıtmaya imkanı bulmuştur. 1527'de tamamladığı bu değerli eseri Sadrazam İbrahim Paşa vasıtasıyla Kanuni Sultan Süleyman'a takdim etmiştir.³⁵

2.3.2.1. Kitab-ı Bahriye

Denizcilere bir rehber olarak yazılan Kitab-ı Bahriye'de sahil şehirleri haritalarla gösterilmiş, körfezler belirtilmiştir. Bunun yanında gemilerin yanaşacağı limanlar, sığınak yerler, kaleler ve burada oturan insanlar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca müstakil bir bölüm halinde Portekizlilerin faaliyet ve keşiflerinden bahsedilerek padişah, üstü kapalı şekilde uyarılmıştır.³⁶ Eser Ayasofya nüshası (nr.2612) esas alınarak önce tıpkı basım (Ankara 1935) sonra Türkçe, İngilizce, orijinal metin olarak IV cilt halinde basılmış (Ankara 1988-1991) ayrıca bir cilt olarak yeni bir baskısı daha yapılmıştır (Ankara 2002).³⁷

2.3.2.2. Haritaları

Bunların dışında Piri Reis Osmanlıda yaptığı haritalarla öne çıkan bir isim olmuştur. İki dünya haritası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü, nr. 1633'de bulunmaktadır. 1513 tarihli bu harita bizzat Piri Reis tarafından deri üzerine çizilmiştir. Bu haritanın 1498 yılında Christoph Colomb tarafından çizilen ve bugün elimizde olmayan dünya haritasının kopyası olduğu

³⁴ İdris Bostan, "Piri Reis", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.:34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.283.

³⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s.20.

³⁶ Mahmut Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.:2, Sayı:4, İstanbul 2004, s.167.

³⁷ Mahmut Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.:2, Sayı:4, İstanbul 2004, s.167.

söylenmektedir. 1517 yılında Mısır'da Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir. Bu harita Türk Tarih Kurumu tarafından İstanbul'da 1937 yılında Yusuf Akçura'nın açıklamalarıyla basılmıştır. Harita kenarındaki boş yerlerde Piri Reis tarafından yazılan notlar bulunmaktadır. Bu haritada Afrika kıtası ile İspanya'nın kuzeyinde kalan kısmı koparılmıştır. Mevcut kısmı İspanya, Batı Afrika, Atlas Okyanusu, Amerika'nın o tarihte bilinen yerini alır. Piri Reis, Kitab-ı Bahriye'de "Hind ve Çin denizlerinin yeni yapılan haritaları hakkında, Osmanlı ülkesinde bu zamana kadar hiç kimse bilgi edinmemiştir." diyerek Yavuz Selim'e bu haritaları verdiğini söylemiştir. Piri Reis 5 numaralı notunda bu haritaları Columbus'un haritasından aldığını ifade eder. Harita Avrupa ve Afrika sahillerinin, bu taraflardaki adaların dikkatle çizilmiş olması onun en yeni Portekiz haritalarını da görmüş olduğunu gösterir. Haritanın en önemli notu Afrika'nın keşfine dair beşinci nottur.³⁸

Piri Reis'in ikinci haritası yine deri üzerine çizilmiş olup, Hazine, nr.1824'de bulunmaktadır. Bu harita Atlas Okyanusu'nun kuzey kısmı ile Grönland'dan Florida'ya kadarki sahili alır. İlk haritadan 15 sene kadar sonra Gelibolu'da yapılmıştır. Belki de büyük bir dünya haritasının bir parçasıdır.³⁹

2.3.3. İbn Zünbül (ö.1553)

Remil ilmindeki mahareti dolayısıyla Rimmâl unvanıyla anılırsa da daha ziyade babası Ali Zünbül'e nisbetle İbn Zünbül olarak tanınmıştır. Remili iyi bildiği için Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin (1501-1516) sarayında müneccimlik görevine getirilmiştir. Memlük Sultanlığı'nın yıkılmasından sonra Mısır'da Osmanlı idaresi kurulurken Osmanlı idarecilerine eski idarî ve malî konularda yardımcı olmuştur. Bazı kaynaklara göre de Mehmed Ali Paşa'nın yanında otuz yıl müneccimlik yapmıştır. İbn Zünbül'ün doğum ve ölüm tarihi tam olarak belli değildir. Bazı kaynaklar 1572 tarihinde öldüğünden bahseder.⁴⁰

2.3.3.1. Kanun al-Dunya

İbn Zünbül'ün yazmış olduğu eserlerden burada bizi ilgilendiren Kanun al-Dunya adıyla şöhret bulmuş olan coğrafya, kozmografya, astroloji ve remil

³⁸ İhsanoğlu, a.g.e., s.21.

³⁹ İhsanoğlu, a.g.e., s.21.

⁴⁰ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "İbn Zünbül" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.:20, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.474.

konularından bahseden Tuhfat al-Muluk va'l-Rağaib li ma fi'l-Barr va'l Bahr min al-'Aca'ib ve va'l-Gara'ib adlı eseridir. Müellif eserini bir mukaddime ve yirmi makale üzerine tertip etmiştir. Mukaddime, denizler yeryüzü ve iklimlerin kısımları hakkındadır. Birinci makalede yeryüzünde bulunan şehirler ile eski ve yeni yerlerden bahsedilir. İkinci makalede yeryüzünde yeryüzündeki madenler, bitkiler ve hayvanlardan bahsedilir. Üçüncü makalede eski alimlerin eserlerinden, tılsımlardan, hazinelerden, Hz Musa ile Firavun arasında geçen olaylardan ve Hz Musa'nın Firavun'a getirdiği ayetlerden bahseder. Dördüncü makale dünyadaki enteresan şeyler. Beşinci makale sular, madenler ve şehirlerden bahseder. Altıncı makale insanı hayrete düşüren şeyler ve meydana gelen bazı eski ve yeni olaylardan bahseder. Yedinci makalede yeryüzünde altın bulunan yerler ve acayip hayvanlar, sekizinci makalede kıbtî, yunan ve müslüman alimlerden bahsedilir. Dokuzuncu makalede yıldızların şekillerinden, ortaya çıkış ve kayboluş zamanlarından, onuncu makalede astronomi ilminden bahsedilir. On birinci makale vahşi hayvanlar ve kuşlar hakkındadır. On ikinci makalede gezegenlerden, ayın menzillerinden, kuyruklu yıldızlardan, yabancı yıldızlardan bahsedilir. On üçüncü makale Hz. Adem ve çocukları hakkındadır. On dördüncü makale İskender Zulkarneyn al-Yunani'den bahsedilir. On beşinci makalede ilaç yapan bitkiler anlatılır. On altıncı makale ölümlerin görülmesi gibi enterasan haberler hakkındadır. On yedinci makalede haşerat ve sudaki hayvanlardan bahsedilir. On sekizinci makale haberler ve onların özellikleri ile ilgilidir. On dokuzuncu makale denizler ve adalar hakkındadır. Yirminci makale ise hatimedir ve iki babdan oluşur. Kitapta yer alan resimlerin yanlarına Türkçe olarak açıklamalar yapılmıştır. Kitapta yer çekiminden de bahsedilir. Eserin nüshaları yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunmaktadır.⁴¹

2.3.4. Seydi Ali Reis (ö.1563)

Seydi Ali Reis, tanınmış türk denizcilerinden olup 'Ali b. Husayn al-Katibi diye de tanınır. Babası tersane kethüdasıydı. Kendisi de küçük yaşlarda tersanelerde çalışmaya başladı. Rodos'un fethinden sonra Barbaros'un deniz seferine katıldı.

⁴¹ İhsanoğlu, a.g.e., 29.

Donanmada sol kanat komutanlığı yaptı. Sırasıyla azaplar katipliği, Galata tersanesi kethüdalıkları yaptı.⁴²

Piri Reis'in ve Murad Reis'in Portekizliler'e karşı Kızıldeniz ve Hind Okyanus'undaki mücadelelerin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Kanuni tarafından 1553 yılında Süveyş kaptanlığına getirildi. Basra'daki donanmayı alıp, Mısır'a getirmekle görevlendirildi. Donanmayı getirirken Oman Denizi'nde Portekizlilerle yaptığı savaşı kaybetti. Yaklaşık üç buçuk yıl süren maceralı bir kara yolculuğundan sonra İstanbul'a geldi. Bu yolculukları sırasındaki hatıralarını ve edindiği bilgileri Mir'at al-Memalik adlı kitabında toplandı. Kitabı Kanuni'ye sundu. Sultan ve Sadrazamın takdirlerini kazandı. Seksen akçe yevmiye ile dergah-ı ali müteferrikalığına getirildi. Bir müddet sonra Diyarbakir defterdarlığına tayin oldu. Bu vazifedeiken 1563 yılında öldü.⁴³

2.3.4.1. Mir'at al-Mamalik

Bu eserinde Süveyş kaptanlığına tayininden itibaren Basra Körfezi'nde, Kızıldeniz'de Portekizlilerle arasında geçen maceralarından, gördüklerinden bahsetmiştir. Portekizliler'e yenilmesinden sonra İstanbul'a dönerken Sind, Hindistan, Zabulistan, Bedahşan, Maveraünnehir, Harezm, Horasan ve İran'da gördüklerini ve hatıralarını da aktarmıştır. Bu eseri 1557 yılında tamamlamış ve Kanuni'ye sunmuştur. Türkçe metni Necip Asım'ın bir mukaddimesi ile birlikte Ahmed Cevdet tarafından İstanbul'da 1313 yılında, Necdet Akyıldız tarafından daha sonra Tercüman 1001 eser serisi içinde neşredilmiştir.⁴⁴

2.3.4.2. Kitab'ül Muhit

Tam adı Kitâbü'l-Muhît fî ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur olan eserini Seydi Ali Reis, Hindistan'da Gucerât'ın başşehri Ahmedâbâd'da iken 1554 yılında kaleme almış ve ülkeye dönüşünde Edirne'de bulunan Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Kitap, Hint Okyanusu'nda sefere çıkan denizcilerin kılavuz almadan yollarına devam etmelerini sağlayacak bilgiler içermektedir. Kâtib Çelebi'nin "derya ilminde ve felekiyatta mâhir bir kişi" diye nitelediği Seydi Ali Reis (Tuhfetü'l-kibâr, s. 62) bu

⁴² Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.22.

⁴³ Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.24.

⁴⁴ İhsanoğlu, a.g.e., s.36.

kitabı yazarken İbn Mâcid (ö. X./XVI. yüzyılın başları) ve Süleyman el-Mehrî (ö. 917/1511'den sonra) gibi denizcilerin eserleriyle tanıştığı bazı Hintli kılavuz kaptanlardan faydalanmış ve bunlara kendi gözlemlerini eklemiştir.⁴⁵ Eser Hind Okyanusu ve Basra Körfezi coğrafyası bakımından önemlidir. Katip Çelebi, Cihannümayı yazarken Java, Sumatra, Seylan ve diğer güney-doğu Asya adaları hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmını bu eserden almıştır.⁴⁶ Kitâbü'l-Muhît on bab ve elli fasla ayrılmıştır. Birinci bab yön tayini, gök daireleri, yıldızların uzaklıklarının ve yüksekliklerinin hesaplanması; ikinci bab takvim, güneş ve ay yılları; üçüncü ve dördüncü bablar pusula; beşinci bab denizcilikte önem taşıyan yıldızlar, altıncı bab Hint Okyanusu'ndaki başlıca limanlar ve adalar; yedinci bab astronomi bilgileri ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar; sekizinci bab rüzgârlar, özellikle muson rüzgârlarının çeşitli takvimlere göre başladığı tarihler; dokuzuncu bab izlenecek deniz yolları; onuncu bab tûfanlar, büyük fırtınalar ve bunlara karşı alınması gereken önlemler konularını işlemektedir. Seydi Ali Reis kitabına ek olarak bazı haritalar da çizmiş, böylece çalışmasını ayrıca Hint Okyanusu için önemli ve güvenli bir portolan haline getirmiştir. Dördüncü baba yaptığı ekte ise Amerika kıtasının keşfedildiğini belirtmekte ve Portekizli gemicilerin buldukları bu kıtanın 90° batı boylamı ile 10° güney enlemine kadar uzandığını, en güneyindeki “karanlık diyar” a Macellan (Magalaniye) Boğazı'ndan geçilerek varıldığını söylemektedir. Böylece Kitâbü'l-Muhît, Pîrî Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sine göre Amerika'nın keşfi hakkında daha yeni bilgiler veren bir Osmanlı kaynağı olmuştur. Müellifin kaleminden çıkan orijinal eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Revan Köşkü, nr. 1643).⁴⁷

2.3.5. Matrakçı Nasuh (ö.1564)

Hayatı hakkındaki bilgiler çok azdır. Nerede, hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Kendisinin bulduğu matrak oyunu sebebiyle “Matrakçı” (Matrakî), bazı kaynaklarda ise “Silâhşor” unvanıyla anılır. Kendi ifadelerinden babasının adının Abdullah, dedesinin Karagöz ve ailenin Bosnalı olduğu anlaşılmaktadır (Cemâlü'l-küttâb, vr. 1^b). Muhtemelen dedesi veya babası devşirme olan Nasuh küçük yaşta saraya alındı ve II. Bayezid zamanında Enderun'da eğitim gördü. İlk eseri

⁴⁵ Şerafettin Turan, “Kitab'ül Muhit”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.11.

⁴⁶ İhsanoğlu, a.g.e., s.37.

⁴⁷ Turan, a.g.m. s.112.

Cemâlü'l-küttâb ve kemâlü'l-hussâb'ı Yavuz Sultan Selim döneminde telife başladı ve ona ithaf etti.⁴⁸

2.3.5.1. Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn

Tam adı *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han* olan eser, aslında Matrakçı Nasuh'un Kanûnî dönemine dair tarihinin 1533-1536 yılları arasındaki ilk İran seferini konu edinen bölümüdür. Eser Irâkeyn Seferi'nin sebepleri ve ordunun hareketiyle başlamakta, Doğu Anadolu ve Tebriz'e kadar uzanan bölgede bulunan ve o sırada zaptedilmiş olan yerlerin adlarını topluca vermektedir. Müellif bundan sonra "ekâlîm-i seb'a" adıyla "yedi iklim bölgesi"nden ve bu bölgelerin her birinde bulunan beldelerden bahsetmektedir. Daha sonra da sırasıyla ve bölge bölge başlıca menzilleri isim ve resimleriyle göstermektedir. Dinlenme amacıyla fazlaca kalınan büyük konaklar esas alınarak yapılmış bu düzenlemede bölümlerin her birinin başında küçük bir giriş bulunmakta, bundan sonra menzillerin resimleri yer almakta, resimlerin alt, üst veya ortalarında da bu yerlerin adlarının kaydedildiği görülmektedir.⁴⁹ Şehirler gidiş ve dönüş sırasıyla resmedilmiştir. Şu da belirtilmelidir ki Kanuni'nin gidiş ve dönüş yolları farklıdır. Gidişte Sivas- Erzurum yolu kullanılmış, dönüşte Diyerbekir-Halep yolu kullanılmıştır. Böylece eser o dönem şehir ve menzillerinin bir çoğunu tanıtmaya açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle büyük kasaba ve şehirler resimlerinin büyük ölçüde topografik ve mimari bir doğrulukta buldukları görülmektedir. Kitap üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış, metni Hüseyin Yurdaydın tarafından 1976 yılında Ankara'da TTK yayınlar arasında faksimile olarak yayınlanmıştır.⁵⁰

2.3.6. Mustafa b. Ali (ö. 1571)

XVI. yüzyılın başlarında İstanbul'da doğdu. İsim zinciri Muslihuddin Mustafa b. Ali er-Rûmî el-Muvakkit şeklindedir. Geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra Mîrim Çelebi ile dönemin önde gelen diğer âlimlerinden matematik ve astronomi dersleri aldı. Uzun süre Sultan Selim Camii'nde muvakkitlik yaptı ve bundan dolayı Selîmî nisbesiyle anıldı. 967'den (1560) sonra sarayda reîsülmüneccimîn olunca Müneccimbaşı Mustafa Çelebi diye tanındı; halk arasında ise daha çok Koca Saatçi

⁴⁸ Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.143.

⁴⁹ Yurdaydın, a.g.m. s.144.

⁵⁰ İhsanoğlu, a.g.e., s.44.

lakabıyla biliniyordu. Vefatında yerine Takıyyüddin er-Râsîd tayin edildi.⁵¹ Astronomiye dair birçok eseri bulunmaktadır. Bunların yanında iki adet coğrafya eseri de telif etmiştir.

2.3.6.1. İlam al-İbad fi A'lam al-Bilad

İlam al-İbad fi A'lam al-Bilad, adlı eseri Çin ile Fas arasındaki yüz meşhur şehrin İstanbul'a kuş uçuşu uzaklığından, boylam ve enlemlerinden, kıblesinin inhiratından, en uzun ve en kısa gününden bahsedilir. Eserin nüshaları yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunmaktadır.⁵²

2.3.6.2. Tuhfet'ül Zaman ve Haridet'ül Evan

Eserde astronomi, coğrafya ve kozmografya ile ilgili konular ayrıntılı biçimde incelenirken yedi iklim, dağlar, denizler, nehirler ve önemli şehirlerden de bahsedilir. Mustafa b. Ali (1526) yazdığı bu kitabında Çağmîni'nin el-Mülaḥḥaş fi'l-hey'e'si, Kadızâde-i Rûmî'nin bu esere şerhi, Demîri'nin Ḥayâtü'l-ḥayevân'ı ve Zekerıyyâ el-Kazvîni'nin 'Acâ'ibü'l-maḥlûkât'ından geniş ölçüde faydalanmıştır. Mustafa b. Ali'nin Hayatı ve Eserleri bölümünde detaylıca yer verilmiştir.⁵³

2.3.7. Latifi (ö.1582)

Kastamonu'da doğdu. Evsâf-ı İstanbul adlı eserinde geçen bazı ifadelerden hareketle (İÜ Ktp., TY, nr. 375, vr. 2^b, 62^a) 1490-1491 yıllarında doğmuş olduğu söylenebilir. Asıl adı Abdüllatif olup Latîfi'yi mahlas olarak kullanmıştır. Ceddi Fâtih Sultan Mehmed devri şairlerinden, Akşemseddin'in oğlu Hamdi Çelebi'dir. Latîfi tahsiline Kastamonu'da başladı. Kendi eserlerinde ve tezkirelerde verilen bilgilere göre iş bulmak amacıyla yirmi-yirmi beş yaşlarında iken İstanbul'a gitti. On-on beş yıl İstanbul'da kalan şair, devrin defterdarı İskender Çelebi'ye sunduğu mensur bir bahâriyye dolayısıyla (Süleymaniye Ktp., Ali Nihad Tarlan, nr. 89, vr. 15^b-16^b) Belgrad İmaretî'nin kâtipliğine tayin edildi.⁵⁴

⁵¹ İhsan Fazlıoğlu, "Mustafa b. Ali el-Muvakkit", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.287.

⁵² İhsanoğlu, a.g.e., s.49.

⁵³ Fazlıoğlu, a.g.m. s.288.

⁵⁴ Ahmet Sevgi, "Latifi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.111.

Uzun süre Belgrad'da kalan Latîfî 950'de (1543) İstanbul'a dönerek yine bazı imaret kâtipliklerinde bulundu. 953 (1546) yılında tezkiresini hazırlayıp Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim etti ve Ebû Eyyûb-i Ensârî Vakfî kâtipliğine getirildi. 960'ta (1553) bu görevinden azledilerek Kanûnî Sultan Süleyman'ın Rodos İmaretî'nin kâtipliğine gönderildiyse de orada fazla durmayıp Mısır'a geçti. Âlî Mustafa Efendi Mısır'da da kâtiplikle meşgul olduğunu söyler (Kühû'l-ahbâr, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 416^a). Bir süre sonra İstanbul'a dönen Latîfî'nin son yılları hakkında yeterli bilgi yoktur. Mısır'dan Yemen'e giderken bindiği geminin batması üzerine boğulduğu bildirilmektedir.⁵⁵Müellifin bizi ilgilendiren eseri Risale-i Evsaf-ı İstanbul'dur.

2.3.7.1. Risale-i Evsaf-ı İstanbul

Bir mukaddime, altı fasıl ve bir hâtimedden meydana gelen bu risâle 930'da (1524) yazılmışsa da müellif yeni bir mukaddime ekleyerek eserini 982'de (1574) III. Murad'a sunmuştur. Mukaddime Allah'ın kainatı yaratışından bahseder. Sonra kısa bir tevhid kasidesi, na'at ve dua bahsi gelir. Bundan sonra müellif eserini kaç yılında yazdığından bahseder. İlk fasılda İstanbul'a nasıl geldiğinden bahseder. İstanbul'un güzelliklerinden bahseder. Daha önce tasvip edilmeyen bu şehri anlatmak ihtiyacıyla bu eseri yazdığını belirtir. Şehrin yaşayışı ve fethi hakkında bilgi verir. İkinci fasılda İstanbul'un zenginliğini, büyüklüğünü, ictimai hayatını, insanları anlatır. Üçüncü fasılda o zamanki saray ve devlet teşkilatını, dördüncü fasılda İstanbul camilerini ve en başta Ayasofya ile Fatih camilerini ve Semaniye medreselerini anlatır. Beşinci fasılda bedesten, çarşılar, dükkanlar, bazı süslü evler ve köşklere bahseder. Altıncı fasılda ise şehrin meşhur semtlerinden ve bu semtlerde görülen insanların özelliklerinden bahseder. Hatime kısmında sözü kendisine getirir. Kitabı yazış sebebini tekrar izah eder. Bir takım ahlaki öğütlerle kitabını bitirir.⁵⁶

2.3.8. Sipahizade Mehmed (ö. 1589)

Tahsilini muhtemelen doğduğu Bursa'da tamamladıktan sonra ilmiyeye intisap edip 981'de (1573) Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Gösterdiği başarıdan dolayı kendisine Üç Şerefeli Medrese (Edirne) pâyesi verildi. 987'de (1579) Sahn-ı Semân, 991'de (1583) Ayasofya müderrisliğine, ardından İzmir kadılığına getirildi. Bir

⁵⁵ Sevgi, a.g.m. s.112,

⁵⁶ İhsanoğlu, a.g.e., s.57.

yıl sonra Bağdat kadılığına, 997'de (1589) tekrar İzmir kadılığına tayin edildi ve orada vefat etti.⁵⁷ Müellifin bizi ilgilendiren eseri Evdâhu'l Mesâlik ilâ Marifeti'l Büldân ve'l Memâlikdir.

2.3.8.1. Evdâhu'l Mesâlik ilâ Marifeti'l Büldân ve'l Memâlik

Coğrafya-tarih konularının işlendiği kitapta denizler, göller, nehirler, dağlar ve tepeler anlatılmış, ardından alfabetik sırayla şehir ve ülkeler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Eserin başlıca kaynakları Ebü'l-Fidâ'nın Taqvîmü'l-büldân'ı ile İbn Abdülhak el-Bağdâdî'nin Merâşidü'l-ıttılâ'ıdır. 980'de (1572) tamamlanarak III. Murad'a sunulan ve ansiklopedik mahiyeti sebebiyle yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılan kitabın⁵⁸ çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası mevcut olup Mehdî İd er-Ravâdıyye tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1427/2006).⁵⁹

2.3.9. Mehmed Suudi Efendi (ö. 1591)

Devlet adamı, âlim ve edebiyatçı yetiştiren bir aileye mensuptur. Suûdî nisbesini kullanmasının sebebi Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye mülâzım olmasıdır. Önce Otuzlu medreselerde çalıştıktan sonra sırasıyla Yeni İbrâhim Paşa, Atik Ali Paşa, Şah Hûban, Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Halep, Medine ve Âmid kadılıklarında bulunmasının ardından Şevval 999'da (Ağustos 1591) vefat etti.⁶⁰

2.3.9.1. Târîh-i Hind-i Garbî

Mehmed Suûdî Efendi, XVI. yüzyılın sonlarında kaleme alınan ve Târîh-i Hind-i Garbî (Hadîs-i Nev) adıyla bilinen coğrafya kitabını yazmıştır. 1583'de III. Murad'a sunduğu eserin hâtimesinde (müellif nüshası, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 4969) kendini "sâlik-i râh-ı Mes'ûdî Emîr Mehmed b. Emîr Hasan es-Suûdî" olarak tanıtmakta, kitabın telif ve tertibi için çok emek harcadığını belirtmektedir.⁶¹ Eser eski coğrafyadan, Amerika kıtasının keşfinden, tarihinden ve coğrafyasından bahseder. Bu

⁵⁷ Mahmut Kaya, "Sipahizade Mehmed", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.:37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s.258.

⁵⁸ İhsanoğlu, a.g.e., s.65.

⁵⁹ Kaya, a.g.m. s.259.

⁶⁰ Cevat İzgi, "Mehmed Suudi Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.526.

⁶¹ İzgi, a.g.m. s.527.

eserde haritalarda bulunur. Eser ilk iki bölümde eski coğrafyadan ve biraz da kozmografyadan bahseder. Üçüncü bölümde Amerika'nın keşfinden ve tarihinden, bu kıtadaki hayvanlardan ve bitkilerden bahseder. Bunlara efsanevi bazı bilgilerde eklenir.⁶²

Târîh-i Hind-i Garbî İbrâhim Müteferrika tarafından 1142'de (1730) basılmış, iki yıl sonra da Feon Baptiste Fienne tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Eserin tıpkı basımını, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Revan Köşkü, nr. 1488) nüshayı esas alarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın maddî desteğiyle Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi gerçekleştirmiştir (İstanbul 1987, 1999). Bu neşirde de Mehmed Suûdî Efendi'nin adına yer verilmemiş, sadece müellifin kimliği hakkındaki eski tereddüt ve ihtilâflar belirtilmiştir. Kitapta bir de dünya haritası bulunmaktadır.⁶³

2.4. 17. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri

16. yüzyılda coğrafya ilmi gelişmeleri, 17. Yüzyılda da devam etmiştir. Mekan bilgisi, Katip Çelebi, Evliya Çelebi gibi coğrafyacılar umumi ve mevzii coğrafyaya ait çok kıymetli eserler ele alarak, Osmanlı coğrafya ilmine karşı büyük bir ilgi uyandırmışlardır.

2.4.1. Katip Çelebi (ö.1637)

1017 Zilkadesinde (Şubat 1609) İstanbul'da doğdu. Ulemâ arasında Kâtib Çelebi, Dîvân-ı Hümâyun mensupları arasında Hacı Halîfe diye tanınır. İstanbul'da çeşitli alimlerin yanında Arapça ve din ilimleri öğrendi. Kâtib Çelebi on dört yaşına geldiğinde babası ona maaşından 14 dirhem harçlık bağladı ve yanına aldı. Böylece Dîvân-ı Hümâyun kalemlerinden Anadolu Muhasebeciliği Kalemi'ne girerek burada hesap kaidelerini, erkam ve siyâkat yazısını öğrendi. Ertesi yıl Abaza Paşa isyanını bastırmak için Erzurum'a giden orduyla birlikte babasının yanında Tercan 1626 Bağdat seferlerine katıldı. 1628'de Erzurum muhasarasına katıldı. 1629 yılında İstanbul'a dödü. 1633 yılında ordu ile Haleb'e oradan Hicaz'a gitti. Haleb'de kaldığı

⁶² İhsanoğlu, a.g.e. s.69.

⁶³ İzgi, a.g.m. s.528.

sırada Kaşf el Zunun adlı eserinin malzemelerini toplamaya çalıştı. İstanbul'a dödükten sonra ilmi çalışmalarına başladı.⁶⁴

Katip Çelebi'nin hayatında bizi ilgilendiren kısmı Girit Savaşı sırasında coğrafyacılığa merak sarması ve bu sahada telif ettiği Lavami el-Nur, Cihannüma ve Tuhfat al- Kibar fi Asfar al-Bihar adlı üç önemli eseridir. Bu eserlerden biri Atlos Minor tercümesi diğerleri telif eserleridir.

2.4.1.1. Cihannüma

Katip Çelebi'nin en önemli eserlerindedir. Türkler'in coğrafya görüşünde çığır açmıştır. İbrahim Müteferrika'nın tab'ı ve zeyli ile eser dünyaya tanıtılmıştır. İçinde çok sayıda harita vardır. Türkiye'de 19 yy. ilk yarısında coğrafi mevkilerin tayininde bu eserden istifade edilmiştir. Kitap bir mukaddime, iki kısımdan meydana gelir. Birinci kısımda denizlerden, bunların şekillerinden, adalardan, ikinci kısımda karalardan, şehirlerden, nehirlerden, dağlardan ve yollardan devletlerden alfabetik olarak bassetmektedir. 15 yy'dan sonra keşfedilen Amerika ve Avustralya'dan da bahsetmektedir. Müellifin eseri günümüze kadar ulaşmamıştır. Yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır.⁶⁵

2.4.1.2. Levami' u'n-Nûr Fi Zulümat-ı Atlas Minor

Jean Blaleu'nun eseri, Atlas Minor Gerardi Mercatoris'dir. 1621 yılında Arnheim'de basılmıştır. Katip Çelebi bu eseri Mehmed İhlasi'nin yardımıyla Latince'den Türkçe'ye tercüme etmiştir. Eserin doğru okunabilmesi için latince harfler harekelenmiştir. Avrupa, Asya, Amerika, Afrika kıtalarından genel bilgiler verildikten sonra metnin tercümesi başlar. Avrupa coğrafyası etraflıca anlatılır. Her ülke için tarihi ve idari bilgiler verilir. Avrupa dışındaki kıtalar daha muntasar anlatılır. Eserin çeşitli nüshaları yurt içindeki kütüphanelerde bulunmaktadır.⁶⁶

⁶⁴ Orhan Şaik Gökyay, "Katip Çelebi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.36.

⁶⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s.87-88.

⁶⁶ İhsanoğlu, a.g.e., s.90.

2.4.1.3. Tuhfetü'l-Kibar fi Esfa ri'l-Bihar

1656 yılında kaleme alınan eser bir mukaddime iki kısım ve bir hatimeden oluşmaktadır. Mukaddimede Mora, Venedik, Arnavutluk ile Akdeniz sahillerindeki diğer Avrupa ülkelerine, diğer kısımlarında ise Osmanlı Bahriye tarihi ve Tersane-i Amire üzerinde çeşitli bilgilere yer verilmektedir. İbrahim Müteferrika bu eseri bazı harita ve metin ilaveleriyle matbaanın ikinci kitabı olarak basmıştır.⁶⁷

2.4.2. Evliya Çelebi (ö.1632)

Eserindeki bilgilere göre 10 Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul'da Unkapanı'nda doğdu. Babası, Seyahatnâme'nin bazı yerlerinde adı Derviş Mehmed Ağa, Derviş Mehmed Ağa-i Zillî şeklinde de geçen Sarây-ı Âmire kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî Efendi'dir. Enderun'da eğitim alarak IV Murad zamanında sarayın Kiler-i hasında görevlendirildi. Bu sıralarda zaman zaman saraydan ayrılarak İstanbul'u dolaşmaya başladı. Zira babası Derviş Muhammed Zilli'den ülkeler hakkında enterasan bilgiler edinmişti. Bu hikayeler onda seyahat merakı uyandırmıştı. Önce Bursa'ya gitti. Bundan sonra ticaret kervanları ile yada ordu ile sürekli seyahat etti. Bu seyahatlerinden görüp işittiklerini kaleme almıştır.⁶⁸

2.4.2.1. Seyehatname veya Tarih-i Seyahat

Bu eser 16 ve 17' yy daki İstanbul'un ve Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafyası, sosyal hayatı, yapıları ve abideleri hakkında en önemli kaynaklarımızdandır. İmparatorluğun yapısını, halkını, sosyal hayatını anlatması bakımından son derece önemlidir. Eksik olan taraflarından biride mülâğalı anlatıma sahip olmasıdır. Evliya çelebi halkın sevmesi için bu mübalağalı anlatımı bilerek tercih etmiş olabilir. Eser on cilt halindedir ve yurt içindeki yazma eserler kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁷ Mahmut Ak, Osmanlı Coğrafya Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C2 Sayı 4, 2004, s.174.

⁶⁸ Mücteba İlgürel, 'Evliya Çelebi' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.529.

⁶⁹ İhsanoğlu, a.g.e., s.102.

2.5. 18. Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri

16 asır gibi 18. asırda tercüme asrı olarak vasıflandırılır. Şu farkla ki 16. Yüzyıldaki yoğun tercüme faaliyetlerine, Arap ve Fars dillerinde yazılan eserler kaynak olmuştur. Bu asırda ise Batılıların yazdığı eserler kaynak kabul edilmiştir. Avrupa eserlerinin yansımaları öyle fazla olmuştur ki hemen her sahada yerli milli ürünler görülmez olmuştur. III. Ahmed zamanında Avrupa'dan bazı eserler getirilmiş ve hummalı bir tercüme faaliyeti başlamıştır. Bütün yazmalarda ve coğrafyaya ait kitaplarda, gerekse seyahatnamelerde, hep Avrupa söz konusu olmuştur. (Eflak, Boğdan, Besarabya, Kırım coğrafyaları gibi...) . 18 yüzyıl Avrupa'da ilim ve fikir noktasında en büyük değişikliklere ve ilerlemelere sahne olan asırdır. Osmanlı Devletinde de İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulmasıyla hemen her alanda eserler basılmaya başlanmıştır.⁷⁰

2.5.1. İbrahim Müteferrika (ö.1747)

Erdel'in Koloszvar şehrinde dünyaya geldi. 1670 ile 1674 arasında bir tarihte doğduğu tahmin edilmekte, asıl adı ve ailesi bilinmemektedir. 1693'te Thököly İmre ayaklanması sırasında Osmanlı Devleti'ne esir düşmüştür. Okumak yazmak ve basmak işleriyle meşgul olmuş bizzat 17 eser basmıştır.⁷¹

2.5.1.1. Füyûzât-ı Mıknatısiyye

Çeşitli eserlerden derleme bir kitaptır. Mıknatısiyetin pusula ile olan münasebetinden bahsetmektedir. Yerküre mıknatısiyeti hakkında geniş ölçüde bilgi vermiş, hatta İstanbul'daki mıknatısi sapmasını da pek dikkatli bir şekilde ölçmüştür.⁷²

2.5.1.2. Mecmua-i Heyeti'l Kadime ve'l-Cedide

Bu eser 17. Yüzyıl Hollanda coğrafyacılarından Andrea Keller'in atlasından III. Ahmed'in emriyle 1733 senesinde tercüme edilmiştir. Askeri müze kütüphanesinde 5203 sayılı kayıtla bulunmaktadır.⁷³

⁷⁰ Türkay, a.g.e., s.57.

⁷¹ Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.324.

⁷² Türkay, a.g.e., s.57.

⁷³ Türkay, a.g.e., s.58.

2.5.2. Petros Baranion (1738’de sağ)

Kayserili ve Hollanda konsolosluğu memurlarındandır.

2.5.2.1. Cem-nüma fi Fann al-Coğrafya

1733 Jacques Robbs’un La Methode Pour Apprendre Focilement la Geographie adlı eserini Türkçe’ye çevirmiş, bu tercümeyle Cem-nüma fi Fann al-Coğrafya adını vermiştir. Kitap I. Mahmud’un sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa’ya takdim edilmiştir. 5 H. 1733 tarihinde tamamlanmıştır. Eser o vakte kadar Türkçeye geçmemiş olan modern matematiği ve fiziki coğrafya, deniz anatomisi ile ilgili değerli bilgiler bulunur. Eserde Karadeniz ve Akdeniz ulaştırma için değerli bilgiler bulunur.⁷⁴

2.5.3. İbrahim Hakkı Erzurumi (ö.1780)

18 Mayıs 1703 Erzurum’un Hasankale ilçesinde doğdu. Babası Derviş Osman Efendidir. Aralıklarla otuz yıl kadar süren iyi bir eğitim görmüştür.⁷⁵

2.5.3.1. Marifetname

Hasankaleli Şeyh İbrahim Hakkı’nın Cihannümadan ilham alarak 1756’da eski usul üzere kaleme aldığı bu mühim eser, ansiklopedi mahiyetindedir. İbrahim Hakkı, kitabını oğlu Ahmed Naimi için yazmıştır. Mısır’da Bulak matbaasında basılan eser dini, tıbbi, astronomik ve coğrafya bilgileri ihtiva eder. Coğrafya bilgileri Cihannümadan aynen alınmıştır. Marifetname bu cins ansiklopedilerin en mükemmeli ve sonuncusudur.⁷⁶

2.6. 19.Yüzyıl Coğrafyacıları ve Eserleri

18. yüzyılın sonlarına doğru Batı kültürünün benimsenmesiyle birlikte, Batılı coğrafya eserleri Osmanlı eserleri arasında yeniden önemli bir yer bulmuştur. 19 yüzyılda telif faaliyetleri hemen tamamen durmuş, daha çok başta Fransızca olmak üzere batı kaynaklarından yapılan aynen tercümelemlerle yetinilmiştir.

⁷⁴ İhsanoğlu, a.g.e., s.132.

⁷⁵ Mustafa Çağrı, ‘İbrahim Hakkı Erzurumi’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.305.

⁷⁶ Türkay, a.g.e., s.59.

2.6.1. Mahmut Raif Efendi (ö.1807)

Hâcegândan İsmâil Efendi'nin oğludur. İngiliz lakabıyla anılır. III. Selim devri yenilenme faaliyetleri (Nizâm-ı Cedîd) içinde önemli bir yer işgal eder ve daha ziyade bu dönemle ilgili eseriyle tanınır. Klasik eğitimini tamamladıktan sonra Tahvil Kalemî'nde çalışmaya başladı. Ardından Mektûbî-i Sadr-ı Âli Kalemî'ne geçti (1793). Londra'da daimi elçiliğin kurulması üzerine buraya ilk Osmanlı elçisi olarak gönderilen Yusuf Agâh Efendi'nin maiyetinde sır kâtipliğine tayin edildi (12 Ağustos 1793). Temmuz 1797 tarihine kadar Londra'da kaldı.⁷⁷

2.6.1.1. Ucâletü'l Coğrafiyye

Mahmut Raif Efendi Londra'da sır katipliği görevinde iken Fransızca olarak hazırladığı seferatname türündeki Ucâletü'l Coğrafiyye adlı eseri dönemin çağdaş bilgilerinin gerisinde kalıp çeşitli Fransızca kitaplardan derlediği eserini Viyana maslahatgüzârı Yakovaki Efendi Türkçe'ye çevirmiştir. Bu tercüme, Mahmud Râif ve Ahmed Vâsıf Efendi tarafından gözden geçirilerek Üsküdar'da Mühendishâne Matbaası'nda basılmıştır. Eser, III. Selim'in isteği doğrultusunda bir yıl kadar önce yine aynı matbaada basılmış olan Atlas-ı Cedid ile birlikte ciltlenmiştir.⁷⁸

2.6.2. Antepî Abdullah (1862'de sağ)

2.6.2.1. Amerika Seyehatnamesi

Antepî Abdullah'ın Amerika seyahatnamesi adlı eseri bulunmaktadır. Eser Henri Mercam adlı bir müellifin Amerika tarihi ve coğrafyası üzerine yazdığı Fransızca bir kitabın tercümesidir. Kitap Kristof Colomb'un kıtayı keşfi ve kendi hatıratından anlattıkları ile başlar. Ardından kıtanın içinde yapılan keşifler ve kısa tarihçesi verilir. Kıtadaki ülkeler verilir. bu ülkelerin ve çok çeşitli bölgelerin tabii coğrafyası hakkında geniş malumat verir. Amerikan yerlileri, kuzey ve güneyde yaşayanların farklılıkları, yaşam şekilleri, gelenek ve inançları, bilindiği kadarıyla bunların geçmişleri anlatılır. Bunların yanında kıtada yaşayan çok çeşitli hayvanlar,

⁷⁷ Kemal Beydilli, "Mahmut Raif Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.382.

⁷⁸ Türkay, a.g.e., s.61.

yetiŖen bitkiler, kıtanın bitki örtüsü, dağ sıraları, nehirleri, iklimi teferruatlı biçimde iŖlenir.⁷⁹

19. yüzyılda özellikle Tanzimat Dönemi yayınlarında Batı kaynaklarının hakim olması çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde yazılan coğrafi eserlerde büyük çoğunlukla Fransız tercümeleri ne çıkmaktadır. Yukarıda izah edilen Fransızca eser ve tercümeleri dıŖında Muhtasar-ı Coğrafya, Mebadi-i Coğrafya, Usul-i Coğrafya, Coğrafya Risalesi gibi adlar taŖıyan genel nitelikte olan ve burada yer verilemeyecek kadar çok eŖitli ve Batı kaynaklı özellikle Fransızcadan tercüme edilen eserlerin varlığından söz edebiliriz.

⁷⁹ İhsanoğlu, a.g.e., s.203.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TUHFETÜ'Z ZAMAN VE HARİDETÜ'L EVAN

(TRANSKRİPSİYON)

1A

Elhamdülillâhillezî haleka'l-mümkinâtı küllehâ ve ibda'u mâ ibda' fi'l-eflâk ve'l-arş ve'l-kürsiyyü ve'l-implâk ve'l-kevâkibü ve'l-ferâsih ve'l-embâl ve'l-acâyib ve'l-garâib ve'l-arzu'l-müdehakkatu ala zâlike'l-minvâl ve'l-ekâlîm vel buldân ve'l-buhârü'z-zâcirât ve'l-cezâir ve'l-fudûl ve'l-ahvâlü'l-evkât ve'l-cebâlü'l-ma'mûre bilenâsi ala beyânü'l-lugât ve't-tabâi ve'l-mizâc ve'l-gayri'l-ma'mûreti'l-cedd ü ve'l-ficâc nahmedehü ve neşkurühü şükrü mine'l-haddi'l-aczi an şükrü ila şükrü sebilâ ve neşhedü enlâ ilâhe illallah vahdehü lâ şerike leh şehâdeten min eykân en mekâlîde'l-umûr bidehü fetebettelü ileyhi tebtîlâ ve neşhedü en seyyidinâ Muhammedün abdühü ve rasûlühü elhâdi bi-iznillâhu Teâlâ ilâ sırâtı müstakîm ve'l-men'ûtu fi'z-zikri'l-hakîm bi'l-halku'l-azîm allahümme fesalli ve sellim aleyhi ve âlâ âlihi ve ashâbihi salâten tetavalle lehüm bihâ'l-kusûr ve tahiyyatu bihim berekâtihâ

1B

İhâtatü'l-hâle bi'l-bedûr va ba'de işbu ez'af-ı ibâdullah ve ahakr-ı halkullah Mustafa bin Ali⁸⁰ el-muvakkît fi'l-câmi'-il hâkâniyü's-selîmî yeveullahü'-l-melikü'l-'allâmu dârüsselâm eydür ki ahyana hatıra hutur eylerdi ki efâdıl-ı fennin ahvaline muvafîk gökler ahvali ve göklerde olanlardan bazının ahvali ve arş-ı azîm⁸¹ ve kürsi⁸² ve bazı melâike⁸³ ve kevâkib⁸⁴ ve dahi ilm-i mikâtda⁸⁵ ve fenn-i evkâtdan⁸⁶ ve ekâlîm-i seba'dan⁸⁷ bazının ahvali ma'a ziyade kudret yettiğine göre mümkün oldukça bir mufassal kitap yazıp her birisin yerli yerinde beyan ve ayan oluna tâ cemi

⁸⁰ Mustafa b. Ali, Osmanlı astronomi alimi, astrolog ve muvakkit. Bkz.: İhsan Fazlıoğlu, "Mustafa b. Ali el-Muvakkit", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.:3, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.287 vd.

⁸¹ Arş-ı azîm, en yüksek gök tabakası, Tanrı'nın katı. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2012, s.43.

⁸² Kürsi, Arş-ı azîm'in altında bir düzlükte olan, levh-i mahfuzun bulunduğu yer. Devellioğlu, a.g.e. s. 618.

⁸³ Melâike, melek'in çoğulu: melekler. Devellioğlu, a.g.e. s.703.

⁸⁴ Kevkeb, kevkeb'in çoğulu: yıldızlar. Devellioğlu, a.g.e. s.590.

⁸⁵ Mikât, namaz vakitlerini belirleme ilmi. Bkz. Mustafa Helvacı, Yavuz Unat, "İlm-i Mikat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.22, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.133.

⁸⁶ Evkat, vakit ilmi, Devellioğlu, a.g.e. s.294.

⁸⁷ Ekâlîm-i Seba, Yedi iklim. Bkz: Murat Ağarı, "İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.: 47 Sayı:II, s.157-176,2006.

müslümanlar ondan müntefi ve müstefid olalar. Pes şimdi evvela eflâk⁸⁸ ki vardır ehl-i fenn kullarına göre dokuzdur evvelki ve ikinci ve üçüncü dördüncü ve beşinci ve altıncı ve yedinci ve sekizinci ki felekü'l-burûc ve felekü'l-sevâbitdir. Ehl-i şer ona kürsi derler ve dokuzuncu felek-i azamdır ve felekü'l-eflâk dahi derler arşu'r-rahman⁸⁹ bu felektedir ve dahi arşın ululuğu ve kürsünün ve bazı meleklerin ki cümle arş ve gayriden bunların büyüklüğü efâdıl ve ulular ahvaline göre beyan

2A

Olundu ve bunların heybeti ve şekli ve hareketleri vazıh delilleri ile nicedir ve dahi yedi kevkeb ki vardır her birisi bir göktedir onlara seyyâre⁹⁰ derler. Zühal⁹¹ ve Müşteri⁹² ve Merîh⁹³ ve Zühre⁹⁴ ve Utârid⁹⁵ ve Şems⁹⁶ ve Kamer⁹⁷ bunlardır ve bunların her birisi hangi göktedir ve bunlardan her birisinin mühendisin⁹⁸ ve ehl-i hey'et⁹⁹ ahvaline göre cürm-i arzın yani yeryüzünden büyüklüğü ve küçüklüğü ve dahi bazı hassaların ve dahi on iki burc¹⁰⁰ ki derler. Onların ahvali ve her biricik derecesi ve dakikası ne miktar fersah¹⁰¹ ve mildir¹⁰² ve dahi ol yedi kevkeblerden gayri yıldızlar ki vardır. Onların adedini Allah teâlâ bilir. Onlara sevâbit derler. Hareketleri ziyade batî olduğu ecilden bunlar dahi hangi felekte olduğu ve bunların her birisi cürm-i arzdan büyüklüğü nicedir yerinde beyan oluna. Zira bunlardan hiçbir kevkeb yoktur ki yer yüzünde küçük ola. Her ne kadar küçük kevkeb dahi olur ise olsun ve dahi ruye-i ehille ki yeni ay küresidir. Bunun dahi bazı yerde görünüp ve bazı yerde görünmediği

⁸⁸ Felek'in çoğulu. Burada gök, tabaka anlamında kullanılmıştır.

⁸⁹ Arşu'r Rahman, en yüksek gök tabakası, Tanrı'nın katı. Devellioğlu, a.g.e., s.43.

⁹⁰ Seyyâre, yer değiştiren gök cismi. Devellioğlu, a.g.e. s.1106.

⁹¹ Zühal, Satürn gezegeni. NaHS-ı ekber sayılır, gam, kaygı vericidir. Ahmaklık, cahillik, pintilik, yalan ve fenalık, bu yıldızın altında doğanlarda olur. Devellioğlu, a.g.e., s.1390.

⁹² Müşteri, Jüpiter gezegeni. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s.887.

⁹³ Merih, Mars: dünyadan sonra güneşe en yakın olan gezegen. Devellioğlu, a.g.e. s.720.

⁹⁴ Zühre, Venüs, Çobanyıldızı, Çulpan, Kervankıran. Devellioğlu, a.g.e. s.1390.

⁹⁵ Utarid, Merkür. Bu gezegen pazar gecesi ve çarşamba hakimdir. Bunun altında doğanlar anlayışlı ve kavrayışlı, zeki, kurnaz olurlar. Devellioğlu, a.g.e., s.1309.

⁹⁶ Şems, Güneş. Devellioğlu, a.g.e., s.1153.

⁹⁷ Kamer, Ay. Devellioğlu, a.g.e., s.559.

⁹⁸ Mühendisin, Hendese'nin çoğulu: hendese (geometri) bilen. Devellioğlu, a.g.e., s.834.

⁹⁹ Ehl-i Hey'et, Astronomi bilenler. Devellioğlu, a.g.e., s.414.

¹⁰⁰ Burc, yıldız, Devellioğlu, a.g.e., s.128.

¹⁰¹ Fersah, eskiden kullanılan bir yol mesafesi ölçüsü. Bkz.: Yusuf Halaçoğlu "Fersah", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.12, Diyanet Vakfı Yayınları, s.412, İstanbul, 1995.

¹⁰² Mil, bir kilometreye yakın bir uzaklık. Devellioğlu a.g.e. s.753.

2B

Ve bazı yerde alçak ve bazı yerde yüksek görüldüğü. Neteki kûsûf gün tutulmaktır ve husûf ay tutulmaktır. Bunlar dahi bazı yerde görünüp bazı bazı yerde görünmediği ve bazı yerde sonra olup ve bazı yerde önce olduğu ve güneş bazı yerde ne miktar az tutulur ve bazı yerde ne miktar çok tutulur. Amma ay bu yer yüzünde ne miktar tutulur ve bazı yerde ne miktar tutulursa âher yerde dahi ol miktar tutulur bunlar böyle olmalarına sebep nedir ve dahi ehl-i nücûm¹⁰³ ki takvimlerinde delâilâtıyla ve emaretle ahkâm yazarlar. Ol ahkâm bazı olur ki denilen üzere rast gelir. Neteki husûf dedikleri ekseriya rast geldiği gibi amma delâilden bazı ki ahkâm rast gelmez ahali-i fenn ahvaline göre böyle olmasına sebep nedir bunlar dahi tafsiliyle beyan oluna ve bunlardan sonra arzın¹⁰⁴ dahi heybeti ve şekli nicedir ve devri ne miktardır ve bir kenarından bir kenarına varınca ne miktar fersah ve ne miktar mildir ve dahi muhît vesair.

3A

Denizler ve içlerinde olan adalardan ve canavarlardan ve acayıplardan ve gayrilerden her ne ki varsa bunlar beyan olunduktan sonra muhît¹⁰⁵ kenarında ki Sevâhil-i Bahr¹⁰⁶ demekle meşhurdur. Her bir şehir matlûbe gelince ne miktar fersah ve ne miktar mildir ve hatt-ı istivâ¹⁰⁷ ki derler. Daima ol yerde gece ve gündüz birdir. On iki saat gece ve on iki saat gündüzdür. Ne artar ve ne eksilir ve bazı ehl-i fenn katında ekâlimin¹⁰⁸ evveli buradandır ekser ehl-i fennin değil ve dahi ol mevzide fuzûl sekiz olur ve her nesne ki ol yerde olur yılda iki kere hasıl olur. Bunlar böyle olmasına sebep nedir ve dahi bunun içinde olan ahval ki vardır her birisi tafsiliyle beyan oluna ve bundan sonra yedi iklim ahvali ki her biri bunun evveli ne yerdendir aheri ne yere varıncadır ve her iklimin evvelinden ahirine varınca ne miktar fersah ve ne miktar mildir ve hatt-ı istivâdan dahi ol yere gelince ne miktar mil ve fersaktır ve fersah ve mil ne miktar nesnedir ve dahi her iklim içinde olan bazı şehirlerden ve dağlardan ve ırmaklardan ve pınar-

¹⁰³ Nücûm, Astronomi bilimi, Devvelioğlu, a.g.e., s.990.

¹⁰⁴ Arz, dünya, Devvelioğlu, a.g.e., s.45.

¹⁰⁵ Muhît, okyanus anlamındadır.

¹⁰⁶ Sevâhil-i Bahr, deniz kenarı anlamında kullanılmıştır.

¹⁰⁷ Hatt-ı İstiva, ekvator. Devvelioğlu, a.g.e. s.393.

¹⁰⁸ Ekâlim, iklimin çoğulu, Devvelioğlu, a.g.e. s.240.

3B

Lardan ve bunlar içinde olan acâib ve garâibden ve bazı mümkün oldukça memalik-i mamure¹⁰⁹ ve gayri mamure olan her ne ise ve dahi her iklimde olan külliye şehirler ki vardır haddi ziyade olup bu cümlelerin ahvalini beyan eylemek ziyade asîr olmağın hemen her iklimin içinden bazı şehirler ihtiyar edip her bir şehri türlü türlü misal ile beyan eder. Pes şimdi ol ihtiyar olunan bazı şehirlerinin dahi on ikisi hatt-ı istivâda ve etrafında olan şehirlerden alınıp yazıla ki ol caniplerde mamur azdır ziyade sıcak olduğundan ötürü ve dahi iklim-i evvelden dahi on dört şehir alınıp yazıla ki Yemen'de Aden ol şehirlerdendir ve dahi ikinci iklimden dahi on dört şehir alınıp yazıla ki Mekke şerrefallahu teâlâ ol şehirlerdendir. Üçüncü iklimden dahi yirmi bir şehir alınıp yazıla ki Mısır ol şehirlerdendir ki dördüncü iklimden dahi yirmi dört şehir alınıp yazıla ki Halep ol şehirlerdendir. Beşinci iklimden dahi otuz iki şehir alınıp yazıla ki Kostantiniyye ol şehirlerden-

4A

Dir ve dahi altıncı iklimden yirmi şehir alınıp yazıla ki Semendire ol şehirlerdendir. Yedinci iklimden dahi sekiz şehir alınıp yazıla ki Bulgar ol şehirlerdendir. Cümlesi yüz kırk beş şehir oldu ve dahi İklim-i Seba'dan işâ bazı şehirler ve cezireler dahi vardır. Onlardan dahi beşini ihtiyar olunup yazıla cümle yüz elli tamam ola. Ondan sonra ol dört misaller ki olsa gerektir birisi budur ki ol zikr olunan şehirlerin mağrip canibinde¹¹⁰ olan deryâ ve Deryâ-ı Muhît¹¹¹ kenarında her bir şehre varınca ikisinin mabeyni ne miktar mildir ve ikincisi ol şehirlerin her birisinin Konstantin'le mabeyni ne miktar mildir ve üçüncüsü Mekke ile ol murâd olunan şehrin arası ne miktar mildir ve dördüncüsü hatt-ı istivâdan ol murâd olunan şehre gelinceye dek ne kadar mildir ve dahi İklim-i Seba'dan her bir iklimin bir evvelinde ve bir ortasında vaki olan birer şehrin evkât ahvali ve duhûlünü ve hurûcunu ve birbirine muhalif olduğunu ki bazı şehirlerde her bir vakit önce olup ve bazı şehirde

¹⁰⁹ Memalik-i mamure, bayındır memleketler kastedilmektedir.

¹¹⁰ Mağrip canibi, batı yönünü kastedilmektedir.

¹¹¹ Derya-ı Muhit, okyanus.

4B

Sonra olduğu ve ol şehirlerin bazısında kuşluk ve öğle sonra olmak ve bazısında yatsı vakti ikenbazısında nısfü'l-leyl¹¹² ve temcîd vakti olmak ve Ekâlim-i Seba'dan aşağı bazı mamure dahi olup onların ahvalini ve saatlerini bu cümle ki zikr olundu. Tafsiliyle beyan oluna dahi bunlardan sonra devâirden şol bir dâire ki Sadrüşşerîa¹¹³ Aleyhirrahme ve'l Gufrân kitabında vaz eylemiştir. Dâire-i Hindiye demekle marûf bir dâiredir ki onun ameli zevâl vaktini¹¹⁴ fenni'z-zevâl ki zevâl vaktin gölgesidir ki onun bilmesini ve zuhurun evvel vaktini bilmek için beyan eylemiştir. Bunun ameli kemâliyle denildiği üzerine istihraç etmesi bazıları katında belki ekseri katında ziyade zahmet olmağın ol dâire hususunda dahi bir şerh yazılıp amele getirmek isteyen talipler suhûletle amel götürüp usret çekmesinler için tafsil üzerine bu dahi yazılıp beyan oluna ve dahi yukarıda zikr olunan evkât ki bazı e'immenün ihtilâf üzerine zuhrun ahir vakti ve dahi

5A

Bu ihtilâf üzere asrın evvel vakti ve ahir vakti ve şemsin gurûbu¹¹⁵ vakti hassaten ki mübarek ramazan ayında ya gayri ilerde sâim olanlar savmın iftar eylemek ve vakte mevkuuktur. Zira mademki murâd olunan şehirde şems gurûb eylememiş ol savm iftar eylemek dürtüst değildir. Amma hemen ki gurûb eylemiş ola orucun açmak gerektir. Zira acele eylemek sünnettir. Amma denilse ki bazı yerlerde şemsin gurubundan sonra akşam ezanı tehir olursa neteki bizim vilayetimizde dört ve beş derece miktarı tehir olduğu gibi bilen kimesne katlanmak câiz değildir. Tafsiliyle aşağıda beyan oluna ve dahi akşam namazının evvel vakti ve ahir vakti ve bazı mevazide işânın vakti bulunmayıp onların üzerine salat-ı işâ kılması nicedir ve dahi subh-ı kâzib nedir ve subh-ı sâdik vakti ve seherin vakti bu suhûr vaktinde bir miktar tafsil lazım olmağın aşağıda bu dahi beyan oluna ve dahi mübarek ramazanda ya gayri vakitte sâim olanlar savm niyet eylemek ne vakte değin dürtüstür

¹¹² Nısfü'l leyl, gece yarısı,

¹¹³ Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'âd b. Tacişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el- Mahbûbî el-Buhârî (ö.747/1346). Hanefî fakihî ve kelâm alimî. Bkz. Şükrü Özen "Sadrüşşerîa" Türkiye Diyanet Vakfı, C.:35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları s.427. İstanbul, 2008.

¹¹⁴ Zevâl vakti, güneşin baş ucunda bulunma zamanı, öğle vakti. Devellioğlu, a.g.e.,s.1378.

¹¹⁵ Şems gurûbu, güneşin batması. Devellioğlu, a.g.e. s.339.

5B

Ki ulemâ-ı izâm ve fukahâ-ı kirâm zuhve-i kübrâya varıncadır demişler. Pes zuhve-i kübrâ murâd olunan şehirlerde ve bazı eyyâmda ne vakitte ve ne saatte olur onun vaktini ve dahi iki bayram namazlarının vaktini ve ahir vaktini bazının misalleriyle bilece kudret yettiğine göre beyan-ı ayan oluna tâ ki talip ve ragıb olan azizler bu kitaptan müntefi ve müstefid olup bu fakîr ve hakîri duayı hayr ile yâd eyleyeler. İşbu kitabın dahi itmâmı hayr ile müyesser ola amin ve bundan sonra bunlar dahi murâd olunduğu her yeni ay ki görüldüğü vaktin ahali-i fenn dedikleri üzere ne nesneye bakmak gerektir ve dahi her ayın ne günlerinde ferd eylemek gerektir. Bunlar dahi beyan ve ayan oluna ve dahi bu fenne müteallik olan kütüb-i mutebere-i mütalaa edip cümleden mufassal ve âsân târikle bir kaide-i cedide bile ki liküllü cedidin lezzetin demişlerdir. Öyle olsa bu üslup üzerine Türki dilce olup ve her nesne dahi bazı misalleriyle bilice zikr oluna ol ecilden kudret yettiğine göre mümkün

6A

Oldukça bir kitap yazmak murâd edindim ki bu zikr olanların her birisi yerli yerince tafsil ile beyan oluna öyle olduğu takdirce işbu kitap Hazret-i sultan-ı azam ve hakan-ı muazzam sultanu'l-berr ve'l-bahr sâhibü'l-izz ve'l-kadr nasru'l-milleti'l-hanifiyye ve nâşirü'l-sünneti'l hafiyeyye mürebbiyu'l-ulemâ ve'l-fudalâ-yı melce'i-l e'âzım ve'l-küberâi kâmi'-i keferetü ve'l-müşrikîn ve dâfi'il fecerete ve'l-mülhidîn nasırı'l-hakk bi's-seyf ve'l-berâhîn halife-i rasulullah sallallahu aleyhi veselleme fi'l-arzeyn râhimü'l-fukarâi ve'l-mesâkîn ve melâzi'l-hâifîn sultan bin sultan ebu'l-feth Sultan Süleyman han bin Sultan Selim han bin Sultan Bayezid hanın nam-ı hümayunlarına halledallahu devletehü ala mummerü'z-zaman ve ebedi saltanatahü mâ te'âkibü't-tîrân bir mübarek ramazan ayında bir vakti-i şerifte Hak teâlâ celle ve alâ hazretine tevekkül edip yazmasına şürû eyledim. Allah teâlâ hayırla itmâmın müyesser eyleye amin yâ mucîbü's-sâilîn ve bu kitaba Tuhfetü'z-zamân ve Harîdetü'l-evân diye ad verdim. Pes imdi evvel işbu kitabı üç

6B

Kısım üzerine yazıp beyan eyledim biri budur ki ne kadar eflâk ve eflâkda olan bazı ehl-i hey'et fudalâsının muteber kitaplarından ki ulemayı izam katında mergub ve

makbul kitaplardır Metn-i Çağmini gibi Kadızâde-i Rumi'nin¹¹⁶ ve Seyyid'in aded-i kâğıt 160 şerhleri gibi ve dahi tebsire ve tezkire ve şerhleri gibi ki birisi Seyidin ve birisi Nizameddin Arecindir ve dahi Nihâyetü'l İdrâk¹¹⁷ gibi bunlardan alınmıştır ve dahi ikinci kısım arz ahvali ve ekalim içinde ve taşrasında olanlardan ve deryâdan ve cezirelerden ve ırmaklardan ve çeşmelerden ve kuyulardan ve dağlardan ve bunlarda olan acâyipten ve garâyipten ne ki var ise onlardan bazı ve dahi ulema ve fudalâ mabeyninde meşhur ve makbul kitaplardan ki İbni-i Esir'in Tuhfetü'l Acâyib'i gibi ve meşhur olan Kazvini'nin Acayibü'l-Mahlûkât gibi ve İbni-i Verdi'nin Haridetü'l Acâyib'i ve Kemâleddin Demiri'nin Hayatü'l Hayevânı gibi ve Hamdullah Kazvini'nin Nüzhetü'l-Kulûb gibi ve Batlamyus'un Coğrafya adlı kitabı gibi

7A

Kudret yettiğine göre onlardan alıp ve yazıp beyan ve ayan eyledim ve dahi iş bunlar ki yazılmakta İbni-i Esir'in Tuhfetü'l Acâyibiyle gayri kitapların ikisi ya dahi artık ittifak düşmüş ol ittifakı diye yazılmıştır. Amma bir nesne ki yalnız İbni Esir'in ya gayri kitaplardan birisinin ya ikisinin içinde bulunmuş olsa ol vakti filandan filandan diye yazılmıştır. Kavi olmak için ve dahi üçüncü kısım budur ki her iklimde ve bazı şehirlerde evkâte ve saate ve mabeyinlerde olan firasete ve meyyâle müteallik her ne var ise ilm-i nücûm ve mîkât ve fenn-i evkât kitaplarından ve şerhlerinden kudret yettiğine göre hesap edip çıkarıp işbu kitaba yazıp beyan eyledim **El-Kısmu'l Evvel** Evvelki kısım eflâk ve eflâkda olanlardan ve kevâkibden bazısının ahvali ne varsa onların beyanındadır. Pes imdi evvela budur ki eflâkın hey'etini ve şeklini bazı ulema dümdüzdür demişler amma cumhur-ı efâdıl-ı fenn ve ekser müfessirin kavli üzerine her birisi biri biri içinde bir değirmi kubbe resminde-

7B

Dir demişler. Neteki müfessirin İbni Abbas'dan radiyallahu anhuma rivayet eder ki her gök biri biri üzerine mutayyakdır kubbe gibi. Amma dünya göğü yeri çepeçevre kaplamıştır ve dahi ehl-i fenn kubbe resmine olduğuna nice delil beyan eylemişlerdir. Biri budur ki cemi kevâkibin ekseri maşrık¹¹⁸ canibinde doğup azın azın yukarı kalkarlar tâ gök ortasına gelince. Ondan sonra tedriçle inerler tâ varıp mağripten yana

¹¹⁶ Metn-i Çağmini, Uluğ bey'in isteği üzerine Kadızde-i Rumi tarafından Çağmini'nin el-Mülâhhas fi'l hey'e adlı eserine yazılan şerhtir. Bkz. Sadettin Ökten, "Çağmini" DİA, C.8, s.182, İstanbul, 1993.

¹¹⁷ Nihâyetül İdrâk, Kutbüddin Şirazi'nin astronomiye dair yazmış olduğu eser. Bkz. Azmi Şerbetçi, "Kutbüddin Şirazi" Türkiye Diyanet Vakfı C.26 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.487. Ankara, 2002.

¹¹⁸ Maşrık, güneşin doğduğu taraf, Devellioğlu, a.g.e., s.675.

gurub eylerler amma bazı vardır ki ne tulû eylerler ve ne gurub eylerler ehli katında malum olan kevkeblerden ki birisi Cedi demekle meşhur kevkebdir. Bazı halk katında ve gemide yürüyenler katında şol kevkebe demir kazık derler. Kutba yakın olup hareketi azdan az olduğundan ötürü kutbun kaymakamı olmuş gibidir ve birisi dahi ol kevkeblerin farkındadır ki biri biri yanında iki kevkebdir. Tulû ve gurubu olmayan kevkeblerin dahi bazısı Benat-ün Naş dedikleri kevkeblerdir ki halk ortasında yedigen demekle meşhurdur. İki kevkeb önce ve ikisi

8A

Onların ardınca ve üç kevkeb dahi birbiri ardınca ol dört kevkebin önünce ardınca uzanmıştır. Hatta ol üç kevkebin ikincisi ki bu üçün ortasında vaki olmuştur. Onun yanında bir gerçek kevkeb vardır. Ziyade küçüklüğünden gücile görünür. Ol kevkebe Sühâ derler. Ehli bilir. Ol kevkebin hâssası budur ki bir kimsenin oğlu ve kızı olmasa mart ayının on altıncı gecesinde bir mübarek saatte Zühre ya Müşteri saati ola gayetle iyidir. Pes ol evkâtda ol Sühâ yıldızına bakıp görüp hâlâ leyle-i Cuma olacak celle ve alâ hazreti murâd vericidir. Ol ikisini bir murâd olalar demişler. İşbu kevkeb burada zikr olduğundan hâssasın beyan eylemek lazım-ı külli oldu. Biz yine asıl murâda gelelim. Pes şimdi ol tulû'ı ve gurubu olmayan kevkebler gibi nice kevkebler dahi vardır ki aşikâre muttasıl devr eylemektedir. Bunlar dahi kavi delillerdir. Bir kevkeb ki ne kadar kutba yakın yani ol Cedi olan kevkebe ziyade yakın ola hareketi azdan

8B

Az görünse gerektir iraktır hareket eyleyen kevkebden ve dahi tulû'ı ve gurubu olan kevkeblerin hareketleri bunlardan dahi artık görünür. Ba vücut ki tamam devr eylemekte bu cümlelerin birbirinden tefavütleri bu kadar. Zira onlar dahi ve bunlar dahi gecede ve gündüzde devirlerini tamam eylerler ve dahi şolo yerdeki kutbun yanında olan Cedi dedikleri kevkeb ne kadar yüksek olsa tulû'ıları ve gurubları olmayan kevkebler alçak olduğu şehirlerde günlerinden tulû'ı ve gurubu çok olsa gerektir ve dahi şolo yerdeki Cedi adlı kevkeb ne kadar alçak olsa tulû'ıları ve gurubları olmayan kevkebler dahi azdan az olsa gerektir. Zira ol yerde kevâkibin ekserinin tulû'ıları ve gurubları bulunsa gerektir. Mesela Kostantiniyye'de tulû'ıları ve gurubları olmayan kevkeblerin bazısı belki ekserisi Mısırdaki tulû ve gurub eyleseler gerektir. Zira Kostantiniyye'de kutup aşağı gök kenarındaki ufuk derler. Kırk bir derece yukarıdır ve Mısırdaki otuz derece yukarıdır. Mısır on bir derece

9A

Kostantiniyye'den alçak olur ve dahi Mekke'de şerefehallahu Mısır'da tulû' ve gurub eyleyenlerden dahi ziyade olsa gerektir. Zira Mekke ufkundan kutup yirmi bir buçuk derece yukarıdır. Tâ hatt-ı istivâyaya varınca alçalsa gerektir. Pes hatt-ı istivâ daima gece ve gündüz beraber olduğu mevzidir. Aşağı tafsiliyle yerinde beyan olursa gerektir. Pes ol mevzide hiçbir kevkeb yoktur ki tulû ve gurubu olmaya zira bir kutb-ı rast ufk-ı şimâlde¹¹⁹ olsa gerektir ve bir kutup dahi ufk-ı cenûbda¹²⁰ olsa gerektir. Ondan ötürüdür cemi kevâkibin tulû'ı ve gurubu olduğu ve hatt-ı istivâda feleğin hareketi dolap gibidir ve dahi bir delil-i kavi dahi budur ki cemi kevâkibin tulû'ı ve gurubu her yerde bir değildir. Şemsin tulû'ı ve gurubu bir olmadığı gibi yerinde gelse gerektir. Zira maşrik tarafında olan şehirlerin tulû'ı ve gurubu unurdı olur mağrip tarafında olan şehirlerden. Mesela Bağdad'ın ve Tebriz'in herhangi biri ise tulû'ı ve gurubu unurdı olur. Kostantiniyye tulû'undan ve gurubundan her birisinin ve bazı

9B

Şehirlerin birbirinden şems ne miktar unurdı ve ne miktar sonra olur her iklimde ekser şehir misal olunmuştur yerinde görüle. Bazı ulular katında ki semâ dümdüz olduğu takdirce lazım gelir ki semânın tâ şems üzerine gelen mevzi bize yakın ola çevre kenarları bize irak ola ve dahi bu da lazım gelir ki şems olsun kamer olsun vesair kevâkib olsun tulû'ular vakitlerinde ziyade küçük görüneler idi. Tâ yukarı kalktıça azın azın büyürlerdi tâ gök ortasına gelinceye dek. Ol vaktin ziyade büyük görünmek gerekti bize ziyade yakın geldiğine göre yine aşağı cânibine meyl ettiğince azın azın küçülmeye başlamak gerek idi. Tâ gurûb eylemeye varınca ol vakitte dahi ziyade küçük görünmek gerekti ziyade irak olduğundan ötürü yahut öyle değildir. Zira şems olsun kamer olsun sair kevâkib olsun tulû'ı ve gurûbu vakitlerinde ziyade büyük görünürler yukarı gök ortasına gelip görüldüğünden yahut aşikâredir böyle olmak

10A

Hususan buharlı ve rutubetli gün ola belki kış günlerinde dahi ziyade görünseler gerekti. Pes imdi eflâk müdevver top şeklinde olmak ekser müfessirin kavlidir ve dahi efâzıl deyişine göre İbni Mesud'dan rivayet ederler her iki göğün mabeyni beş yüz yıllık yoldur her göğün kalınlığı dahi beş yüz yıllık yoldur ve yedinci gökten kürsiye

¹¹⁹ Şimal, kuzey yönü. Devellioğlu a.g.e., s.1165.

¹²⁰ Cenûb, güney. Devellioğlu, a.g.e., s.151.

varınca beş yüz yıllık yoldur. Arş ol sunun üzerindedir ve dahi eflâk müdevver tob şeklinde olmak gayetle gökçek şekildir. Zira kamu şekillerden geyiktir ve vâsidir ve ufuklardan ıraktır ve merkezi rast ortasında olmağın hareketi dahi müdevverdir ve hareketleri yegrekidir ve dahi feleğin hareketi ne ağır ve ne yeğnidir. Yani aşağıdan yukarıya çıkmaya ağır döne öyle değildir ve yukarıdan aşağı inmekle tiz döne öyle değildir. Hemen daima hareketi istikamet üzerinedir ne artık ve ne eksik ve dahi eflâk ki dokuz tabakadır aşağıdan yukarı olan yedi felekte yedi kevkeb var

10B

Dır ki onlara sitâre¹²¹ derler muttasıl seyran ettiklerinden ötürü. Pes ol yedi kevkeb yukarıdan aşağı bunlardır. Zühal Müşteri Merih Şems Zühre Utârid Kamer. İşbu yedi kevkebin her birisi bir gökte karar eylemiştir. Evvelki gökte Kamer ve ikincide Utârid ve üçüncüde Zühre ve dördüncüde Şems ve beşincide Merih ve altıncıda Müşteri ve yedincide Zühal vardır. Bu yedinciden yukarı olan feleğe felek-i sevâbet derler. Ol bir felektir ki ol yedi kevkebden gayri cemi görünen kevâkib ki vardır cümlesi ol sekizinci felektedir felekü'l buruc dahi derler ehl-i şeri işbu feleğe kürsi dahi derler ve bazı ulular kitaplarında yazmışlardır ki yedi kat gökle ve yedi kat yer bu cümlesi kürsi katında bir büyük sahrada bir halka miktarıncadır ve dahi Vehb'den rivayettir ki kürsi melekleriyle arş meleklerinin mabeyninde yetmiş hicâb sudan ve yetmiş hicâb dahi kardan ve yetmiş hicâb dahi nurdan her yerde gök kalınlığı beş yüz yıllık yoldur ve her iki hicâbın arası

11A

Beş yüz yıllık yoldur ve dahi kürsiden yukarı dokuzuncu felektir ona felek-i azam derler. Cemi felekten büyük olduğundan ötürü felekü'l atlas dahi derler kevâkibden hali olduğundan ötürü neteki atlas dahi nakşından hali olduğu gibi arşu'r-rahman işbu dokuzuncu felektir ve felekü'l eflâk dahi derler. Cemisinden kesik olup cümlesini içine alıp kapladığından ötürü ve dahi Kadızâde hâşiyesinde ve Mevlana Sinan Paşa aleyhimür rahmetehü vel gufrân eflâkın dokuz dağına işbu fenn usulünde çok kimse ehl-i fennendir tevâtürle eder. İdris Nebi'den aleyhisselâm nakil edip demişlerdir ve dahi İbni Esir Mekkî tefsirinde Vehb'den rivayet ederek yazmıştır ki yedi kat yerden aşağıdan tâ arşa çıkınca dünya yıllarından elli bin yıllık yoldur dedi ve dahi Sünbülî ki ehl-i fennin fazıllarındandır. Heyet-i Seniyyetehü adlı kitabında Mücâhid'den rivayet

¹²¹ Sitâre, yıldız. Devellioğlu, a.g.e., s.1117.

ederek yazmıştır ki yedi kat gök ve yedi kat yer ve bazı kürsi dahi demişlerdir arş katında bir büyük sahrada bir

11B

Halka gibidir der ve arşı götüren melekler dördür kıyamet günü olduğu vakit sekiz olsalar gerektir gayetle ulu meleklerdir ki vasf olunmaya kudret yetmez. Allah teâlâ katında mukarreblerdir. Kalan melekler Sabahta ve akşamda onların üzerine selam verirler. Ol dört meleğin biri insan suretindedir adem oğlanı rızkindan ötürü şefaate eyler, Ya Rab bunlara rızkın sen eksik eyleme der ve biri dahi öküz suretindedir ol dahi behâimin rızkın şefaate eyler ve birisi dahi arslan suretindedir ol dahi yırtıcı canavar rızkın diler ve birisi dahi kerkes suretindedir ol dahi cemi kuşların rızkı için şefaate eyler. İş bu dört meleklerin hakkında Mesâbih 'de Cabir radiyallahu anh rivayet eder: Rasulüllah sallallahu teâlâ aleyhi vesellemden işittim der. Arş götüren meleklerin birisinin kulağı yumuşağından omuzu başına inince bu ikisinin mabeyni yedi yüz yıllık yoldur diye buyurdular ve dahi mukarreblerden

12A

Ol ulu dört melek ki Cibril ve Mikâil İsrâfil Azraildir. Bunlardan her birisinin heyeti ve büyüklükleri ki İbni Esir ve gayriler yazıp beyan eylemişlerdir. Evvela Cibril aleyhisselam emînü'l vahiydir nâmûs-ı ekberdir hâzin-i kaddesdir tavus-ı melâikedir bin hazretidir. Altı kanadı vardır her kanadında yüz kanadı vardır. Altı yüz kanat olur amma iki kanadı dahi vardır ki hiç ol kanadın açmaz illa meğer Hak emriyle yeri helâk etmekten ötürü açar ancak hak teâlâ hazreti celle ve ala Cebrâile şolo kadar kuvvet vermiştir ki Lut Aleyhisselam kavminin yedi şehrini içinde olan halkıyla ve evleriyle ve duvarlarıyla ve yedi kat yere varınca yerleriyle bile ol iki kanadının birisinin üzerine alıp gökten yana çıkardı. Şolo kadarki gök ehli bunların horoslarının ve hımarlarının avazlarını işittiler. Ondan sonra oradan yaşlarını aşağı eyleyip bıraktı ve dahi Cibril aleyhisselam gökten yere ve yerden göğe inip çıkmaya Hak celle ve alâ

12B

ona şöyle kuvvet ve kudret vermiştir. Nitekim İbrahim peygamber aleyhisselam oda atıldığı vaktin Cibril sidretün münethâ da idi. İbrahim peygamber aleyhisselam dahi oda irmeden Cibril aleyhisselam erişti ve dahi Yusuf aleyhisselam kuyuya bırakıldığı vakit dahi kuyunun aşağısına inmeden ona dahi erişti ve avazına dahi Hak teâlâ şöyle

kuvvet vermiştir ki Semûd kavmine bir kere sayha eylemekle bir defada küllisi helâk oldu gayetle ulu melektir. Hatta bir gün hazreti rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem Cibrile dedi ki: Ya Cibril dilerimki senin göklerdeki suretini görem, Cibril Aleyhisselam cevapladı: takat getüremezsın, dedi. Elbette, dedi İbrahim cevapladı. Bir gün Arafat dağına çıkıp Cibril Aleyhisselam geldi yer ile gök arası dopdolu oldu. Baş gökte ayakları yerde bir heybet ile gördüm aklım gitmiş tez Adem suretine girip beni bağrına bastı, korkma dedi ve dahi Mikâil Aleyhisselam bir azim melektir ki eğer ağzını açıp

13A

Yerler ve gökler ağzına girse güya bir yazıda bir hardal bırakılmış gibi ve eğer başını kaldırıp gökler ve yerler ehline baksaydı onun nurundan cemisi yanaydı ve cemi hallakın rızkı üzerine müekkeldir ve yine Kazvini kitabında yazmıştır ki Kabulahbar Mikail aleyhisselam hakkında dedi ki yedinci gökten yukarı bir deniz vardır Bahr-i Mescûr derler onda melekler vardır. Allah celle ve alâ dilediği miktarı Mikâil Aleyhisselam onun üzerinde durur bunun vasfını ve kanadının sayısını Allah teâlâ'dan gayri kimse bilmez ve cemi alem halkı ağvânı vardır. Cümle halkın üzerinde müekkeldir ve dahi ol dört ulu meleklerin birisi dahi İsrafil aleyhisselamdır. Sâhib-i surdur. Sur bir boru gibidir çalarlar ve borunun başının devri yerler ve gökler eninedir derler ve dahi İsrafil'in dört kanadı vardır. Bir kanadı maşrika düşmüştür ve bir kanadı mağribe düşmüştür

13B

Ve bir kanadı yerle gök arasına düşmüştür ve bir kanadını dahi Allah teâlâ'nın azimetinden korkuben yüzüne hicâb edinmiştir. Levh-i mahfûz cevherindedir. İsrafil'in iki gözünün arasındadır. Kaçan Hak teâlâ bir emir eylemek dilese kaleme emir eyler levh-i mahfûza yaz deyip ol dahi yazar İsrafil'e ulaştırır. Ondan Mikail'e ulaştırır ve dahi rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem buyurdu vaktaki Allah teâlâ gökleri ve yerleri yarattıktan sonra suru yarattı dahi İsrafil'e verdi. İsrafil dahi sur ağzına alıp arşa nazar ederek durur. Kaçan sur urmağa emir oluna diye muntazır olmuş durur suru üç kere urşa gerektir. Evvelki nefhatü'l fez'dir ki korkudur. İkinci ölmelik nefhâdır üçüncü geri dirilmektir ve dahi İsrafil'in başı arş ayağındadır. Ayakları yedi kat yerden aşağıdır ve dahi ol dört ulu meleklerin birisi Azraildir aleyhisselâm

14A

Ki ulu melektir şöyle ki başı göklerden yukarı ayakları yedi kat yerden aşağıdır ve yüzü levh-i mahfûz mukabilindedir. Cemi dünyada ne kadar halk var ise iki gözünün arasındadır ve dahi bunun hizmetkârları vardır. Dünyada olan halk miktarınca ve şolo kimesne ki levh-i mahfûzda rızkı tükene eceli erişmiş ola onun ruhunu kabz eyler ama bazı nesne dahi mani olur imiş. Neteki İbni Esir kitabında yazmıştır. Hikâyat olundu ki iki kimesne husumet edip Davud peygamber aleyhisselama geldiler ol vakitte Azrail As. Davud peygambere haber verdi ki ol gelip giden ikisinin birisinin ömrüne yedi gün kalmıştır diye işaret eyledi bir nice zaman geçtikten sonra Davud aleyhisselam ol yedi gün ömürlü kimseyi gördü taaccüp eyledi. Vaktaki gene bir gün Azrail As. ziyarete geldi Davud peygamber aleyhisselam ol kimseyi haber verdi. Azrail Aleyhisselam dedi ki vaktaki senin katından ol kimse çıktı gitti.

14B

Sılası var ki kat' etmişti vardı sıla-ı rahmi sıla eyledi. Hak celle ve alâ sıla-ı rahim eylediğinden ötürü ol kimseye yirmi yıl ömür verdi dedi ve sadaka ile dahi ömür uzun olur. El sadakatü tereddul belâe ve tezidü'l umre denilmiştir ve dahi İbni Esirle Kazvini nice ulular yazmışlardır ki ruh bir ulu melektir bundan ulu melek yoktur. Arştan gayri feleklerden dahi büyüktür ve ziyade kavidir. Eflâka hareket etmeye kâdirdir teskinine dahi kâdirdir. Allah teâlâ izniyle ve dahi kıyamet gününde ruh yalnız bir saf ola cemi gök melekleri bir saf olalar ve dahi ruhun bin yüzü vardır her ağzında bir de dili vardır. Her dili Allah teâlâ hazretine yetmiş iki türlü lügatle tesbih eylerler. Her lügat biri birine benzemez ve eğer Allah teâlâ celle ve alâ bunun avâzını yer ehline işittirdi. Avazının şiddetinden cemisinin canları bedenlerinden ayrıldı ve dahi Allah teâlâ yedi gök ehli ile yedi yer ehline ruhu musallat eyledi.

15A

Cümlesinin bir avurdunun içine alaydı ve dahi ruh her günde Allah teâlâ hazretini iki kere zikr eyler. Kaçan zikr eylediği vaktin ağzından nur büyük büyük dağlar gibi çıkar. Eğer arşın çevresinde olan melekler Allah teâlâ hazretini zikr etmeyeler idi ruhun ağzından çıkan nurdan yanalar idi ve dahi ruhun iki ayağının arası yedi yüz yıllık yoldur ve dahi bin kanadı vardır ve dahi İbni Esir Mekkî Tefsirinde yazmıştır. Hazreti Ali radyallahu anh dedi ki: Allah te'âlânın melekleri vardır ki eğer onlardan birisi dünyaya indi hilkatı büyüklüğünden ve kanatları çokluğundan dünyaya sığmaydı ve

dahi onlardan birisi inse cinne teklif olunaydı. Onu vasf eylemeğe bir omuzundan iraklığı ne miktardır ve dahi suretinin terkisinin ve gökçekliğini vasf eylemeğe kâdir olmayalar idi ve dahi onlarda birisinin baş parmağı dibinde olan çukurcasına denizlerin sularını onun içine konulaydı ol suları hep alaydı ve dahi ol meleğin iki

15B

Gözünün yaşına gemiler gireydi ol gemiler ol yaşının içinde yürürlerdi ucu bucağı bulunmaydı ve dahi İmam Fahreddin Razi'den nakildir ki hazreti rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem miraca çıktığı vaktin gördü çok melekler bir şerif makamda bazı beriden öte ve öteden beri birbirine karşı durmayıp harekette pes hazreti rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem Cibrile sordu ki bunlar kanda giderler. Cibril aleyhisselam bilmem dedi illa bu kadar vardır ki ben yaratıldan beri bunları böyle gider görürüm ama bir gördüğümü bir daha görmedim dedi ondan sonra onlardan birisine sordular ki ne zamanda yaratıldınız ol melek dedi ki bilmem amma şunu bilirim ki Allah teâlâ her dört yüz bin yılda bir kevkeb halk eyler ben halk olalıdan beri dört yüz bin ancılayın kevkeb gördüm dedi. Pes demek lazım gelir ki bu ulu çokluk melekler ki bazı yerle gök mabeynine sığmaz ve bazı dahi büyüktür bunlar kanda sığar diye hatıra huttur eylerse İmam Fahreddin Razi'den nakildir ki

16A

Adem oğlu cinin on bahsinden bir bahistir yani aşrınca demektir ve dahi cin ile adem oğlanı cem olsa yerde olan hayvanatın aşrincadır ve dahi bu üçü cem olsalar deryâda olan hayvanatın aşrincadır ve dahi bu cümlesi cem olsa yerde müekkel olan meleklerin aşrınca olur ve bu altısı cem olsa dünya göğünün meleklerin aşrincadır ve bu yedi cümlenin mecmû-ı cem olsa ikinci gök meleklerinin aşrınca olur ve dahi bu sekizi cem olsa üçüncü gök meleklerinin aşrınca olur ve dahi bu dokuzu cem olsa dördüncü gök meleklerinin aşrincadır ve bu onu cem olsa beşinci gök meleklerinin aşrincadır ve bu on biri cem olsa altıncı gök meleklerinin aşrincadır ve bu on iki cem olsa yedinci gök meleklerinin aşrincadır ve dahi bu on üçü cem olsa kürsi meleklerinin katında azdan azdır ve bu cümle yani on üç cümle ve kürsi melekleri arş perdelerinden bir perdesinin aşrincadır ki arşın altı yüz bin perdesi vardır her perdenin eni ve uzununu ve yüceliği

16B

Yerler ve gökler ve içinde olanlar ve mabeyinleri cem olursa arşın bir perdesinin katında gayetle azdan az nesnedir ve dahi Kemaleddin Demirî Hayât-ı Hayvân'da yazmıştır ki hazreti resul sallallahu aleyhi vesellem buyurmuşlardır ki Allah te'âlânın gökte bir ak horusu vardır. Kanatları zebercedle ve yakutla ve inciyle murassadır. Bir kanadını maşrıka açmıştır ve bir kanadını mağribe açmıştır başı arşın altında iki ayağı yedi kat yerden aşağı hava üzerindedir her seher vaktinde sadâ eder avazını gökler ve yerler ehli işidir hemen cinniyle ins işitmezler. Pes cemi yerde olan horuslar dahi onun avazını işitirler bunlar dahi sayha eylerler ve dahi hazreti resul sallallahu teâlâ aleyhi vesellem buyurdular ki kaçan kıyamet günü yakın olsa Allah teâlâ celle ve alâ ol horusa kanatların düşür ve avazını dahi dut sayha eyleme. Pes böyle olduğu takdirce cemi gökler ehli ve yerler ehli bilirler ki tahkikân kıyamet yakındır zira gökte olan horus sayha eyleyecek yerde olan

17A

Horuslar dahi ötmeseler gerektir ziyade büyük alamettir. Allah teâlâ cemi ehl-i islama hayırlar müyesser eyleye amin yâ mûcibe's-sâilîn ve dahi buyurdular: ki o horus ki bensiz ola benim dostum ve habibimdir her kimin ki buncalayın horus onda ola onu saklar hatta komşularından on altı eve varınca bile saklar, dediler. Hatta Demirî yazmıştır ki, bir kimse bir ak horus boğazladı onun malı daima neğbetden kurtulmadı dedi. **Beyan-ı Hareketü'l Eflâk:** geldik şimdi eflâkın hareketine. Pes eflâkın hareketi iki türlüdür bazısının hareketi maşrıktan mağribedir. Felek-i azamın hareketi böyle olduğu gibi ve ekserinin mağripten maşrıkadır. Felek sevâbetin ve kevâkib-i seyyarenin hareketleri böyle olduğu pes demek gelir ki cemi kevâkib hod zahir maşrıktan mağribe hareket eylerler buna cevap budur ki maşrıktan mağribe olan hareketleri bizzat kendilerinin hareketleri değildir. Felek-i azamın hareketiyle harekettir zira felek-i azam ki felekü'l eflâk dur cemi eflâkı kaplayıp

17B

Durur her günde ve gecede daima maşrıktan mağribe çekinmektedir ve kamu felekleri ve yıldızları bile çekindirir ve yirmi dört saatte bir devri tamam eyler ve ama sairinin hareketleri mağripten maşrıkadır nitekim onlardan birisi kamerdir seri'us-seyr olan kevkebdir. Bir gece mağrip canibinde bir malum yerde görünse yarındası gece ne miktar şarktan yana ırak görünse gerektir ta on dört on beş geceye varıncaya dek

garbdan şarka varır ki kamerin hareket-i zâtiyesi bu harekettir şarktan garba olan hareket değildir. İş bu şarktan garba hareket felek-i azam ile olan harekettir. Nete ki fudalâdan bazı İmam Gazali gibi Fikret ve İbret adlı kitabında yazıp bir misal getirdi ki bir karınca bir değirmen taşının üzerinde devr eylese amma değirmen taşı sağına dolansa ve karınca soluna gitse asıl karıncanın teveccüh eylediği taraftır ve değirmen ile sağ tarafa hareket eylediği kendi hareketiyle değildir gülce hareket eylemektir. Pes bu misalden malum oldu ki şemsin

18A

Ve kamerin ve cemi kevâkibin dahi maşrıktan mağribe asıl kendi hareketleri ile değildir ahir nesne Sababiyledir ve dahi felek-i azamın ziyade seri olduğuna İbni Esir'in Tuhfetü'l Acâyib'inde yazıp beyan eylemiştir ki bir seğirdir. At bir ayağın kaldırıp yine yere koyunca felek-i azam dokuz bin mil yer seyir eylerdi İlm-i hey'etde ve hendesede sabittir ve dahi Kazvinî Acâyibü'l Mahlukat kitabında dedi ki felek-i azamın hareketi şunun gibi esradır ki bugün Cibril aleyhisselam öyle vakti idi hazreti resul aleyhisselatü vesselema geldi pes hazreti resul sallallah teâlâ aleyhi vesellem Cibril'e sordu kim öyle namazı vakti girdi mi dedi Cibril lâ ne'am dedi hazreti resul aleyhisselam Cibril'e yine sordu ki lâne'am dedin Cibril aleyhisselam dedi ki lâ deyip ne'am deyince beş yüz fersah bir kat eyledi yani felek-i azamın hareketiyle demektir bin beş yüz mil olur ve dahi İbni Esir kitabında yazmıştır ki Vehb bin Münebbih rivayet eder ki yerlerin aşağısından arşa varınca mabeyni dünya yılları

18B

ve günleri ile elli bin yıllık yoldur dedi ve bundan sonra felek-i sevâbete gelelim ki felekü'l burûc derler. Bunun hareketi mağripten maşrıkadır. İş bu feleğin devrini on ikiye bahş eylemişlerdir. Her bir bahşını bir burc demişlerdir ol on iki burcun adları bunlardır: Hamel, Sevr, Cevza, Seretan, Esed, Sünbüle, Mizan, Akreb, Kavs, Cedi, Delv, Hût ve her bir burcu otuza bahş eylemişlerdir. Her birisine bir derece demişlerdir. Her bir dereceyi dahi altmışa bahş eylemişlerdir. Her birisine dakika demişlerdir. Her bir dakikayı dahi altmışa bahş eylemişlerdir. Her birisine saniye demişlerdir. Sâlise râbia hâmise tâ aşereye varınca bu tarikle bahş eylemişlerdir. Amma burada saniyeye varınca kâfidir. Pes şimdi Kitab-ı Tefhim sahibi Şeyh Ebu Reyhan Harezmi kavli üzerine felekü'l burûc dâiresi üzerine taksim olan saniyelerden

her bir saniyenin aralığı yüz dokuz fersahtır¹²² ki yüz yirmi yedi mil olur ve dahi ol bahş olmuş dakikalardan her bir dakikanın aralığı altı bin

19A

Beş yüz kırk iki fersahtır ki on dokuz bin altı yüz yirmi altı mil olur ve ol dereceden bir derecenin aralığı üç yüz doksan iki bin beş yüz yirmi fersahtır ki bin yüz yetmiş yedi bin beş yüz altmış mil olur ve her burcun aralığı on bin kere bin bin dahi yetmiş yedi kere yüz bin ve dahi yetmiş beş bin altı yüz fersahtır ve tamam on iki burcun devri ki felekü'l burûc dâiresinin devridir. Yüz kırk bin kere bin bin üç yüz yedi kere bin dahi iki yüz fersahtır ve dahi kevâkib-i sabite ki yedi kevkebden gayri olan kevkeblerdir bunların cümlesi sekizinci felektedir kürsi derler. Pes kevâkib-i sabitenin büyük olanlarının gayetle büyük olan¹²³ gibi hevace Nasr tezkiresinde ve tezkire şerhlerinde ki biri Seyyid'in biri Nizamüddin Arac'ındır ve bazı fudalanın dahi kitaplarında yazmışlardır ki takriben doksan sekiz arz miktarıdır ve gayetle gerçek olanı ki güçle görünür ola Süha adlı

19B

Kevâkib gibi ehli hangisi ettiğini bilir on arz miktarı dahi sülûsi miktarıncadır demişlerdir. Yukarıda bu kevkeb hassasıyla yazılmıştır. Dahi mabeyninde olan kevkeblerin büyüklüğünü ve küçüklüğünü bunlara göre kıyas oluna vallahi alem ve ahkâm ve dahi on iki burc ki vardır dört kısım eylemişlerdir. Bir kısmı bahar ve bir kısmı yay ve bir kısmı göz ve bir kısmı kaştır. Hamel, Sevr, cevza bu üçü bahar burçlarıdır. Seratan, esed, sünbüle bu üçü yay burçlarıdır. Mizan, akreb, kavs ve altı burc cenubidir. Şimâl burcları bunlardır hamel, Sevr, cevza, seretan, esed, sünbüle bunlardır. Mizan, akreb, kavs, Cedi, delv, hût bunlar cenûbidir ve kaçan şems bu altı burçta olsa gece gündüz artık olur ve dahi kevâkibi ruha benzetmişlerdir. Burçlar onun cesedi gibi demişler. Burûc ahvali burada bu miktar kifâyet olundu. İmdi geldik yedi kevkeb ki yedi felektedir biraz onların ahvâline gelelim onlardan birisi ki gayetle yüce olan

20A

Zuhal evvela ehl-i fers bu kevkebe keyvân derler. Yedinci felektedir nahs-ı ekberdir Cedi burcuyla delv burcunun sahibidir. Hareketi gayetle batıdır her iki buçuk yılda bir

¹²² Fersah, Denizde üç millik bir mesafe, Devellioğlu, a.g.e, s.299.

¹²³ Metinde geçen kısım okunamadı.

burcu ancak kat eyler. On iki burcu otuz yıla karib vakitte kat eyler. Vaktaki Zuhâl mizan burcunun yirmi bir derecesine girse şeref derecesidir ol dereceyi yedi günde kat eyler. Ancak ol günlerde Zuhâl nahv-ı setden suduna mâil olur ve dahi Zuhâl şeref derecesinde olduğunun ahkâmı budur ki kadim belgelerin ve hanedan-ı kadimin meşayihin ve ehl-i kılâ'anın iyiliğine ve selametine delâlet eyler ve dahi iklim-i evvelin kevkebidir ve bu iklimde olan şehirlerden bazısın dahi kevkebidir ve Hind vilayeti Zühâl kevkebine mensup olanlardandır ve dahi cürmünün bir kenarından bir kenarına varınca Şeyh Ebu Reyhan ve ona tabi olanlar kavli üzerine dokuz bin altı yüz yetmiş iki fersaktır ki yirmi dokuz bin on altı mil olur ve dahi ehl-i fennin ittifakı budur ki Zühâl'in büyüklüğü takriben yetmiş yedi kere arz büyüklüğünce amma arzın bir kenarından

20B

Bir kenarına varınca ehl-i hey'et ittifakı üzere takriben iki bin beş yüz kırk beş fersaktır ki yedi bin altı yüz otuz beş mildir ve dahi arzın derinliği sekiz bin fersaktır demişler ki yirmi dört bin olur. Müşteri yedi büyük kevkebin birisi dahi Müşteri'dir ki ehl-i fers bu kevkebe Hürmüz derler ber cilis dahi derler sa'd ekberdir altıncı göktedir. Kavs burcuyla hut burcunun sâhibidir. Hareketi Zühâl'den seridir bir yılda bir burc kat eyler on iki burcu on iki yılda devr eyler. Vaktaki seretan burcunun on beş derecesine girse şeref derecesidir ol dereceyi takriben dört beş günde kat eyler. Ol günlerde müşteri gayetle sa'd olur ve dahi şeref derecesinde olduğunun ahkâmı budur ki vüzera ve ulema şerefan ve eimmeten a'yânın saadetine padişah-ı alem-penahdan himmetler ve inayetler müşahede eylemelerine ve tedbirleri sevap gelmesine delâlet eder ve dahi iklim-i saniyenin kevkebidir ve bu iklimde olan şehirlerinden bazının dahi kevkebidir. Mekke ve Medine

21A

Şerrefehümallahu teâlâ müşteri kevkebine mensup olanlardandır ve dahi ittifak bunun üzerinedir ki müşterinin büyüklüğü takriben seksen iki kez arzın büyüklüğünce amma ol yedi kevkebin birisi dahi merîhdür ki ehl-i fers bu kevkebe behrâm derler. Nahs-ı aşgârdır beşinci göktedir. Hamel burcuyla akreb burcunun sahibidir on iki burcu takriben bir yılda ve on ayda ve yirmi iki günde devr eyler. Vaktaki Cedi burcunun yirmi sekizinci burcuna girse şeref derecesidir ol dereceyi

gayetle seri yürür ki vaktin bir gün bir gecede dahi altı saatte kat eyler. Ancak ol vakitlerde Merîh sa'd olmaya mâil olur ve dahi şeref derecesinde olduğunun ahkâmı budur ki ümeranın ve ehl- i salâhın şevketine ve havaricinin hurucuna ve müfsidler ve haramilerin kuvvetine ve alât-ı harb ve tuvâr-ı kıymetde olmasına delâlet eder ve dahi iklim-i sâlisin kevkebidir ve bu iklimde

21B

Olan şehirlerden bazının dahi kevkebidir Kars ve Irak Merih kevkebine mensup olanlardandır ve dahi İttifak bunun üzerinedir ki Merîh'in büyüklüğü takriben bir buçuk arzın büyüklüğünce demişler ve cürmünün büyüklüğü beş bin beş yüz yedi fersahtır ki on altı bin beş yüz yirmi bir mil olur. Şems ol yedi kevkebin birisi dahi şemsdir ki ehl-i fers işbu kevkebe hurşîd derler mehr derler afitâb dahi derler. Saiddir dördüncü göktedir. Cürm yönünden cemi kevâkibin azamıdır vuzû yönünden cemisinden nurludur ve harareti dahi ziyadedir. Esed burcunun sahibidir. On iki burcu bir yılda devr eyler ki üç yüz altmış beş gün dahi rub¹²⁴ gündür gün hesabı üzerine kendinin hareketi mağripten maşrıkadır amma felek-i azam Sababiyle maşrıktan mağribe hareket eyler. Sair kevâkibin dahi hareketi şems gibidir maşrıktan mağribe felek-i azam hareketiyledir. Vaktaki şems Hamel burcunun on dokuzuncu derecesine girse

22A

Şerefi derecesidir. Ol dereceyi bir gün ve bir gecede geçer ol günde ve ol gecede şems gayetle said olur. Ekser budur ki nevrudan on sekiz günden sonra olur ve dahi şems şerefi derecesinde olduğunun ahkâmı budur ki padişah-ı islam-ı penahın kuvvetine ve saadetine ve hüsn ü haline ve ululara ve eşrafına ali himmetler edip mertebelerini ziyade edivermelerine delâlet eder ve dahi İklim-i Rabi'nin kevkebidir ve bu iklimde olan şehirlerden bazısının dahi kevkebidir Beytü'l Mukaddes ve Horasan ve Semerkand şemse mensup olanlardandır ve dahi efâzıl-ı fenn ittifak üzere şemsin büyüklüğü yüz altmış altı dahi sülüsân miktarı arzın büyüklüğünce ve cürmünün devri kırk bin dokuz yüz yirmi üç fersahtır ki yüz yirmi iki bin yedi yüz altmış dokuz mil olur ve dahi şemsin hassasının nihayeti bu kadar amma fil cümle fudalâdan bazılarının deyişlerine göre İbni Esîr gibi ve İmam Gazali gibi ve Kazvini gibi ki kitaplarında yazıp beyan eylemişlerdir cümleden birisi budur ki kamer nuru

¹²⁴ Rub, dördte bir, çeyrek. Devellioğlu, a.g.e., s.1047.

22B

Bundan olup faydalanır kamer ahvâlinde beyan olursa gerektir ve dahi vaktaki şems tulû eylese öyle vaktine değin mizacı ve tabiyeti öyleden ta gurûb eyleyince olan vakte muhaliftir derler. Pes ondan ötürüdür ol vakitlerde cemi hayvanatın bedenleri kuvvetli olur her birisi yerli yerinde kalkıp hareket eylemeğe başlasa gerektir maâşlarına haris olsalar gerektir tâ öyle vaktin değin böyledir. Hemen ki şems öyle vaktinden geçse kuvvetleri ve hareketleri mest olmaya başlasa gerektir. Tâ gurûb zamanına değin mestlikleri ziyade olup mekanlarına dönmeye başlasalar gerektir ki yerli yerine gelip huzur eyleyeler. Yarındası gün şems doğduğu gibi evvelki hâl üzere olsa gerektir. Daima halleri budur ve dahi şemsin tesiratından bir acâib dahi budur ki şolo mevazideki şems gelip rast öyle vaktinde tepe üzerine gele hatt-ı istivâda ve etrafında ve karalar vilâyetine geldiği gibi ziyade harareten orda olanların yüzlerini ve gövdelerini kemerler gibi yakıp kapkara eyler ol

23A

Taifenin saçları dahi kıvrıcık olur ve halkları dahi yırtıcı canavarlar gibi olurlar ve dahi şolo yerlerdeki şems öyle vaktinde onların tepelerine gelmekten ziyade irak ola. Yedinci iklimde dahi ötesinde Sakalbe'de¹²⁵ ve Rus vilâyetinde olduğu gibi onların bedenlerinde hararet az olup ziyade ak olurlar ve saçları kızıla mâil olup bedenleri büyük olur ve dahi İmam Gazali rahmetullahi teâlâ aleyh Kitâbu'l Fikret ve'l İbret kitabında dedi ki eğer şemsin tulû'ı olmayaydı cemi alemin işi ve gücü bâtil olurdu. Zira halk işlerini ve güçlerini nice iş ile bilirlerdi ve nice mutasarrıf olabilirlerdi. Halbuki ol vakit dünya bunların üzerine karanlık olurdu. Pes şemsin tulû'ında maslahat ziyade ettiği zahirdir ve dahi imam dedi ki kaçan şems ufuktan doğa dünya onun nuruyla rûşen olur karlar erir ve balçıklar kurur ve ekser hayvanatın gözlerinin nurları kavi olur. Cümlesinin kavi olur demedi zira bazısının zayıf olur baykuş

23B

Gibi ve onu ve yarasa gibi ve dahi eğer şemsin gurubu olmayaydı daima gündüz olaydı halk ne huzurda olurlardı ve ne bedenleri dinlenip rahat olaydı. Fil cümle buna bir misal budur ki bir kimse gücile uyuyup rahat olmasa yarandası işin eve gücüne kâdir olmasaydı ve dahi İmam rahmetullahi aleyh dedi ki eğer gündüzün saati yüz saat ya

¹²⁵ Sakalbe, Ortaçağ İslâm kaynaklarında Slavlar'la Slav kökenli kölelere verilen isim, Ahmet Taşağıl, "Sakalibe", TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, Diyanet Vakfı Yayınları s.3, İstanbul, 2006.

dahi artık olaydı insana ve hayvanata ve nebatata büyük bela ve meşakkat ariz olurdu. Zira âdem oğlanı işinden ve gücünden usanıp hapse girmişe dönerdi ve hayvanat dahi uzun uzak müddet olduğundan bir yerde halleri mukarrer olmazdı. Ne çoban zabt edebilirdi ve ne yırtıcı canavarlardan halas olabilirdi ve nebatat kalmayaydı şemsin hararetinden kuruyup çürüye idi ve eğer gecenin saati uzun olaydı hayvanat kalmayaydı açlıktan helâk olalardı ve dahi şems doğup dolandıkça biri biri ardınca dört fasıl gelip her vakit şems bir fasıldan bir

24A

Fasıla intikal eylese şemsin tabiiyetiyle tabâ' mütegayyir olur. Evvela bahar faslı gelir ki evveli nevruz günü olur ve ol gün şems Hamel burcunun rast-ı evveline girdiği gündür. Pes ol günde gece gündüz beraber olur on iki saat gece ve on iki saat gündüz olur ondan sonra gündüz artmaya başlar ve gece eksilmeye başlar. Pes işbu bahar faslında hava gökçek olur tabiiyetler hareket eyler soğuğun şiddetinden kurtulunur ve yer yüzü yeşil olup otlar bitmeye başlar ve ağaçlar yeşerir ve çiçekler açılmaya başlar. Tâ şems, hamel, sevr, cevza bu üç burcu geçince ki bahar burcları bunlardır. Ondan bahar faslı ardınca yay faslı gelir ki şems seretan burcunun evveline girdiği gündür. Pes ol gün gayetle uzun olur ve gece gayetle kısa olur ve dahi ol günde hemen gün döner günden eksilmeye başlar gece artmaya başlar ve ol fasılda şemsin tabi'i bir türlü dahi olur hava ve su sıcak olmaya başlar ve yemişle peşrev kuraklar olur ve nebatat taneleri kurur dünya ziyade rûşen olur. Şems

24B

Kararına geldikten ötürü ve dört ayaklı olan hayvanat semiz olur ve sular eksilmeye başlar. Tâ şems, seretan, esed, sünbüle burcuna gelince bu üç burcu geçtikte ki yay burcları bunlardır. Ondan yay faslı ardınca güz faslı gelir ki şems mizan burcunun evveline girdiği gündür. Pes ol gün gece ve gündüz beraber olur ondan sonra gece gündüzden artık olmaya başlar ve ol fasılda hava safi olur ve bedenler sahih olur ve nimetler bol olur ve şimâl yelleri çok eser amma ağaçlar evvelki halinden tağyir olur yaprakları dökülmeye başlar. Giderek hava mütegayyir olup soğuklar başlar. Halk hazer edip kış evlerine girmeye başlar ve dahi kalın giysiler giymeye başlar. Mizân akreb kavs bu üç burcu geçince ki güz burcları bunlardır. Ondan güz faslı ardınca kış faslı gelir ki şems Cedi burcunun evveline girdiği gündür. Pes ol gün gündüz artmaya

başlar ve gece eksilmeye başlar. Zemherir¹²⁶ dedikleri dahi bu gündür. Hava soğuk olur. Bulutlar ve yağmurlar ve kar yağmaya başlar. Hayvanat ve haşerat inlerine kaçmaya başlarlar.

25A

Ve bedenler zayıf olur halk hazırından yemeye başlayıp huzurda olmaya başlarlar. Tâ şems, cedi, delv, hût bu üç burcu geçince ki kış burçları bunlardır. Dört fasıl dahi tamam oldu. Pes dört fasılın cümlesi sene-i şemsiye üzerine üç yüz altmış beş gün dahi rub' gündür. Zira şems on iki burcu daima işbu tertib üzerine devr eyler ne artık ve ne eksigin ve şu dahi malum ol ki zamaniye derler mütekaddimin kavli üzerine zaman diye şemsin bir yıllık hareketine derler ve bazıları katında zaman diye gece ve gündüz gelip geçmeye derler ve şemsin bir miktar hareketine dahi zaman derler ve miktar-ı ömr dahi zaman demişler. Pes şimdi şemsin ahvâli dahi bu miktar kifâyet olundu şimdiden sonra Zühre ahvaline gelelim. Zühre ol yedi kevkebin birisi zühredir ki ehl-i fers işbu kevkebe nahîd derler. Said-i aşgârdır üçüncü göktedir Sevr burcuyla mizan burcunun sahibidir. On iki burcu şems gibi bir yılda devr eyler. Vaktaki hût burcunun yirmi yedinci derecesine girse şeref derecesidir. Ol dereceyi bir günde ve bir gecede

25B

Kat eyler. Ol günde Zühre gayetle said olur ve dahi şeref derecesinde oluşunun ahkâmı havâtin-i muazzama ahvali saadet üzerine olmasına nikahlar ve tezviçlerin kesretine ve bezek ve cevahir ve itriyat izzette olmaya vesair zenân ve emredan ve mutribân revnakta olmalarına delâlet eder ve dahi iklim-i hâmis kevkebidir. Bu iklimde olan şehirlerden bazısının dahi kevkebidir ve kevkeb-i islamdır. Kostantiniyye ve Bursa ve Edirne Zühre kevkebine mensup olanlardandır ve dahi ittifak bunun üzerinedir ki Zühre'nin miktarı arzın otuz altı bahsinden bir bahsi miktarıdır yani arzın büyüklüğü otuz altı Zühre büyüklüğünce demektir ve dahi cürmünün devri iki bin doksan fersahtır altı bin iki yüz yetmiş mil olur ve dahi Zühre'nin hassasındandır her kimin gussa u gamı olsa kevkeb-i Zühre'ye nazar eylesin gamı ve gussası gidip ferahlar ve sürurlar hasıl olur demişlerdir ve dahi işbu kevkeb gâh-ı şemsin önüne geçer ve temcid vaktinde Sabah vaktinde görünür. Büyük yala barıldar dergâh-ı

¹²⁶ Zemherir, Gün dönümünden sonraki şiddetli soğuklar, karakış (22 aralıktan 31 ocağa kadar), Devellioğlu, a.g.e, s. 1372.

26A

Şemsin ardına kalır ahşam vaktinde görünür yatsıya varınca ya dahi sonra iz dolundur kırk beş derece miktarı şemsten irak olur. Utârid ol yedi kevkebin birisi dahi Utârid'dir ki ehl-i fers bu kevkebe teber derler. Mümtezicdir nahısla nahısdır saidle saiddir ikinci gökteredir. Cevza burcuyla sünbüle burcunun sahibidir. On iki burcun bu dahi takriben bir yılda devr eyler zira daima şemse yakın yürür irak gitmez. Nihayeti yirmi yedi derece miktarı irak gider. Ancak yine döner yakın gelir şemsin ardına bir tarafına dahi geçer zira kâh önüne geçer Sabah vakitlerinde görünür kâh ardına geçer akşam vakitlerinde görünür. Her vakit hâli budur gayet küçük görünür. Ak yeldendir. Vaktaki sünbüle burcunun on beş derecesine girse şeref derecesidir. Ol dereceyi bir günde kat eyler. Ol günde Utârid said olur ve dahi şeref derecesinin ahkâmı budurki vüzera ve ehl-i divan ve erbâb-ı kalem revnakta olup yerde ve bahrde olanların selâmetine ve oğlancıkların sıhhatine delâlet

26B

eder ve dahi iklim-i sâdisin kevkebidir bu iklimde olan şehirlerden bazısının dahi kevkebidir. Taberistan ve Deşt-i Kıpçak Utârid'e mensup olanlardandır ve dahi Nihâyetü'l İdrâk'da ve tezkirede ve şerhlerinde ittifak bunun üzerinedir ki cemi kevâkibde Utârid'den küçük kevkeb yoktur. Pes bunun miktarı arzın yirmi iki bin bahşinden bir bahşi miktarı olur demişler yani arzın büyüklüğü yirmi iki bin Utârid büyüklüğünce demektir ve dahi cürmünün devri dört yüz elli altı buçuk fersahtır ki bin üç yüz altmış dokuz mil olur. Kamer ol yedi kevkebin birisi dahi Kamerdir ki ehl-i fers işbu kevkebe mâh derler. Said kevkebidir. Evvelki gökteredir ki dünya göğü demekle meşhurdur. Seretan burcunun sahibidir. Serius-setîr olan kevkebidir. On iki burcu takriben yirmi sekiz günde kat eyler. Kamerin hareketi üç türlüdür seri yürümesi vardır ve vasat yürümesi vardır ve batı yürümesi vardır. Gayetle seri yürüdüğü vaktin bir burcu iki günde kat eyler. Vasat hareket

27A

ettiği vaktin iki buçuk günde kat eyler. Gayetle az yürüdüğü vaktin üç güne karib kat eyler. Ondandır ötürüdür kaçan kamer helâk olduktan sonra on yılda hareketi seri olsa ekseri budur ki ay dördüncü gece akşamlasa gerektir ve eğer ol günlerde hareketi olsa on altıncı gece akşamlasa gerektir ve eğer hareketi vasat üzerine on beşinci gece akşam olsa gerektir. Ondandır ötürü kamerin akşam olması kâh on dördüncü gece ve kâh on

beşinci gece kâh on altıncı gece olduğu amma ekser halkın za'mi bunun üzerinedir ki elbette on beşinci gecede akşam olmasa gerektir. Böyle itikâd olunmaya ve dahi kaçan Kamer, Sevr burcunun üçüncü derecesine girse şeref derecesidir. Ol derece takriben iki saat mukaddemi vakitte kat eyler. Hareketi ziyade seri olduğundan ötürü ol vakitte kamer gayetle said olur ve dahi şarki derecesinde olduğunun ahkâmı budur ki halkın ahvali revnakta olup ululardan merhamet bulmalarına ve işleri rast gelmesini ve resullerin şâdlığına

27B

Ve ehl-i seferin süruruna ve gökçek haberler gelmesine delâlet eder ve dahi iklim-i sâbi'nin kevkebidir ve bu iklimde olan şehirlerden bazısının dahi kevkebidir. Bulgar Kamer'e mensuptur ve dahi ehl-i hey 'etin ki Nihâyetü'l İdrâk sahibi gibi ve tezkire ve şerhlerinin sahibi gibi ne var ise buçuğa karib bahşından bir bahşı miktarıncadır demişler yani arzın büyüklüğü otuz dokuz buçuğa karib kamer büyüklüğünceydi demişlerdir ve cürmünün devri iki bin on fersattır ki altı bin otuz mil olur ve dahi hassasının nihayeti yoktur. Amma fil cümle fuzaladan bazıları dışına göre İbni Esir gibi ve Kazvini ve İmam Gazali gibi ki kitaplarında yazıp beyan eylemişlerdir evvela şöyle malum oluna ki kamerin kendi cürmü haddi zatından karye mâil yeşil gibidir ki nefit renk demeli amma gayriden ziya almaya kabildir. Neteki ziy-ı şemsten aldığı gibi mesela almakta şöyle sıkıl almış bir aynaya benzer ki mukabelesinde olan nesneden ziya alır. Vaktaki kamer şemse cem olduğu vaktin ki ay ahirinde cem olur şems tarafından olan canibi

28A

Ziya alıp bir ve arza mukabil olan tarafı asıl üzerine nursuz kalır. Pes kaçan kamer şemsten ayrılıp şark tarafına teveccüh eylese ol vakit bir gün ve bir gece karib geçmekle nursuz tarafının kenarı mağrip canibinden nurlu olmaya başlayıp görünse gerektir. Ona hilal derler ne kadar şemsten irak gittikçe ol miktar nuru ziyade olsa gerektir. Tâ on dört ve beş geceye varınca ki ol vaktin şemse mukabil eylese gerektir. Ol vaktin ay bedir oldu derler. Ondan sonra yine günden güne şemsten yana gider. Ne kadar şems yakın oldukça nur yine eksilse gerektir. Ayın takriben yirmi dokuzuna varıncaya değin. Pes ol vakitte kamerle şems evvelki gibi cem olurlar. Bu cem'e içtima derler. Bu vakitlerde ya yeni dahi sonra yeni ay görünmek yoktur. Zira kamerin nurlu yüzü şemsten yana olup nursuz yüzü aşağı yerden yana olsa gerektir. Tâ içtimaından

sonra yirmi saat miktarı ya dahi artık zaman geçmeyince ol vakit şemsin şua-ı içinden çıkıp bir miktar nurlanıp hilal olup görünse gerektir.

28B

Ve bazı kere içtimanda ayı iki gördük derler. Bunun aslı nedir denilse cevap budur ki mübarek ramazan ayında ya bayramlar ayında gördük derler. Hayâlât mıdır ya ay mıdır dedikleri nice vaki olmuştur. Mesela biri budur ki aşağı iskeleden onu kimse ramazan ayının yirmi dokuzuncu gün akşam vaktindeki otuzuncu gece olur. Ol iki kimse geldiler şehir efendisine şehadet eylediler. Şevval ayını gördük diye gücile çağırtılar irtte bayram diye halkın itikadı üzerine demek lazım olur ki ramazan hod otuz gündür. Meğer evvelinde bir gününü yedirmişlerdir. Bu söz abes sözdür. Zira muteber kitaplardan hidâye şerhlerinde yazılmıştır. Hazreti rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem zamanında ramazanın otuzuncu günüydü sâim olmuşlardı. Öğleden sonra taşradan karbân geldi. Rasûlullah aleyhissalatu vesselem katında şehadet eylediler ki gece ben Şevval ayını gördük diye. Pes şimdi rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem hemen şimdi yen diye emreyledi amma yarın Sabah musallaya

29A

Namaz kılmaya çıkın diye buyurdular. Zira bayram namazının vakti zevâl vaktine varınca özür olacak. Yani görünmese zevâlden sonra sabit olsa yarındası öyleye değindir yerinde beyan olsa gerektir ve dahi fetva kitaplarında mesela Fetva-yı Kazıhan'da ve gayride yirmi dokuz gün ramazan orucu gelmez. Zira ay tamam denilmiştir. Yani yirmi dokuz gün dahi bir aydır ve dahi Kazıhan'da ve gayrilerdedir ki bir kişinin şehadetiyle otuz gün oruç tutulup Şevval ayı görünmese Ebu Hanife dahi katında yemeyeler tâ bir gün tutmayınca ve eğer iki kişi şehadetiyle tutup otuz gün geçse ay görünmese amma şu vardır ki bazı kimse iskelede gördük denilir gibi nice görebildiler ki şehir iskelenin üzerine havaledir. İki gecelik olmayınca ol irade ay görebilmek hayal mi ola ne ola. Neteki bir mübarek ramazan ayının Sadi Çelebi kadılığı zamanında beş kişi Hazreti Eyüb'den Balat iskelesine geldi. Tekfur sarayının damı üzerinden ayı gördük diye şehadet ettiler. Dahi içtima vaktiydi. Merhum Sadi Çelebi görünmesini

29B

Baîd görüben dinlemedi ahir ikdam ettiler. Şehadetimizde sadığımız dediler. Kadı dahi siz bilir kimse var mı diye sordu, vardır dediler. Semâniye medreselerinden Taşköprülü oğlu hayatta idi ol bizi bilir dediler. Onlar ile bile bir mahzar götürdüler. Ol müderrisin bildikleriymiş bunlar şehadete layık ademelerdir dediği ecilden yarın ramazandır diye çağırtdılar. Minarelerde kandiller yaktırdılar. Hatta bende gördüm ayı diyenin birisine fakir buluştum. Kevkeb-i Zühre yüksekti ben ol yıldızın yanında gördüm dedi. Fakir dahi dedim ki ay ol yıldızın yanına üçüncü gece gelirse aydır dedim. Hem üçüncü gecede gelmedi bile. Madem ol nedir ve dahi bir rûşen-i kavi misal dahi budur ki Mevlana Samsunluzâde efendi bizim şehrimizde kadı idi. Ramazan evvelinde bulut olup bir hatunun şehadetiyle oruç tutturulur. Neteki muteber kitaplarda yazmışlardır ki gökte bulut vaki ola ramazan ayında zahiren adil bir kimesne şehadeti makbuldür gerek

30A

Er olsun gerek avret olsun gerek hür olsun gerek kul olsun ve gerek açıklık olsun câiz değildir. Pes şimdi ol ramazanın nısfı miktarı geçmeli oldu. Buyurdular ki gayri şahit gelmeyecek olursa bunun şehadetiyle edemeyiz dediler. Fakir dedim ki bayrama yakın şolo kadar şahit buluna ki göresiniz dinleyesiniz dedim. Efendi hazretleri dahi buyurdular ki benim başıma gelmiştir, gördüm. Dediler ki merhum Mustafa Paşa Medresesi'nde müderris idim. Bu gece ramazan ayı görüne mi ya görünmeye mi ol gece camiye vardım. Halk dopdolu aya bakışırılar amma halk semtinden yana bakışırılar. Yani yaz günüydü. Kış gününün ayı göründüğü yere bakışırılar. Taaccüp eyledim dedim ki: ayı hod güneşin ardın gözetip gider dedim. Pes ol aya bakanların birisi hilâf-ı semtte idi. Ayı gördü. Bana dahi iyâde taaccüp geldi. Biri dahi gördü ve birisi dahi gördü. On beş kişi ol yerde ayı gördüler. Ben dahi güneş indiği yere nazar edip şurda indi diyor. Ağacın tepesini gözledim

30B

Nazar eyledim gözüme bir nesne işledi dikkat ettim gördüm ayı. Bunlara demeye dilim varmadı. Onlar on beş kişi hilâf-ı semtte gördüler. Ben yalnız gördüm demeye ne derler diye saffa kenarında sıra vardı nice kimse dahi vardı oturdular. Yanımda oturana dedim ki şu karşıda ağaç tepesine nazar eyle dedim. Ol dahi dikkatle baktı ay ancak dedi. Ol dahi yanda olana dedi. Ol dahi öte yanındakine böyle böyle on beş

kimse biz dahi gördük dediler. Pes on bunlar on beş onlar ay hod birdir. Pes ay gördük diyenler bu hâl üzerine gelirler. Evvela hatta ululardan birisi dahi dedi bizim oğlanlarımızdan ki kırk miktarı var ola birisi ay görmüş gayrisi baka görmüşler birisi görmemiş geldiler bana haber verdiler. Ben dahi vardım oğlanlara ikdam eyledim baktırdım ol oğlandan gayri hiç birisi görmedi ve dahi dedi ki ben işitmişim hazreti Ömer radiyallahu anh zamanında bir kimse ayı gördü ondan gayri hiç kimse

31A

Göremedi. Hazreti Ömer radiyallahu anh ol ayı göreni getirtti. Bak bak dedi. Gördün mü dedi Gördüm dedi. Gayri kimseler dahi baktılar göremediler hazreti Ömer radiyallahu anh velayetle malumu oldu. Ol kişiye dedi ki sil gözünü sildi yine aya bak dedi. Bakdı nesne göremedi. Hazreti Ömer radiyallahu anh ol kişiye dedi ki kirpiğin birisi eğilip hilal gibi olmuş idi baktığınca ol eğri kirpiği görüp ay sanırdın dedi ve dahi bazı vakit oldu ki zilhicce ayının gurreesi kitaplar dışına göre bir gün belki iki gün unurdu gördün diye şehadet eylediler. Halkın itikadı budur ki Kurban Bayramı ramazan tutulduğu gün olsa gerektir. Ekser böyle olmak rast yazmışlardır ki mesela mübarek ramazan ayı perşembe gününe gelse Kurban Bayramının arefesi perşembe gününe gelir ol güne gelmez hatta ol güne gelmez. Hatta ol güne kurban eylemek câiz değildir. Hazreti Ali'nin radiyallahu anh nahruküm yevmi savmüküm dediklerine itimat ederek zira

31B

İhtimaldir ki ol yılda öyle vaki olmuş ola ebed olmaya amma Bezzazide'dir ki mübarek Ramazan ayı mesela perşembe günü olsa zilhiccede Kurban Bayramı ol gün olmaz. Mademki Kurban Bayramı ol güne muhakkak sabit olmayınca hazreti Ali radiyallahu anhdan nakil olunan ki Ramazan Bayramı yevmü'l nahr¹²⁷ olur her yılda meşru olur demektedir ve dahi ayın görünmesi şems gurub etikten sonra on derece ya dahi artıca yukarı kalmak gerektir ki görüne amma altı ve yedi derece yukarı olsa ramazan bayram ileri olsa gördük diye kimse bulunur. Nice gördüler ki şemsin şua-i içindedir ve bize bir derece ve iki derece şemsten irak olmadan gördük der âdem bulunur. Bu vakitte kaldı ki beş altı derece irak ola ve dahi bu kadar tafsil verdi. Kim oldur ki ol mübarek aylarda birbirine muhalif gözcüler çok bulunur. Zira iki kimse birisi şehrin bir tarafında ve birisi bir tarafında birisi yüksek gördüm der ve birisi

¹²⁷ Yevmü'l nahr, Kurban bayramının ilk günü, Devellioğlu, a.g.e, s.937.

32A

Alçak gördüm der. Böyle olmak nice kere vaki olmuştur ve dahi kamerin hassasındandır ki kaçan yeni görünüp tâ bedir oluncaya değin hayvanatın bedeni ve eti ve derisi kavi olur ve kolları ve tırnakları tiz tiz uzar ve sütleri çok ve kuş ziyade yumurtlar ve yerden bitenler her ne ise yerden çok kalkarlar ve insanın dahi hareketi ve oturması ve uykusu kavi olur ve balık çok olur ve semiz olur ve ağaçların yemişi ziyade olur ve kokulu nesnelere latif olur. Amma ay eskisinde iş bu denilenlerin cümlesi aksi olup zayıf olsalar gerektir ve dahi kamerin seyri ve hareketi çok nesneye delâlet eder ve bazı dahi budur ki ay gelip geçtikçe halkın muamelatı ve vezaifi ve nice bunların emsali dahi ziyade her ne varsa bununladır ve dahi istikbal-i vakitte yani bedir olduğu vakitte şems yürüdüğü yerde yürüse rast mıntika üzerine yürüse gerektir. Gerek gecede ve gerek gündüzde ol vakit kamer münhasıf

32B

Olur. Zira kamerle şemsin arasında arz hail olur. Şemsten nur almaz. Öyle olduğu takdirde kamerin aslı kendi rengi görünür dahi ay tutulmuş denilir ve amma şemsin kûsûfu öyle değildir. Zira kamerle şems cem olduğu vakitte bizimle şemsin arasında kamer hürmüze hâil olur. Dahi nurlu yüzü şems tarafına olur ki nuru şemsten alır ve nursuz olan tarafı beri cânibine olur dahi gün tutuldu denilir. Pes demek lazım gelir ki her ya da hod kamerle şems cem olurlar. Öyle olsa her ayda nete husûf ve kûsûf olmaya cevap budur ki şems arzdan büyük olduğundan ötürü eğer şems arzla beraber olsaydı ya arzdan geçerek olsaydı lazım gelirdi ki her ayda kamer hasf olaydı tamam olmazda cezvi olurdu ve dahi kûsûf olsun hûsûf olsun bir şehirde görünüp görünmemek mümkündür. Mesela Kostantiniyye’de gün doğduktan sonra kûsûf vaki olsa mağrip diyarında görünmez. Zira mağrip diyarının Sabahı

33A

Kostantiniyye’nin kışlığı olur. Ol diyarda kûsûf tahte’l arzda¹²⁸ vaki olmuştur. Ondan ötürüdür görünmediğidir. İlla meğer kûsûf tamam ola ya az eksile ola ol vaktin mağrip diyarında şems tutulmuş doğsa gerektir ve dahi Kostantiniyye’de Sabah vaktinde kûsûf vaki olsa Çin vilayetinde ol kûsûf öyle vaktinde olur. Zira Çin vilayetinin öylesi Kostantiniyye Sabahı olsa gerektir ve dahi Kostantiniyye’de bir hûsûf akşam vaktinde

¹²⁸ Tahte’l arz, Yeraltı, Devellioğlu, a.g.e, s. 1193.

vaki olsa Bağdad'a yatsı vaktinde olur. Zira onların yatsısı Kostantiniyye'nin akşam vakti olur ve dahi Kostantiniyye'nin yatsısı aksa-ı mağribin nısfu'l leyli olur. Evkât ahvali aşağı şehirlerde bazı tafsili ile beyan olunmuştur ve dahi malum oluna ki bir ayın içinde bir hüsûf ile bir küsûf ikisi bile olmak mümkündür. Zira hüsûf ay ortasında olsa gerektir küsûf ay ahirinde olur amma bir ayda iki hüsûf olur ve ne iki küsûf olur ve dahi iki küsûfun veya iki küsûfun mabeyni

33B

Beş ay ya altı ay olmak gerektir dedi. Aya varılınca demişler ve dahi İmam Gazali rahmetullah demiştir ki semânın levni göğe mâil yeşildir. Zira işbu renk basara muvafıktır ziyade kuvvet verir. Hatta etebbânın ittifakı şunun üzerinedir ki bir kimse daima yeşil renkli nesneye nazar eylese basarı onun kavi ola ve dahi hazık olanlardan bazı demişlerdir ki bir kimse daima bir yeşil sırçanın içi suyla dolmuş ola ol suya sarciha nazar eylese basarına ziyade kuvvet vere demişler ve dahi gökte olan kevâkibin hassaları ve halka faydaları budur ki gücile aydınlıklar verirler. Halk faydalanır. Kimi dağa yürür mü yukarı kalkıyor ve kimisi aşağı iniyor ve kimi dolanır ve eğer biri biri ardınca cümlesi bir vaktin içinde görünseydi bazı vakitte görünmemek lazım gelirdi. Pes görüldüğü vaktin faydalar hasıl edip görünmediği vaktin aydınlık kesb edip faydalanmak hasıl olmazdı. Hikmete vaki olmuştur ve dahi şolo aklık

34A

Ki gökte vardır. Türkler ona saman uğrusu derler. Arap ona ümmü nücûm der. Hükema¹²⁹ bunun hakkında ihtilâf etmişlerdir. Essah-ı ahval budur ki ekseir dişlerine göre ufacık yıldızlardır. Birbirine yakındır. Gayet ışıklığından ve ıraklığından bulut gibi görünür. Yaz eyyamlarında gök ortasında olur. Değirmen gibi devir eyler ve dahi yellere geldik. Otuz iki türlü yel vardır derler. Amma asıl meşhur olan yel dördür. Biri Şimâl yelidir ki Poyraz dedikleri yeldir ve birisi Cenûb yelidir ki Lodos derler ve birisi dahi Saba yelidir ki Gün Doğusu derler. Dahi Debur yeldir ki Gün Batısı dedikleri yeldir ve yellere ki vardır. Kimi bulutlar sürer ve kimi bulutlar dağıtır ve kimi yine cem eder ve kimi sığır sütünü ve kimi ağaçlar yaprağını bitirir ve kimi yemişler bitirir ve kimisi yapraklar döker. Geldik imdi evvela Şimâl yeline ki poyraz derler küçük ve kuru yeldir. Kış günlerinde karı ve suları dondurur ve bedenlere kuvvet verir ve levni safi eyler.

¹²⁹ Hükema, Alimler, Bilginler, Devellioğlu, a.g.e, s. 446.

34B

Mukavvidir ve bazıları demişler mübarek şimâl yeli muttasıl esse hayvanatın ekseri erkek doğura demişler mübarek yeldir. Nitekim Rasûllullah sallallahu aleyhi vesellem cennet yelini işbuyla teşbih etmişler. Mübarek yel olduğundan ötürü amma Cenûb yeli sıcaktır. Zira hatt-ı istivâ canibinden sıcak yerlerden esip gelir. Hususan ol yerlerde ziyade sıcak eser. Sam yeli dedikleri ekser bu olmaktır. Vaktaki işbu yel esse bedenler süst olur kâhillikler hasıl olur ve kulak ışıtmekte dahi ağırlık vaki olur ve göz nuru dahi zayıf olur ve dahi deryânın içinde ziyade dalgalık olur ve dahi derler ki vaktaki işbu yel çok esse ol mevzide hayvanatın ekseri dişi doğar demişler. Amma Saba yeli itidale yakındır. Zira bu yel Sabah vakitlerinde eser soğuğa mailler kadar. Zira soğuk yerlere uğrar gelir seher yeli dedikleri budur. Yapça yapça eser bunun dokunmasıyla uyuyan kime hoşca uyur hastaya dokunsa rahat olur. Amma Debur yeli Saba yeline muhaliftir.

35A

Ekser bu yel günün ahirinde eser. Ziyade muhkem eser. Zararlı yeldir. Bazı evkâtda deryâ yüzünde nice gemiler helak eyler. Neteki hazreti rasûllullah aleyhisselam buyurdular kim benim nusretim Saba yeli ile oldu. Ad kavminin¹³⁰ helakı debur yeliyle oldu diye buyurdular ve dahi vaktaki bir muhkem yel esse rasûllullah sallallahu aleyhi vesellem işbu duayı okurlardı Allahümme inni eselüke hayrehâ ve haya mâ fiha ve hayra mâ erselte ve euzü bike min şerrihâ ve şerri mâ fihâ ve şerri mâ erselte bihi ve dahi İbni Esir Tuhfetü'l Acâyib'inde ve gayri fudalâ dahi işbu yeller ki eser yerden on altı bin zira'a¹³¹ varıncaya değin yukarı kalkar ondan yukarı kalkmazlar. Hep ol miktar yerden aşağı eserler ve dahi arz üzerinde bir dağ yoktur ki yüceliği bu miktar ola ve dahi bulutlar ki vardır yüzünde solunca götürürler ve eczâ-yı aleme nice yağdırırlar ve yel önünce nice seyri derler ve bulutlardan yere sular nice iner ve eğer katreler bir yere cem olup inselerdi yer yüzünü delik delik ederlerdi. Ekinler dahi harap olup

35B

Gider idi ve eğer ufacıkça gibi olup yağaydı hayvanların derilerini söküp helak eyleyeydi ve dahi eğer nice günler muttasıl yağmurlar yağaydı ne bağ ve ne bostan ve

¹³⁰ Âd Kavmi, Kuran-ı kerimde adı geçen eski bir Arap kavmi. Bkz.: Celal Kırcâ 'Âd', TDV İslam Ansiklopedisi, C.:1, Diyanet Vakfı Yayınları, s.333, İstanbul,1998.

¹³¹ Zirâ', Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk, Devellioğlu, a.g.e, s.1385.

ne ekin kurdu ve hayvanların bedenleri süst olurdu ve nice marazlar dahi hâdis olurdu ve daima dahi açlık olaydı hiç yağmur yağmasaydı bunun dahi zararı çoktur ve her vilâyet ki deryâdan ulu suların kırk gün irak olsa onda hayvanlar sakin olmaz zira ol yerlerde yağmur yağmaz ve ot bitmez ve dahi malum oluna ki ne kadar buhar ve tütün ve tuz ve şemsin şua-ı yerden yukarı kalkarlar cümlesi mamurda on yedi fersaha karib kalkar ancak ki elli bir mil karib olur burhanla şöyle bulmuşlardır ve dahi rad ve berk ve saika bu üçü hak teâlâ hazretinin hikmetlerindedir rad gök gürlmek ve berk şimşek der saika yıldırımdır. Radla berk birden hasıl olur ve dahi denilse ki ol şimşek belirir. Ondan gök gürleri nedir nedir cevap mesafe iraklığındandır İbni Esirle bazı fudalâ

36A

Buna bir misal getirmişlerdir ki bir kişi bir sudan irak olsa ve bir kimse dahi su kenarında bez ağardır olsa bir taş üzerinde tokmağıyla ol bezi vursa ol sudan irak olan kimse ol sudan tokmak dokunduğunu evvel görüp avazın sonra işitse gerektir. Sudan irak olduğundan ötürü bunlar dahi ancılayındır ve dahi rad ve berk kış olmaz. Zira ol vakitlerde güneş yere eser eylemez ve gayetle soğuk vilayetlerde dahi olmaz ve dahi saika ki yıldırımdır her nereye dokunsa yakarlar hiçbir nesne ona men eylemez. Tâ suya ermeyince kâh olur ki bir kapının demirini ardır ağacına zarar eylemez kâh olur ki bez içinde bağlı olanı yakar beze ziyan eylemez. Vakıt olur ki iki kişi ya iki hayvan beraber giderken birini vurur yakar ve birisi halâs olur bu meşhurdur. Nice kere vaki olmuştur ve işitilmiştir. İbni Esir dahi bunu yazmıştır ki Ebu Ali Sina'dan nakli der kendi zamanında cereyanda havadan bir demir pasesi düştü. Yüz elli tımar miktarı idi. Bir duvara dokundu. Duvar yıkıldı ve yere düşüp yere bitti. Kazdılar çıkardılar. Düşüp dokunduğu

36B

Vaktin avazesi üç fersah yere gitmişti ki dokuz mil olur kaçan kim sultan Mahmud Sebüktekin ol demir düştüğünü işitti. Adam gönderip Horasan beyinden ol demiri istedi. Ağırlığından bir miktarı bin belayla kestiler gönderdiler. Pes deldi kim ol demiri kılıç ettire ne kadar zahmet çektiler eritemediler. Belki darı gibi oldu dağıldı. Fakih Abdül Vahid Horasanî dedi ki ben gördüm Şeyh gördüğü gibidir dedi. Ebu İshak Esferâni Kitâb-ı Kenzü'd-dürer adlı kitapta dedi hicret-i nebeviyyenin aleyhisselatu vesselam dört yüz seksen yılında Mamiye hisarına bir saika indi. Nice kimse helak

oldu. Amma bazı müfessirin yazmışlardır ki saika mümine ve gayri mümine erişir ve zakire yani Allah teâlâ zikr eyleyene erişmez demişlerdir ve dahi resul sallallahu aleyhi vesellem vaktaki ra'd ve saika işitselerdi işbu duayı okurlardı. Allahümme lâ tektulnâ bigazabike velâ tühliknâ bi-azâbike ve âfinâ kalbe zâlike ve bazı müfessirin dahi yazmışlardır ki İbni

37A

Abbas'dan rivayet ederek ra'd ve saika işiten kimse iş bunu okuya sübhanellezi yüsebbihu r'ra'du bi hamdihi ve'l melâiketü min hifetihi ve dahi İbni Esir kendi kitabında yazmıştır. Hükema derler ki yerle gök ortası ki vardır. Allah teâlânın celle ve âlâ mahlukatıyla dopdoludur ki envanı ancak Allah teâlâ bilir eder ki Harun-Er-Reşid bir gün ava çıkmıştı. Bir ak sakankuru var idi kuşu saldı. Pes kuş yukarı havaya değdi gitti. Sakankur dahi kuşun ardına düşüp havada bir zaman kayıp oldu. Ahir ümmid kat olundu. Nagâh bir zamandan sonra sakankur süzölüp çıka geldi. Kıynağında bir balık getirdi ol balığın balık kanadı gibi kanadı var amma tulû yok idi. Pes halife ulemayı cem edip bunlara sordu: kim hiç bilir misiz havada ne nesne sakin olur, dedi. Mikâil rahmetullahi orda hazır idi: ey halife bana rivayet sahih erişmiştir ki ceddin Abdullah bin Abbas'dan radyallahu anhü kim hava tulûdur hayvanatla ve bize yakın kuşlar dahi vardır ki havada yumurtlarlardı

37B

Ve yorulurlar onların bazı yılan suretinde ve bazı balık suretinde amma kanatlarının tüyleri olmaz dedi. Pes halife buyurdu ki ol balığı doğanın kaynağından alalar ta kâh baktılar gördüler ol doğanla balık eksi bile olmuşlar. Cem'i halk bunları görüp taaccüp eylediler ve dahi İbni Esir kitabında bunu dahi yazmıştır ki Cahz dedi bir vakitte İsfahan ile Horasan arasında bir kara bulut zahir olup şöyleki gelip halkın üzerine yakın oldu ra'd avazı bile gelirdi. Nagâh katı yağmur yağıp akabince kurbağa yağdı ve ardınca balık dahi yağdı. Pes halaik ol balıkları tutup yediler ve bazı tuzlayıp kuruttular. Pes bu miktar kifayet olundu. Şimdiden sonra arz ahvâline gelelim. Amma şu dahi burada yazılmak gerektir. Müneccimin ki bazı delâil ile ve emaretle ahkâm yazarlar bazı vaki olur. Neteki husûf ve kûsûf olur deseler ekseriya olur. Amma bazı ahkâm dahi rast gelmez. Böyle olmasına sebep nedir? Pes sebep oldur ki ekser bir iklim üzerine belki iklim-i

38A

Hâmisin üzerine hâkim eylerler ki Kostantiniyye iklim-i hâmisden olduğundan ötürü. Pes imdi böyle olduğu takdirce denilse ki ya ne için Kostantiniyye’de böyle ya şöyle olur denilmez. Bazı yerde şöyle olmaya delâlet eder derler ondan ötürü iklim-i hâmisin evveli arz cihetinden yani uzunluğundan mağripten tâ maşrika varıncadır ve dahi yedi iklimin her birisi bir tarık üzerinedir ondan ötürüdür. Kostantiniyye ya Edirne’de ya Amasya’da ya gayri bir şehirde böyle olur denilmez. Amma denilse ki filan şehirde ma filanda ve filanda böyle olur derler. Bunun aslı budur ki kevkeblere ve burçlara mensup şehirler vardır. Fudalâ kitaplarında yazmışlardır. Delâil ki ol burçların bir senede ya ol kevkeblerin birisiyle ittisali olsa filan şehirde ve filan yerde böyle olmak ihtimali vardır derler. Ehl-i savâb sözü budur ki nice kezlü deliller olur ki Hak teâlâ’dan gayri kâdir değildir ki ol kezlü delâile muttali olabile insan-ı zayıfın ne kudreti var ki ol kezlü delâili bilip gözleye hemen inler aşikâre olan

38B

Delâili görüp kâdir olduğu miktarınca ahkâmı alıp yazmasını bilirler. Zira insan-ı zayıfın ne kadar marifeti dahi olsa cemi delâilin ve emaretin zahirine dahi tamamca muttali olmaz kanda. Kaldı ki batına muttali olabilir bu mümkün değildir. Ben kâdirim diyen yalan söylemiş olur. Hemen herkese ilmi ve marifeti miktarı alabildiği kadarca alıp yazmak gerektir. Aczi izhar etmekten hali olmamak gerektir. Yekreki dahi budur. Şöyle malum oluna ve dahi işbu ilm hakkında efdalu’l ulema ve hatemu’l fudalâ İmam Fahreddin Muhammed bin Ömer bin el-Hasen el-zâri nurehüllahü kabrehü bir kitap tasnif etmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad tab serahü hizmet için ol kitaba İhtiyâratü’l Alâiyye fi İhtiyâratü’s Semâiyye tesmiye etmiştir ve ol kitapta buyurmuştur ki bir kimse nücûm bir cihetle iman getirse ki bu nücûmun varlığı delilidir ol hayyu kayyum ve alim halim ve ol âlem kâdir ve kadîr ve kadim varlığına zararı yoktur. Belki ayn-ı imândır ve dahi imanda âlî derecedir. Nitekim İbrahim peygamber aleyhisselam şemse

39A

Ve kamere ve kevâkibe nazar etmekle ol nazar vasıtasıyla Hak teâlâ celle ve âlâ vicdaniyetin ve marifetin hasıl eyledi. Pes nazar-ı nücûm ol vech üzerinedir diye buyurmuştur. Ol vecihle nücûm nazar edeler. Onunla hak teâlâ hazretini ve ilmi kudretini nihayette ederiz bileler. Bu nazar gökçektir. Üçüncü vech oldur ki nazar

edeler. Nücûmun mağâderine ve ecramina ve ebadına ki ilm-i rasaddır malum olmuştur. Mesela sevâbetden şol büyük gökler ki azam-ı evveldedir. Şira-yı yemâniye¹³² ve avkdubran gibi bunlar on beş kevkebirdir rasada böyle malûm olmuştur. Bunların her birisinin büyüklüğü takriben doksan dört buçuk arzcadır demişler ve azam-ı sabitte olanlar yetmiş sekiz arzcadır demişler. Kevâkibin azamı altı mertebe üzerinedir gayet gerçek olan kevkeb ki azam-ı sâdis olanlardır. Bunların her birisi takriben on arzca dahi artacaktır demişler ve dahi şemsin cürmü yüz altmış altı arzca dahi sülûsân arzcadır demişler. Her bir kevkeb yerli yerinde anılmıştır. Pes bunların her birisine nazar edip

39B

Büyüklüğün ve küçüklüğün ve iraklığın ve münevverliğin ve dahi Allah te'âlânın kudretin ve kuvvetin ve yerde gökte asâr-ı hikmetin fikr eylese pes bu vechle nazarı gökçektir. Her kişi kim bu ilmi yeğrek bile hakkın yerde ve gökte asar-ı hikmetin bilse gerektir ve dördüncü vechi oldur ki nazar edeler. Şol vecihle itikâd edeler ki bu nücûmun tab ile hiç eseri yoktur. Lakin hak celle ve âlâ bir sebil-i âdet ki mesela evvela şemse vermiştir. Tulû'na aydınlık ve gurubuna karanlık Sababin etmiştir ve onun yukarısın semti râş karib olduğundan hararet Sababin ve baid olsa bürudet Sababin etmiştir. Hatta malum olsun ki hatt-ı istivâda ve etrafında olan mevazide şems onların başı üzerinden irak gitmediği için daima hararet ziyade olur. Amma bu tarafta şimâl canibinden olan mevaziye ne kadar geldikçe şems başı üzerinde aşağı irakta olsa gerektir. Esbâb-ı saadet ve nuhuser kılmıştır. Bir sebil-i âdet ve bir sebil-i tabiyyet ve cümle muhakkiklerin

40A

Ve mütekelliminin ittifakı bunun üzerinedir ki nücûm bu tarikle itikâd eylemek ne küfürdür ve ne dalâlettir ve beşinci vech oldur ki eğer itikâd edeler ki bu nücûm müessir ve müdebbirdir. Ne kadar hata ise dahi küfür değildir ve altıncı vechi oldur ki eğer itikâd eyleseler ki bu nücûm âlemin müdebbiri ve müessiridir. Saadet ve nuhuse bunların feyzindedir. Gayri hasıl olmaz ve onların ibadetini kendilere vacip bilseler Hak canibindedir bilmeseler bu itikâd gayetle yaramazdır küfr-i sarihtir. Şöyle malum oluna pes malum oldu ki nücûm teveccühle itikâd eylemek imandır ve

¹³² Şira-yı yemâni, Semanın güney yarımküresinden bulunan Büyük Köpek burcunun ve bütün semanın görünen en parlak yıldızı, Develioğlu, a.g.e, s.1176.

teveccühle küfürdür itikadlarına göredir. İmam Fahreddin Razi'nin sözü bu mahalde tamam oldu ve dahi evliyadan ve meşayihden nice bu ilmi tetebbu etmişlerdir ve ilm-i enbiya olduğuna makar olmuşlardır. Cümlesinden birisi hazreti Mevlâna Celaleddin Muhammed Rûmi Mesnevi-i pür manevilerden buyurmuşlardır: in nûcum ve tıb be vahiy-i enbiyast akl ü his ra suyu bi-sude kocast yani demek olur ki semâvâtda sitârenin ve arzda nebatatın hikmetin ve keyfiyetin kim bilirdi

40B

Eğer Hak teâlâ enbiyâya vahiyle bildirmeyeydi bu yer yüzünde ve bunlarda hikmet-i ilâhi ve kudret-i na-mütenahi izhar mine'ş-şems belirmeyeydi. Bu yer yüzünde biten otların kimi kabız ve kimi müşhil ve kimisi barid her birisi hakkın iradetiyle bir derde devadır ve hiç birisi abes değildir ve gök yüzünde olan kevâkibin her birisi Hakkın iradeti ile kimi said ve kimi nahıs ve kimi ak ve kimi mâi ve kimi kızıl birbirine muhalif ve mugayirdir ve nice ahval dahi bunlarda mevcuttur. Müsebbibin kudreti ve hikmet iledir ki hayır ve şer nafî zarr ve taam lezzet ve keyfiyyet müvellidat -ı selâse dahi tertib-i kevâkibdendir. Bu muayene delâil ve burhan bi-addu haddir ki cümleden birisi sevâbetden sehil derler. Bir kevkebdir ki azam-ı evveldendir. Büyüklüğü takriben doksan dört buçuk arzca olanlardandır. Ol kevkeb Yemen vilayetinde doğar Diyar-ı Arap'da dahi görünür. Haleb'den beri bu cânibde görünmek yoktur kutup cenûbuna yakın olduğundan ötürü. Pes işbu kevkebin hassasında Yemen halkı bir yıldan bir yıla ak akik taşını yonarlar müretteb müheyya ederler.

41A

Ol gece kim sehil doğsa gerektir. Yani bunun doğması ol yerde sulh-ı sadık vaktinde hangi gecede doğarsa demektir. Pes ol gecede ol taşları damlarda buğdayı serer gibi sererler çün kevkeb sehil doğar. Allah te'âlânın hikmeti ve kudreti birle bir gecenin içinde ol ak taşları kızıl renk eyler ve bazı akikler ki yanlarında kızarmayıp kalmıştır. Onlar birbiri üzerine düşüp ol yıldızın nurunu dokunmadığı akiklerdir ne kadar kask olunursa dahi. Zira ol gece tâ Sabaha değin ol akikleri karıştırırlar tamam renk olsunlar diye ve bir dahi kevkeb Serba'dır ki Türkice Ürker derler. Ol dahi ol gece kim doğsa gerektir. Nahısla doğar. Koyunu görse içini dopdolu kan eyler helâk eyler. Türkler ol geceyi bilirler. Mümkün olduğunca koyunları sakınırlar görmesin diye deveye dahi zararı vardır. Meşhurdur Ürker dediklerine sebep budur ki ol doğduğu vakit davarlar

ondan ürküp kaçarlar ve bir kevkeb dahi şirâ derler. Türkçe baldır ayak derler ve terazi kuyruğu dahi derler. Arap taifesi ondan şolo kadar nesnelere müşahede etmişlerdir ki

41B

Ahir şeytan onları idlal edip ona tanrı diye tapmışlardır. Hak celle ve âlâ uluhiyetin bildirmek için kelâm-ı kadiminde ve furkan-ı aziminde buyurmuştur ve ennehü hüve rabbü'ş-şirâ iş bu kevkeb sevâbetin cümlesinden büyüktür ve rûşendir ondan ötürüdür. Şeytan onlara yol bulduğu pes şimdi bu ilm-i şerifin ve hesap-ı zarifin tahkikatın kudret yettiğine göre fudalâ ve ulular sözlerinden nakil olunup yazılıp beyan olunduğu için malum oldu ki ilm-i nücûm haktır bâtıl değildir bilmesinde hata yoktur. Bu denilen tarik üzerine itikâd olunursa hususan padişahlara ve vüzeraya ve sair ululara vaciptir. Bu ilm-i şeriften ve hesap-ı müniften mahfuz olalar ki en nücûmü't tayyibü'l mülûk denilmiştir **El-Kismü's-Sâni:** ikinci kısım arz içinde olan ahval ne var ise onların beyanındadır. Evvela kudemâ ihtilâf eylediler ki arzın heyeti ve şekli ne vech iledir. Bazılar dümdüz döşenmiştir derler ve bazılar nısf kubbe gibidir derler. Amma cumhur efâdil buna zâhib oldular ki arzın şekli hisle

42A

Bir müdevver tob resmindedir. Hakikat değil zira bunlar hisle malum olmanın böyle demişlerdir. Hakikati Allah teâlâ ancak bilir ve dahi gök yerin her cânibini kaplamıştır. Ekser müfessirinin kelâmı dahi budur şolo bir yumurtanın ak sarısını kapladığı gibidir hatta rivayettir. Fudalâdan Suyûti gibi Hey'et-i Seniyye adlı kitabında yazmıştır. Bazı ulular dahi Rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem buyurmuşlardır ki yerler dahi gökler gibi yedi kattır her iki yerin arası beş yüz yıllık yoldur ve her birinin kalınlığı dahi beş yüz yıllık yoldur ve dahi rasûlullahdan sual olundu ki yer ne nesnün üzerindedir. Hazreti resul sallallahu aleyhi vesellem buyurdular ki su üzerindedir bir büyük murabbî taş üzerindedir ki ol taşın büyüklüğü ve kalınlığı beş yüz yıllık yol miktarıdır demişler ve dahi buyurdular ki taş balığın arkası üzerinde durur. Şöyle büyük balıktır ol balık ki başıyla kuyruğu yukarı arşa bulaşmıştır ve balık dahi bir ferîştahın iki yarısının ortasında durur. Elazametü lillahi ol ferîştahının iki ayakları

42B

Havada durur. Amma ka'b rivayetinde ol yedi yerler taş üzerine durur. Taş bir meleğin avucu içinde durur. Melek dahi ol balığın kanadı üzerine durur. Balık dahi su üzerinde

su dahi yel üzerinde yel dahi hava üzerinde durur. Rîh-i akîmdir ve bazı rivayette yer ol taş üzerinde durur ol taş öküz üzerinde durur ki ol öküz önünden kılına Beş yüz yıllık yoldur demişler. Ol öküze Hak Teâlâ hazreti bir sürü sinek havale eylemiştir. Kanatçıklarını görüp öküzün karşısında vızırdayıp durur ve eğer ol öküz bir kulam kalmada idi. Yerleri penbe mânendi edeydi zehî kâdirdir ki onun gibi azim hayvanı bir zayıfça sineğe zebun kılmıştır. Ne niye gerektiğini bilir. Pes öküz dahi bir büyük taşın üzerinde durur taş dahi balık üzerinde. Ol balıktır ki başıyla kuyruğu arşta cem olmuştur. Derler ki eğer cemi denizleri ol balığın burnuna koysalardı doymayaydı. Allah teâlâ her şeye kâdirdir. Pes balık dahi

43A

Öküzün üzerinde durur. Öyle deniz ki büyüklüğü kıyasa gelmez. Su dahi hava üzerinde hava dahi zulmet üzerinde durur. Ondan aşağı âlem yoktur. Tahte's-serânın¹³³ nihayeti budur. Pes imdi yer dahi ekser kavil üzerinde gök gibi müdevverdir. Hatta mühendisîn şunun üzerine ittifak etmişlerdir ki mesela aksâyı mağribde rast bir doğru delik delinmeli olsa ol deliğin üstü maşrıka çıkar. Çin vilayetinin nihayetidir dediler. Ondan ötürü ki aksâyı Çin'de gün dolansa ol vakit aksâyı mağribde gün doğar. Aşağı evkât ahvalinden tafsiliyle beyan olunmuştur. Arzın şekli müdevver top gibi olduğu takdirce bunun üzerinde dağlar ve tepeler ve sular arz olmuştur. Arzın müdevverliği bozmaz mı demek lazım gelir. Bu suale ehl-i hey'et uluları ki Kadızâde Rûmi gibi ve Seyyid gibi ve nice bunların emsali ki varsa kitaplarında yazıp cevap vermişlerdir ki arz müdevver tob gibi olup dahi üzerinde dağlar ve tepeler arz olmak şolo bir yumurtaya benzer ki

43B

Bir yerine bir arpa yapıştırırsalar ol arpa yumurtayı yumurtalıktan çıkarır mı çıkarmaz mı? Pes böyle olmakla bir arpa yumurtayı yumurtalıktan çıkarmayacak. Ol dağlar ve tepeler ve dereler arzın müdevverliğini nice çıkarabilir. Zira ne kadar ki arz üzerinde dağlar ve tepeler ve dereler var ise arzın büyüklüğüne nispeten ol arpanın yumurta üzerinde olduğuna nispeten azdan azdır demişler. Zira tahkikân mühendisînin ittifakı bunun üzerinedir ki bir gayetle yüce olan dağlardan birisi yedi mil yüceliği olsa. Pes ol dağın arza müdevverliğine nispeti şolo bir tob gibidir ki ol topun bir kartı bir kenarından bir kenarına içinin kalınlığı demektir. Bir zira' olur devri üç zira''dan ola.

¹³³ Tahte's serâ, toprak altı. Devellioğlu, a.g.e., s.1193.

Pes bu topun üzerine bir arpa eninin otuz bahşinden bir bahşi yapıştırılmış olsa hiç ol top şeklinden çıkar mı arzın müdevverliği dağlardan ve tepelerden ve derelerden bozulmak kaldı. Şöyle malum oluna ve arzın müdevverliği nice deliller beyan eylemişlerdir. Bir delil-i kavi

44A

Dahi fudalânın ittifakı üzerine budur ki şemsin ve kamerin ve kevâkibin tulû ve gurubu arzın cemi nevâhisinde bir tur üzerinde ve bir vakitte olmaz. Zira maşrık diyarında tulû ve gurub unurdu olur mağrib diyarından. Zira bazı hadiseler ki vaki olur ay tutulmak ve gün tutulmak gibi ve nice nice işitilmiştir ki şark tarafında üç saat miktarı vakitte tutulmuş olsa garb tarafında beş saat ya altı ya yedi saat olsa gerektir şehrine göre. Neteki yukarıda misalleri geçmiştir ve dahi arz diden döşenmiş olduğu takdirce cemi kevâkibin tulû'ı ve gurubu ve husûf her yerde bir vakitte olurdu yahut olmak yoktur. Zira merhum ve mağfur Sultan Selim han tâb serâhü Tebriz seferine gittikleri vaktin Çaldıran ovasında Sabah vaktinde gün tutulması çıkmıştı cemi askerler görmüşlerdir. Bunda vaki olmadı. Zira anın tulû'ı bu yerin temcidi vaktinden sonraca olsa gerektir. Bu misal kifâyet eder. Pes bunlar dahi arzın müdevverliğine ziyade kavi

44B

Delillerdir ve dahi İbni Esir kitabında yazmıştır ki mühendisîn ve ashâb-ı tevârih dediler ki tahkikân arzdan rub'-ı mamure olanı yüz yirmi yıllık yoldur. Doksan yıllığı yecüc ve mecüc¹³⁴ yoludur ve on iki yıllığı karalar taifesi vilayetidir ve sekiz yıllığı ne kadar Rum vilayeti var ise onlarıdır ve üç yıllığı ne kadar Arap vilayeti var ise onlarıdır ve yedi yıllığı baki taifenindir dedi. Amma Katade radiyallahu anh rivayet bunun üzerinedir ki arz yirmi dört bin fersaktır. On iki bin fersahı ne kadar karalar vilayeti var ise onlarıdır ve sekiz bin fersahı Rum vilayetidir ve üç bin fersahı Acem ile Türk vilayetidir bin fersahı Arap vilayetidir dedi ve dahi İbni Verdi Harîdet-ül-Acâib'inde getirmiştir ki arzın bir kenarından bir kenarına varınca beş yüz yıllık yoldur iki yüz yıllığı denizdir ve iki yüz yıllığı haraptır. Mesken olmaya kabil değildir ve seksen yıllığı yecüc mecüc yerleridir ve yirmi yıllığı sair halk olduğu yerlerdir ve bazıları üç yüz yıllığı

¹³⁴ Yecüc ve Mecüc, Zülkarneyn döneminde ortaya çıkan ve kıyametin kopmasına yakın dönemde zuhur ederek yeryüzünde bozgunculuk yapacak olan topluluk. Bkz. İlyas Çelebi "Ye'cüc ve Me'cüc", TDV İslam Ansiklopedisi C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları s.373, İstanbul, 2013.

45A

Denizdir ve yüz yıllığı haraptır ve seksen yıllığı yecüc ve mecüc yerleridir ve on dört yıllığı ne kadar kara taifesi varsa onların yeridir ve altı yıllığı baki halk olduğu yerlerdir ve dahi İbni verdi bunu yazmıştır ki Abdullah bin Ömer radiyallahu anh rivayet eyledi ki karalar taifesinin üryan yürüyenlere dört bahş olunsa bir bahşı sair halktan çoktur dedi ve dahi cemi ehl-i heyetin fudalâsı kitabında şolo mesele yazmışlardır ki eğer cemi arzı bir gün ve bir gecede şems devr eyler gibi devr eylemek mümkün olsa nice olur. Buna bir misal koymuşlardır. Mesela farz eyleyelim ki üç kimse bir muayyen mevzide perşembe günü öyle vaktinde bir yerden ayrıldılar. Birisi şemsle mağripte yanaya kendi şemsten ayrılmadı ve birisi maşrıktan yanaya gitti ve üçüncüsü ol muayyen mevzide durdu gitmedi. Ol kimse ki güneşle mağripte yanaya gitti idi. Devir ki yirmi dört saatten ol miktar zamana dek şems devir eyler gibi ol makama gelinceye değin mağripte maşrıktan dolanıp devr eyledi geldi ve ol birisi ki maşrıktan

45B

Yanaya gitmiştir. Ol dahi maşrıka varıp oradan mağribe dolanıp yirmi dört saat miktarı zaman dek ol mukime gelince devir eyledi geldi ol birisi hod mukim idi. Pes şimdi bunların ahvali budur ki ol mağribe günle gidip altı saate varınca mağribe vardı şemsten ayrılmadı. Ondan on iki saate dahi şemsle bile maşrıka vardı. Oradan yaneye maşrıktan şemsle altı saate mukime geldi. Gerçi yirmi dört saat geçti. İlla şemsle bile olmağın ol kişiye hiç gece olmadı. Daima bu gittikçe şems nisf'ün nehâr¹³⁵ üzerinden ayrılmazdı tâ mukime gelinceye değin. Günü dahi yaneye perşembe gündü. Zira gece olmak gerek idi ki perşembelik gidip cuma gireydi. Öyle olmadı bunun hali böyle oldu ve dahi ol birisi ki maşrıka gidip oradan mağribe dolandı. Mukime gelince devir eyleyen kimsenin perşembe günü oldu iki gün ziyade olur. Zira ol kişi mukimden maşrıka varınca mesela altı saate gün dolandı cuma gecesi oldu. Zira ol kişi maşrıka varınca güneş bu yanaya mağribe varıp

46A

Dolandı. Hemen ol kişi maşrıktan mağribe teveccüh eylediği gibi bir derece iki derece geçmeden güneş mağrip tarafından ol kişinin mukabelesine gelip tulû' eyledi. Ol

¹³⁵ Nisfî'n nehar, meridyen, Devellioğlu, a.g.e., s.959.

kişiy e gündüz oldu yani cuma günü oldu. Zira güneş mağripten aşığı indi ve ol dahi maşrıktan geçti güneş mukabilisine geldi. Ondan sonra güneş ile altı saatte öyle vaktinde buluşup ayrıldı. Ol mağrip tarafına gitti güneş maşrik tarafına gitti. Altı saat dahi geçti ve key gibi güneş maşrika vardı. Ol kişi mağribe vardı. Gün yine ol kişiden gâip oldu yani dolandı. Ol kişiy e perşembe gecesi oldu. Hemen ki mağripten bir derece ya iki derece miktarı ki mukimden yana teveccüh eylediğı gibi yine güneş karşısına gelip tulû' eyledi. Ol kişiy e perşembe günü oldu. Öyle vaktinde altı saat geçince günle karşılaşp mukime geldiler. Cümle yirmi dört saatte devir eylemiş oldu. Ol kişinin ikisinin bile mukimle cem olmaları bir vakitte oldu. Zira birisi mağripten maşrika dolanıp mukime gelince bu dahi tamam bir devirde geldi.

46B

Pes ikisi dahi mukimle buluşmaları bir vakitte oldu. Böyle olduğı takdirce evvelkiye perşembe günü oldu. Buna bir gece olup gündüz olmadığından ötürü işbu fennin fâzılları işbu meseleyi kitaplarda yazıp beyan eylemişlerdir. Amma bu kadar vardır ki ziyade dikkat etmek gerektir. Kim iş bu meseleden fi'lcümle nesne fehm olundu ondan ötürü fakir dahi kudret yettiğine göre işbu vaz' üzerine misalleriyle tafsil üzerine beyan eyledim ve dahi şolo malum oluna efâzıl fenn kavli üzere getirir. Zemini Deryâ-yı Muhît çepeçevre kaplamıştır ve dahi tezekkürde ve şerhlerinde yazmışlardır ki zeminin derini Memun halife zamanında tecrübeyle sekiz bin fersah bulmuşlardır ki yirmi dört bin mil olur. Tecrübe oldur ki Memun halife kendi zamanında olan fudalâya emir eyledi ki üç yüz altmış dereceye bahş olunmuş dâireden tulda ve arzda bir derece ne miktar mil olur beyan eylen diye buyurdu. Onlar dahi aradılar birden

47A

Sahra buldular ki ona beriyye¹³⁶ der Sincar derlerdi vardılar. Ol beriye-i Sincarda¹³⁷ tecrübe eylediler. Tuldan ve arzdan her bir bahşının miktarını altmış altı bin dahi sülüsân¹³⁸ mil buldular ki yirmi iki fersahtan artıcağ olur. Zira her üç mil bir fersahtır. Hükemâ-ı mütekaddiminin ittifakları dahi bunun üzerinedir ve dahi bunların her mil üç bin zirâ'dır. Her zira' otuz iki parmak eninedir. Her parmak altı arpa eninedir ve arpa dahi altı kıl eninedir. Ol kılın her birisi ne kalın ola ne ince ola ve bazı müteahhirîn kavlince bir mil dört bin zira' ve her zira' yirmi dört parmak eninedir ve her parmak

¹³⁶ Beriyye, çöl, sahra, Devellioğlu, a.g.e., s.99.

¹³⁷ Beriyye-i Sincar, Fırat ile Dicle arasındaki sahra.

¹³⁸ Sülüsân, üçte iki, üç kısımda iki kısım. Develioğlu a.g.e., s.1132.

altı arpa enince ve her arpa altı kıl enincedir. Amma işbu hakîr dâ'i bu iki kavlden mütekaidimin kavli üzerine olanla amil olup yazıp beyan eyledim. Pes bunlar malum olduktan sonra aksâ-ı mağrib-i muhît¹³⁹ kenarıdır Sevâhil-i bahr¹⁴⁰ demekle meşhurdur. Mütekaddimin kavli üzere bu Sevâhil-i bahrden aksâyı maşrika varıncaya değin mamure ki vardır. Yüz seksen dereceye bahş olunmuştur. Yüz seksen

47B

Derece bahşının her birisine bir tul¹⁴¹ demişlerdir. Her şehrin tulu dedikleri ol aksâyı mağripten olan bahşın birisidir. Mesela aksâyı mağripten yüz seksen derece bahş olunmuş a'dâdin Süs beş buçuk bahşdır ki süs-i aksanın tulu beş buçuk derece ve Tunus yirmi yedinci bahşdedir ki yani tulu yoktur der ve Trablus¹⁴² otuz beşinci bahşindedir ve Kostantiniyye elli beşinci bahşindedir ve Mekke-i şerifehallahu teâlâ altmış yedinci bahşindedir. Bağdat seksen dokuzuncu bahşdedir. Serendib¹⁴³ yüz yirminci bahşdedir ve aksâyı Çin'de olan King'dir. Çin şehirlerinin ahiridir ol yüz yetmişinci bahşdedir bunun tulu ol miktardır demektir. Bu şehirden öte mamure yoktur demişler. Zira ötesi Bahr-i Muhît'e¹⁴⁴ varır dayanır ve dahi bu tecrübe üzerine olan fudalânın kavli bunun üzerinedir ki aksâyı mağripten aksâyı maşrika varınca yüz seksen dereceye bahş olunmuş a'dâdin miktarı dört bin fersahtır ki on iki bin mil olur. Milin tafsili beyan olunduğu üzerine

48A

Ve dahi rûy-ı zemîni¹⁴⁵ aksâyı mağripten aksâyı maşrika varıncaya değin bir hat çekilmiştir. Ol hatta hatt-ı istivâ derler. Gece ve gündüz beraber olduğu yerdir. Aşağı şehirlerin evvelinde tafsiliyle beyanı gelse gerektir ve dahi işbu hatt-ı istivâdan beriki şimal tarafıdır. Rub'-i meskûn¹⁴⁶ dedikleri dahi bu taraftır. Bunu dahi doksan bahş eylemişlerdir. Mamure ve ekâlîm-i seba bunun içinde olduğundan ötürü ve bunun her bahşine bir arz demişlerdir. Her şehrin arz dedikleri hatt-ı istivâdan beri doksan derece bahş olanın birisidir. Mesela hatt-ı istivâdan doksan bahş olunmuş a'dâdin Yemen'de Aden on birinci bahşındandır ki Aden'in arzı dedikleri bu miktardır. Mekke

¹³⁹ Aksâ-ı mağrib-i muhît, Okyanusun batı kıyıları

¹⁴⁰ Sevâhil-i bahr, Deniz kıyıları anlamındadır.

¹⁴¹ Tul, boylam, Devellioğlu, a.g.e., s.1296.

¹⁴² Trablus, günümüzde Trablusgarp olarak bilinmektedir.

¹⁴³ Serendip, günümüzde Sri Lanka ülkesinin yer aldığı ada.

¹⁴⁴ Bahr-i Muhît, okyanus anlamındadır.

¹⁴⁵ Rûy-ı zemîn, yeryüzü, dünya. Devellioğlu, a.g.e., s.1047.

¹⁴⁶ Rub'-i meskûn, dünyanın kara olan dörtte bir kısmı. Devellioğlu, a.g.e., s.1047.

şerefhallahu yirmi bir buçuk bahşindendir. Mısır otuzuncu bahşindendir. Kostantiniyye kırk birinci bahşindendir. Semendere kırk beşinci bahşindendir. Minh kırk sekizinci bahşindendir. Dahı aşığı cezire-i tulı altmış üçüncü bahşindendir ve dahi Memun halife zamanında olan fudalânın ve mütekaddiminin bazısının kavli bunun üzerinedir ki

48B

Hatt-ı istivâdan ol doksan derece bahş olunmuş derecât iki bin fersahtır ki altı bin mil olur. Onların kavilleri üzerine essah-ı ahval dahi budur ve dahi arzın fâideleri ve hassaları dahi ziyadedir. Cümleden biri budur ki muhkem karar oluncak yerdir ve oturup yatıp uyuyup rahat oluncak yerdir ve kisb ü kâr ve sa'y eyleyecek yerdir ve eğer mukarrer ve muhkem olmayaydı daima hareket üzerine olaydı binalar yapılmak mümkün olmazdı. İmam Gazali rahmetullahu kitabında demiştir. Eğer denilse ki hareket üzerine olaydı binalar yapmak vaki olmazdı dersin. Kâh kâh hareket hod oluyor. Yani zelzele demektir bu da olmamak gerek idi. Buna cevap böyle verildi ki bu hareket kâh kâh olmak halka öğüttür. Mu 'asiden kaçıp tövbe eyleyeler böyle etmekle dahi mağfur olalar ve dahi İbni Esir Tuhfetü'l Acayib'inde yazmıştır ki arzın üzerinde çeşmeler ve pınarlar ve ırmaklar ki vardır. Ol sulardan halk içmek için ve bostanlar ve ağaçlar sulamak için ve dahi dedi ki arzın ahvali daima bir

49A

Değildir bazı evkâtda mütegayyir olur. Zira bir müddet bir yer yaz iken bir müddet deniz yazı olur ve dağ yumuşak yer olur ve yumuşak yer dağ olur neteki mühendisîn dediler ki bir balçığa güneş bir müddet eser eylese taş olur ve tiz tiz lerze olmakla bir tarafı yıkılır eçrem olur ve katı yerleri yel ve yağmur dolup çukur eyler bazısını yüce eyler dağ olur. Pes zaman geçmek ile yağmur dokunup güneş eser etmekle donar taş olur. Pes saika ve zelzele olsa pâre pâre olur ve yel onu yemiştir. Amma deniz yazı olmaya sebep oldur ki dağlarda yağmurlar çok yağıp taşı ve ağacı koymaz ve yaprağı alır denize döker ve yer tarafına yığar hatta dağ gibi olur yücelenir. Nice müddet geçmekle çoğalır dahi denizin suyunu bir tarafa dahi döker. Ol yaz iken deniz olur. Ol bir taraf deniz iken ada olur neteki İbni Esir kitabında bu hikâyati yazmıştır. Bir zelzeleden bir dağ yazıldı. Ol dağın içinde kireçle ve kiremitle yapılmış bir duvar çıktı ve dahi şolo adalar ki deniz içinde kalmıştır. Nice zamanla yel esip tuzu

49B

Ve toprağı üzerine getirip ve yağmurlar dahi üzerine yağa yağa otlar ve ağaçlar bitirirler. Bir zaman hayvan ve adem onda sakin olurlar ve yapılar ve teferrücgâhlar ederler. Hikâyat İbni Esir ile İbni Verdi kitaplarında yazıp getirmişlerdir ki ben-i İsrail âbidlerinden bir âbid var idi. Duası makbul kimse idi. Bazı evkâtda Hızır aleyhisselam gelip bu âbidi ziyaret eylerdi ve ol vilâyetin padişahı işbu âbidi ziyade severdi. Bir gün ol padişah bu âbitten Hızır peygamberi görmek diledi. Ol âbid dahi Hızır peygamberden destur diledi. Ol meliki okudu geldi. Ol melik dahi Hızır peygamberi ziyaret eyledi. Hızır As. acâyibden ve garâibatdan ne gördüğünü sordu. Hızır As. dahi cevapladı biz acâib ü garâibi çok görmüşüz amma bir acâb ki giderken bir gün bir ulu şehir gördüm mamur abadan. Pes bu şehrin pirllerinden birisine sordum ki bu şehri kim yaptı ve ne vakitte yapıldı. Ol kişi cevapladı biz bu şehri kadimden atadan ve dededen şehir biliriz dedi. Pes ayrık cevap vermedi. Döndüm oradan gittim.

50A

Beş yüz yıldan sonra geri ol şehre uğradım gördüm. Ol mamur gördüğüm şehir gitmiş bir sahra¹⁴⁷ olmuş. Ol yerde bir cemâat gördüm. Ot biçerler dedim ki işburda bir şehir vardı. Ol ne vakit harap oldu. Onlar dediler ki sübhanallah biz atadan ve dededen otlak çayır biliriz. Herkes burada şehir işitmedik dediler. Pes Hızır aleyhisselam ol oradan gidip beş yüz yıldan sonra yine ol yere uğradım gördüm. Ol otlak ve çayır deniz olmuş sayyadlar¹⁴⁸ durmayıp balık avlarlar. Ol avcılara dedim ki işbu kaçan deniz oldu. Onlar dediler bi biz bunu atadan ve dededen deniz biliriz. Ondan sonra ol oradan gittim. Beş yüz yıldan sonra yine oraya uğradım gördüm ol deniz gitmiş köylü ekinliği olmuş bir kimseye sordum burada bir deniz vardı suyu kurumuş gitmiş köyler olmuş dedim. Ol kimse cevapladı biz bunu atadan dededen böyle biliriz deniz görmedik ve işitmedik dediler. Ondan sonra beş yüz yıl geçip yine ol oraya uğradım gördüm yine ol mevzi evvel gördüğüm gibi bir şehir olmuş bazı kimseye sordum ki bu şehri kim

50B

Yaptı. Onlar dediler ki biz bunu atadan dededen şehir biliriz dediler dedi. Pes padişah Hızır'ın bu sözlerini işitip ibret alıp yoldaşlık talep eyledi. Hızır peygamber aleyhisselam dedi ki sen buna yoldaş olmak mümkün değildir amma bu kişi ne derse

¹⁴⁷ Sahra, kır ova anlamında kullanılmıştır.

¹⁴⁸ Sayyad, avcı. Devellioğlu, a.g.e., s.1078.

sen onu tut. Tâ ki her halin hayır ola dedi. Pes imdi rûy-ı zemînde deryâdan ve cezirelerden ve ırmaklardan ve bunların içinde olan acâyibden ve garâyibden onları dahi meşhur ve makbul kitaplardan yazıp beyan eyledim. Pes imdi İbni Esir ile İbni Verdi ve sair fudalâ bile ittifak etmişlerdir ki evvela Bahr-i Muhît ki vardır. Dünyada bundan büyük ve acâyibi çok ve heybetli deniz yoktur. Bu bir denizdir ki bunun kimse öte kenarını bilir ve ne derinliğin bilir Allah teâlâ'dan gayri ve bazı derler ki yedi bin kulaç dahi artık ve eksicek yer bulmuşlardır ve dört beş bin kulaç urgan dibine ermedi demişler. Ol deryada balıklar olur ki başları bir olur dağdan ve kal'adan¹⁴⁹ büyüktür. Kaçan deniz

51A

Oynasalar yüz mil yerden suyun dalgası gemiyi helâk eyler ve bu deryaya Bahr-i Muzlim¹⁵⁰ dahi derler ve dahi şolo denizler ki yer yüzünde vardır. Derya-yı Muhît katında onların cümlesi bir miktar su gibidir ve bunun içinde cezireler vardır demişler ve dahi İblisin tahtı lanetullahi aleyh Deryayı Muhît içindedir. Büyük ifritler ve cinler çepeçevre ihâta eylemişlerdir. Ondan ayrılmazlar ve bazısı ne derse onu tutarlar ve bazısı âdem oğlanını ezdirmeye gönderir ve dahi onda cezire vardır ki iblisin zindanıdır. Cinden ve şeyâtinden kendine tâbi olmayıp muhalefet edeni orda habs eyler ve bazı cezire vardır ki daima ondan od atılır. Yüz zira değin yukarıya çıkar ve dahi işbu deryanın üzerinde bazı şehirler görünür. Halkı cin tâifesindedir derler ve bazı hisarlar dahi vardır ki bazı vakitte suyun üzerinde zahir olur acâib ve garâib şekilli halkı var ve bazı vakitte deryâ içinde gâip olur giderler ve dahi Zulmat¹⁵¹ dedikleri ki âb-ı hayattır. Derya-yı Muhîtin kurbunda mağrible cenûb arasında bir yerdir ki

51B

Ol yerde mamurenden hiç eser yoktur ve dahi Derya-yı Muhît kenarında altı yüz mil mildarı içeri büyük cezireler vardır ki ol cezirelere Cezâirü'l Haldât derler ve Cezâirü's-Saydan derler. İş bu cezirelerde Ebrehe¹⁵² bir uzun direk dikip minare gibi üzerine üç sanem¹⁵³ ettirmişdi. Ol sanemin birisi kızıl üçüncüsü ak idi ve ikincisi yeşil

¹⁴⁹ Kal'a, kale.

¹⁵⁰ Bahr-i Muzlim, islam coğrafyacılığında okyanusa verilen isim. Bkz: Mustafa L. Bilge "Okyanus" TDV İslam Ansiklopedisi, C.:33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.34. İstanbul, 2007.

¹⁵¹ Zulmat, hayali ütopik yeri bilinmeyen şehir. Ab-ı Hayat suyunun bulunduğu yer.

¹⁵² Ebrehe, tarihte fil vakası olarak bilinen olayın kahramanı, Yemen valisi. Bkz.: Ahmet Lütü Kazancı "Ebrehe" TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.79.

¹⁵³ Sanem, put. Devellioğlu, a.g.e. s.1074.

idi. Ol yeşil sanem eliyle işaret eylerdi sanasın. Ol denizde olan gemilere dön git diye emir eyler gibiydi ve ol kızıl sanem dahi sanasın işaret eylerdi ki şu denizde olan gemi halkına söyle ki benim katımda dursunlar gitmesinler ve ol ak sanem sanasın parmağıyla işaret eylerdi ki her kim şu mekândan öte geçe gark olur der gibiydi. Şimdi ol cezireleri su basmıştır ve dahi İbni Esirle İbni Verdi yazmışlardır ki mağrip canibinden Derya-yı Muhîf kurbunda bir kal'a vardır. Hüsnu'l Ma'den derler. Kaçan ki deniz mevc olursa altın toprağı çıkarır. Kaçan ki deniz sakin olsa varırlar ol toprağı alırlar sızdırırlar çok altın hasıl

52A

ederler ve dahi dedi ki işbu tâifeden 'asim oğlanları sekiz kişi bir gemiye binip Zulmat Denizi'ne¹⁵⁴ azık ve su alıp gittiler. Öte kenarını bulup haber alalar. Zira hiç bu denize kimse sefer kılmamıştı. Karnu ve su galiz olduğundan mevcleri ulu dağlar gibi gelirdi ve hayvanatı heybetli ve her kim ki işbu denize sefer eylese karanca gider kenardan irak varmaz. Pes bunlar and içtiler ki varalar sahih haber bilmeyince dönmeyeler ya ol denizde helâk olup gideler. Pes deryânın içine on bir gün gittiler tâ bir yere gittiler vardılar ki mevc ziyade ve suyu kara ve heybetli. Pes gördüler kim helâk olurlar döndüler cenûbdan yana gittiler. On iki gün deyince koyun adası derler imiş bir adaya vardılar gördüler dopdolu koyun ben-i ademden bir kimse yok ve bunların bir nicesini tutup boğazladılar. Etleri zehre benzerdi yemediler. Derilerini gemiye koyup ve ol adada bir çeşme bulup su aldılar. Gemiye binip cenûb tarafına revâne oldular. On iki gün dahi

52B

Gittiler. Pes bir adaya dahi vardılar. Gördüler mamur bu cezireden birkaç gemi gelip bunları tuttular bu adaya çıkardılar. Bu cezirenin halkı uzun boylu ve aşkar suretli ve hatunları be-gayet cemile idi. Pes üç gün bunları sakladılar dördüncü gün padişahlarına iletiler. Padişahın tercümanı onlardan Arabi dilce haberlerini bilip padişaha arz eyledi. Padişah bunların bu ahvaline güldü. Eyitdi sor bunlara buraya niye geldiler ve ne isterler. Pes ol tercüman onlardan Arabi dilce haberlerini bilip padişaha arz eyledi. Padişah bunların bu ahvaline güldü. Eyitdi ben bir gemi düzüp gönderdim siz dilediniz. Habere bilmeye vardılar. İki yıl yürüdüler tâ aydınlık tükendi karanlığa

¹⁵⁴ Zulmat Denizi, yeri tam olarak bilinmeyen efsanelerde geçen ve ab-ı hayat suyununda bulunduğu yer olarak düşünülen, Akdeniz ve Atlas Okyanusunun birleştiği Cebelitarık civarında bir deniz.

erdiler yol bulmayıp belalarla geri döndüler dedi ve dahi bunlara hoşca söyleyip gökçek vaadeler eyledi. Bunları dahi bir gemiye koyup gönderdiler tâ ki nereye gittiklerini bilmeyeler. Pes bir cemaatle yelken açıp gittiler bir sevâhile erdiler bunları orda koyup gittiler. Burada olan tâife bunları bu halde görüp

53A

Geldiler ellerine ve gözlerine şaşıp hallerini sordular. Pes haberlerini alıp eyitdiler buradan sizin makamınıza ne kadar yoldur bilir misiz dediler onlar yok dedi. Bu tâife onlara dediler ki iki aylıktan artık yoldur. Bazı kitapta altı aylık yoldur demişler. Pes onlar dahi denizin kenarınca gidip zaman ile evlerine geldiler. Şimdiki halde onların mahallelerine Mahalle-i Muazzezîn derler dedi ve dahi İbni Esirle İbni Verdi kitaplarında yazmışlardır ki bu dahi ittifak diyecek yerd. Tahkikân İskender-i Zülkarneyn¹⁵⁵ dilediğim Bahr-i Muzlim'in öte kenarını bile ve haberini ala bir gemi donattı gönderdi dahi emir eyledi ki bir yıla değin gideler ola kim bir haber getireler. Pes ol gemi tamam bir yıl gitti. Denizden gayri hiç nesne görmedi. Gördüler evvelimiz dönmek istediler. Ol gemi halkından bazısı dediler ki bir ay miktarı dahi gidelim ola kim bir nesne göreyiz haberle varayız padişahımız katında yüzümüz ak ola dediler. Pes bir ay miktarı dahi gittiler. Nagâh bir gemiye rast geldiler. İçinde ademiler ile buluştular ne

53B

Ne bunların sözünü onlar anladı ve ne onların sözünü bunlar anladı. Ahir İskender halkı onlara bir hatun verdi. Onlardan bir âdem aldılar. Oradan dönüp yine mülklerine geldiler. Ahvali haber verdiler. Pes İskender ol getirdikleri ademe bir hatun alıverdi. Tâ ki bu ikisinden zürriyet gelip atası ve anası dilin öğrenene dahi atasından haber alıvere ki ne tâifedendir. Pes müddetle bunlardan bir veled hâsıl oldu büyüdü atasının dilini dahi öğrendi. Ondan sonra ol oğlana dediler ki babana sor ne yerdendir ve ne taifedendir. Pes ol oğlan babasına sordu. Babası dahi dedi ki ol cânibdenim. Yani geldiği tarafı gösterdi. Ol oğlan yine babasına sordu ki neden ötürü gemiye girip geldiniz. Babası dedi ki bizim padişahımız bizi gönderdi ki iş bu cânibin ahvalinden bileyiz haber vereyiz. Oğlan dedi ki orda sizin padişahınız var mıdır? Babası dedi ki

¹⁵⁵ Zülkarneyn, Kur'an'da kendisine büyük güç ve imkân verildiği bildirilen kişi. Bkz: Mustafa Öztürk, "Zülkarneyn" TDV İslam Ansiklopedisi, C.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.564.

vardır. İşbu sizin padişahınızdan uludur ve askeri dahi bunun askerinden çoktur dedi. Ol dahi dedi ki bir yıldır dahi artıcaktır

54A

Dedi. İskender taaccüp eyledi. Cezire-i Haldât İbni Esir ile İbni Verdi yazmışlardır ki Bahr-i Muhît içinde bunlar iki ceziredir ki her birisinin üzerinde bir sanem etmişlerdir. Her bir sanemin yüceliği yüz zirâ'dır ve her bir sanemin üzerinde bakırdan bir şekil düzmüşlerdir ki ardına eliyle işaret eyler. Yani dönün benden yana gelin der gibi. Ol sanemlere Zü'l Menar Hamirî derlerdi. Ol yapmıştı. Cezire-i Sırdan yani bu dahi İbni Esir yazmıştır ki Deryâyı Muhît'de bir ceziredir. Üzerinde bir müdevver dağ vardır onun üzerinde bir kızıl sanem düzmüşlerdir. Her kim ol saneme nazar eylese ol sanem eliyle işaret eyler ki dön git. Yani burada duracak yer değildir der gibi. Cezire-i Hasrat İbni Esirle İbni Verdi yazmışlardır bu deryânın içinde bir büyük ceziredir. Onun dahi üzerinde bir büyük dağ vardır. Cezirenin halkı buğday ekerler. Kısa boylu sakalları uzun şöyle ki dizlerine inmiştir ve yüzleri enli ve kulakları büyük. Ot otlarlar gıdaları budur. Amma bir tatlı ırmakları vardır dedi. Cezire-i Se'âli

54B

İttifakıdır ki işbu cezire bir büyük ceziredir. Halkı avretler gibidir. İlla bu kadar var ki azı dişleri taşraya uzanmıştır çıkmıştır ve gözleri şimşek gibi şakır ve bastıkları yer sanasın yanmıştır kapkara olur. Söyledikleri söz anlanmaz ve arkalarında libâsları¹⁵⁶ ağaç yapraklarıdır ve yedikleri deniz canavarlarından avlayıp yerler. Amma her kimse ki onları görse er midir avret midir fark eylemez. İlla meğer ki od yerlerine göre. Cezire-i Gur İttifakıdır ki işbu cezire bir uzun enli ceziredir ki ırmakları ve ağaçları ve otları ve mişeleri çoktur. Bu mişelerin içinde himâr ve sarı uzun boynuzlar çok olur. Cezire-i Sabure ittifakıdır işbu cezire deryâ kenarında bir büyük ceziredir ki akarsuları ve ağaçları ve yemişleri çoktur. İşbu cezirede bir büyük şehir vardır. İskender zamanında işbu şehirde bir büyük ejderha peyda olmuştu. Az kalmıştı ki ol cezirede olanları helâk edeydi. Pes cümle halk ol ejderhadan gelip şikâyet edeler ne davarımız kaldı ne esbabımız kaldı.

¹⁵⁶ Libâs, kıyafet. Devellioğlu, a.g.e., s.634.

55A

Gececek yollarımızı kesti dahi her gün iki büyük sığırı kor gideriz. Onları yemeye geldiği vaktin kara bulutlar gibi gelir. Ol iki sığırı yutar dahi döner yatağına gider ve gözleri yıldırım gibi par par yanar ağzından tütünler çıkar her gün hali budur dediler. Pes İskender dahi bunların halini bildikten sonra emir eyledi. İki sığır getirdiler. Ol sığırların derilerini yüzdürdü dahi ol derilerin içlerini zift ile kibrit ile kireç ile neftle jive ile doldurdu ve dahi demirden çengeller eyledi derilerin içine bile koydu dahi oradan kalkıp onları orda koyup gittiler. Pes şimdi yarındası Sabah oldu ol ejderha ol sığırların olduğu yere gelip hemen ikisini biri biri ardınca yutup alıverirdi. Pes ol deriler içinde olanlar kızıp ol ejderhanın içini yakmaya başladı. Ziyade ıstıraplarla yatağına geldi yarendesi oldu. Halk muntazır oldular. Kaçan gele veya nice

55B

Oldu ki dev gelmedi. Pes ol ejderhanın yatağından yana gittiler gördüler kim helâk olmuş yatıp ağzını açmış sanasın geberünük görünür. Böyle olduğuna ziyade sevindiler. İskender'e dua edip böyle olduğuna şükür eylediler ve dahi işbu ejderhayı bir tarikle getirip İskendere ilettiler ve bazıları işbu Tiz Ceziresini Deryâ-ı Fars'dadır¹⁵⁷ demişler. Amma İbni Esirle İbni Verdi Deryâyı Muhît kenarında der. Cezire-i Felhât İttifakıdır ki işbu cezire bir büyük ceziredir. Bunda halk çokluktur. İnsana benzerler amma yüzleri kelb¹⁵⁸ yüzüne benzer. Deryâyı Muhît'e girip yüzerler ve içine dalıp hayvanlardan ne bulurlarsa çıkarırlar dahi yerler. Cezire-i Salil ittifakıdır ki işbu cezire Deryâ-ı Muhît'de uzun ve uzak bir ceziredir ki uzunluğunu on beş günlük yoldur ve eni on güne yakın yoldur. Bunda üç büyük mamur şehir vardır. Bazı yerlerden tüccar sefer edip onlara gelirler.

56A

Anber¹⁵⁹ ve türlü türlü ağır pahalı taşlar satın alıp giderler. Akabu büyük ceziredir. İttifakıdır ki öd ağacı bunda çok olur asla rayıhası olmaz. Hatta yerinden çıkıp memleket memleket alıp gitseler gittikçe rayıhası ziyade olmaktadır. İşbu cezire evâilde ziyade mamurelerden idi. Şimdi ekseri harap olmuştur. Yılan çokluğundan kimse varamaz oldu. Nuriye İttifakıdır ki işbu cezirede ırmaklar ve yemişler çoktur.

¹⁵⁷ Deya-ı Fars ile kastedilen Hint okyanusudur.

¹⁵⁸ Kelb, köpek. Devellioğlu, a.g.e., s.580.

¹⁵⁹ Anber, okyanusların çeşitli kısımlarında toplanılan güzel kokulu bir madde. Bkz.: Sargon Erdem "Amber", TDV İslam Ansiklopedisi, C.:3, İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, 1991, s.7.

Amma kimse olur değildir. Zira Derya-ı Muhît'de büyük canavarlar olur ki şekilleri biri birine benzemez kim ki görse korkar. Hatta balık olur ki başı bir büyük dağa benzer başından kuyruğuna varınca dört aylık yoldur demişler. Allah azimü'ş-şân her şeye kadirdir. Cezire-i Nisa ü Ricâl Batlamyus Coğrafya adlı kitabında yazmıştır ki Bahri Muhît 'in şimâli tarafında iki cezire vardır biri birinden ıraklığı on yıldan artacaktır. Birisi avretler ceziresidir. Uzunlu iki yüz elli mildir ve ortasının eni yüz yirmi mil miktarıdır.

56B

İşbu cezirede onlardan kimse olmaz ve ol cezireye onlar Ceziresi derler. Bunun dahi uzunlu iki yüz yetmiş mildir ve ortasının eni yüz yetmiş miktarı mildir. İşbu cezirede onlardan gayri kimse olmaz. Amma her yılda bahar eyyamında Cezire-i Ricâl'den ademler Cezire-i Nisâ'ya zevraklarla varırlar. Her birisinin hatunları malumdur. Orda bir ay bile olurlar bir ay tamam olduktan sonra yine dönerler ceziresine gelirler. Vaktaki bir hatun erkek doğursa ricâl haddine erişince beslerler sonra Cezire-i Ricâl'e gönderirler ve eğer kız doğarsa onu da alırlar. Her yıl adetleri bunun üzerinedir dediler. Pes Derya-ı Muhît'den bu miktar kifâyet olundu. Beyan-ı Bahrü's-Sîn ve Cezâire ittifakıdır ki Deryayı Çin, Derya-ı Muhît 'in şarkisi canibinden içeri girip evvela Çin vilayetine uğrayıp geçip Hind'e oradan Yemen'e uğrayıp ol yerde Bâb-ı Mendeb'de nihayet bulmuştur ve Deryayı Muhît'den çıkıp Bâb-ı Mendeb'e gelince işbu Deryayı Çin'in uzunlu dört bin

57A

Beş yüz fersahtır ki on üç bin beş yüz mil olur ve eni dokuz yüz fersahtır ki iki bin yedi yüz mil olur demişlerdir ve dahi Deryâ-ı Çin içinde olan cezireler ki acâyib ve garâyib vardır hadden ziyadedir. Dünya içinde Bahr-i Muhît'den sonra bundan büyük derya yoktur. Mevcleri büyük ıstırapları çok ziyadedir. Kenarları uzun uzaktır. Kaynaması şöyle olur ki kaynamazdan evvel bir gün balıklar suyun üzerine gelirler. Kaçan sakın olduğu vaktin ki yılda birkaç gün sakın olması vardır. Allah te'âlânın emriyle ol vakitlerde bazı kuşlar vardır ki bu deryânın üzerinde ulurlar orda yumurtlar ve yavru çıkarırlar. Ol kuşlar uçarlar kara nedir bilmezler hemen deniz bilirler. Ondan sonra yine yel çıkar deryâ hareket eylemeye başlar daima öyledir ve dahi işbu deryânın içinde inciler çok çıkar. Asla ol yerde kıymeti yoktur ve dahi Deryâ-ı Çin'de on iki bin üç yüz cezire vardır. Bazısında altın biter bazı yılda

57B

Az biter bazı yılda çok biter. Neteki nebatat öyle bittiği gibi ve üç girdabın birisi bu denizdedir yerinde beyanı gelse gerektir. Cezire-i Zâğ ittifakıdır Çin cezirelerinden Çin Vilayetinin biri savbında aksâyı Hind'e bir mamur cezire vardır. Ziyade ucuzluktur. Misafirler ol cezireye geldikleri vaktin azıksız ve susuz gelirler. Mamur ve ucuzluk olduğundan ötürü. Yüz fersah miktarı ceziredir ve bu cezirede her gün yüz yetmiş altın biter her batmanı yüz dirhem olur. Bu altınları kerpiç gibi dökerler dahi denize bırakırlar. Hazineseri budur ve dahi kafur ağacı bu cezirededir. Bir büyük ağaçtır. Gölgesinde yüz adam gölgelenir ve dahi Kazvini İbni Verdi ile yazmışlardır ki işbu cezire halkının şekli insana benzer amma havları hayvana benzer söyledikleri söz anlaşılmaZ ve dahi bunun içinde bir ada vardır. Ol adada uçar kediler olur. Kanatları yarasaya kanadına benzer ve dahi orda misk sıçanları olur ve dahi ol adada bir dağ vardır.

58A

Onda ak maymunlar olurlar ki su sığırlarına benzerler. Ziyade küçük olanı koyun kadar olur. Bazısının arkası ak karnı kara, bazısının arkası ak ve karnı ak ve dahi ol cezirede tuzular olur. Kimi ak kimi gazel ve kimi sarı ve bazı yeşil hangi dil ki işitseler hemen halka olur dilce söyleşirler ve dahi cezire de bazı halk vardır ki insan suretinde kimi ak kimi kara kimi sarı kimi yeşildir. Yerler ve içerler ve söylerler amma sözleri anlanmaz ve dahi İbni Seyrafi rivayet eyler ki ittifakıdır zenci cezirelerinden bazı cezirede güller gördüm ki kimi ak kimi gazel ve kimi kara ve kimi yeşil ve kimi sarı türlü türlü. Bunlardan dahi alıp getirdim ki gidem onu gördüm ki ol getirdiğim güller ot gibi tutuşup yanmaya başladı. Hep yanıp gitti bir nesne kalmadı. Pes bunu görüp ol yerin halkından bazısına sordum ki bu ahval nedir dedim. Onlar derler ki iş bu güller de çok faydalar vardır. Amma iş bu yerlerden alıp götürmek mümkün değildir derler. İttifakıdır ki iş bu cezire de

58B

Çin velayetinde bir büyük cezirede yedi fersah uzununu vardır derler. Havası ve toprağı gökçek yerden bu cezirenin üzerinde şehirler ve köyler çoktur. Halkının erleri üryan ve yalın ayak yürürler. Hatunlarının od yerleri saçları ile örtülmüş yürürler. Onların yerlerinde yemişten gayrı nesne olmaz. Hemen yedikleri oldur. Adam gördükleri vaktan kaçarlar. Her birisinin boyları dörder karıştır. Onların saçları şolo çirkin gazel kıllara benzer ve dahi iş bu cezirenin denizi kenarında bir tâife vardır. Bunlarda anber

çok olur. Pes ol kavim vaktaki gemilerle tüccar geldiğini görürler ve dahi denizin içinde yüze yüze varırlar onlara anber iletirler. Demirle satubazar ederler. Ondan sonra ol demirleri ağızlarına alırlar dahi yüze yüze yerlerine geçerler. Onlar bu demirleri neylerler hiç kimse bilmez daima işleri budur ve dahi ol cezirede gergedan dedikleri hayvan olur ki büyüklüğü hımar dekli olur. Ancak başı üzerinde bir boynuzu olur ki

59A

Fili boynuzuna vursalar götürür derler ve boynu deve boynu gibi eğri olur ve dahi bu cezire de su sığırları olur ki boynuzları herkez olmaz ve madenleri çoktur. Ceziretü's-Selahi ittifakıdır ki bunlar çok cezirelerdir. Her kim ki iş bu cezirelere gelse gideceği gelmez. Ucuzluk olup hayrat ve hasenatı çok olduğundan ötürü ve dahi bunun içinde doğan ve şahin çoktur ve altın madenleri haddinden ziyadedir. Hatta hikâye olundu ki iş bu cezirelerin meliki iş bu cezirelerin altınından Çin melikine hediye gönderir. Göndermeyecek olursa zımları.....¹⁶⁰bunun üzerinedir. Kıtık olur ve yağmur yağmaz. CEZİRE¹⁶¹İbni Esir kitabında yazmıştır ki iş bu cezire bin mil yerdur. Bunun içinde çok köyler vardır. Bunlara tüccar muttasıl varıp gelmektedir. Bunda inci ve gökçek kokulu tayyipler çok olur. Ceziretü'l-Cebel İbni Esir der ki iş bu cezire bir gökçek ceziredir. Bunun üzerinde bir yüce dağ vardır ki tepesine kimse çıkamaz yanarım diye. Zira ol dağın tepesinde gündüz

59B

Bir azim tütün zahir olur ki gökten yana çıkmış gitmiştir ve gece ile bir büyük ot zahir olup yanar ve dahi ol dağın aşağı eteğinde pınarlar vardır ki kimi soğuk ve kimi tatlı ve kimi sıcak amma acı. Cezire-i Garved ittifakıdır ki maymunlar ceziresi dağ resminde bir büyük ceziredir. Devri altı yüz atmış mildir demişlerdir. Mişeleri ve ağaçları çoktur ve maymunlar dahi bunda haddin aşırı ziyadedir. Ve maymunların beyleri dahi vardır ki onu omuzlarında götürürler. Aralarında hüküm eyler hiç kimseye zulüm ettirmez. Hatta onlardan bazısı kim tüccarı ya kimileri varalar inciteler ol maymunları taşla toplayıp helak ederler ve dahi ol tarafın halkı ol maymunları hile ile ve aldatmakla avlarlar dahi varır Yemen'de baha ile satarlar. Ehli Yemen dahi ol maymunları dükkanlarına bekçi korlar bekletirler. Nitekim hizmetkârlarına beklettikleri gibi. Hatta

¹⁶⁰ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

¹⁶¹ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

Kazvini ve Şeyh Kemalettin Demiri kitaplarında yazmışlardır ki Yemen de kasap ve bakkal ve ehli

60A

Dükkân her kimse öğrenmişlerdir ki kendileri orda yokken dükkânlarını beklerler ve bazısını hizmete dahi gönderirler. Nitekim fili küçükken hizmete göndermeye öğrettikleri gibi. Cezire-i Vak Vak ahirinde gelse gerektir ve dahi yazmışlardır ki her kimse ki on Sabah biri biri ardınca maymun yüzüne baksa melaleti varsa gide şazelikler ve sürurlar hasıl eyleye. Rızkı dahi keyk ola ve hatunu yüzüne bakıp muhabbeti ziyade ola ve dahi şeyh Kemaleddin Demiri Hayatı Hayvanı'nda yazıp demiştir ki Ahmed Ebi Salih, Ebu Hureyre'den radyallahu anh rivayet eder ki tahkikân rasülüllah sallallahu aleyhi vesellem sordular ki bir kimse bir gemiye hamr koyup satmaya aldı gitti. Onun bilsin ki bir maymunu vardır. Ol kimse ol alıp gittiği hamrı satmalı olduğu vakten suyla karıştırıp dahi ondan sattı. Pes ol kimsenin kesbi maymunun eline girip ol keseyle bile yukarı geminin tepesine çıktı. Dahi ol keseden bir dinar çıkarıp

60B

Denize attı ve bir dinar dahi çıkarıp gemi içine attı. Birini denize birini gemiye. Tâ tükenince böyle eyledi. Yarası denize gitti yarası gemi içinde kaldı. Öyle buyurdular. Cezire-i Katran bir büyük ceziredir. Uzunluğu mağripten maşrıka yüz atmış mildir ve eni atmış mildir. Bu dahi Hindistan'dadır. Bunun halkı nasaradır¹⁶². Yol kesicilerdir. Gayetle iyi incilerde burada çok olur. Cezire-i Yeman ittifakıdır ki iş bu cezire büyük ceziredir. Üzerinde çok şehirler vardır. Bunların halkı ziyade bahadırlardır. Bunlar dahi nasara taifesindedir. Kaçan bunlar evlenmek deseler adetleri bunun üzerinedir ki bir baş kesip getirmeyince evermezler ve iki getirse iki evlendirirler ve üç getirse üç ve eğer on getirse on adetleri bunun üzerinedir ve dahi işbu cezirede bakam ağacı ve şeker kamışı ve türlü türlü yemiş ağaçları ve akar sular çoktur dedi. Ceziretü'l-Rah İbni Verdi ile Demiri kitaplarında yazmışlardır ki Cezire-i Rah, Çin vilayetinde

61 A

Hind sınırlarında bir büyük ceziredir. Ol cezirede bir büyük garip ve acayip ve korkunç kuş vardır ki ona Rah derler. Ol kuşun bir kanadının uzunluğunu on bin kulaçtır dediler ve

¹⁶² Nasara, Hristiyan halk, Devellioğlu a.g.e., s.946.

dahi yazmışlardır ki Ebu Hamit Endülüsî dedi ki mağrip ehlinen Abdurrahman denmekle meşhur bir kimse Çin vilayetine sefer eyledi. İş bu cezirelerde nice zaman durdu. Ziyade mal cem eyledi. Dahi yine memleketine geldi ve dahi rah kuşunun kanadından bir yeleşin sapı eline gelmişti. Ol yelek sapının içi dokuz kupa su alırdı. Bunu böyle görüp mağrip diyarının halkı taaccüp eyledi. İş bu kişi Çin vilayetinde çok durmağın Çini demekle meşhur oldu. Bir acep dahi budur ki ol iki kitap ta yazılmıştır. Bazı kimseler Çin denizine sefer eylediler ki bir muhalif yel çıkıp bunları bir büyük cezireye bıraktı. Pes kimi halkı suya ve oduna taşta çıktılar. Balta ve ip götürdüler. Baktılar gördüler ki ol cezirede bir ak büyük kubbe par parıldıyor dahi yakın vardılar gördüler ol

61B

Büyük ak kubbe rah kuşunun yumurtasıymış. Balta ile taşla ağaçla döve döve yumurtayı paralayıp yavrusunu içinden düşürdüler. Sanasın yer üzerine bir dağ düştü. Kanadı dahi henüz kemaliyle bitmemişti. Mümkün olduğunca etten paralayıp getirdiler. Bazısını ol cezirede pişirip yediler. Oradan gemilere binip gittiler. Ol gemi halkının içinde bazı ak sakallı pirlere vardı. Gemilerine binip gittiler. Ol gece yatıp Sabah kalktılar gördüler sakalları kapkara olmuş pes ol yavruyu yedikten sonra herkes onların sakalları ağarmadı ve her işlerinde yeket gibi kaim kudretli oldular. Pes şimdi Sabah olup gün doğduğu gibi hemen şunu gördüler ki hava yüzünde bir büyük yol gibi nesne zahir oldu. Meğer rah kuşunun karaltısıymış. Bir büyük o miktarı denli bir taş ayağına almış. Şöyle ki ayağına aldığı taş gemimizden büyüktü. Onu gördük. Hemen yukarıdan aşağı omuzundan bıraktı. Pes kimimiz rüzgâr üzerine seğırtip giderdi. İnip gemimize

62A

Uğramayıp denize düştü. Ol düştüğü yer denizde bir büyük harman yeri gibi yer oldu. Hak Celle ve âlâ bizi helak olmaktan halas eyledi. Pes aldık yürüyüverdük ve dahi Lütfullah Halimi dahi lüğatında yazmıştır. Rivayet eylerler ki Çin vilayetiyle Zenc iklimi arasında bazı harap yerler vardır hiç ol yerler de şenlik yoktur. Onda bir büyük kuş olur Hatüd derler. İbrahim Sendani şöyle rivayet eyledi ki bir bölük cemaatle Çin sahralarında giderken nagâh gün tutuldu. Yoldaşlarım kimisi davarlarından inip yüzleri üzerine düştüler. Başlarını kaldırmadılar tâ gün açılınca bunlara sordum bu ne haldir dedim onlar dediler ki hatüd derler bir büyük kuştur günün önüne hail oldu dediler.

Cezire-i Vak Vak ittifakıdır ki bu cezireler çokluk ceziredir. Bunların ve kelblerinin zincirleri hep altındandır ve dahi ulularının köşkleri altın kerpiçe yapılmıştır. Ol cezirelerin birisine Cezire-i Beyan derler. Bu cezirenin halkı üryan yürürler. Ağaçların başına çıkarlar dahi âdem

62B

Oğlanı gözetirler. Her ne yerden görseler ve ararlar şikâr ederler ve dahi iş bu cezirenin ardında iki ulu cezire vardır. Bunların halkı ziyade büyüktür. Levnleri siyahtır. Saçları fitil fitildir. Ayaklarının uzununu yani tabanlarının uzununu demektir bir zira'dır. Zenciler tâifesine muttasıldır. Bunlar dahi adam şikâr eyleyenlerdendir ve iş bu cezirelerde dahi çok altın vardır. Bu cezirelere Mehr derler bir avrat hüküm eyler. Giyeceği altın ve dahi hep altınla dikilmiştir. Başına giydiği taç altın. Başmakları dahi altındandır. Her kim ki bundan gayrı altın başmak giyse yasağı dahi şöyledir ki ayağını keserler ve dahi kolları ve askeri ne varsa hep fillere binerler. Ol yerde fil çok olduğundan ötürü ve dahi iş bu Vak Vak cezirelerinde dahi vardır ki orda bir ağaç vardır demişler. Yemişleri güzel kızlar gibidir ki biterler saçlarından asılı elleri ve ayakları ve gözleri vesair azaları her ne var ise cemisi aşikâredir durmaz vak vak diye

63A

Diye çağırırlar. Tâ saçlarından üzeliip düşünceye dek her yılın böyledir. Kaçan hemen düşeler ölürler ve bazıları demişlerdir ki düştükten sonra yarım gün veya bir gün diri olur ve dahi ol cezirelerde büyük filler olur ki yüksekliği on bir zira' olur dediler. Vakıt olur ki ol cezirelerde yirmi kantar ağırlığı dış bulunur dediler. Cezire-i Halüs ittifakıdır ki iş bu cezirenin halkı vahşiler gibidir. Üryan yürürler. Ne melikleri var ne de dinleri vardır. Bunlar dahi adam şikâr edip yabanilerdendir. Burada altın madeni vardır ve bu cezirede dağ üzümü ve Hindistan kozu ve şeker kamışı çoktur ve bunda bir dağ dahi vardır cemi' toprağı gümüşdür. Ol toprak kaynasa erir safi gümüş olur. Ceziretü'l Merce ittifakıdır ki Çin denizinde bu cezire bir büyük ceziredir ki uzununu on iki günlük yol miktarıdır ve eni iki günlük yoldur. İş bu cezireye nice melik hüküm eyler. Bunun halkı ziyade akdar, hatunları hüsnadır. Saçları açık yürürler

63B

Ve dahi bu cezirede misk canurları ve kalye misk canurları olur. Ve dahi iş bu cezire aksâyı maşrika oluşmuştur. Bundan öte mamure yoktur demişlerdir. Ceziretü'l Kamer

ittifakıdır ki iş bu cezire eninde ve uzunda büyük ceziredir. Hatta maşrıktan tarafa uzununu dört aylık yoldur ve eni yirmi günlük miktarı yoldur. Bunda bir cezire dahi vardır ağaçları ve ırmakları ve Hindistan kozu ve şeker kamışı çoktur ve dahi sazlardan vesair otlardan türlü türlü sanatlar ve nakışlar döşenmek için hasırlar işlenip dokurlar ki bir yerde işlenir değildir. Ulular ve devletliler harir döşek üzerine döşenirler ve dahi otururlar. Ol cezirede ulu ulu ağaçlar olur ki yalnız bir ağaçtan bir kap kem içinde yüz kişi taam yediler. Ceziretü'l Melali İbni Esir ile İbni Verdi kitabında yazmıştır ki bu bir büyük ceziredir. Ve dahi vasi'dir. Ziyade mamurdur ve eni maşrıktan mağribedir. Bu cezirenin halkı

64 A

Suyun yüzünde ağaçtan evler ve köşkler eyleyip orda olurlar ve değirmenleri su yüzünde yel ile döner ve pirinç ve hindistan kozu ve şeker kamışı ziyadedir ve burada altın madeni ve ak fil ve gergedan dahi vardır ve bu cezirenin bir heybetli azim meliki vardır. Filleri ve askeri çok ekserisi file biner ve dahi Kemaleddin Demiri Hayatı Hayvan'ında getirmiştir ki Ebu Abdullah Kalanesi derler bir kimse vardı. Bazı misafirleri bir gemiye binip gittiler. Bunların üzerine yel çıkıp ziyade ıstıraplar verdi. Gemi halkı dahi Allah-ı teâlâ'ya tazarru eylemeye başladılar ve dahi her birisi nezr eylemeye şuru' eylediler. Ebu Abdullah nezrinde Allah teala diline bunu cari eyledi ki eğer Hak celle ve âlâ beni şundan halas eyleyecek olursa herkes fil etini yemeyin dedi. Pes gemileri avanup Allah teâlâ hazretleri onları halas eyleyip bir kenara erişirdi. Ol kenarda nice gün durdular hiç yiyecek nesne bulmayıp aç kaldılar. Pes ol aralıkta gezerken nagâh bir fil yavrusunu

64B

Buldular. Onu boğazladılar yediler. Ebu Abdullah yemedi. Zira fil etini yememeye nezretmişti. Ahdine vefa eyledi. Pes ol eti yiyip yattılar. Bir miktar uyurken nagâh ol fil yavrusunun anası nara yürüyen çıka geldi. Yavrusunu ol yana bu yana aradı bulamadı. Amma kokusunu duyardı. Pes ol yatanlardan her birisinde ki et kokusunu duydu. Elleri ve ayakları ile onları basa basa hard eyledi. Ebu Abdullah dedi ki ondan sonra bana geldi gördü ki bende et kokusu yok bana işaret eyledi ki arkama bin diye ben dahi bindim. Beni süratle şöyle aldı gitti ki gece geçip Sabah oluncaya dek hiç durmadı gitti. Sabah vaktinde yere eğilivire ilettili. Dahi işaret eyledi bana in diye. Ben dahi arkasından indim. Ol fil dahi döndü gitti. Ben dahi ol yerin kavmine geldim. Beni

aldılar beylerine iletiler. Tercümanına beni sordurdu. Haberi aldıktan sonra bana dedi ki ol fil seni bu gece ol yerden buraya getirdi. Sekiz günlük yoldur dedi. Pes onların katında

65A

Bir miktar durdum. Tâ ben gemiye binip yerime ve ehlime gittim dedi ve dahi fil sayd eylemenin ahvali ki Derya-ı Hind de bir ulu cezire vardır ki ol cezirenin dağları ve ağaçları ziyade çoktur ve ol cezirede çok filler vardır. Ol diyarda bazı kimseler vardır ki daima işleri fil sayd eylemektir. Hemen dişlerini alırlar satarlar. Pes şimdi ol sayyadlar filleri nice avlarlar bunda ihtilaf etmişlerdir. Ekseri kavlı budur ki ol fillerin her birisinin geceyle yatak yerleri vardır. Ol sayyadlar ol yerlere gelirler yataklarına yakın yerde bir fil sığar bir çukur kazarlar. Neteki Berber¹⁶³ Vilayetinin ehli arslan tutmak için kazdıkları çukur gibi ağzı geniş ve içi dar. Ondan sonra ol çukurun üzerini çalı ve çırpıyla ve otlarla örterler. Yerle beraber eylerler. Hatta o çukur belirsiz olur. Kimse bilmez. Kaçan ol filler adetleri üzerine yataklarına gelirler. Yollarında su vardır. Ol sudan içerler dahi yataklarına gelirler. Hatta ol kazılan çukurun üzerine hangi fil ki rast

65B

Gele hemen bastığı gibi başı üzerine içine yıkılır. Ardı tarafı dışarıda kalır. Pes ol sayyadlar ol yerde saklanmışlardır. Hemen ki fil düştüğünü gördüler dahi çukurdan çıkmadan seğirdirler oraklarıyla butlarını ve böğürlerini pare pare ederler. Tâ ol fil ölünceye dek beklerler. Ondan sonra cem olurlar ol çukurdan çıkarırlar. Dahi dişlerini alırlar boğum boğum keserler tüccarlara satarlar ve bazı Hindilerin kavli budur ki filler Hind vilayetinde katar katar yürür. Gece ile meşeler içine gelirler. Her ikisi ve bazı üçü dördü bir yerde ağaçlara dayanırlar uyurlar. Her gece adetleri budur. Pes şimdi ol sayyadlar gündüz gelip filler orda yokken ol ağaçların diplerini keserler hemen düşmeyecek kadar korlar. Dahi varırlar bir yerde saklanırlar. Vaktaki akşam ola. Ol filler gelip ol ağaçlara dayanıp uyudukları gibi ağırlıklarından ol ağaç yıkılıp dayanan filler de düşse gerektir. Hemen ol Hindular onlara erişip oraklarıyla ol filler

¹⁶³ Berber, Afrika'nın kuzeyinde oturan halk. Msır hariç. Devellioğlu, a.g.e., s.97.

66A

Kalkmadan başlarını döve döve helak eylerler. Ondan sonra alıp dişlerini tüccarlara satarlar. Ol diyarda fil olur ki bir dişi on altı kantar gelir dahi artık dahi eksik olur. Cezire-i Sehab İbni Verdi yazmıştır ki iş bu cezire bir büyük ceziredir ki daima üzerinden bir ak bulut eksik olmaz. Vaktaki denizde bir gemi zahir olsa ol bulut ol geminin üzerine varır dahi ol buluttan bir muhkem yel ile bir incecik avaz zahir olur. Hemen ol avaz ki denize erişe deniz kaynamaya başlar ıstıraplar ve korkunç kasırgalar belirir. Hemen ki ol kasırga ol gemiye uğraya gemiyi yutar. Cezire-i Timsah İbni Esir ile İbni Verdi yazmışlardır ki iş bu cezire bir taife vardır ki bedenleri insan gibi amma kuyrukları vardır. Kelp kuyruğu gibi dedi. Cezire-i Aturan İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki iş bu cezire bir büyük ceziredir ki bunda türlü türlü maymunlar vardır ki bedenleri insana benzer. Her birisi merkepden büyüktür ve bunda

66B

Gergedan dahi çoktur ve bu cezirede taife vardır ki bedenleri insana benzer başları ve yüzleri yırtıcı canavarlara benzer. Vaktaki İskender onlara vardı ıraktan onları gördü yakın vardığı gibi gözünden kayboldular. Nereye gittiklerini bilemedi. Ceziretü'n Nisa yukarı zikr olunanın gayrıdır. İttifakıdır ki iş bu cezire Derya-ı Çin'de bir büyük cezire dir ki asla bunda er cinsinden kimse yoktur. Bazıları demişlerdir ki bunlara hamile olurlar kız doğururlar ve bazıları der ki ol cezirede bir ağaç vardır onun yemişini yerler dahi hamile olurlar. Ol cezirenin toprağı hep altındır. Hiç onların katında altının itibarı yoktur. Hikâye ederler ki bir kimse ol cezireye sevki ilahi erişip vardı bunu tuttular öldürmek istediler. Onların içinden bir hatun onu esirgeyip onların elinden aldı. Bir ağaca bindirip denize salıverdi. Talaz bunu süre süre zamanla Çin şehirlerinden bir şehre iletti. Pes vardı ol yerin melikine

67A

Ol cezirede olan hatunları ve altın çokluğunu haber verdi. Ol melik dahi nice gemiler tutup ol adamı dahi içine aldılar. Deryada uzun uzak gezdiler bulunmak kabil olmadı. Cezire-i Serendip ittifakıdır ki iş bu cezire çokluk cezirelerdir. Bu cezirelerde bir dağ vardır Ehven derler. Âdem peygamber aleyhisselam cennetten çıktığı vakitten iş bu dağın üzerine inmiştir. Şimdi dahi ol mübarek kademlerinin eseri zahirdir. Nur berk olur bakanın gözleri kamaşır ve gayetle iyi inciler bunda olan denizden çıkar. Cevahir yakut ve elmas iş bu dağda çıkar ve misafirler gemilerle bir aylık ve iki aylık ve üç

aylık yoldan gelirler satu pazar edip yine giderler. İş bu cezirenin meliki kadar ekser vilayette malı çok ve kıymetli taşları ve filleri ve askeri çok melik azdan az bulunur demişlerdir dahi artık tafsil aşağı Cebeli Serendip’de yazılmıştır. Ve dahi İbni Verdi kitabında yazmıştır ki Çin denizi içinde olan acâyîplerden birisi dahi budur ki

67B

Talazı ziyade olsa deryânın içinde bazı kara şekilli şahıslar zahir olur boyları dörder karış. Pes gemilerin üzerine çıkarlar dahi otururlar. Ne kimseyi incitirler ve ne kimseye zararları dokunur. Amma bu kadar vardır ki bunların zahir olması mühlik yeller çıkmaya delâlet eder dedi ve dahi dedi ki ol denizin bir acâyibi dahi oldur ki Çin denizinde her yılda bir vakti malumda sayyadlar gelirler. Misk canavarlarını sayd ederler boğazlarlar ve dahi misk göbeğinden alırlar. Kan gibidir. Yerlerinde asla rayıhası olmaz. Tâ yerinden çıktığı gibi rayıhası çıkmaya başlar günden güne ziyade olur tâ gelip memleketlerine çıkınca dedi ve dahi ittifakıdır ki Çin denizinde acayip bir şey budurki onda bir ruşen kuş olur uçar. Ruşenliğinden bakanın gözleri kamaşır. Kimse kadir değildirki o kuşa baka. Vaktaki yukarı yüksek kalkıp uça denizde muhkem esen yeller talazlar sakın olur. Bunun böyle olduğu selamete delâlet

68A

Eder diye sevinirler. Ondan ol kuşa nazar eylerler. Gaib olmuş görürler nereye gittiğini bilmezler ve dahi İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki Çin denizinde bir balık olur ki uzunlu üçüyüz zira’dan artıktır. Cezire-i Vak Vak’dan görünür. Kaçan kanatlarını kaldırsa bir büyük dağ gibi görünür. Gemide olanlardan onu gördükleri vakit nakkara çalarlar ve nakit ederler tâ ki kaçırırlar ve dahi ittifakıdır ki Çin denizinde büyük kaplumbağalar olur ki her birisinin uzunluğu yirmi zira’dan artıktır. Her birisi bin yumurta yumurtlar. Ehli Yemen bunları arkasında olan kayından çanaklar düzerler. İçinde taamlar yerler. İş bu cezire Cezire-i Vak Vak’a yakındır ve dahi ittifakıdır ki işbu denizde yengeç olur ki onun bir kalkanca olur. Kendini sudan dışarı şöyle süratle atar ki karaya düştüğü gibi filhal taş gibi olur ve dahi ittifakıdır ki derya içinde bir balık olur ki Hübeyra derler. Başından göğsüne varınca kalkan gibi değerlidir. Çok gözleri vardır. Amma göğsünden kuyruğa varınca yılan gibidir.

68B

Bundan aşağı uzunlu otuz zirâ'dır. Ayakları dahi çoktur ve dahi başından kuyruğına varınca ol dülgerler bıçkısı dişler gibi hep dişlerdir. Her yıl ol dişler birer karış uzar demir gibi berikdir ve muhkemdir. Gemiye dokunsa paralar. Bir nesneye vursa ikiye biçer dedi. Girdabı ittifakıdır ki derya içinde girdap vardır ki ol yerde muttasıl deniz çevrilip döner. Hangi gemi kim onun içine düşse hiç ondan kurtulmak yoktur. İlla meğer ki azdan az dedi. İttifakıdır ki hikâye olunduğu tüccardan bir kimse gemiye binip Çin denizi içine sefer eyledi. Nagâh giderken bunların üzerine muhalif yel esip gemiyi yollarından döndürdü. İşbu geminin reisi bir Piri ama kimse idi. Amma ki ilminde mahir idi ve dahi geminin içine çok urganlar ve gemi ipleri doldurmuştu. Kendinin halkı yani gemicileri reislerine demişlerdi ki işbu ipler yerine meta yüklense bize çok fayda idi demişlerdi. Pes bu reis deryâ içine gittikçe sorardı ki hiç deryâ içinde nesne görür müsünüz?

69A

Derdi onlar dahi nesne görmeyiz derlerdi. Pes bunun üzerine sorup giderken ol gemi halkı dediler ki işte deniz üzerinde kara kara kuşlar gördük deyince ol Piri Reis hemen çağırıp yüzüne tabancalar vurmaya başladı. Şüphesiz bildi şimdi helak oluruz dedi. Pes ol gemi halkı Pir'e ettiler helâk olmamıza sebep nedir dediler. Ol reis etti bir iki saatten sonra aşikâre görürsünüz dedi. Pes ol miktar zaman geçmeden ol gördükleri yere eriştiler ki girdap dedikleri yerdir. Ol gemiler ki dönmeye başladılar ve dahi ettiler. Ol kara kara kuşlar sandığımız gemilermiş ki gelmişler bunun içine düşmüşler. Onun içinde olan adamlar helâk olup kara kara yanmışlar derler. Dahi cümlesi mütehayyer olup dirilikten ve bundan halas olmaktan ümitlerini kat eylediler. Ondan ol Piri Reis bunlara dedi ki eğer mallarınızın yarısını bana verirsiniz ben dahi mümkün oldukça sizi bundan halas eylemeye sa'y eyleyeyim. Eğer Allah teâlâ dilerse dedi. Ol gemi

69B

Halkı dahi razıyız verelim dediler. Pes ol Piri reis iki büyük şişe getirip içlerini yağla doldurdu dahi denizin içine bıraktırdı. Ondan bu iki şişeye ol kadar balıklar üşüştü. Kim haddi ve hesabı yok ondan sonra emreyledi. Şol gemilerde kuruyup ölenlerden mümkün olduğunca uzun çengeller ile alıp getirdi. Ol urganlar ki gemiye koymuştu. Birer uçlarını ol kurumuş ölümlere muhkem bağlatıp ve birer uçlarını gemiye bağlattı. Bundan sonra onları denize attırdı. Hemen ol balıklar ol ölümleri görünce bir ağızdan

onları yuttular ondan sonra ol reis gemisinde olanlara emreyledi. Bir ağızdan çağırdılar ve davullar ve nakkaralar ve zencler çaldılar. Pes bunlar böyle ettikleri gibi balıklar dahi hareket edip kaçmaya başladılar. Karınlarında ipler ise bağlı gemi dahi hareket eylemeye başladı. Tâki girdaptan dışarı çıkıp halas oldular. Allah teâlâ ya şükürler eylediler. Ondan sonra ol reis çağırıp dedi ki tez ipleri kesin. Pes onlar dahi kestiler.

70A

Kurtulup necat buldular. Ondan reis kendi halkına dedi ki sizdiniz ki bu ipleri abes gördünüz. Görün şimdi ol ipler sizin selâmetinize sebep oldu dedi. Onlar dahi şükür eylediler gittiler ve girdap üç denizde vardır. Biri Çin denizinde ve biri Hamdullah Kazvini'nin Nüzhetü'l Kulüp adlı Acaibü'l Mahlukat'ında yazılmıştır ki Çin cezirelerinde bir türlü hayvan olur ki Esbesar derler. Başı at başına benzer ve gövdesi adam gövdesine benzer ve iki kanatları var gözü var dahi yere değin uçar gider dedi ve dahi demiştir ki ol cezire de adamları ayıdan doğmuş bir hayvan olur ki Harsisar derler. Şekli ve sözü adam gibi ve gövdesi ayı gibi kılıdır. Aklı ve anlaması ol kadar değil amma söylediği vakitten tez tez söylerler kimse anlayamaz dedi ve dahi Hamdullah demiştir ki Cezire-i Bahri Çin de bir türlü hayvan olur ki gövdesinde bir başı var elleri iki ve ayakları dört arkası iki adam arkasınca var ola. Yani enli demektir. Ve avazı kuş avazına benzer ekser

70B

Seyri hayvanlar gibidir dedi ve dahi dedi ki Cezair-i Bahri Çin'de bir cins hayvan olur ki sureti insana benzer. Kuş gibi iki kanadı var uçar ve söylediği söz anlanmaz ve büyüklüğü de beş beşer oğlan miktarı var ola dedi. Deryâ-ı Çin dahi bu miktar kifâyet olundu. Bahrü'l Hint ve Cezaire¹⁶⁴ ittifakıdır ki evvela arzı Hind Deryâ ve kara uzun uzak memlekettir. Deryâdan Zenc memleketine¹⁶⁵ ulaşıktır ve dahi Derya-ı Hind bir ulu vasi denizdir ki büyüklüğünden bu dahi Derya-ı Muhît'e ulaşmıştır ve dahi Derya-ı

¹⁶⁴ Bahrü'l Hint ve Cezaire, Hint denizi ve adaları kastedilmektedir.

¹⁶⁵ Zenc memleketi, İslâm kaynaklarında zencilerin ana vatanı olarak genellikle Doğu Afrika sahilleri ve adaları ile Batı Afrika arasındaki bölge gösterilir. İslâm coğrafyacıları ise zenci ülkesi için Re's Hafûn'un (Cape Guardafui) güneyinden Süfâle'ye kadar uzanan bölgeye işaret ederler. İbn Havkal, Zenc ülkesinden bahsederken sınırının zengin altın yataklarının bulunduğu Alva Zenc ülkesi olduğunu belirtir. Bilâdüzzenc ve Bahrüzzenc adı verilen yerler Doğu Afrika kıyı boylarıyla Sudan, Etiyopya ve Liberya çöllerini kapsayan bölgeyi içine almaktadır. Zenciler İslâm ülkelerine daha ziyade Kanbalu'dan (Zengibar, Pemba ve Madagaskar) getirilmiştir. Bkz.: Mustafa Demirci, "Zenc", TDV İslam Ansiklopedisi, C.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013,s.249.

Muhî't'e ulaşan denizin birisi Mağrip Denizi'dir.¹⁶⁶ Yerinde beyan olursa gerektir ve dahi Derya-ı Hind'de cezireler haddinden ziyadedir. Acâyip cezireler çoktur. Yirmi bin miktarı cezire vardır derler ve dahi iş bu Hind denizinde iki boğaz çıkmış gitmiştir. Ol birisi Kulzüm Denizi'dir¹⁶⁷ Büyük Fas Denizi'dir¹⁶⁸ ve dahi iş bu cezireler de türlü türlü tayfanın nihayeti yoktur. Pes Hind Denizi'nin meşhur olan cezirelerden birisi cezire-i külle

71A

Cezire-i Külle ittifakıdır ki iş bu cezire bir büyük ceziredir ki ırmakları ve ağaçları ve yemişleri çoktur. Bunda kafur ağacı dahi vardır. Ak sukut ağacına benzer şenük gibi büyük ağaçtır ki gölgesinde yüz kişi dahi artık gölgelenir dedi. Cezire-i Habe İbni Verdi yazmıştır ki iş bu cezire bir büyük cezirede pirinç ve üzüm ve şeker kamışı ve öd ağacı çoktur. Burada olan halkın bedenleri âdem oğlanı gibidir. Amma yüzleri göğsündedir ve bu cezirede bir büyük dağ vardır. Geceyle üzerinde bir büyük ot, pınar on beş miktarı fersah yerden görünür. Gündüz tütün görünür ve dahi iş bu cezire taş a beş fersah yerdir. Lakin kimse yakın varamaz eğer varırsa helak olur. İş bu cezireye malik olan melik adına Cabetül- Hindi derler. Başına giydiği taç türlü yakutla nefis cevherlerle bezenmiştir ve arkasında dahi altın libâs giyer. Amma puta tapıcılarıdır. Bunda bir cezire dahi vardır sandal, sümbül, kafur burada

71B

Çok olur dedi. Cezire-i Bertail ittifakıdır ki Zenc cezirelerine yakın bir ceziredir. Evleri olan kavmin yüzleri kalkan gibidir ve başlarının saçları at kuyruğu gibidir. Bunların içinde karanfil çok olur ve gergedan dahi vardır. Vaktaki etraftan tüccarlar metalleriyle buralara gelmeli olsa gemilerle gelirler dahi metallerini deniz kenarında başka başka yığarlar dahi kendileri dönerler giderler. Ertesi Sabah gelirler yine metalleri katına görürler ki her metanın yanına bir miktar karanfil koymuşlar dahi gitmişler ve eğer meta sahipleri ol miktar karanfile razı olursa karanfili alırlar dahi metağı orda korlar ve eğer razı olmazlar ise metağıda karanfili de orda korlar giderler. İkinci gün Sabah yine gelirler karanfili dahi artık bulurlar eğer razı olurlarsa alırlar giderler ve eğer razı olmazlarsa yine ikisini bile korlar giderler. Üçüncü Sabah yine gelirler ol vakit razı olurlar gerek karanfili artırınsınlar gerek artırmassınlar. Beher hal razı olup karanfili alıp

¹⁶⁶ Mağrip Denizi ile kastedilen Akdeniz'in batı ucudur.

¹⁶⁷ Kulzüm denizi ile kastedilen Kızıldenizdir. Asya ile Afrikayı ayıran deniz.

¹⁶⁸ Büyük Fas Denizi, büyük Fars Denizi olarak düşünülebiliriz. Basra körfezi kastedilmektedir.

72A

Metağı orda korlar giderler. Adetleri bunun üzerinedir. Eğer ikisini bile katsalar gemilerine koysalar kâdir olamazlar ki gidebileler. Tâ birisi taşra çıkarıp yerine koyunca dedi ve dahi ittifak bunun üzerinedir ki karanfilin hassasındandır bir kimse bunun başını yiye ne kocaya ve ne sakalı ağara yüze erişirse dahi ve dahi bazı tüccar iş bu cezireye çıkıp bir taife gördüler ki yüzleri sarı ve Türk yüzleri gibi yassı ve kulakları uzun saçları avrat saçı gibi. Vaktaki tüccar onları gördükleri gibi gözlerinden kaybolup gittiler. Ondan sonra uzun uzak ol tüccar ol cezirede hayvan alıp kalktılar. Hiç karanfil çıkmadı ki öyle gideler. Şunu zu'm eylediler ki biz onları gördüğümüzden böyle eylediler. Nice yellerden sonra yine evvelki gibi getirip kor oldular ve dahi ittifakıdır ki iş bu cezirede dağ vardır. Geceyle ol dağdan def avazı ve Zenc ve zurna avazları gelir ve derler ki deccal¹⁶⁹ bu cezirede olur derler. Ceziretü'l Kas ittifakıdır ki Hint cezirelerinden

72B

Birisi dahi bu ceziredir ki bunda bir büyük yüksek köşk vardır. Ak billurdan denizde olan misafirler ziyade ıraktan yıldırat ve gani görürler amma yöresine kimse uğrayamaz. Hikâye olundu ki mülükden birisi ol köşkü varıp görmeyi kastetti. Vaktaki ol cezireye vardı erişti cemi bedenlerine hastalık vaki oldu. Üzerlerine uyku galebe eyledi. Pes bazısı ki eved ile rakbelerine binip dönüp gittiler. Onlar kurtuldular ve bazısı bir miktar tehir eylediler. Helak oldular ve dahi ittifakıdır ki İskender Zülkarneyn ashabından bazı kimse dedi ki cezirelerin bazısında bir taife gördüm başları kelp başına benzer. İki ön dişleri ağızlarından dışarı çıkmış. Ot gibi yanar gemilere çıkarlar dahi halkı ile cenk eylerlerdi ve dahi iş bu taifenin ceziresinde bir aşikare yalabur gördüler. Meğer ol ak billurdan bir köşk imiş. Pes İskender Zülkarneyn ol köşkten yana teveccüh eyledi. Gitti ki vara onu göre Behram ki filozof Hindi'dir.

73A

İskenderi men eyledi dedik de ey melik zaman böyle eylemeği kor her kim ki ol günkü görmeye varis üzerine süsetlik ve uğurluk ve ahcar galib olur dahi çıkmağa kadir olmaz da helâk olur dedi. Amma bu vardır ki cezirede bir yemiş vardır kaçan bir kimse ol yemiştten yese ol süsetlik ve uğurluk ondan ondan zâ'il olurdu ve dahi kaçan gece

¹⁶⁹ Deccal, İlâhî dinlerde kıyamet alâmetlerinden sayılan ve insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacağı kabul edilen olağan üstü güçlere sahip kişi. Bkz.: Kürşad Demirci, "Deccal" DİA, C.:9 s.67 vd.

olsa ol güneşin par parıla bir Sabah olunca çırağ gibi yanar kaçan gündüz olsa soyunur dedi dahi ittifakıdır ki Kâdı İyâz Kitab-ı Şifâ'da zıkr eyledi. Hind'de bir cezire vardır Cezire-i Vird derler. Ol cezirede kızıl gül olur. Ol gülünün üzerinde ak hatta lehü Lâilâhe illallah Muhammed'in Rasulüllah yazılmıştır ve dahi ittifakıdır ki Hind'de üç cezire vardır. Biri birine ulaşıp birinde her gece rad ve berk eksik olmaz ve birisinde gecede ve gündüzde eğer yazda ve eğer kışta muttasıl yağmur yağar dedi ve dahi İbni Verdi Hind Deniz'inde bir cezire vardır halkının gövdeleri adam gövdesine benzer başları canavar başına benzer denizin içine

73B

Dalarlar dahi denizde her neyi bulurlar ise çıkarırlar yerler. Cezîre-i Meskûne İbni Esir Tuhfetü'l Acâyib'inde yazmıştır ki bu cezire halkı altı ay işkâre olurlar daima halleri böyledir dedi. Cezire-i Saydun ittifakıdır ki Cezire-i Saydun bir melik adıdır. İş bu cezirenin eni ve uzunluğunu bir aylık yoldur ve dahi işbu cezire bir melik-i sâhirin şikârı yeri idi. Bu cezirenin ortasında bir büyük mermer direk üzerinde bir azîm-i köşk eylemişti. Bu köşkün içi altından idi cevahirle murassa idi. Derlerdi ki Saydun adlı bir mülk seherde mahir idi. Bazı Çin tayfası bu mülke muftı olmuşlardı. Acâyib ve garâyib işler çok gösterdi. Bazı cin bu sâhiri Süleyman Aleyhisselam'a bildirdiler. Pes Süleyman Aleyhisselam dahi ol sâhirin üzerine gaza eyledi şehrini harap eyledi. Gündüzünü ve halkını helâk eyleyip nicelerini esir eyledi ve dahi ittifakıdır ki Derya-ı Hind içinde olan acâyiblerden birisi dahi budur ki onda bir balık olur denizden çıkar onda bir cezire

74A

Vardır ki Cezîre-i Selâhet derler. Ol cezirenin üzerine çıkar ve yemişlerinden yiyip aklı gider. Ondandır ol balıkları tutarlar yerler. Dediler ki bir türlü balık dahi olur rengi yeşil başı yılan başına benzer. Her kim ki ol balıktan yese nice günlere değin ne taam ister ve ne su ister ve dahi İbni Verdi yazmıştır ki Bâye derler bir balık olur. Uzunluğunu yüz zirâ'dır amma arkasında taş gibi nesne vardır. At eğerine benzer gemiye dokunsa gemi pare pare eyler. Vaktaki o balığın etini bir kapta pişirsen cümlesi erir yağ olur. Deryadan gemiler gelir yağ yerine onu alırlar giderler dedi ve dahi ittifakıdır ki deryayı Hind'de bir balık olur Umde derler iki kanatlı. Kanatlarını açıp havada uçar. Yüz zira' miktarı uzunluğundur derler. Herhangi geminin üzerine inse gemi hemen durur başın

aşağı eyler. Kaçan gemi halkı ol balığı uçarken görseler tabl ve boru çalıp çıkarırlar. Ol balık dahi çıkar gider ve dahi Nezhetü'l Kulûbde yazmıştır ki Cezire-i

74B

Bahr-i Hind de bir cins hayvan olur ki başı kelb başına benzer ve gövdesi adam gövdesine benzer ve iki yüzü vardır. Yüzünün biri kelb yüzüne benzer ve birisi âdem yüzüne benzer. Yürüdüğü yer ve hayvanat yeri bazı hayvanlar olur ki buna galib olurlar dahi onlar bunları yer dedi ve yine Nezhetü'l Kulûb'de yazılmıştır ki Hind cezirelerinde bir cins hayvan olur ki yüzü âdem yüzüne benzer ve gövdesi kaplumbağa gövdesine benzer iki uzun kanatları dahi olur dedi. İşbu deryada bazı büyük kaplumbağalar olur ki gördüğün vakit sanasın bir ceziredir. Nüzhetü'l-Kulûb'de yazılmıştır ki deryayı Hind'de bir canavar vardır ki dört başı iki kanadı var. Avazı korkunç daima yediği hayvanlardır. Vakıt olur ki bir ay miktarı karaya çıkar ne yiyeceğini bilmez dedi ve dahi ol deryâda Cezair ve Kavak hudûdunda balıklar olur ki uzunluğu yüz kulaçtır ve iki yüz kulaca değin olur. Gemide olanlar o balıklardan ziyade korkarlar ve dahi dedi ki Deryâ-ı Hind'de balıklar olur ki adem sıfatı

75A

Gibi olur ve gövdesi balıktır dedi. Bahr-i Faris ve Cezair¹⁷⁰ ittifakıdır ki Deryâ-ı Faris Deryâ-ı Hind'den akıp şimâl tarafına ve Sind şehirlerinden ve Mikran ve Kirman ve Farise varıp Taitya'dan kurbuna eylemeye varınca nihayet bulmuştur. Ondan dönüvermiştir cenûb tarafına variz Meyamiye ve Umman'a ve Yemen'e belki Tayin'e Bahri Hind'de oluşmuştur derler ve dahi demişlerdir ki iş bu Faris Denizi'nin uzunluğ dört bin dört yüz fersahtır ki on üç bin iki mil olur. Bahr-i Hazar¹⁷¹ dedikleri budur mübarek denizdir. Hayratı ve berekâtı ve selameti ziyadedir. Talazı ve hareketi gayrilerine nisbet azdan uzun acâyibi ve garâyibi çoktur ve dahi bundan olan ayrı inciler bir yerde yok demek caizdir ve dahi bu deryânın içinde olan cezirelerde türlü türlü yakutlar altınlar ve gümüşler ve demir madenleri ve akik ve türlü türlü gökçek kokular ziyadedir ve derinliği yetmiş ve seksen zirâ'dır derler. Cezire-i Keykavus ittifakıdır ki işbu cezire Deryâ-ı Faris cezirelerinden birisidir işbu cezire bir büyük ceziredir ki halkı çok levnleri ak erenleri üryan

¹⁷⁰ Bahr-i Faris ve Cezair, Basra körfezi ve adaları kastedilmektedir.

¹⁷¹ Bahr-i Hazar, Hazar denizi kastedilmektedir.

75B

ve avretlerine ağaç yaprağını setr edinmişlerdir ve taamları taze misktir ve hindistan cevizidir ve dağ üzümüdür ve malları demirdir. Satu bazarları onunladır. Neteki ekser yerlerde satu bazar altınla ve gümüş ile olduğu gibi zira demir ol yerlerde kıymetlidir. Memâlikden tüccar onlara demir getirip anberiyle değişirler. Cezîre-i Famis ittifakıdır ki iş bu Famis ceziresinde bir cezire vardır ki bunun içinde olan hak ne var ise altı ay gaib olurlar hiç belirsiz olurlar giderler ve altı ay eşgâre zahir olurlar ve bazıları dediler ki bir vakitte işbu deryâ ziyade ızdırab verip ziyade kaydadı. Onu gördük nagâh bir pir ak sakallı başında ak dülbend arkasında yeşil kaftan gir çık anladı dahi ol esen yel tarafında durdu da dedi ki Sübhâne men debberâ'l-umûr ve kadderâ'l-makdûr ve alime mâ fi's-sudûr ve el ceme'l-bahra bi-kudretihi en yefûz böyle dedi dahi yürüyün şu canibe dedi. Şarkla şimâl arasını gösterdi. Bir dağ kenarına erişseniz gerektir. Ol dağdan yana yürün helâk olmakdan kurtulasız

76A

İnşallah dedi biz dahi ona selam verip dediği tarafa gittik. Sahih bildin ki ol bize yolu salıveren Hızır Aleyhi selamdır. Pes gittik bu cezireye eriştik. Halkının yüzleri uzun ellerinde altın asaları var ona dayanırlar. Pes bir ay miktarı ol cezirede durduk ol altın değneklerden elimize girdi aldık. Aldığımızı hiç kimse nesne demedi. Pes ol miktar durduğumuzdan sonra muvafık yel çıktı. Gemiye girip gittik. Tâ Hızır Aleyhisselâmın dediği yere vardık halas olup çıktık. Cezire-i Tubran ittifakıdır ki iş bu cezire bir ceziredir. Yemişleri ve ırmakları ve çeşmeleri ziyadedir. Bu cezire halkının gövdeleri âdem gövdesine benzer amma başları kelb ve yerinci canavarlar başına benzer ve dahi bu cezirede bir ırmak vardır ki suyu ziyade aktır. Kenarında bir büyük ağaç vardır ki İbni Verdi dışına göre gölgesinde beş yüz miktarı kimse gölgesine olur dedi ve dahi dediler ki iş bu ağaçlarda her türlü yemiş vardır. Yemlidir. Her yemiş baldan ve şekerden tatlıdır ve her yemişin

76B

Bir lezzeti var ve her yemiş dahi tereyağından yumuşak ve kahvesi miskten ziyade ve ağaçlarının yaprağı cezireden yumuşak ve dahi iş bu ağaç güneş seyir eyler iken seyir eyler. Kaçan güneş doğsa bu dahi zahir olur. Güneş kalktıkça bu dahi kalkar öyle vaktine varınca ve dahi öyleden sonra güneş indikçe bu dahi iner. Tâ güneş gurûb eylediği gibi bu ağaç gayb olur. Her gün böyledir. Tahkik-i İskender Zülkarneyn

ashabından bazı kimse ol cezireye vardılar. Ol yemişten İskender'e iletiler. Hemen İskender'e ol yemişleri ilettikleri gibi ol ilden kimselerin arkasına ziyade büyük kamçılarla vurdular. Şöyleki büyük kamçıyla vurduklarını anladılar ne vuranı gördüler ve ne kim ettiğini bildiler ve dahi çağırdılar ol ağaçtan aldıklarınızı yerine iletin dediler. Hiç kimse taarruz edemeyip gemilere bindiler. Ol alıp geldiklerini yine iletiler. Ondan gelip gittiler. Cezireü'l Abbad İbnü Esir ile İbni Verdi yazmıştır ki iş bu cezire büyük cezire vardır. İskender Zülkarneyn'in ol cezireye vardı, halkına vardı. Gördü ibadet

77A

Eylemeğe şöyle kurumuşlar ki hemen kemer gibi olmuşlar. Pes İskender onlara selam verdi. Onlar dahi İskender'in selamını aldılar. Pes İskender onlara sordu ki ey kavim iş bu yerde diriliğiniz gıda üzerinedir ne yersiniz ve ne içersiniz dedi. Onların cevabı bu oldu ki balıktan ve nebatattan ne nasip olduysa onu yeriz dahi iş bu tatlı sudan içeriz dahi Allah-ı teâlâ'ya şükür eyleriz dedi. Pes İskender onlara dedi ki bundan ucuzluk ve bolluk ve bundan gökçek yerlere nakil eyleyip varasınız yek değil midir dedi. Onlar cevapladılar biz onları istemeyiz dediler ve bizim katımızda bir cezire vardır. Cemi alem halkı bu cezire beklese içinde olanla gani olup gidenlerdi. İskender bunlara söyledi ol cezire ne yerededir. Onlar söyledi şolo dereye doğru git uzunluğunun ve eninin nihayeti yoktur. İnciler ve türlü türlü yakutlar kimi sarı ve kimi gök ve zebercedler ve şolo cevheri taşlar ki dünyada kimse görmüş değildir dediler. Ondan İskender dahi ol derenin kenarından gittiler. Tâbir-i Vâsi yere çıktılar ki her canibine göz irmez

77B

türlü türlü ağaçlar ve türlü türlü yemişler ve türlü türlü çiçekler ve türlü türlü kuşlar ve ırmaklar ve çimen gülfırarlar ve dahi işbu derenin içinde cevahirler vardır ki bakanın gözleri kamaşır. İskender bunları görüp taaccüp eyledi. Dediler ki hiç ziyade buncalayın gördün mü? İskender dedi görmedim. Ondan sonra dönüp gitmek istedim. Dediler ki işbu derenin içinde olan cevahirlerden dilediğin kadar al git dediler. İskender onlardan bir nesne alıp gitmedi. Ceziretü'l Hakima İbni Verdi Cezîretü'l Acayib'inde yazmıştır ki Derya-ı Faris'de işbu cezire bir büyük ceziredir ki İskender ona dahi varmıştır. Halkının libâsları ağaç yapraklarından idi ve evleri taş kovukları idi. Pes İskender bunlara hikmetten sordu. Bunlar dahi gökçek cevap verdiler dahi

onlara dediler ki havâyicinize müteallik benden ne dilerseniz dileyin. Onlar dediler ki dünyada baki duracağımızı bilir misin? İskender dedi ki tahkik ben kendi nefsim baki duracağım ve nefsimden bir nefes ziyade olacağım

78A

Belki kâdir değilim kanda kaldı sizin baki duracağınızı bilmek dedi ve dahi ol halkın pirllerinden bazısı İskender'e dediler ki bizim ömrümüzden ne baki kaldıysa onun sıhhatinden bize haber ver söyle sağ ve selamet küca mı veya geçmeye mi? İskender dedi ki, onu bilmeye dahi kâdir değilim ve dahi dediler ki biz senden nesne dilemez ne kadar kâdir olursan var bizden ferâgat eyle dediler ve dahi bu halk cümle İskender'in askeri çokluğuna ve ululuğuna baktılar kaldılar. Gördükleri var idi amma bunların arasında bir pir baş kaldırıp hiç askere bakmadı hemen başın aşağı eyledi dahi durdu. İskender'in bu pir malûmu oldu. Pes İskender ol pire dedi ki sana ne oldu ki halk baktığı nesneye bakmazsın dedi. Ol pir cevapladı senden o gördü bir aceb-i melik görüp dururum benim sana ve senin mülküne nazar eylemeye gözüm varmaz dedi. İskender dedi ki ol melik kimdir ve nice oldu. Ol pir dedi ki bizim padişahımız var idi. Bir dahi fukaradan bir fakir var idi. İkisi dahi bir günde ahirete gittiler.

78B

Nice zaman kasd eyledim ki bunların makberelerini görem vardım. Padişah katkısıdır ve mesken katkısıdır bilemedim dedi. İskender dahi bunları işitip vardı yoluna kendi ve dahi ittifakıdır ki Deryâ-ı Faris'de olan acayiblerden biri dahi budur ki onda bir kuş olur atasına ve anasına ziyade hürmet eyler. Hatta atası anası pir olsalar durmaya ve açmaya aciz olsalar yavrularından iki yavrusu birer birer arkalarına alıp götürürlerdi dahi bir emin yere iletirlerdi dahi otlaktan ve balçıktan onlara yatak yapiverirler azık ve su götürürler. Tâ onlar oluncaya değin böyle beslerler ve eğer ol besleyen yavrular atalarından analarından öğrenip gitseler iki yavrular dahi onlarcılayın ederler dedi. Dahi ittifakıdır ki ol deryâda balık olur ki başı dört köşeli ağzı yumuk hiç açmaz ve dahi ittifakıdır ki onda balık olur ki yüzü âdem yüzüne benzer gövdesi balık gövdesine benzer yüzünde kara benleri vardır. Su yüzünde kâh görünür kâh kayıp olur ve dahi hayvan görse deniz hayvanlarından ağzını açar.

79A

Onlardan bazısı gelirler onun ağzına girerler ol balığa gıda olurlar ve dahi ittifakıdır ki ol denize bir hayvan olur ki sudan karaya otlamaya çıkar. Ol hayvanın ağzından ve burnundan otlar çıkıp çevresinde olan nebatatı hep yakar. Kaçan ol yerlere kimse uğrasa görürler kim yanmış yer vardır bilirler. Kim ol hayvan denizden çıkıp buraya otlamaya gelmiştir ve dahi ittifakıdır ki ol denizde bir balık olur kanatları vardır. Açar her gece denizden uçup karaya otlamaya uçar. Sabah gün doğuncaya değin otlar. Ondan sonra uçar denize gider ve dahi ittifakıdır ki Faris denizinde dahi bir girdap vardır. Vaktaki gemiler buraya düşseler hemen tutar kalır ve dahi bu denizde olan girdap gayetle sâ'bdır derindir. Hiç bundan kurtulmak olmaz. Ol ikisi ki birisi Çin Deniz'inde birisi Hind Deniz'inde olan gerd eyler. Onlar ezdirince gemiler onlardan kurtulmuşlardır. Bahr-i Umman ve cezireleri beyânendedir. Deryâ-ı Umman¹⁷² Deryâ-ı Faris'den bir kıt'adır. Bu deryâda çok acâyib ve garâyibler vardır. Türlü türlü yılanlar vardır bazı yılan

79B

Olur ki yüz zira' olur. Az eksik olur ve dahi Bahr-i Umman'da büyük kaplumbağa olur ki uzunluğunu yirmi zira' olur. Karnında bin miktarı yemde olur ve dahi bunun içinde dahi iri gökçek inci çok olur ve bunda mamur cezireler çoktur. Cezire-i Harik ittifakıdır ki işbu cezire bir büyük ceziredir ve mamurdur. Gayetle iyi inciler buradan çok çıkar. Cezire-i Saltı İbni Esir ile İbni Verdi yazmıştır ki işbu cezire bir büyük ceziredir ki bunun içinde olan kavmin söyledikleri Irak'tan işitilir amma yakın gelinse söyledikleri işitilir. Söyleşen kimlerdir görünmez. Ol cenk müminleridir derler. Kaçan bir garip bunlara gelse oluştta üç güne değin ol garibe yiyeceğini verirler. Kaçan yerine ve yurduna gitmek dilese bir gemiye bindirirler ve mekânına eletiverirler ve dahi yazmıştır ki bir cezire vardır onda bir ağaç vardır ki yemişi hurmadır. Bademe benzer sıfatıda miktarıda. Kabuğuyla yerler. Şekerden tatlıdır Her derde devadır ve dahi erenlerden ve hatunlardan her kişi ol

80A

Yemiştten yese tazeliği ve yiğitliği gündün güne ziyade olur. Saç ve sakal ağarmak ve zayıf olmak ve süset olmak olmaz ve eğer bir kimse pir iken ve kuvveti gitmiş iken ve

¹⁷² Deryâ-ı Umman, Umman Denizi kastedilmektedir.

saçı sakalı ağarmış iken yese fi'l-hâl kuvveti yiğit kuvveti gibi olur ve saçlı sakalı dahi kararır hemen yiğit gibi taze olur. Hikâyat olundu ki Hind meliklerinden birisi bu hurmanın çekirdeğini dikti. Yaprak verdi amma hurma vermedi dedi. Cezire-i Haşger ittifakıdır ki işbu cezire-i Kays ceziresi kurbunde bir ceziredir. Bunun halkı cenge kaimlerdir. Husûsan deryânın üzerinde durdular dahi kılıçlarıyla harb vakti el eylerler. Neteki sair halk su üstünde cenk ettikleri gibi hikâyat olundu ki Hind mülklerinden birisi bazı mülke gemiyle Hindi gökçek cariyeler hediye gönderdi. Vaktaki cezireye çıktılar. Ol cariyeler bazı maslahatlarına uyup yürüyüverdiler. Hemen ol Hind'e ol cariyeleri kapıp vardılar nikâhlandılar. Onlardan zürriyetler hâsıl eylediler. Cezire-i Hassın halkı onlardır. Çin Taifesinden hâsıl

80B

Olmuşlardır. Cezire-i Kandeh ittifakıdır ki işbu cezirenin üzerinde bir şeyle mâil ak mermerden bir sanem etmişlerdir. Gecede ve gündüzde daima gözlerinden yaş akar. Kaçan yel esse ol sanemin içine girer dahi acayip incecik avazlar verir. Ondan varan misafirler dediler ki ol sanemi biz gördük kendine tapanlar üstüne ağlardı ve gözlerinden yaş akardı ve bazı mülk ol saneme tapanların üzerine vardı gaza eyledi. Kimini esir eyledi ve dahi kasd eyledi ki ol sanemi paralaya hiçbir alet ile kâdir olmadı ki kesip paralaya. Her kaçan kim ol sanemi vururlardı alet sıçardı yine orta dokunurdu gördüler olmaz. Hali üzerine koyup gittiler. Cezire-i Dehlan bazı kitapta Dilan demişleri İttifakıdır Dehlan bir şeytandır. İnsan suretinde deve kuşu gibi bir kuşa binmiştir. Ol cezirede gezer yürür âdem oğlanını arar ki yiye ve dahi dediler ki bir âdem bir vakitte değerinden bir gemi geldi ol gemi halkı onu gördüler ki âdem oğlanıdır diye sandılar ona çağırdılar gel diye. Ol dahi gelip

81A

Onlarla cenk eylemeye başladı. Cenkte muhkem durup dahi bir büyük avazla şöyle haykırdı ki onların akılları gidip yüzleri üstüne düştüler. Pes ol gemi halkının içlerinde bir duası makbul salih kişi var idi. Hemen ol hayırda ol şeytanın üzerine dua eyledi. Allah-ı teâlâ onun duası Sababiyle ol şeytanı helâk eyledi. Pes ol aziz dahi ol gemiyle ve kamanların muradları tarifine alıp yürüyüverdiler. Cezire-i Sernedusa İbni Esir ile İbni Verdi yazmıştır ki işbu nihayetsizdir ve dahi halkının katında altının kıymeti yoktur. Hatta kablari neyi varsa altındır ve hazineleri altındır ve dahi ittifakıdır ki Anbar-ı Hâlis iş bu Bahr-i Umman'ın dibinde biter. Neteki panbuk yerde bitki gibi.

Vaktaki deniz hareket edip kaynasa anbarı dışarı bırakır. Vakit olur ki büyük balıklar denizin dibinde anbarı yer dahi helâk olurlar. Üç günden sonra ol balık su yüzüne çıkar. Gemi halkı ol balığı su üzerinde bulurlar dahi çengeller ile çeke çeke deniz kenarına götürürler. Ondan sonra karnını yararlar anbarı çıkarırlar.

81B

Dahi olurlar giderler dedi ve dahi ittifakıdır ki deryâ-ı acâyiblerinden derki onun içinde bir türlü balık olur ki Kanun-u Sani'nin ikinci gün denizin yüzüne çıkar. Bunun zahir olması denizde ızdırablı yeller çıkmaya delâlet eder. Hatta şöyle ıstıraplar olur ki ol ızdırab Deryâ-ı Faris'e değin erişir ve dahi ızdırab gününde deryânın mevcleri hadden aşırı olup kaynar denizi bulandırır zulümatlar olur tâ ol gün akşama değin. Zira balık zahir olduktan sonra ıstıraplar tamam bir günde olsa gerek. Ondan sonra sakin olur dedi ve dahi ittifakıdır ki Umman'da bir türlü balık dahi olur ki Kösec demekle meşhurdur. Arslandan yavuzdur. Dişleri vardır âdem dişlerine benzer. Hayvanları dişleri ile leh pare pare eyler. Neteki kılıç pare pare eylediği gibi. Ol balığın uzunluğu bir zirâ'dır. İki zira varınca cemi deniz canavarları ondan kaçarlar. Zira ne kadar büyük balık olursa dahi dişleriyle pare pare eyler. Eğer âdeme dahi rast gelirse helak eyler. Amma bunun olması her vakit

82A

Olmaz ancak bir vakitte olur dediler dahi ittifakıdır ki bu denizde bir hayvan olur ki ol yerde ona ejderha derler. Kösec dedikleri balıktan dahi yavuz ve zararlıdır. Uzunlu bir hurma ağacına varır. İki gözleri kızıldır. İrdüğü ile savaş eyler. Azu dişleri süngü ucuna benzer. Deniz hayvanlarını ziyade incitir. Bulduğunu vurur helak eyler. Cemi hayvanlar bundan kaçarlar ve dahi Kazvini ile İbni Verdi kitaplarında yazmışlardır ki deryayı Umman'da bir balık olur ki uzunlu bir zira'dan eksiktir. Hayvanattan herhangi birisine ki erişse hortumuyla vurur düşürür mecruh eyler. Girdâb-ı beyânendedir kuru'yeti İbni Esir kitaplarında yazmışlardır ki Deryâ-yı Umman'da gökçek girdap vardır. Bunun kıssasında derler ki İsfahan'dan bir kimse ziyade borçlu olup kaçtı tüccarla varıp Deryâ-yı Umman'a girip gittiler. Giderin muhalif yel esip ıstıraplar verdi. Aher sürdü bunların gemisini Deryâ-yı Faris girdabına bıraktı. Ol gemide olan tüccar reise dediler hiç bize halas olmağa bir derman var mıdır

82B

Dediler. Ol reis dedi ki eğer halas olmak dilerseniz sizden biriniz kendinize kıymetince halas olmak yoktur dedi. Pes ol ziyade borçlu olan İsfهانلی kendi için dedi ki cemiyetimiz helâk olmak yerinde değil miyiz eyleyin. Pes şimdi ben kendime dirliği hoş görmezim bana ölmek dirlikten yeğdir dedi. Cemi İsfهانلی bunun üstüne üşüştüler, dediler ki sen borçlu kimsesin sen borcundan kurtulmadan canını feda eylersen dirliği geriye bırakırsın ehl-i iyâlsın dedi. Ol kişi bunların sözünü kulağına koymayıp reise dedi ki seni buyurun edeyim dedi. Hak teâlâ hazretlerinden ümitlenirim ki beni halas yakasına çıkara dedi. Pes ol girdabın yanında bir cezire var idi. Ol reis ol kişiye dedi ki iş bu cezirede durasınız. Gece ve gündüz işbu tablı halas hiç fevt etmeyesin diye eline bir tabl verdi. Ol kişi dahi kabul eyledim dedi. Pes buna su ve azık verdiler. Pes bunları aldım beni ol cezireye çıkarıverdiler. Ol cezirenin kenarında durdum başladım süratle davulu çalmaya. Pes

83A

Onu gördüm ki deniz hareket eylemeğe başladı. Ol gemi dahi yürümeğe başladı. Hatta gemi irak gidip görünmez oldu gitti. Ben dahi ol cezire şu yana bu yana gezerken bir büyük ağaca düş geldim gördüm bu ağacın üzerinde bir yassı suffe gibi nesne var. Üzerine çıktım oturdum. Gece olduğu gibi nazar eyledim. Nagâh bir büyük kuş ol ağacın üzerinde olan satıha indi. Ol kuştan ziyade korktum. Sabah olduğu gibi ol kuş iki kanatlarını açıp uçtu. Kendi akşam yine geldi. Mekânında geceledi. Ben dahi yanına vardım. Ol kuş ne bana baktı ve ne beni incitti. Yine Sabah oldu açtı kendi. Üçüncü gece yine geldi adeti üzere geceledi. Ben dahi korkmayıp yanına vardım oturdum tâ Sabah oluncaya. Hemen Sabah olup kanatlarını açıp uçmaya başladığı gibi ben dahi iki elimle ol kuşun iki ayağına berk yapıştım. Uçup beni aldı kendi. Tâ gün bir miktar yukarı kalkınca ol vakit aşağıya nazar eyledim. Altımda denizden gayri nesne görmedim. Pes ol kuşun ayağını dahi berk tuttum koyuvermedim.

83B

Düşem dahi şiddete uğrayım dedim. Bir nice zaman aşağıya baktım. Bir zamandan sonra bakmadım. Gördüm köyler ve imaretlerdir sevindim şiddetten kurtuldum dedim. Vaktaki ol kuş yere yaklaştığı gibi bir harman yerinde samanlık üzerine kendimi attım. Ol kuş dahi uçtu gitti. Pes ol yerin halkı başıma üşüştüler beni taaccüp edip aldılar. Beni başlarına ilettiler. Benim sözüm onlar bir kimse hazır eyleyip benim kıssamı ve

ahvalimi bildiler. Beni mübarek görüp ikram eylediler ve dahi ol başları olan kimse emir eyledi. Malı cem eylediler bana verdiler. Nice gün bunların katında durdum. Bir gün dışarı çıktım ki gönlüm biraz açıla nagâh gördüm ol bindiğim gemi iskelede hemen gitmek üzerine yetiştim ona. Benim halimden sordular nice oldun diye. Ben dahi onlara halimin nice olduğunu haber verdim. Beni gemiye aldılar. Yerime ve yurduma iletiler. Malım dahi var idi. Borcumu dahi ödedim. Hayrıyla ve gınayla ömür sürdüm dedi. Bahr-i Kulzüm'ün¹⁷³ cezireleri ve acâyibleri beyânendedir ittifakıdır ki iş bu Kulzüm Deniz'inde cezireden ve acâyiblerden çok nesne vardır

84A

Ve dahi Kulzüm Denizi, Hind Deniz'inden kıt'adır ve bazıları firavunun gark olduğu deniz bu denizdedir derler. İş bu denizin cenûbu canibi bir yeri Habeş vilayetidir ve Yemen şehirleri garbisi tarafına düşmüştür ve bir vahşi karanlık denizdir. Gidene içinde hayır vardır ve dahi dediler ki Kulzüm Denizi ile arz arasında bir dağ vardır. Denizin önüne Yemen'den yana hâil olmuştur ve dahi bu deryâ ile Yemen arası irâk yerdir. Pes böyle olmağın bazı mülûk işbu dağı kestirmek murâd ettiği vara. Boğaz Deryâ-ı Kulzüm 'den Yemen tarafına aka dahi bazı arûsi onda sudan helak ola. Pes vardı kestirip Yemen tarafına ol suyu akıttı. Ol su yüksek gelip Yemen memleketinden ve halkından çok kimse helak eyledi. Ol su bir büyük deniz oldu. Yemen vilayetine ulaşıp kendi ve dahi Deryâ-ı Kulzüm 'ün uzununu bin dört yüz mildir demişler. Ekser yerleri sığdır. Gemiler varıp orda girip çıkmazlar kalırlar. Meğer şolo gemiler kurtulur ki gemi sahipleri ol deryanın sığ yerlerini nerede idi

84B

Bulur ve dahi Deryâ-ı Kulzüm'de on beş miktarı cezire vardır derler. Bazısı beyan olunmuştur ekseri mamur olmayıp onlara kimse varamadığından ötürü yazılmayıp beyan olunamadı. Ol mamur olan cezirelerin birisi Cezire-i Naran ittifakıdır ki işbu cezirede bir tâife olur ki onlar Beni Cidab kabilesidir. Maişetleri hemen balık yemektir. Onlarda ne ekin olur ve ne sağılır hayvan olur ve ne tatlı su olur ve dahi evleri evânmiş gemilerden olur ve dahi ol cezirede uğrayan misafirlerden su isterler ve ekmek isterler vermezler ise güçle alırlar dahi ol yerde ol cezirenin aşağı eteğinde su çöreği vardır girdap gibidir. Kaçan yel esse ol suyun çöreğini ortasından ikiye böler. Ol su içilir. Hemen yol gibi olur. İki tarafında su yel duvar gibi kalır demektir. Gemiler gelip

¹⁷³ Bahr-i Kulzüm, Kızıldeniz kastedilmektedir.

bunun ortasına düştüğü vaktin muhkem yel esse ol gemi aşağıdan kaldırır başını aşağı eyler dahi iki su kaplayıverir dedi. Cezire-i Cessase ittifağıdır ki

85A

Cessase bir canavardır deccalin casusudur. Haberleri alır dahi aldır temimü'd-dâri ki Resullullahın sallallahu aleyhi ve sellem ashabından bir kişi idi. Evinin damından cin kapıp gitmiş idi kıssası uzundur. Burada her muhtasır yazmışlardır. Amma bu fakir muhtasarı yazmayıp Kitab-ı Musâbi'de¹⁷⁴ sahâhda olan hadislerden ve Meşârik'dan¹⁷⁵ nakil eyledim ki Kays kızı Fatma Radıyallahu anha rivayet eylediğidir. Dedi ki ben Resulallah'ın sallallahu aleyhi ve sellem münâdasını işittim. Halka camiye cem olun diye nida ederler idi. Fatma dedi ki ben dahi çıktım camiye vardım. Rasûlullah Sallallahü aleyhi ve sellem namazı kılıp tamam eyledi dahi minbere çıkıp güle güle oturdular. Ondan sonra dediler ki her kişi namaz kıldığı yeri beklesin dedikten sonra buyurdular ki tahkik-i Allah hakkı için ben sizi neden ötürü cem eyledim bilir misiz? Onlar dediler ki Allah bilir dahi resulü bilir dediler Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki tahkik ben size rağbet vermektan ötürü cem eyledim ve ne

85B

Sizden kurduğumdan ötürü cem eyledim ve lakin sizi onun için cem ettim ki tahkik tamim eddarı bir Nasrani¹⁷⁶ kâfir idi. Geldi müslüman oldu. Bana bir mesih-i deccaldan bir hadis haber verdi ki benim size verdiğim hadise muvaffaktır. Ol bana haber verdiğı budur ki tahkik tamim eddarı bir büyük kimseye Lahm kabilesinden dahi Hüzâme kabilesinden otuz kişiyle binip gittiler. Pes denizin talazı bunları bir ay miktarı oynatıp gezdirdi deniz içinde. Bir akşam vaktinde bir odaya ilettiler yani Cessase Adası'na. Pes onlar dahi geminin sandalına girip ol adaya çıktılar. Pes ol adadan onlar bir kuyruğu uzun tüyü çok bir canavar karşı geldi. Tüyü çokluğundan ardı hangidir ve önü hangidir bilemediler. Taaccüp idüben ettiler ve ey sana nesin dediler Ol canavar cevapladı ben casusum yani deccalın haber elçisiyim dedi dahi dedi ki varın gidin şolo

¹⁷⁴ Musabi, Mûsâ b. Şâkir'in, IX. yüzyılda geometri ve astronomi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Muhammed, Ahmed ve Hasan adlı üç oğlu. Bkz.: Kazım Çeçen-Atilla Bir, "Beni Musa", TDV İslam Ansiklopedisi, C.5, İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 1992, s.450.

¹⁷⁵ Meşârik, Radıyyüddin es-Sâgâni'nin (ö. 650/1252), derlediğı bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre düzenlediğı eseri.Bkz.: İbrahim Hatiboğlu "Meşariku'l-Envari'n-Nebeviyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.361.

¹⁷⁶ Nasrani, Nasara, Hristiyan kastedilmektedir.

mağaraya deĝin. Onda bir kişi vardır ol sizin haberenize müştaktır dedi tamim etti.
Vaktaki ol canavar bize ol kişiye varın

86A

Diyecek biz kurduk cinni ola diye. Pes ol oradan sūratle kendin tâ ol mağaraya geldin içeri girdin. Nagâh ol mağaranın içinde bir büyük âdem gördük ki hiç buncalayın yaratılmışta görmedim. Cemi bend ile bağlanmış eli boynuna iki dizi arasından iki topuklarına varınca demirle muhkem bend olmuş. Biz sorduk ve ey sana kimsin dedik. Ol cevapladı tahkik siz halinizi ve ahvalinizi bana haber verin kimlersiniz dedi. Biz cevapladık Arap'tan bir miktar halkız bir büyük gemiye bindik. Denizin talazı bir ay denizde oynadı. Sonra işbu adaya çıktık. Bize bir kılı çok canavar çıka geldi. Söyledi ben casusum varın şolo mağaraya girin onda olan sizin haberinize muhtaçtır dedi. Biz dahi sūratle sana geldik dedik. Ol baĝlı kimse söyledi bana haber verin Beysan'ın hurma ağacından ki dahi yemiş verir mi dedi. Beysa Şam'da bir köydür. Biz cevapladık verir dedik. Ol eyitti ağâh olun tahkik yakındır ki ol ağaç yemiş vermeye dahi söyledi bana haber verin Şam'da Taberiye Irmaĝı'ndan ki içinde

86B

Su var mıdır? Biz cevapladık suyu vardır çok cevapladı ki gâh olun ki tahkik yakındır ki onun suyu gide dedi ve dahi dedi ki bana haber verin Şam'da Zaĝral Çeşmesinin suyu akar mı ve dahi onun halkı ol çeşmeden suyla ekin ekip sular mı? Ben dedim ki ol çeşmenin suyu çok akar ve halkı ekip ol sudan sularlar dedim ve dahi dedi ki bana haber verin ümeyyelerini senden ki yineler. Biz dedik ki tahkik-i nebi Sallallahü Aleyhi ve sellem Mekke'den çıktı Medine'ye vardı. Sordu onunla Arab-ı harp ve kıtal eylerler mi? Biz cevapladık eylerler. Sordu onlar ile ne eyledi? Biz dedik ki tahkik nebi aleyhisselam etrafta olan Araplara galip oldu onlar dahi ona mutî' oldular dedik. Ettiĝi tahkik onlara nebiye mutî' oldukları yeĝrek idi iyi varmışlar dedi dahi bende size haber verem ki ben mesih-i deccâlim tahkik bana yakındır ki çıkmaya destur verile dahi çıkam yerde gezem hiçbir yer ve bir köy koymam. İlla ben ona varam kırk gece gezem Mekke Medine'den gayri yere varam onlara varmak bana haram olmuştur. Her yar ki

87A

Onların birisine varıp girmek dileysem bir karışta bana kurşunla elinde yalın kılıç ile ona girmeden beni men eyleye ve dahi ittifakıdır Deryâ-ı Kulzüm'ün acâyibinden birisi budur ki onda bir balık olur. Uzunlu iki yüz zira'dan artık. Herhangi gemiye kuyruğuyla vursa hemen gark eyler ve dahi ittifakıdır ki onda bir balık olur uzunlu yirmi zira' miktarı. Âdem gibi doğurur ve emzirir ve dahi ittifakıdır ki bir balık dahi olur uzunlu bir zira gövdesi balık gövdesine benzer amma yavru baykuş yüzüne benzer ve dahi ittifakıdır ki onda bir balık dahi olur ki deniz kelbinin bir cinsidir yani et balığı dediklerinin bir nevidir. Ağzında azı dişleri yedi kattır ve kendinin uzunlu on karıştır. Gayetle zararlı balıktır ve dahi İbni Verdi yazmıştır ki Deryâ-ı Kulzüm'de bir balık dahi olur ki iki başlı bir başı adet üzerine ve bir başı kuyruğundandır dedi ve dahi İbni Verdi yazmıştır ki onda bir balık olur hemen sığıra benzer. Ol dahi doğurur ve emzirir. Zenc Bahri'nin¹⁷⁷ ve acâyibinin beyânendedir ittifakıdır ki işbu

87B

Zenc Denizi Hind Denizinin kendisidir. Zenc şehirleri cümle bu denizin öte cenubu canibine düşmüştür ve Deryâ-ı Muhite varıp oluşmuştur ve dahi bu denizin mevci yüce dağlar gibi kalkar ve indiği vaktin dereler gibi iner ve mevcinin avazı ki çıkıp indiği vakit olandır. Ziyade büyük avaz verir ve dahi işbu denizin sair denizler gibi göbeği olmaz ve dahi bu denizde cezireler çoktur ağaçları ve yemişleri ziyadedir amma yemişli ağaçlar değildir abanos¹⁷⁸ ağaçtır ve sandal ağacı gibidir dediler. Anbar dahi vardır. Ol cezirelerin birisi Cezire-i Muhterika ittifakıdır ki bu cezire Zenc Denizi'nin içine girmiş gitmiştir. Bu cezirede ezden ez kimse vardır. Hikâyat olundu ittifakı yazmışlardır ki bazı tüccar bir gemiye binip işbu denize girip gittiler. Ol yana gezdiler aher işbu cezireye geldiler gördüler bu cezirede çokluk halk var. Bunlar ile bir zaman durup nas tutup bunların dillerini öğrendiler. Nagâh bir gün gördüler işbu cezirenin halkı cem olup ağlaşmağa başladılar. Meğer bir yıldız doğmuş ona bakıp ağlaşırlar. Pes ol misafir ol halka sordular

¹⁷⁷ Bahr-i Zenc, Pîrî Reis Kızıldeniz'den Kitâb-ı Bahriyye'de Bahr-i Zenc şeklinde bahseder. Bkz.: Mustafa L. Bilge, "Kızıldeniz", TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.557 vd.

¹⁷⁸ Abonos, Abanoz ağacı kastedilmektedir.

88A

Ol yıldıza bakıp ne ağlaşırsınız dedi. Ol kavim dediler ki tahkik bu yıldız otuz yılda bir doğar. Vaktaki tepemizin ortasına gele. İşbu cezirede her ne varsa cümle yakar gider dediler. Ondan sonra hemen yer aklanmaya başladılar gemilere binip gitmek üzere oldular. Pes ol yıldız gök ortasına gelmeyi yaklaştığı gibi cümlesi gemilere girip mallarından ve kumaşlarından mümkün olduğu mertebe alıp bile koydular. Biz dahi gemilere onlarla bile girdik gittik. Şol kadar ki ol cezire görünmez oldu. Şu dahi malumuz oldu ki şimdi ol yıldız gelip gök ortasına geçmiştir ola dedik. Pes bir zamandan sonra yine döndük ol gittiğimiz cezireye geldik gördük ki cemi bina ve ağaç ve esbab her ne varsa cümlesi göl olmuş yanmış. Pes ol yerin halkı tekrar imaret eylemeye başladılar. Daima otuz yılda bir bu yıldız doğdukça böyle ederlermiş dedi ve dahi Zenc ceziresinde dağlar vardır ki onda fili ve su sığırını bir yudum eylerler bunların herhangi olursa bulalar kurtulmak yoktur ittifa. Ceziretü'l Avn

88B

İttifakıdır ki bu cezire bir büyük ceziredir. Hikâyat olundu ki İshak oğlu Yakub derlerdi bir kimse var idi. Ol dedi ki Romaya ehinden bir kişi gördüm bana dedi ki işbu Zenc Denizi'ne gemiye binip gittim yel bizi sürüp iş bu gavr ceziresine bıraktı. Ol cezirede bir şehre eriştim halkı âdem oğlanı amma boyları bir zira' idi. Ekser halkı kuvvetliler. Pes cem oldular beni tutup beylerine iletiler. Beni habs etmek emir eyledi. Onlar dahi bir kafesin içine beni habs eylediler. Ben dahi ol kafesi avutdum kurtuldum amma bir gün onları gördüm harp ve kıtal için yüreklenirler. Onlardan bazısına sordum ki bu yürek nedir nereye gidersiniz dedim. Onlar dediler ki bizim düşmanımız vardır her yıl gelir bizim ile muharebe eder şimdi gelecek vakittir dediler. Az zaman geçti hemen hücum edip geldiler. Baktım gördüm kuşlardan aranık derler imiş bir sürü kuşlar çıka geldiler. Hemen ol halkın üzerine hamle eylediler. Bir ağızdan çağırıp gözlerini gagalamağa başladılar. Ben dahi onların bu halini gördüm

89A

İki eteğimi belime sokup bir büyük diken dahi elime aldım. Bu kuşların üzerine muhkem yürüdüm bunların içine girdim. Ol yana bu yana çirkin çirkin çağırıp haykırdım. Bir nicesin ol yerde vurup helâk eyledim. Hemen şunu gördüm ki feryat edip dağılıp kaçtılar. Pes işbu cezirenin halkı böyle olduğunu gördüler dahi bana azat ve ikram edip beni ve mal dahi cem edip bana verdiler. Bizim katımızda durur musun

dediler. Ben dedim ki durmam giderim dedim. Pes onlar dahi benim yüreğimi görüp bir gemiye bindim beni gönderdiler amma. Arasta pes hekim dedi ki karanlık bir tayfadır. Boyları bir zirâ'dır. Bir zamanda iş bu kavim Horasan vilayetindedir çıkıp Mısır'a geldiler. Nil suyunu kendilerine akıttılar. Mısırlı ile ziyade harb ve kıtal eylediler. Muradları hasıl olmayıp dönüp gittiler dedi. Ceziretü'l-Fuza Kazvini ile İbni Verdi yazmışlardır ki işbu cezire Zenc memleketinin yanında bir ceziredir. Hikâyat olundu ki bazı tüccar işbu cezirede akat taştan¹⁷⁹ bir şehir gördüler.

89B

Bu şehirin içinde hiç kimse yok amma sesleri ve savtları ve kalabalıkları işitilir ve meşaleleri dahi görünür ve gemi halkı bu cezireye varırlar sularından içerler ve gemilerine götürürler tatlı suyu vardır ve dahi bu suda Kafur kahvesi¹⁸⁰ vardır. İş bu cezirenin yakınında bir ulu dağ vardır ki geçile. Büyük o dinar ve ol dağın çevresinde yılanlar vardır her yelde gelip görünse gerektir. Zenc vilayetinin mülkü ol kurban yılanı avlayıp tutsa gerektir. Tuttuktan sonra derisini yüzdürüp dahi üzerine oturur sel zahmeti olana gayet iyidir faydası çoktur. Cezire-i Seksar ittifakıdır ki işbu cezire bir büyük ceziredir. Kavmin ayaklarının ve baldırlarının kemikleri yoktur. Hikâyat olundu ki İshak oğlu Yakub derlerdi bir kişi var idi ki yukarıda dahi bu kişi anlamış idi. Ol İshak dedi ki ben bir kişiye bulaştım yüzünde bazı tırnakları var. Ol kişiye sordum bu yüzündeki tırnaklar nedir dedi ki ben Zenc vilayetine denize girdik giderken yel bizi

90A

Sürdü Seksar ceziresine bıraktı yelin ziyade şiddetinden kâdir olmadık ki ondan çıkabiliriz. Hemen şunu gördü ki ol cezireden yana bir zakkum gelip bize erişti. Yüzü kelb yüzüne benzer ve gövdeleri âdem gövdesine benzer. Onlardan birisi bir değnek ile ileri geldi kalanı geride durdular. Ol ileri gelen bizi gemiden çıkarıp bizi menzillerine değin aldı gitti onlar ile gittiler. Pes menzillerine vardık. Gördük baş kafaları ve kol kemikleri ve incik kemikleri dökülüp yanar. Bizi bir eve koydular ol evin içinde gördük bir zayıf âdem oturur. Ondan sonra vardılar bize iyi taamlardan ve gökçek yemişlerden vâfir getirdiler koyup gittiler. Pes ol zayıf kimse bize dedi ki pes bu taamları size onun için getirdiler ki yiyesiniz dahi semeresiniz ondan sonra semerenizi yiyeler dedi. Ben taamlardan ve yemişlerden az yedim semer miyim diye amma

¹⁷⁹ Akat taşı, akik taşı kastedilmektedir.

¹⁸⁰ Kafur, Kışın yapraklarını dökmeyen sürekli yeşil kalan bir tropikal bitkidir.

yoldaşlarım murâdlarınca yerlerdi. Günden güne her birisi semerdiler onlar dahi semerenleri birer birer yemeye başladılar hatta benimle ol zayıf kimse kaldı.

90B

Bir gün ol zayıf kimse bana dedi ki tahkik ol kavmin bayramları geldi cümlesi bayram etmeye gitseler gerektir üç güne değin bulurmuşlar gerektir. Eğer kâdir isen kendini kurtarmaya kurtar ben kâdir değilim dedi zayıfım ayaklarım dahi tutmaz kaçmaya dedi. Ona alkış edip dua eyledim çıktım gittim. Gece ile gidip gündüz saklandım. Pes onlar dahi bayramlarından gelip beni bulamamışlar ardımca seğirtmişler. Beni bulamayıp ümitlerini kat' eylemişler dönmüşler gitmişler. Ben bunların gelmesinden beni bulmasından ümidimi kesip ol cezirenin içinde gece ve gündüz gittim bir yemişli yere yettim. Onda bazı halk gördüm suretleri gökçek amma inciklerinin kemikleri yoktur. Bunlar ile öterdim ne bunlar benim sözümü anlar ve ne ben bunların sözlerini anlarım. Hemen şunu gördüm ki onlardan birisi haberim yok iken sıçradı boynuma bindi dahi iki ayaklarını muhkem sardı ısga bırakmağa ne kadar kasd eyledim ise ondan kurtulmaya kâdir olamadım ve dahi parmaklarının uçları demirlenmiş gibi sivri idi. Ol tırnakları

91A

İle yüzümü yırttı. Elimden ne gelir. Kalktım yukarı ağaçlar altını gezdirdim. Ol ağaçların yemişlerinden yiyip hem yoldaşlarına yedirdi ve dahi bana gülüşürlerdi. Pes ol ağaçların aralarını gezdirirken nagâh ol omuzumda olan herifin gözü içine bir ağaç dikenini battı dahi hemen ayaklarını boynumdan koyuverdi. Ben dahi ol Hind'e onu boynumdan aşağı atıp sekrettim kaçtım. Allah-ı teâlâ celle ve âlâ lütfuyla ve keremiyle beni onlardan kurtardı. İşbu yüzümde yırtıklar onun tırnağı yırtıklarıdır dedi ve dahi ittifakıdır ki işbu Zenc Deniz'inde acâyibler çoktur. Cümleden birisi Minşar derler bir büyük balıktır ki büyük dağa benzer başından kuyruğuna varıncaya değin büyük dişli bıçağı gibidir. Abanüs¹⁸¹ gibi karadır her diş ki vardır uzunluğunu iki zira'dır dahi artıktır ve dahi başında boynuz gibi iki uzun kemik vardır. Her birinin uzunluğunu zira' miktarıdır suyun içinde sağında ve solunda ol boynuzlarıyla suyu üfürür. Öyle ettiğinden heybetli avazlar peyda olur ve dahi ağzından ve yüzünden su gökten bana ok gibi atılır

¹⁸¹ Abanüs, Abanoz ağacı kastedilmektedir.

91B

İndiği vaktin sel gibi dökülür. Kaçan altına gemi uğrasa iki para eyler. Vaktaki bir geminin halkı ol balığı deryâda görseler ağlaşıp feryat ederler. Allah-ı teâlâ hazretine tazarru ederler. Tâ ol balık geçip gidince ol balığın korkusundan Semketü'l Bal ittifakıdır ki bu dahi acâyibden bir balıktır ki deryâ-ı Zencde olursan ki bal derler. Uzunlu dört yüz zirâ'dır. Beş yüz zira' değin derler. Bazı vakitte deryâ yüzünde görünür. Kanatlarının kenarı büyük yelkene benzer. Başını sudan çıkarır dahi yukarı gökten yana püskürür su dahi yaydan ok çıkar gibi yukarı itilir. Vaktaki gemi halkı bu balığı görseler tabl çalarlar ve haykırırlar ol balık dahi onlardan kaçır gider ve denizde olan balıkları kanatlar bile kuyruğuyla avlayıp ağzına koyar. Kaçan deniz içinde deniz canavarlarını ziyade incitmeye beslese Allah-ı teâlâ ona bir balık havale eyler. Uzunluğu yüz zira' gelir dahi bunun kulağına girer yapışır. Görür ki bundan kurtulamaz hemen denizin dibine değin gider. Şöyle

92A

Hışım la ki varır başını yere vurur dahi helâk olur. Ondandır sonra yukarı su üzerine çıkar. Suyun üzerinde bir büyük dağ gibi yanar. Pes onu iplerle ve çengellerle bağlarlar dahi çeke çeke kenara çıkarırlar. Ondandır karnını yararlar içinden anber büyük tepeler gibi çıkar. Zira ol balık deniz dibinde anber yer. Ol balığın anber yediğini bilirler ondan ötürüdür karnını yardıkları. Bahr-i Mağrib¹⁸² ve acâyibin beyânendedir ittifakıdır ki Bahr-i Şam¹⁸³ ve Bahr-i Kostantiniyye¹⁸⁴ dedikleri bu deryâdaki Deryâ-ı Mağrib'den bir boğaz çıkıp beri içeriye girmiştir ve çıktığı yer Akalim-i Rabi¹⁸⁵ içindedir ve ol boğazın eni on sekiz mildir bunun kesilmesine sebep nedir. Beyan olunsa gerektir ve dahi aksayı mağribden beri içeri girdikten sonra şarka ma'ili rakk-ı şimâli Andelesse uğrayıp Efrenc vilayetinden geçip gelip boğazdan içeri girip Kostantiniyye önüne uğradıktan sonra geçer bir boğazdan dahi içeri girer ötesi Bahr-i Nitaşer. Karadeniz dedikleridir ve bu boğazın eni bir ok atma miktarı vardır demişler ve şarkisi

¹⁸² Bahr-i Mağrib, Akdeniz, tarih boyunca müslümanlar tarafından daha çok Bahrü'r-Rûm (Romalılar denizi) ve kıyısında yer alan kara parçalarından dolayı da Bahrü'l-Endelüs, Bahrü'l-Mağrib, Bahrü'l-İfrîkiyye, Bahrü'l-İskenderiyye, Bahrü'ş-Şam, Bahrü'l-Kostantiniyye ve Bahrü'l-Efrenc gibi adlarla anılmıştır. Bkz.: İdris Bostan "Akdeniz", TDV İslam Ansiklopedisi, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.231 vd.

¹⁸³ Bahr-i Şam, Akdeniz kastedilmektedir.

¹⁸⁴ Bahr-i Kostantiniyye, Akdeniz kastedilmektedir.

¹⁸⁵ Akalim-i Rabi, dördüncü iklim kastedilmektedir.

92B

Sinop ve Samsun ve Tarab-ı efun'a¹⁸⁶ varır oradan döner Çerkes ve Kufe ve Rus oradan dolandır garbe ma'ili rakk-ı Akkirman vekili oradan dolandır yine boğaza gelir ve iş bu Karadeniz'in boğazından tâ nihayetine varınca uzununu bin üç yüz mildir. Bu Karadeniz'de altı cezire vardır ve dahi işbu Mağrib Denizi'nin bir tarafı dahi site önüne uğrayıp gelip Tunus'a Trablus'a Mağrib'e dolanıp İskenderiye'ye ve sevâhil Şam'a ve Antakya'ya varır. İşbu Mağrib Denizi'nin uzununu ibtidasından tâ intihasına varınca ki Şam diyarına ulaşan yerdir üç bin dört yüz sekiz mildir ve dahi bu deryânın Şam vilayetinde olan yerin eni yedi yüz seksen mildir ve dahi ol boğaz ki Sebte Boğazı demekle meşhur boğazdır. Bunun kesilmesini iki vechle beyan eylemişlerdir. Bervechi budur ki neteki ahbar-ı Mısır'da zikr olunmuştur. Vaktaki firavun helâk olup gittiye mülûk-u Mısır Benudeluki'ye intikal eyledi. Benudeluki bir melik adı. Fikr ü ferâset ve hile ehli kimse idi ve onun zamanında Rum

93A

Memleketinin mülkleri ki nasara mülkleri idi. Mülûk-ü Mısır'a tamâ eylediler. Benudeluki dahi bunların bu ahvalini deyip hile ile Mağrib'den Deryâ-ı Muhit ki Bahr-ı Zulmat dedikleridir. Ol denizi kestirip bir boğaz açtı dahi bunların üzerine akıttı. Şöyle ki ol deniz geldi bilâ denize ve memalik-i azime üzerine galip olup bunları basıp hep helâk eyledi. Bilâd-ı Rus ve Şam diyarına uzanıp gitti. Şimdi bu görünen deniz ki vardır. Ol Bahr-i Muhit'den kesilen denizdir derler amma Mısır'a varmamıştır. Müslümanların sevâhilinden bir sevâhil Mısır ile Diyâr-ı Rum arasında mani olmuştur ve ol kesilen denizin bir canibi Efrenc vilayetinden Nasara memleketine geçmiş gitmiştir Mecmau'l Bahreyn dedikleri ol memlekettir. Mecmau'l Bahreyn ittifakıdır ki Derya-yı Rum ile Derya-yı Mağrib cem olduğu yerdir. Bunun eni üç fersahtır ki dokuz mil olur ve uzununu yirmi beş fersahtır ki yetmiş beş mil olur ve dahi Bahr-i Esved¹⁸⁷ dedikleri Derya-yı Mağribdir. Vaktaki güneş doğsa Mağrib'den deniz kalkar Mecmau'l Bahreyn'e dökülür Bahr-i Rum'a dökülür.

¹⁸⁶ Tarab-ı Efun, Trabzon kastedilmektedir.

¹⁸⁷ Bahr-i Esved, Eskiçağ'da Pontus Eukseinos denilen deniz Anadolu'daki Türk hâkimiyetinden itibaren Karadeniz adıyla anılmaya başlanmış ve bu ad öteki dillere de karanın "siyah" anlamında tercüme edilmesiyle Black Sea (İng.), Mer Noire (Fr.), Schwarze Meer (Alm.), Mare Nero (İt.), Çernoye More (Rusça), Marea Neagra (Rumence) el-Bahrü'l-esved (Ar.) şekillerinde girmiştir. Aslında ismin başındaki kara kelimesi, eski Türk dilinde renklerin aynı zamanda yön ifade etmeleri sebebiyle "kuzey" anlamındadır. Bkz.: Metin Tuncel, "Karadeniz" TDV İslam Ansiklopedisi, C.:24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001 s.388 vd.

93B

Girür ki Akdenizdir zevâl vaktine varınca böyle olur. Kaçan öyleden sonra olsa Mağrib tarafında olan deniz aşağı inerek denizden su onun içine akar dökülür ta güneş rurûb edince. Ondan sonra yine Mağrib Denizi kalkar nısf ül leyle varınca Akdeniz'e dökülür. Ondan sonra Akdeniz kalkar Sabaha varınca Mağrib Denizi'ne dökülür. Gece ve gündüz daima böyle olur. Cezire-i Mecmaü'l Bahreyn ittifakıdır ki işbu cezire bir büyük ceziredir ki bunun içinde bir yüce minare yapmışlardır ki kireçle berk taştan temeli dahi ziyade muhkemdir. Ol minarenin ne kapısı vardır ve ne bacası vardır. Yüceliği yüz zirâ'dır. Başında bir insan şekli dizmişlerdir ol şekli bir kumaş ile sarmışlardır ki sanasın altındandır ve dahi sağ elini Mağrib Deniz'inden yana uzatmıştır sanasın parmağıyla ol canibden düşman geliyor diye işaret eyler gibi bunu tılsımdır derler mülûkdan bazı mülûk etmiştir advesinden ötürü. Cezire-i Sıkıllıye Çeçeliye Adası dedikleridir. Bu dahi ittifakıdır ki bir

94A

Büyük ceziredir ırmakları ve ağaçları ve yemişleri ve ekinlikleri buğday ve şeker çoktur. Köylerden gayri yüze yakın kaleleri vardır derler. Şimdi İspanya tasarrufundadır. Bu cezirenin dâiresi yedi yüz mildir. Polonya kenarına yakındır demişler. İşbu cezirede bir dağ vardır cil berekât derler. Ol dağda gündüzde tütün zahir olur gece ile o diner. Afrintaş Kibrit Adası dedikleridir. İttifakıdır ki Deryâ-ı Rum'da bir uzun ceziredir ki uzununu üç yüz elli mildir ve eni iki yüz altmış mildir ve dâiresi yedi yüz mildir demişler. Bazı mamur yerleri çoktur gayetle nimetleri ve ab-ı revânları vardır. Servi ağaçları nihayetsizdir. Her memlekete servi sandıkları bundan gider bunca kalelerden gayri yedi pare köy vardır derler ve dahi bu cezirede altın madeni dahi vardır. Cezire-i Seyyare ittifakıdır ki Derya-yı Mağrib'de yürüyenler haber verdiler ki tekrar tekrar biz gördük işbu cezirede dağlar ve imâretler ve ağaçlar vardır. Vaktaki ziyade yeller istese cümlesini bile hareket ettirir. Zira ol yerlerin

94B

Taşları ziyade yenidir. Hatta bir kimse bir taş görse bu taş bir kantar vardır dese tartıda ancak yüz elli dirhem gelir. İbni Verdi yazmıştır ki misafirlerden bazı dediler ki deryâda gider iken gemimize hata verip gemi sandalıyla işbu cezireye çıktık. Bu cezirede nice gün durduk taamımız balıktan gayri nesne yok idi. Ol cezirenin taşlarında ve tepelerinde ve derelerinde altın toprağı çok idi. Biz dahi sandalımıza ol

altın toprağından vâfir koyduk ve içine girdik dahi yürüyüverdük. Bir miktar gidip gitmeden sandalımız battı. Başımızı güçle kurtarabildik ancak dediler Cezire-i Tunus ittifakıdır ki Derya-yı Rum'da bu cezire büyük ceziredir. Ebu Hâmid Endülüsi dedi ki bunun içinde şehirler çoktur. Burada olan denizden bir türlü balık çıkar yarendesi. Ol balık gider bir türlü balık dahi zahir olur. Tâ yıl ahirine varınca her günde bir türlü balık olsa gerektir. Yine yıl evveli geldiği gibi ol evvel görünen balık zahir olsa gerektir. Günde bir türlü dahi görünse gerektir. Her yılda böyledir.

95A

Cezîre-i Tagis İbni Verdi yazmıştır ki bu cezirede ziyade büyük bahçeler ve bağlar ve bostanlar vardır. Hatta bir bahçe iki mülkün mülküdür. Karındaşlar idi. İtrib bin Mazar evladından idi amma birisi mümin birisi kâfir idi. Ol mümin olan karındaşı malını hayrata ve ihsana sarf eyledi. Hatta bahçeden ve bostandan ne hisse diktiyse onu dahi karındaşına satıp akçesini sarf eyledi ve ol kafir karındaşının emlakı ve bahçesi kat kat oldu ve ol bahçelere ve bostanlara tatlı sular akıttı. Bir gün ol mümin karındaşı ol kafir karındaşına ihtiyaç gösterdi. Ol dahi ona kakıyıp sövdü malıyla fahırlandı. Bu dahi ona dedi ki Allah-ı teâlâ verdiğiine şükür etmez görürüm seni dedi. Korkarım ki ez zamanda işbu mal devleti senden gidere dedi ol kâfir karındaşı cevapladı ne söylersin benim ol söz kulağıma girmez kimdir bunları benim elimden alan dedi. Pes ol mümin karındaşı kâfire beddua eyledi dahi döndü gitti. Hemen bir gece deniz taşıp geldi. Ol kâfiri cümle malıyla ve emlakıyla gark

95B

Eyledi hiç gibi oldu. Bağzılarıdır deniz altı ay tatlı olur ve altı ay acı olur. Ceziretü'n Nevm İbn Esir ile Kazvini yazmışlardır ki işbu cezirede yemişler ve ağaçlar ve çiçekler çoktur. Kim ki bunlardan birisini koksa hemen ol saat uyur dedi. Cezire-i Halita Kazvini yazmıştır ki Ebu Hamid Endülüsi dedi işbu cezirede ben gördüm yaban koyunları şöyle çokluktur ki hemen dağılmıştır çekirge gibi çokluklarından kaçmazlar muradımızca semizlerinden aldık dahi gittik. Ceziretü'l Debran İbni Esir ile Kazvini yazmıştır ki iş bu cezire-i deryâda yürüyenlerden bazıları dedi ki ol cezireyi biz gördük. Bunda bir kilise vardır deniz içinde kayıptır. Yılda bir gün sudan yukarı açılır görünür tâ ikindi namazı vaktine değin ol yerin keferesi ol kiliseyi lâ teşebbeh hac gibi tavâf eylerlerdi. İkinci namazı vakti geçtikten sonra su ziyade olup onu örterdi tâ

gelecek yıl ol güne varıncaya dek dedi. Ceziretü'l Kisne ittifakıdır ki Ebu Hamid Endülisi dedi ki işbu cezirede Mağrib Deniz'inin kenarında

96A

Bir dağ vardır ol dağın üzerinde taştan oyulmuş bir kilise vardır üzerinde bir büyük kubbe vardır ol kubbenin üzerinde karga resminde bir kuş etmişlerdir uçar gibi durur onun üzerinden ayrılmaz ve onun yanında bir mescit dahi vardır. Müslümanlar ol mescide gelirler ziyaret eyerler. Onda dua müstecabdır derler ve dahi her kim ki Müslümanlardan ol mescidi ziyaret eylemeye gelse şart bunun üzerinedir ki ol kilisenin halkı onlara ziyafet eyer. Pes şimdi kazıyye budur ki bir kimse ya iki veya dahi artık her ne ise gelmeli olduğu vaktin ol karga onları görür dahi kilisenin kubbesinin bacasından başını sokar dahi içeriye avaz verir çağırır. Misafir kaç ise ol kadar çağırır hiç hata eylemez eğer yüz dahi olursa. Pes ol kilise ehli dahi izler ol miktar kimse konaklarlar ve dahi hiç kimse bilmez ki ol yenecek ve içecek kandan gelir dedi ve fî acâib Hazâ'l Bahr ve dahi ittifakıdır ki işbu Mağrib Denizi'nin acayibinden birisi dahi budur ki Ebu Hamid Endülisi zikr eyledi. Vaktaki

96B

İşbu deniz aşağı çekilse nice şehirler ve imâretler görünür vasıf olunmaz dahi işbu denizde şeyh? Yahudi.....¹⁸⁸ bir hayvan olur yüzü insana benzer. Aksakallı amma gövdesi ve elleri kurbağaya benzer. Kılırları sığır kılına benzer büyüklüğü katırca var ola. Her cuma ertesi gecesi denizden çıkar dahi o gün güneş gurûb eyleyince deniz kenarında durur. Güneş gurûb eylediği gibi denizin içine dalar gider kurbağa su içine dalıp gittiği gibi. Şöyleki kimse ona erişmez ve dahi İbni Verdi ve Kazvini yazmışlardır ki Abdurrahman Mağribi dedi ki iş bu Mağrib Deniz'ine gemiye binip gitti bir yere erişti ki ol yere Bartın derler. Benimle bir Sakalbe tayfasından bir kul var idi. Ol kulun bilesince demir cenkli var idi ki onunla balık tutardı. Ol cenkli denize attı onunla bir balık tuttu. Uzunlu bir karış miktarı var ola. Pes ol balığa nazar eyledik bir kulağının ardında Lâ ilâhe illallah yazılmış ve bir kulağının ardında Muhammedî'n Rasülüllah yazılmıştır dedi. Semketü'l Bağl İbn-i Esir ve Kazvini yazmışlardır ki

¹⁸⁸ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

97A

Bağl bir büyük balıktır. Ebu Hamid Endülüsî zikr eylemiştir Mecmau'l Bahreyn'de işbu balığı ben gördüm. Bir büyük dağa benzer buna bakıp taaccüp eylerken Zulmet Denizi'nin tarafından bu balıktan büyük bir balık dahi çıkageldi ki hadden aşırı onu gördüm ki ol bağl adlı balık kaçmaya yüz tuttu. Ol gelen büyük balık onu kovalamaya başladı. Ol bağl adlı olan balık onu gördüğü avuş erişir bir katı çağırış çağırdı ki hiç buncalayın korkunç avaz işitmedik. Korkudan yüreğimiz yarıldı sandık ve dahi deniz ızdıraba gelip şöyle dalgalıklar oldu ki kimimiz gark olayazdı ve ol büyük balık Mağrib Deniz'inden ol balığı kovalayıp Mecmau'l Bahreyn'e düşerdi. Ol kovalayan balık ziyade büyüklüğünden Mecmau'l Bahreyn'e giremedi dedi. Hût-ı Musa Aleyhisselam İbni Verdi Kazvini ile yazmışlardır ki Ebu Hamid Endülüsî dedi ol balığın neslinden Site şehrinde bir balık gördüm uzunluğu bir zira' ve eni bir karış iki tarafında iğneleri ve kemikleri var ve karnının altı yufkacık dedi. Başı yarım gözü dahi bir ve ol balığı her kimse gözsüz tarafından görse

97B

Çirkin görünürdü. Ol bir sahih canibinden görse gökçek görünür. Ol yerin halkı ol balığı teberrüken ölülerine hediye gönderirlerdi ve dahi İbni Verdi yazmıştır ki ol denizde bir balık olur ki Hitaf derler arkasında iki kanadı vardır. Denizden çıkar dahi dilediği yere uçar yine döner denize girer dedi dahi İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki ol denizde bir balık dahi olur kara boğaya benzer. Ebu Hamid Endülüsî dedi ki ben ol balığı gördüm. Karnı hemen bağırsaklara benzer ne başı var ne gözleri var ve dahi sığır ödü gibi ödü var kapkara. Kaçan bir kişi anı olsa hareket eyler dahi çepeçevre ol denizinin suyunu kapkara eyler. Sanasın mürekkep döküldü. Ol yeri kara eylemek ödünden eklenir. Pes ol kara mürekkep olmuş sudan bir kâğıt üzerine yazdılar mürekkepten dahi siyah olup gökçek oldu hiç gitmedi dedi ve yine İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki Minare demekle meşhur bir balık vardır. Hamid Endülüsî dedi ki ol balık o denizden çıkar

98A

Dahi kuyruğunun üzerine kalkar minare gibi durur ondan sonra gündüzü her ne kadar büyük gemi olursa vurur gark eyler. Vaktaki ol balığı gemi halkı görseler tabıllar ve zurnalar çalarlar. Pes ol balık onları görür dahi kaçır denize gider dedi ve dahi ittifakıdır ki deryâ-ı Mağrib'den bir balık dahi olur ki kaçır su çekilse ol balık balçık

üzerine yatar altı saate değin. Ondan sonra derisi soyulur dahi derisinin altında iki kanat zahir olur dahi kalkar denize uçar gider acâyiblerinin ulularındandır. Bahr-i Hazar¹⁸⁹ beyanındadır ittifakıdır ki bu deniz Türkler Deniz'i demekle meşhurdur. Büyük denizdir. Hiçbir deniz bu denize ulaşıklık değildir. Hemen yerinde yaratılmıştır. Ziyade derindir ve dahi bir kimse bu denizin çevresini devir eylemek dilese dolanıp yine gittiği yere gelmek mümkündür amma bu kadar vardır ki çok yerden ırmaklar ve akarsular gelip içine girer ve dahi bu denizin yolları hatırlı ve meşakkatlidir. Talazı ve ızdırabı muhkemdir. Yukarıya muhkem kalkar ve aşağıya dahi öyle iner

98B

Ve bu denizinin içinde inciden ve cevahirden bir nesne yoktur ve dahi denildi ki bu denizin devri dört bin beş yüz mildir uzununu sekiz yüz mildir ve eni altı yüz mildir. Hemen müdevver gibidir uzununu eninden az artıktır ve bu denizin şarkisinde Cürcan ve Taberistan'dır ve şimalinde Dilem ve bunda dört cezire vardır. Bu denizin acâyibleri çoktur. Ol acâyiblerden birisi budur ki Kazvini ile İbni Esir yazmışlardır ki Ebu Hamid Endülüsi¹⁹⁰ dedi ki bir vakitte Halife Melik-i Harez'e elçi gönderdi. Vardı ol elçi ol melikin katında bir müddet durdu. Bir gün gördü ki ol denizden bir büyük balık tutuldu ipleriyle ve çengellerle ol balığı çeke çeke dışarı çıkardılar. Gördüler ol balığın kulağı şişmiş nagâh ol şiş yerinden bir kız oğlan cariye çıktı. Gayetle ak ve uzun siyah saçlar gökçek sanasın bedr olmuş aydır uzun boylu. Durmayıp yüzünü vurup saçını yolar ve feryat eyler ve dahi göbeğinden dizine varınca at rengi gibi renk bağlamış hiç feryat

99A

Eylemekten hali olmadı tâ helak oldu gitti. İbni Esir ile Kazvini yazmışlardır ki bir vakitte bir büyük ejderha bu denizden yukarı kalkıp göründü bir kara buluta benzer. Halk bu ejderhaya bakıştılar ki şöyle sandılar ki şimdi bu ejderha bu halkı ve deniz canavarlarını hep helak eder giderir. Pes Allah-ı teâlâ celle ve âlâ ol Hînd'e hemen kudret bulutlarından bir bulut gönderdi geldi. Ol ejderhayı denizden çıkarıp götürdü aldı gitti. Büyük kara yılan suretinde idi. Her yere ki kuyruğu uğradı gerek bana ve gerek ağacı hep yaktı harap eyledi ve nefesi erdiği nesnelere bile yaktı. Pes ol ejderha yecüc ve mecüc bunun gibileri yiyip gıdalanırlar dedi. **Bu fasıl meşhur olan ırmaklar**

¹⁸⁹ Bahr-i Hazar, Hazar Denizi kastedilmektedir.

¹⁹⁰ Ebu Hamid Endülüsi, Endülüslü coğrafyacı ve seyyah. Bkz.: Mehmet Özdemir, "Ebu Hamid el Gırnati", TDV İslam Ansiklopedisi Yayınları, C.:10 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.128 vd.

ve acâyibleri beyanındadır. Ahâli-i fennin fazılasının ekseri ittifak edip kitaplarında yazmışlardır ki Batlimos Coğrafya adlı kitabında demiştir rub‘-ı meskûnda iki yüz miktarı uzun ırmak vardır şöyle ki onlardan gayetle kıssası elli fersaktır eksik değildir ki yüz elli

99B

Mil olur. Gayetle uzun bin fersah vardır ki üç bin mil olur. İşbu ırmakların kimisi maşrıktan mağribe akar ve kimisi mağribden maşrıka ve kimi cenûbdan şimale ve kimi şimalden cenûba akar. Cümlesi dağlardan çıkar dahi akıp denize dökülür dedi. Nehr-i İtil¹⁹¹ ittifakıdır ki işbu İtil Irmağı bir büyük ırmaktır ki Harezmi¹⁹² şehirlerinden akar Dicle Irmağı'na yakındır. Bulgar ve Rus dağlarından akıp gelir Deryâ-ı Hareze¹⁹³ dökülür. Tahkik-i hükemâdır ki işbu ırmak yetmiş beş bölük bir büyük ırmaktır. Her bölüğü bir büyük ırmaktır. Büyüklüğü ne artar ne eksilir ve dahi suyu çok olup kuvvetliliğinden ziyade berk akar. Şöyle ki kaçan deniz içine akıp girse bir günlük yol miktarı içeriye akar gider. Ol miktar yere varınca bunun rengi deniz renginden zahirdir ondan ötesine karışır. Ol miktar yere varınca kış günlerinde buz donar tatlı su olduğundan ötürü ve dahi işbu deniz gibi büyük ırmağın içinde acâyib ve garâib hayvanlar vardır. Neteki İbn

100A

Esir ile Kazvini yazmışlardır ki hikâyat olundu hulefâ-ı Abbasiye'den Radiyallahü anh Halife-i Muktedir Billah Fudalâdan oğlu Ahmed'i Bulgar mülküne elçi gönderdi ki vaktin ol Ahmed dedi ki Bulgar'a girdiğim vaktin ol halkın içinde bir büyük hilkatli âdem gördüm. Bulgar mülküne sordum ki işbu büyük kişi sizin yerinizden midir ol melik dedi ki bizim yerimizdendir amma bir kavimdendir ki ol kavim İtil Irmağından çıkmışlardır. Bu büyük âdem ırmak içinde kaldı gelmedi âsi oldu. Ol kavim geldiler bana dediler ki ey melik bizim yakınımızda bir kavimden bir kişi su yüzünde âsî oldu yerimize yurdumuza varamaz dediler. Pes ben dahi onlarla gemiye binip ol ırmağa vardım gördüm bir kimesnedir ki on iki zira' boyu var. Yaşı büyük kuzguna benzer ve

¹⁹¹ Nehr-i İtil, bugünkü Volga nehri kastedilmektedir.

¹⁹² Harezmi, Aral gölünün güneyinde uzanan topraklara ve XIII. yüzyıla kadar burada yaşayan halka verilen ad. Bkz.: Abdülkerim Özeydin, "Harizm", TDV İslam Ansiklopedisi C.16, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 1997, s.217vd.

¹⁹³ Deryâ-ı Harez, Aral gölü kastedilmektedir. Ancak günümüzde Volga nehri Hazar denizine dökülmektedir. Müellifin Volga nehrinin döküldüğü göl hakkında yanlış bilgiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

burnu bıçak zira' ve iki gözleri ziyade büyük her parmakları bir karıştır. Onunla buluştuk söyleştik hiç bize zarar kast eylemedi. Pes gemiye koydum aldım mekânıma geldim Rasuya haber verdim ki Rasuyla bizim aramızda üç aylık yoldur.

100B

Ol Rasu halkına sordum ki işbu kimse ne asl tâifedendir diye onlar dediler yecüc ve mecüc tâifesindedir demişler ki işbu deniz gibi ırmak ol tâife ile bizim aramızda hail olmuştur. Şöyle malum oluna ve dahi Hamdullah Kazvini Nüzhetü'l Kulûb kitabında yazmıştır ki işbu ırmağın uzunluğunu çıktığı yerden tâ denize dökülünceye dek dokuz mil miktarıdır. dedi Nehr-i Ceyhun¹⁹⁴ ittifakıdır ki Ceyhun Irmağı Bedahşan tarafından çıkar amma dağlar buna çok ırmaklar ve sular karışır ve dahi büyük ırmak olur ve çok şehirlere uğrar geçer tâ Havarzem Denizine¹⁹⁵ varır dökülür. İşbu bu ırmak kış günlerinde soğuk şiddetinden donar buz olur. Şöyle ki üzerinde develer ve karbatlar geçer. Ol vakit Havarzem ehli buzunu delerler dahi kovalarla su çekerler faydalanırlar. İki ay miktarı böyle donar durur sonra pare pare kopar. Bu ırmakta çok kimse helâk olur. Azdan az kimse helâk olmayıp kurtulur ziyade derin olduğundan ötürü ve yine

101A

Kazvîni yazmıştır ki işbu ırmağın uzunluğu çıktığı yerden tâ denize dökülünce bin yüz mildir. Nehr-i Seyhun¹⁹⁶ büyüklüğünde Ceyhun'dan eksiktir. Rum şehirlerine uğrar Adana Hisarı dibinden geçip Ceyhun'la orada bir olurlar geçerler giderler varırlar. Beyas ile Tarsus mabeyninde Akdeniz'e dökülür. Ceyhun sonra yazılmak gerektir. Hazzü'l-mehdîn İbni Esir ile Kazvîni kitaplarında yazmışlardır. Tahtefetü'l Garâ'ib sahibi dedi ki Hazz-ı Mehdî'nin ırmağı Basra ile İhvaz ortasında bir büyük ırmaktır ki bazı evkâtda ol ırmaktan bir minare gibi nesne zahir olur. Ol minareden türlü türlü avazlar iştilir tabl-ı zurna gibi ondan sonra yine gaib olur gider. Kimse bilmez ki ol ne alamettir. Nehr-i Dicle¹⁹⁷ ittifakıdır ki işbu Dicle büyük ırmaktır Bağdat ırmağıdır. Amed kurbünde bir dağın dibinden çıkar. Zülkarneyn Hisarı'nın katında Diyarbekir¹⁹⁸ Dağı'nın suları hep bu ırmağa karışır Hasankeyf'e uğrayıp Musul'a varır. Bunlardan yuyub geçer. Bağdad'a varır ondan geçer Vasıt'a ondan Basra'ya

¹⁹⁴ Nehr-i Ceyhun, Aral Gölü'ne dökülen Amu Derya kastedilmektedir.

¹⁹⁵ Havarzem Denizi, Harezmi Denizi (Aral Gölü) kastedilmektedir.

¹⁹⁶ Nehr-i Seyhun, Türkiye topraklarından Akdeniz'e dökülen Seyhan Nehri kastedilmektedir.

¹⁹⁷ Nehr-i Dicle, Dicle Nehri, Türkiye'de doğup birçok kolu olan ve Irak topraklarına geçip orada Fırat'la birleşerek Şattülrap'ta Basra Körfezi'ne dökülen nehir.

¹⁹⁸ Diyarbekir, Diyarbakır kastedilmektedir.

101B

Varır. Faris Denizi'ne¹⁹⁹ dökülür ve bu ırmağın suyu ekser sulardan tatlıdır. Faydalarının nihâyeti çoktur. Zira çıktığı yerden akıp dökülünce mamureye uğradığından ötürü gayetle büyük mübarek ırmaktır. Nice gark olmuşlar bundan kurtulmuşlardır. İbni Verdi yazmıştır ki hikâyat olundu ki bir gün bu ırmakta bir gark olmuş kimse buldular dışarı çıkardılar. Nagâh sordular ki suya nereden düştün ol dahi düştüğü yeri haber verdi. Ol düştüğü yerden kurtulduğu yere gelince beş günlük yol idi ve dahi Kazvîni yazmıştır ki bu ırmağın uzunluğu çıktığı yerden tâ Deryâ-ı Farise varıp girince dokuz yüz mildir. Nehrû'r-Rus İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki Azerbeycan'da Des ırmağı bir ırmaktır ki şark tarafından Ermeni'ye canibinden çıkıp Taberistan'a dökülür. Ziyade katı akar içinde taşlar çoktur kimi sudan dışarı görünür kimi su içindedir görünmez. Ziyade mübarek ırmaktır. Nice gark olmuşlar bundan dahi kurtulmuşlardır. Neteki İbrahim oğlu diyem ki Azerbaycan

102A

Beyi idi dedi ki bir gün askerimle Des köprüsü üzerinden geçerken köprü ortasında dediğim vaktin gördüm köprü ortasında bir hatun oğlancığını almış gider. Nagâh köprüden bir davar bu hatuna dokundu. Ol oğlan ol hatunun elinden düşüp köprüden aşağı uçtu köprü dahi yüksekti. Vardı ol oğlancık suya indi battı. Sonra su yüzüne çıktı bir taşın üzerinde kaldı. Sonra su aldı gitti. Anası feryat ede kaldı. Ol ırmağın kenarlarında Tuşencel kuşları çoktu onda yürürlerdi Allah-ı teâla celle ve âlâ onlardan birisi salıp geldi ol oğlancığın kuşağından getirip sahraya çıkardı. Ben dahi askeri çağırdım tez erişin ol oğlancığın Tuşencel zarar eylemeden dedim. Onlar dahi ol Tuşencel ol oğlancığın bağıcı çözmeye meşgul iken eriştiler onun üzerine çıktılar. Ol kuş hemen ol oğlancığı koyup uçup gitti. Biz dahi onu sahîh salim diri bulup anasına götürdük verdik. Anası dahi oğlunu böyle görüp sevinip şâd oldu. Zendu Dez

102B

İbni Esir yazmıştır ki İsfahan'da bir büyük ırmaktır tatlılığıyla ve letâfetle meşhurdur. Hatta bir boğaz kaftanı ol ırmak suyu ile yunar²⁰⁰ harir gibi yumuşak olur. Kadye'den çıkar İsfahan'a gelince çok sular karışır İsfahan önünde ziyade büyük olur bostanlar ve bahçeler bundan sulanır. Ordan ol yerlerde bir kumun içine girer gaib olur gider.

¹⁹⁹ Faris Denizi, Basra Körfezi kastedilmektedir.

²⁰⁰ Yunmak, yıkamak anlamında kullanılmıştır.

Ordan varır Kirman'da çıkar dahi ordan akar gider varır Hind Denizi'ne dökülür amma kavimde yitip Kirman'da çıktığı şundan malum oldu ki ol battığı yere saman dökülür ol saman gelip Kirman'da suyla bile çıktı dediler. Hamdullah Kazvini yazmıştır işbu ırmağın uzununu yetmiş iki mildir Nehr-i Seyhun İbni Esir ile Kazvini yazmışlardır ki işbu ırmak hüsn-i mansûrla Keysum arasında bir büyük ırmaktır. Hiçbir yerde karar eylemek yoktur. Kumla bile akar kumsal yerdir ve bu ırmağın üzerinde bir köprü vardır dünya acâyibinden birisi dahi bu köprüdür ki ol ırmağın bir kenarından bir kenarına değin.

103A

Hemen bir gözdür ki iki yüz âdem vardır. Ziyade büyük muhkem taşlarla endam üzerine yapılmıştır. Her bir taşı on zira'dır. Hikâyat olundu ki onların katında bir levhin üzerine bir tılsım etmişlerdir. Kaçan ol köprünün bir ayıbı olsa yani birbirine zarar ola levh ol köprünün ol yeri ayıbı olduğuna delâlet eder. Ol ayıplı olan yerin suyu çekilir. Ol halkın dahi malumları olur. Köprünün ol yerine zarar erişmiş varırlar zahmetsiz ve meşakkatsiz ol yeri ıslah eyerler. Ondan sonra ol levh dahi yine yerine varır su dahi akar gider. Nehr-i Tapartiye²⁰¹ ittifakıdır ki işbu ırmak bir büyük ırmaktır. Suyunun yarısı soğuktur ve yarısı sıcaktır. Biri birisine karışmaz. Bir kimse sıcak suyundan bir kaba alıp taşısa havada soğuk olur Nehrü'l Âsi²⁰² ittifakıdır ki Hama'nın ve Humus'un ırmağıdır. Kudüs tarafından çıkıp gelir. Aher Antakya tarafından Süveydiye yanından Akdeniz'e dökülür. İşbu ırmağa Âsi dediler. Ondan ötürüdür ki ekser ırmakların teveccühü cenûb

103B

Ve kible canibine olur. Bunun teveccühü şimal tarafındandır Nehr-i Sakalat İttifakıdır ki mağrip canibinde İfrikıyye'de²⁰³ işbu ırmak tatlı bir ırmaktır ki her haftada altı gün akmaz hemen yedinci gün akar daima böyledir. Nehr-i Fırat²⁰⁴ ittifakıdır ki işbu Fırat ırmağı bir büyük tatlı ve heybetli ırmaktır ki Ermeniyye'den çıkıp Ahlat'a yakın

²⁰¹ Nehr-i Tapartiye, Taberiye Nehri anlamındadır. Günümüzde Taberiye gölü İsrail'de bulunmaktadır ve Ürdün suyunun toplandığı havzadır.

²⁰² Nehrü'l Âsi, Asi Nehri kastedilmektedir.

²⁰³ İfrikıyye, Ortaçağ'da Araplar'ın Mağrib'in doğusuna, bugünkü Tunus ve civarına verdikleri isim. Bkz.: Nadir Özkuyumcu, "İfrikıyye"TDV İslam Ansiklopedisi, C.:21,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 2000, s.515 vd.

²⁰⁴ Nehr-i Fırat, Fırat nehri kastedilmektedir. Türkiye topraklarından doğup Irak'ta Dicle ile birleştikten sonra Şattülarap bölgesinden Basra körfezine ulaşan akarsu. Bkz.: Metin Tuncel "Fırat", DİA, C.:13 İstanbul 1996, s.31 vd.

Kalışkala'ya oradan Malatya'ya oradan dahi Şemşa'da oradan dahi Rakka'ya oradan dahi Âyn'a oradan Heyt'e oradan Küfe'ye uğrayıp oradan bazısı Dicle'ye dökülür ve bazısı varır Deryâ-ı Farsa²⁰⁵ dökülür. Uğradığı yerlerde ekinler ve bostanlar ve bahçeler sularlar. Bu Fırat ırmağının faydaları çoktur amma İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki rivayet olundu tahkikat dünyada dört ırmak ki vardır cennet ırmaklarındandır. Ceyhun, Seyhun, Nil ve Fırat işbu hadis mesâbih ve meşârik hadislerindedir. Sahih hadistir ve dahi İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki Sediden rivayettir. Hazreti Ali Radıyallahu Anh zamanında bir vakitte Fırat Irmağı

104A

İçine bir büyük enâr²⁰⁶ düştü uranca var ola. Hazreti Ali radıyallahu anh Müslümanlara emir eyledi aralarında taksim eyleyeler. Pes ol enârı halk gördüler. Gördükleri gece cennet enârıdır bu dediler ve dahi İbni Esir ile Kazvini yazmıştır: Hazreti Ali radıyallahu anh dedi ki ey ehl-i Küfe tahkik ırmağınız içeri cennetten iki oluktan su akar dedi ve dahi İbni Verdi yazmıştır. Hazreti Sadık' dan radıyallahu anh rivayettir: Tahkik Cafer-i Sâdik Fırat ırmağından içti dahi Allah teâlâ celle ve alâ ziyade eylesin dedi dahi hamd eyledi ve dahi dedi ki eğer halk bu ırmağın içinde olan bereketleri faydaları bilselerdi kenarlarında kubbeler havuzlar eylerdi dahi su içinde eğlenmek için ne kadar hastaları ve zahmetlileri var ise bu kubbelerinin içinde olan havuzlarından içine doldururlardı cemisi sıhhat bulurlardı dedi ve dahi Hamdullah yazmıştır ki bu Fırat ırmağının uzunluğunu çıktığı yerden tâ Deryâ-ı Fars'a varınca üç yüz mil miktardır dedi Nehr-i Ülker İbni Esirle İbni Verdi

104B

Yazmıştır ki işbu ırmak Ermeniyye ile Irak ortasında bir ırmaktır ki varır Bahr-i Hazar'a dökülür gayetle mübarektir nice gark olmuşlar bundan dahi kurtulmuşlardır. Nahcivan fukahâsından bazı dediler ki tahkik biz bir gün Kerar Irmağı'nda gördük bir kimse gark olmuş su alıp gider. Pes halk seğir düştüler ona yeriştiler dahi canında baki var idi. Taşra çıkardılar yine canı geldi dahi bunlara dedi ki hangi yerden bana eriştiniz biz cevapladık Nahcivan'dan. Ol kişi söyledi ki ben suya falan yerde düştüm dedi. Buradan düştüğü yere gelince altı günlük yoldur. Pes ol kişi kalktı bizden taam diledi bizimle gitti. Nahcivan 'a geldik. Nagâh üzerine bir yerden bir duvar yıkıldı ol dedi

²⁰⁵ Derya-ı Fars, Basra körfezi kastedilmektedir.

²⁰⁶ Enâr, nar meyvesi. Devellioğlu, a.g.e., s.251.

Hamdullah Kazvini yazmıştır ki işbu Irmağın uzunluğunu üç yüz doksan mildir dedi. Nehr-i Mihran²⁰⁷ İbni Verdi yazmıştır ki Sind ‘de²⁰⁸ bir büyük ırmak vardır. Eni Ceyhun enincedir. Bunun içinde dahi Nil’deki gibi timsah olur derler. Maşrıktan mağrip tarafına

105A

Akar varır. Deryâ-ı Farsa²⁰⁹ dökülür. Hamdullah Kazvini yazmıştır ki uzunluğunu beş yüz kırk mildir dedi Nehrü’l Yemen İttifakıdır ki Tuhfetü’l Karîb sahibi dedi ki Yemen’de bir ırmak vardır Sabahtan akşama değin maşrıktan mağrip tarafında akar ve akşamdan Sabaha değin mağripten maşrık tarafına akar dedi. Nehr-i Hind Sind İttifakıdır ki işbu ırmak Sicistan’ da²¹⁰ bir büyük ırmaktır. Taşradan büyük miktarı ırmak İşbu ırmağa akıp katılır ne artar ve ne eksilir. Hemen hâli üzerine durur. Hamdullah Kazvini yazmıştır ki işbu ırmağın uzunluğunu üç yüz miktarı mildir dedi Nehrü’l Amûd ittifakıdır ki işbu ırmak Hind’ dedir. Üzerinde demirden uzun ağaç resminde bir nesne etmişlerdir. Ol ağacın altında bakırdan bir direk etmişlerdir. Ol direğin yüceliği on zirâ’dır ve ol direğin başında üç boğum budak gibi nesnelere etmişlerdir. Kılıç gibi keskin ve ol direğin başında durup işbu ırmağı meth eylerdi ki ey bereketli ırmak ve cennet ırmaklarından akıp

105B

Çıkan onlar zi ömürlerince cennetten çıkmış sudur derler ve dahi der ki devlet ve saadet şol kimseye ki iş bu ağacın üzerine çıka dahi kendini işbu direğin üzerine baka bırakadır. Pes öyle dediği gibi hemen çevresinde olanlar ol ağaca çıkıp kendilerini işbu direğin üzerine bırakırlar dahi ol direğin keskinlerine dokunup pare pare olurlar dahi aşağı suya düşerler. Böyle onları davet eyler cennete ulaştırırım der. Nil-i Mübarek²¹¹ ittifakıdır ki Nil Irmağı bir mübarek ırmaktır. Dünyada bundan uzun hiç ırmak yoktur. Zira iki ay ahali-i İslam içinde akar ve iki ay kefare içine akar ki karalar vilayetleridir

²⁰⁷ Mihran Nehri, İndus Nehri kastedilmektedir. Bkz.: Sırrı Erinç, ‘‘Hindistan’’, TDV İslam Ansiklopedisi, C.:18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.73.

²⁰⁸ Sind, Hindistan alt kıtasında tarihi bir bölge ve günümüzde Pakistan’da bir eyalet. Bkz.: Azmi Özcan, ‘‘Sind’’, TDV İslam Ansiklopedisi, C.:37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.242.

²⁰⁹ Muhtemelen burada Nehr-i Mihran’ın Hint Okyanusu’na döküldüğü kastedilmektedir. Fakat günümüzde Mihran Nehri (İndus Nehri) Umman Denzi’ne dökülmektedir.

²¹⁰ Sicistan, Günümüzde bir kısmı İran, bir kısmı Afganistan sınırları içinde kalan tarihi bölge. Bkz.: Osman Gazi Özgüdenli, ‘‘Sistan’’, TDV İslam Ansiklopedisi, C.:37, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 2009, s.274.

²¹¹ Nil-i Mübarek, Nil Nehri, Mısır’ın hayat kaynağı olan nehir. Bkz.: Eymen Fuad Seyyid, ‘‘Nil’’, TDV İslam Ansiklopedisi, C.:33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.122 vd.

ve dört ay harabat yerlerde akar ve bu Nil ırmağının çıktığı yerden gelip deryâya dökülünce uzunluğa üç bin mile karibdir ve hatt-ı istivâ dedikleri yerden ki gece ve gündüz beraber olduğu yerdir. Ondan öte Cebel-i Kamer derler. Ekser kavlı üzerine kâfin zammı ile mümin sükûnu iledir. Pes şimdi Nil ol dağlardan çıkar.

106A

Harabat yerlerdir oradan ötesini kimse bilmez ki ne yerden gelir ve dahi ol dağın üzerinde hiç ay doğmaz derler ziyade irak olduğundan ötürü ve dahi Hazreti rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem Nil hakkında buyurdular eğer siz geçin murâd ede neydem. Nil cennetten çıkıp aktığı vakitte cennetin yapraklarından bir yaprak alıp geleydi. Öyle olduğu takdirce siz dahi yaprağı onun içinde bulurdunuz diye buyurdular. Neteki İbni Esir ile İbni Verdi ittifak edip yazmıştır ki hikâyat olundu ki İshak peygamber As. oğlu İsa evladından bir kimesne ki Habid derlerdi. Bir vakitte Mısır'a gelip Nil' i ve acâyiplerini gördü dahi kendi üzerine dedi ki Nil'e Mısır'ın kenarından gidem hiç ayrılmam tâ varıp çıktığı yeri görmeyince ya ol yolda ölem gidem dedi. Pes otuz yıl mamureyi gezdi ve otuz yıl harap yerleri seyir eyledi. Tâ bir yeşil denize erişti. Orda Nil ırmağını gördü ki denizi yarıp gelir. Pes Habid onda bir hayvan bulup ol hayvana bindi. Allah celle ve alâ ol hayvanı ona musahhar eyledi. Nice zaman uzun uzak onunla gezdi.

106B

Yürüdü bir yere vardı ki cemi dağları ve ağaçları hep demirden. Oradan geçti bir yere dahi vardı cemi yerleri ve dağları ve ağaçları hep bakırdan. Oradan bir yere dahi vardı cemi yerleri ve dağları hep gümüşten. Oradan bir yere dahi vardı cemi yerleri ve dağları ve ağaçları hep altından. Oradan kendi bir hisara erişti ki hep altından. Bu hisarın içinde altından yüce bir kubbe var. Dört kapısı var. Ol hisardan bu su iner dahi bu kubbenin içine dökülür. Ondan sonra bu dört kapıdan çıkıp yer yüzüne akıp giderlerdi. Biri Nil, Biri Seyhun ve biri Ceyhun ve biri Fırat'dır. Hemen ol hinde bir melek ona geldi dedi ki esselâmu aleyke ya hâbid işbu cennettir dedi ve dahi şimdi sana cennet nimetlerinden nimet gelse gerektir dünyada bir kimesneye nasip olmamıştır dedi. Hemen ol hinde bir salkım üzüm geldi. Bir salkımda üç türlü üzüm var idi. Bir türlü inci gibi ve bir türlü yeşil zebercet gibi ve bir türlü

107A

kızıl yakut gibi idi. Ol melek ona dedi ki ey Habid işbu cennet koruklarıdır dedi. Pes Habid ol üzümü alıp gerisine döndü. Döndüğü gibi bir pir gördü ki bir elma ağacın altında oturmuş. Habid ol pir ile söyleşti. Ol pir Habide dedi ki işbu elmadan yemez misin yiye dedi. Habid dedi ki benim cennet taamım vardır senin elmana ihtiyacım yoktur. Ol pir dedi ki gerçek dersin ey Habid tahkik bilirim ol üzüm cennet taamıdır ve dahi bunu götüreni dahi bilirim ol benim karındaşımdır ve işbu elma ağacı dahi cennet ağaçlarındandır dedi. Habid dahi ol pirden ayrılmadı tâ ol elmadan yemeyince. Pes Habid ol elmadan ısırıp bir kez ol melek çıka geldi Habid meleği gördüğü gibi parmağını ısırıp ve dahi melek Habid'e dedi ki bilirim ey Habid işbu piri bilir misin? Habid dedi ki bilirim. Ol melek dedi Allah hakkı için ol cennetten çıkan âdem atandır dedi ve eğer bu seninle olan üzüm salkımıyla kanaat edecek olursan künûz-i

107B

Dünya ehli işbu üzümde yiye dünya bâki durdukça tükenmeye dedi ve dahi dedi ki ya Habid şimdi sen bundan öte geçmeye takat götüremezsün ki mekânına varasın. Pes Habid dahi ağlayıp çok pişmanlar idi böyle cevap olduğundan ötürü ondan dönüp gitti. Zamanla Mısır'a geldi. Gördüğü acâyiplerden onlara haber verdi ve dahi İbni Verdi Haride-i Acâyibi'nde yazmıştır ki İkâm derlerdi. Hermes-i evvel demekle meşhurdur bir kimse idi. Cin tayfasından hizmetletmeye kâdir idi. Murâd edindi ki vara Cebel-i Kamer'e göre ve Nil Irmağı nereden çıkar onu bile cinnilerin üzerine binip ol dağa vardı gördü bir kapkara denizdir çıkıp gelir Cebel-i Kamer'in dibinden içine girer ve ardı ol dağın eteğinde cin tayfası muaventiyle bir köşk yaptı. Ol köşkün içinde bakırdan seksen şekil ettirdi. Dağdan su çıkar dahi işbu suretlerinin içlerine akar girer. Su bunların içinde cem ola. Ondan sonra ağızlarından ber kıyyas

108A

Malum birle çıka ve ere nice ırmaklar hasıl ola. Pes iki büyük bürkeler²¹² edip ol suları bu iki bürkelerinin içine döküle ve bir bürke dahi eylemiştir. Onda cümle su cem ola ve dahi işbu cümle su cem olur. Bürke ki karalar şehirlerinden bir şehirdedir. Adı Tarma'dır. Karalarının meşhur büyük şehridir ve ekser bunların yerlerinde altın çok olur. Bunların içinde altının kıymeti yoktur. Amma demir ve bakır bunların yerlerinde

²¹² Bürke, havuz, küçük göl. Devlloğlu, a.g.e., s.133.

altından çok kıymetlidir ve dahi ol su cem olan bürke bir dağın arkasında olup su şimal canibinden garba mâilrak çıkmış akmış gitmiştir. Pes Nil ol dağdan bir ırmak olur çıkar dahi arz bunda tefrik olup ilerler ve bir bahşı aksay mağribe gider. Karalar ve gara ve tube??²¹³ şehridir. Bunlar bu bahşın üzerindedir ve dahi Mısır üzerine akarsunun bahşı arz-ı Asvan'dan aşağı iner. Nil ondan dahi Mısır' dan yana teveccüh eyler. Mısır köylerinden Şat derler bir köydür. Nil ondan iki bahş olur. Bir bahşı vardır Reşid'de deryâya dökülür ve ol bir bahşı dahi

108B

Cerce kurbunda ikiye bölünür. Bir bölümü Dimyat yanında denize dökülür ve birisi dahi Teng Gölü'ne dökülür. Oradan aşağı iner dahi şehirlere dört bölük olup akar. Her bir bölük bir tarafa akıp gider. Bir bölümü İskenderiye'ye gelir denize dökülür ve birisi Dimyat'a ve ikisi dahi Şam denizine dökülür. Her birisi bir denizdir ve dahi şol zira'lar ki ikâm onları dizdirmişti. Her birisi on sekiz zirâ'dır. Her zira' otuz iki parmak eninedir ve dahi bu ölçülerden artık olan suyu yabanlara ve bahçelere akıtırlar ve eğer yabanda akıp gitmesi olmayaydı çok şehirler gark olurlardı öyle vezn eylemişti ve dahi dediler ki Seyhun ve Ceyhun ve Nil ve Fırat bu dört ırmak bir yüce dağdan yeşil zebercedden bir kubbenin içinden çıkar. Dahi Bahr-i Muzlim'in içine akarlar oradan sonra zahir olurlar. Bunlar baldan tatlı ve miskten rayihalıdır. Lakin akmayla rayihaları ve lezzetleri mütegayyir olur dünyada Nil ırmağı kadar olmaz cenûb canibinden gelir çıkar ve dahi İbn-i Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki vaktaki

109A

Yusuf Peygamber aleyhisselam zamanında Mısırda bir miqyas düzenlendiği Nil' in arttığı ve eksildiği miqyastan malum oluna. Kaçan Nil bitecek miktarından artıca gelecek olursa açlık olur derler beşâret ederler. Pes ol miqyas bir dikelmış direktir ki Nil'in bir kenarına yakın yere dökülmüştür. Belli hizbler etmişlerdir kimi parmak kimi zira'. Vaktaki su on altı zira' çıka ol vakit Mısır ehline kifâyet eder ve eğer on sekiz zira' çıka cemi ehl-i Mısır 'ın ne kadar çukur yerleri varsa cemisine vefa eder cümlesi dopdolu olur kaçan ki yerler doya su dahi çekilir ve yere türlü türlü ekinler ekilir ve dahi neler hasıl olur ve dahi bu Nil ırmağının acâyibindedir. Kazvini ile demiri kitaplarında yazmışlardır ki bunun içinde bir hayvan olur timsah derler. Bundan gayrı yerde olmaz derler. Bazılar Deryâ-ı Sind'de dahi olur demişler amma meşhurdur ki

²¹³ Metin içinde geçen ilgili kelimenin transkripsiyonundan emin değiliz.

Nil’ de olur. Pes timsah korkunç şekli çirkin bir hayvandır ki kelere²¹⁴ benzer suda olan hayvanatın ziyade acâib²¹⁵ gayetle uzun olanı on bir zira’dır ve eni iki

109B

Zira’dır ve başının uzununu dahi iki zira’dır ve dahi ağzı gindir ve yukarı azı dişleri altmış dişdir ve aşağı azıları kırktır. Her iki azısının arasında bir küçük murabba diş vardır. Birbirine girmiştir ve dahi uzundur ve arkası dahi kaplumbağa arkası gibidir. Şöyle ki hiçbir demir aleti kesmez ve dahi dört ayaklıdır ve kuyruğu uzundur ve dahi kendisini suya ziyade heybetle vurur ve dahi bunun helâkı koltuğundan gayrı yerden mümkün değildir. Hemen onu öldürmek oradan mümkündür ve dahi timsahın erkeği ile dişisi cem olmalı olsa taşra karaya çıkarlar dahi cem olur. Bir miktar zaman onlara mümkün olmaz gitmeye yumurtlarlar dahi yavrularlar. Şol yavru ki vara suya gide. Ol timsah olur ve dahi şol yavru ki karada kala suya gitmeye ... olur ve dahi timsah hassasındadır. Birinin gözü ağrısa onun gözünü ağrıyan gözü üzerine bağlasa ol hinde ağrısı gider. Eğer sağ gözü ise sağ ve sol gözü ise solu ve dahi kulağı ağırır ya kulağı sağır olmuş kimse bunun

110A

Kulağına tamzır²¹⁶ kulak ağrısı ve sağırılığı gide ve dahi gözüne ak düşse kimsenin gözüne bunun ödünü çekseler akını gidere ve dahi azı dişlerinden birisini bir kimesne sağ bazusuna asa kosa ne kadar dilerse cima eyleye. Buhayra-i Kalyub: İbni-i Kesir ile İbni Verdi yazmışlardır ki Medine-i Kalyub ‘da bir göl vardır. Yıllardan bir yılda bir türlü balık zahir olurdu. Ol balığın kemikleri ve yağı kara gün gecelerde aydınlık verir çerağ gibi ve dahi ol yerin halkı evlerinde çerağa ihtiyaçları yoktur ve dahi işbu balığın yağını her kim parmağına sürse ol parmağı ol kadar aydınlık verir ki çerağ gibi par par yalabur. Hatta İbni-i Verdi yazmıştır ki hikâyat olundu ki bazı halk parmaklarını işbu balığın yağına bulaşadurur da elini evinin bir duvarına sildi madem ki ol duvarda ol balığın eseri var idi ol duvar dört miktarı çerağ yandığı kadar aydınlık verirdi. Tâ ol balık gelmez oluncaya değin böyle eylerdi. Ondan sonra onun gibi balık ayruk bulunmaz oldu dedi. Nehrü’l- Reml: İbni-i Verdi Haridetü’l Acâyib’de yazmıştır ki işbu ırmak bir kumdan

²¹⁴ Keler, kertenkele kastedilmektedir.

²¹⁵ Metin içinde geçen ilgili kısım okunamadı.

²¹⁶ Tamzırma, damlatma anlamında kullanılmıştır.

110B

İrmaktır ki aksayı mağrib şehirlerinden akar hiç akması kesilmez. Her kim bunun içine girse helâk olur. Derler ki İskender işbu ırmağa erişti gördü kumdur durmayıp akar. Pes ona nazar edip dururken kum açılıverdi. Akması dindi. Pes İskender askerinden bazı dedi ki yürüyün geçin. Onlar dahi içine girip yürüdüler ortasına geçmeyip helâk oldular. Pes İskender ol yerde sarı pirinçten bir minare gibi nişan diktirdi ve muhkem eyletti ve üzerine yazdırıp kazdırdı ki her kim ki buraya gele bunun ortasında nesne yoktur diye buradan geçmesin dedi. Buhayre-i Sicistan²¹⁷: Batlamyus Coğrafya adlı kitabında yazmıştır ki işbu bu göl bir büyük uzun göldür ki uzunluğunu üç günlük yoldur ve eni nisf günlük yoldur dedi. Dahi Ercis'te bir göl vardır ki uzunluğunu dört konak ve eni bir konak miktarıdır yerdir dedi ve dahi dedi ki Tehâm'da bir büyük göl vardır suyu ziyade göktür illa kokusu gökçildir ve taamı tatlıdır. Devri

111A

İki yüz elli mildir. Uzunluğunu dahi dört konak ve eni dahi iki konaktır dedi. Buhayre-i Haverzm.²¹⁸ Coğrafya 'da yazılmıştır ki Harezmi gölü bir büyük göldür. Devri altı yüz mildir. Seyhun ve Ceyhun ırmakları bunun içine dökülür. Nehr-i Dinus.²¹⁹ yedinci iklimde bir büyük ırmaktır ki Nil'den ve Ceyhun'dan büyüktür demişler. Meşhur adı deryâdır amma Türk'de Tuna demekle meşhurdur. Kış günlerinde üzerinde buz donup atlar ve arabalar geçer iki miktarı yahut artık dedi. Buhayre-i Tuma: bu dahi yedinci iklimde ya dahi aşağıca bir büyük ırmaktır ki mağripten maşrika akar. Uzunluğunu altı yüz mildir. **Bu fasıl pınarların ve kuyuların acâyibi beyanında:** İttifakıdır ki Erzincan'da bir akar çeşme vardır. Tuhfetü'l-Garâib' de der ki bir kimse topraktan bir kerpiç dizse bir yerde kurutsa ondan sonra ol kerpicini ol çeşmenin suyu içine bıraksa bir saat miktarı ol suyun içinde dursa ol su ol kerpicini muhkem taş gibi eylesin. Murâd edindiği yere nice dilerse yapsın taş yapar gibi dedi. Ayn-ı Kazvin İttifakıdır ki Kazvin

²¹⁷ Buhayre-i Sicistan, Sicistan gölü.

²¹⁸ Buhayre-i Haverzm, Aral gölü kastedilmektedir.

²¹⁹ Nehr-i Dinus, Latince Danubius, Yunanca Istros, Geto-Dakça Donaris, Romence Dunărea, Slavca Dunav, Macarca Duna, Almanca Donau, Fransızca ve İngilizce Danube şeklinde adlandırılmakta olup Türkler tarafından Tuna adıyla anılmıştır. Avrupa'yı batıdan doğuya doğru aşarak Karadeniz'e dökülen nehir. Bkz.: Mihai Maxim, "Tuna", TDV İslam Ansiklopedisi, C.:41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s.372 vd.

111B

köylerinden bir köyde bir çeşme vardır her kim ki ol çeşme suyundan içse ne kadar içebilirse gayetle sakinedir. Hatta mümkündür bir kimesne işbu sudan on ratl²²⁰ su içer yenililiğinden ve tatlılığından amma bu su köyün sınırından taşra çıkarılsa hassiyeti bâtil olur dedi. Ayn-ı Badcâni:²²¹ ittifakıdır ki Tuhfetü'l-Garâib' de der ki Damgan'da bir köy vardır. Geher derler ol köyde bir çeşme vardır. Badcâni demek ile meşhurdur. Kaçan bu köye yel estirmek murâd edinseler hayız görmüş hatunun bir para birinden alırlar dahi ol pınar suyunun içine bırakırlar. Hemen yeller hareket eylemeğe başlar ve her kim ki ol çeşme suyundan içse eğer bir yudum dahi olursa karnı davul gibi şişer ve eğer ol sudan getirip gayrı yere iletse ol su taş olur. Ayn-ı Ablanistan: İbni-i Verdi ve Kazvini yazmışlardır ki Tuhfetü'l-Garâib Sâci dedi ki Cürcan'la Askaras mabeyninde Ablanistan köylerinden bir köyde bir akar pınar vardır. Yeni derler çok suyu vardır. Çok halk onun

112A

Suyundan faylanırlar ve bazı o kanda ol yerin halkı erenlerinden ve hatunlarından gökçek ziyetle defler ve zincirleri ile ve türlü türlü çalgılar ile çıkarlar dahi ol pınarın katında çalarlar ve güler ve oynarlar. Şöyle ki bunlar dönüp gitmeden evvel pınarın suyu çok çok akmaya başlar gelen halka yettiği miktarınca dedi. Ayn-ı Sirâz: Kazvini ve İbni Verdi yazmışlardır ki Bamyân Nahiyesi'nde bir dağ vardır. Ol dağda bir pınar vardır. Necâsetden bir nesne kabul eylemez. Kaçan bir kimesne necasetten bir nesne onun içine bıraksa hemen ol pınar kaynar. Taşra dahi ol kişinin ardına düşer. Eğer yetebildiyse olur gark eyler ve eğer yetişmediyse döner yerine gelir. Aynü'l-Evkât: ittifakıdır ki mağribde bir pınar vardır. Her vakit akmaz illa beş vakit namazda ol vakitlerde akar halk abdest alacak miktarı ondan sonra yine hemen kesilir bir namaz vakti dahi olunca. Ayn-ı Şemirem: İttifakıdır ki Isfahan ile Şiraz arasında işbu pınar meşhur pınardır. Dünya acâyiblerden birisi budur ki bir yerde çekirge vaki

112B

Olsa gelirler bu pınardan su alırlar dahi gelirler ol yerin kuşları vardır ki kara kuşlardır Sığırcık derler. Ol suyun ardına düşerler giderler amma ol suyu getirip alıp gidenler hiç yer üzerine koymamak gerektir dahi ardına bakmamak gerektir. Ol kuşlar ol suyu alıp

²²⁰ Ratl, bir litre kadar olan bir mayi. Devellioğlu, a.g.e., s.1028.

²²¹ Ayn-ı Badcâni, Badcani çeşmesi kastedilmektedir.

gidenlerin başı üzerinde havada şolo kara bulut gibi giderler tâ ol çekirgeler olduğu yere gelinceye dek hemen ki ol sığırıklar ol çekirgeleri gördükleri gibi feryat ederler dahi üzerlerine hücum edip kırmaya başlarlar. Ol çekirgeler ol sığırığın çığırmasını işittikleri gibi onların avazlarından helâk olurlar dedi. Ayn-ı Şeberkiran: ittifakıdır ki Meraga²²² kurbunda bir köyde iki pınardır. Birinin suyu sıcaktır ve acıdır ve birinin suyu soğuktur ve tatlıdır. İbni-i Verdi yazmıştır ki ikisinin arası bir zira'dır ancak dedi. Aynü'l-İkab: ittifakıdır ki Tuhfetü'l-Garâib sahibi dedi ki Hint diyarında bir dağın tepesinde bir pınar vardır. Kaçan tavşancıl dedikleri kuş kocalsa ziyade zayıf olsa bunun yavruları bu kuşu getirip

113A

Bu ırmağa getirir dahi ol ırmağın içinde onu yunlar sonra güneşe korlar. Ne kadar eski yünü ve yeleşği var ise her dökülür ve yeni yünler ve yelekler biter. Pirlığı ve zayıflığı gider taze olup kurutulur ve dahi döner gider. Ayn-ı Gırnata: ve dahi ittifakıdır ki Ebu Hâmid-i Endülüsi dedi ki Gırnata kurbunda bir kilise vardır. Ol kilisenin yanında bir pınar ve bir zeytin ağacı vardır. Yılda bir malum gün vardır. Halk onda gelirler. Ol malum günde ki hemen güneş doğa. Ol pınarın suyu akmaya başlar ve ol zeytin ağacının çiçeği bitmeye başlar. Filhâl zeytini dahi azık edinirler dönerler dahi giderler. Ayn-ı Gazne ittifakıdır ki şehre yakın bir pınar vardır. Vaktaki ol pınara necasetten bir yaramaz nesne düşse hemen ol hinde hava mütegayyir olup muhkem yeller ve soğuklar ve yağmurlar ve karlar ve ıstıraplar vaki olur. Tâ ol düşeni sudan çıkarmayınca bunlardan kurtulmak yoktur. İbni-i Verdi ile Kazvini yazmışlardır ki ol vakit ki Sultan Mahmud Sebüktekin Gazne şehrinin

113B

Üzerine gelip feth eylemek kasd eyledi. Ne kadar kasd eylediyse ol şehrin halkı ol pınara necaset bırakmadan hâlî olmadılar. Onlar öyle eyledikçe muhkem yerlerden ve yağmurlardan ve soğğun şiddetinden kıyamet kopar sanırlardı. Sangun çeri gibi Sultan Mahmud'un askeri kaçıp giderlerdi. Pes Sultan Mahmud gördü ki hâl böyle gece olduğu gibi namaza ve niyaza durup Allah teâlâ hazretine tazarru eyledi dedi İlâhi benim kastım bu şehri feth eylemekten dünya hâsıl etmek ise beni bundan döndürüp yönümü hayra teveccüh ettir ve eğer kastım sevap ve ahiret ise ve şevket-i İslâm

²²² Meraga, Günümüzde İran sınırları içinde bulunan önemli Orta çağ şehirlerinden biri. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Meraga", TDV İslam Ansiklopedisi, C.: 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.162 vd.

kuvvet bulmak için ise bana bu şehri feth eylemeye asan eyle dedi. Dahi başını yere koyup secde eyledi yüzünü toprağa sürüp uyumak galip oldu. Pes uykuda bir kimse ona gelip dedi ki ey Sebüktekin oğlu bu mihnetten kurtulmak dilersen askerinden bir miktarını gönder ol pınarı gözlesinler. Yanına kimse getirmesinler öyle ettiğin takdirce tahkik Gazne şehrini feth eylersin. Dahi sa'yin şükürle²²³

114A

Ve kastın gökçek olsun dedi. Pes Sultan uyanı geldi. Ol pınarı beklemeği önerdi kimseler gönderdi. Ondan sonra kendi askeriyle Gazne şehrinin üzerine yürüdü. Az zamanda feth eylediler. Ayn-ı Fırat²²⁴ ittifakıdır ki Erzen-i Rum²²⁵ kurbunda Fırat pınarı ki var şimdi bir mübarek pınardır. Her kimse ki bahar eyyamlarında bunun suyundan yunsa ol yıl cemi marazlardan emin ola dediler. Ayn-ı Tehavend ittifakıdır ki Tuhfetü'l-Garaib sahibi dedi ki Tehavend'e yakın bir pınar vardır bir dağın ağzındadır. Ol dağın aşağı tarafında bir duracak yer vardır. Her kim ki yevregini sürmeye suya muhtaç olsa gelir ol pınara ol duracak yerde durur dahi yüce avaz ile çağırır der ki suya muhtacız deyip ayağını ol pınara batırır yine taşra çıkarır. Bir miktar yürüyüp yürümeden ol su ardına düşer. Tâ murâd olan yeri su erir tamam ol kişinin hâceti tamam olduktan sonra ol su yine döner gelir dedi. **Bu fasıl kuyular mucebi beyanındadır.** İttifakıdır ki Mekke ile Medine arasında Bedr kuyusudur. Bir kuyudur ki

114B

Hazret-i Rasûlullah ile sallallahu aleyhi ve sellem Kureyş kâfiri muharebe eylediği yerdir. Kefereden helâk olanların bir miktarını bu kuyunun içine bırakmışlardır. Hatta hikâyat olundu ki ashaptan bazı ol kuyudan yana varıp bir miktar tevakkuf etmişlerdi. Nagâh gördüler ki Bedr kuyusundan bir şahıs büryân olmuş gibi çıkıp kaçtı. Onun ardınca bir kimse dahi çıkıp elinde od gibi yala bir bir kamçı çıkarıp ona erişti. Kamçıyla vurdu dahi geri kuyudan yana dönderip getirdi. Kuyuya koydu. Onlar öyle ettiğine orda duranlar dedi ki biz onlara bakardık dediler. Bi'r-i Urve: İttifakıdır ki Medine-i Münevverde şerefallahu teâlâ bir kuyu vardır. Cennet kuyularındandır denilmiştir ve dahi Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ol kuyunun suyuyla tayyiblenirlerdi. Ol mübarek olurdu ve bazıları dediler ki Hazret-i Rasûlullah sallallahu

²²³ Say'in şükür, gayretle, şükürle.

²²⁴ Ayn-ı Fırat, Fırat Nehri kastedilmektedir.

²²⁵ Erzen-i Rum, Erzurum kastedilmektedir.

aleyhi ve sellem ol kuyunun içine mübarek ağzı yarlarından bırakmışlardır. Ondan ötürüdür ol kuyunun suyu mübarek olduğu dedi. Bir-i Mübarek: ittifakıdır ki bu kuyu Medine deresinde

115A

Bir kuyudur Urve kuyusudur derler. Zira hikâyatdır Urve dedi ben gördüm halk işbu kuyudan sular alırlardı. Dahi ehline ve ıyaline ve dostlarına armağan alırlar giderlerdi ve dahi bunda gördüm ki Ebâ Nalî ki bir kavmin ulusudur. Bu kuyunun suyundan alıp şişelere koyup Harun er-Reşîd'e armağan aldı gitti. Bir-i Beysun: İbni-i Esir yazmıştır ki bu Mısır diyarındadır. Yılın malum gününde bir saatin içinde taşraya ağzına gelir ya artık ya eksik her ne ise ol taşıdığı vaktin ol yerin uluları ve kadısını kim var ise onun üzerine varırlar nereye değin çıkarsa kıyas edip yazarlardı dahi Mısır beyi her kim ise ona gönderirler. Derler ki ol kuyunun suyu ol saatte Nil Mısırdan şu miktar ziyade kalktı derler. Bir-i Nisabur: ittifakıdır ki Nisabur'da çokluk kuyular vardır. Firuzec madenleridir. Gayetle iyilerini onun içinde bulurlar çıkarırlar amma ol kuyuların içinde kattal akrepler olur ki ekser halk onun içine girmeye onlardan korkarlar dedi. Bir-i Demâvend: ittifakıdır ki Demâvend

115B

Dağında bir kuyu vardır. Gayetle derindir demişler. Gündüz ol kuyudan ziyade tütünler çıkardı ve gece ile od yalını çıkar. Bir kimse ol kuyuya bir nesne bıraksa aşağısına inince bir eğlenir onda yine birin yüzüne çıkar birin üzerinde bulunur. Bir-i Berhûd: ittifakıdır ki Yemen'de Hızırmevt kurbunda bir kuyu vardır. Berhûd kuyusu derler. Hadiste vârid olmuştur ki tahkik kâfirlerin ve münafıkların ruhları Berhûd kuyusu içindedir ki Âdiye kuyusu demekle meşhurdur. Bir udsuz yaban yerdedir. Bir karanlık deredir. Hazret-i Ali'den radiyallahu anh rivayet olundu ki Allah teâlâ'ya celle ve âlâ hoş gelmeyen yer Berhud'dur ki içinde bir kuyu vardı ki suyu ziyade karadır kokmuştur. Kâfirlerin ruhları onun içinde varidatda durur dedi. İbni Verdi ve Kazvini kitaplarında yazmışlardır ki asmağı hikâyat eyler. Ehl-i haberden bir kişi dedi ki bir gece ben Berhûd kuyusu yanında geçip giderdim. Burnuma bir ziyade çirkin koku geldi ki vasf olunmak mümkün değil şöyle ki âdetten taşra koku idi.

116A

Tahkik bildim ki ol kâfirlerin ruhları bu kuyunun içine bırakılmıştır dedi ve dahi İbni-i Verdi ile Kavini yazmışlardır ki bir kimse dedi ki bir gün Berhûd kuyusuna uğradım orda geceledim. Gecenin evvelinden tâ Sabaha değin işittim bir kimse çağırıp der ki yâ Duma yâ Duma. Ben dahi Sabah ehl-i ilimden bir kimseye işittiğimi haber verdim. Ol kişi söylediki Duma bir mülükün adıdır. İşbu kuyuya müvekkildir. Kâfirlerin ruhlarına azap etmek için dedi. Bir-i Besnağa: ittifakıdır ki bu kuyu Medine-i Müşerrefede bir kuyudur. Rivayet olundu ki Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Besnağa kuyusunun kafasından abdest aldı dahi hem suyundan içip hem mübarek ağzı yarından bıraktı ve dahi koğada baki kalan sunı içine döktü. Pes ol su²²⁶ tatlı oldu ve dahi Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kendilerinin zamanlarında her vakit ki bir kimse hasta olsa buyurdular ki Besnağa kuyusundan onu yun. Kaçan yunsa ipten kurtulmuş gibi halâs olurlardı ve dahi Ebu Bekir kızı Esmâ radiyallahu anha dedi ki daima

116B

Biz hastalarımızı Besnağa kuyusunda üç gün yurduk iyi olurlardı dedi. Bi'r-i Zevrân: ittifakıdır ki işbu kuyu Medine-i Münevver'de bir kuyudur. Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir vakitte hoşrak olmadılar. Uyumak ile uyanıklık arasında iken nagâh iki melek indiler. Birisi mübarek başları katında oturdu ve birisi dahi mübarek kademleri katında oturdu. Ol yukarı tarafında oturan aşağı oturana dedi ki bunların incinmeleri nedendir. Ol birisi cevapladı sihirden oldu dedi. Sihir kim eyledi ol biri didi ki Asam oğlu Lebi'dir ki yahudidir ol eyledi. Yine ol birisi söyledi ol ettiği sihri neden eyledi ve neyledi. Ol cevapladı sakal kılından dahi baş kılından eyledi dahi erkek kurmanın dış kapuğunun içine koydu. Ol peri söyledi neyledi ve kanda bıraktı. Ol peri söyledi Zevrân kuyusunun içinde bir ağır taşın altında bıraktı dedi. Pes Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunları işitti dahi durup ashabından Hazret-i Ömer'i ve Hazret-i Ali radiyallahu anhuma dahi birkaç kişi

117A

Bile olup ol kuyuya vardılar. Pes gördüler ol kuyunun suyu kana suyu rengine dönmüş ve kuyu yanında olan hurma ağaçlarının yemişleri şeytan başları gibidir. Pes ol

²²⁶ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

kuyunun içinden suyunu çıkarıp ol taşı bulup kaldırdılar ol sihri çıkardılar. Gördüler on bir düğüm bağlamışlar bozdular ve düğümleri çözdüler. Hazret-i Rasulüllah sallallahu aleyhi ve sellem veci ve incinmesi zail olup gitti. Bir-i Zemzem: İbni-i Esir ile Kazvini yazmışlardır ki zemzem kuyusu Kâbe-i mükerremede bir kuyudur. Ol vakit ki İbrahim Peygamber aleyhisselam dönüp gitmek istedi Hacer İsmail Peygamberle dahi Hacerle yile geldiler. Kâbe yerine İbrahim Peygamber aleyhisselam dönüp girmek istedi. Hacer İbrahim Peygambere dedi ki yâ İbrahim Allah teâlâ sana dedi mi ki işbu eşi bırakasın gidesin İbrahim Peygamber aleyhisselam cevapladı evet dedi. Hacer söyledi sen böyle dediğin takdirce Allah teâlâ hazreti bize kâfidir kifâyet eder. Bizi zayi eylemez dedi. Pes İbrahim peygamber aleyhisselam gitti. Hacer oğlu İsmail aleyhisselam

117B

Katında kaldı. Tâ bir gün su kabından su dökündü. İsmail Aleyhisselâm'ın susuzluktan harreti ziyade oldu. Pes Hacer oğlanı ol ıssızlıkta koyup Safâ'dan yana su aramaya gitti. Bulamadı ağladı orada dua eyledi su talebinden ötürü. Ondan sonra Merve'ye vardı. Orda dahi bulamadı dahi Safâ'da ettiği dua gibi dua eyledi. Orda iken yırtıcı canavarlar avazı gibi bir avaz işitti. Oğlundan korkuben ödü oğlundan yana girdi. Vardı gördü ayağıyla durmayıp vurur. Neteki oğlancıklar ağladığı vaktin ayaklarını yere vurmak adeti olduğu gibi. Pes hemen ol hinde İsmail peygamber aleyhisselam ökçesi altından bir su zahir olup akmaya başladı. Pes Hacer ol suyu gördüğü gibi su akıp gide diye korkusundan ol suyun önünü toprakla tuttu ve eğer tutmamış olaydı ol su akar giderdi. Zira Hazret-i Rasûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki Allah teâlâ celle ve âlâ İsmail Peygamberin anasına rahmet eylesin. Eğer zemzem suyunun önünü tutmamış olaydı bir akar pınar olurdu ol dedi.

118A

Ve dahi buyurdular ki her kim ki sizden ve gayrıdan bir maraza müptela olsa tabib-i hâzıklar ondan aciz olup tımar edemeseler ol hasta zemzem suyunu içsin. Allah teâlâ celle ve âlâ onu ol marazdan kurtarır şifa verir dediler ve dahi Ahmed oğlu Muhammed ki Hemedani'dir o dedi ki zemzem kuyusunun yukarı ağzından aşağı dibine varınca kırk zira'dır ve dibinde hemen bir pınar değildir nice pınarlar vardır dedi amma Tarih-i Hicret-i Nebevi'den sallallahu aleyhi ve sellem iki yüz yirmi dört

yılında zemzem suyu azaldı. Pes ol vakit²²⁷ oğlu Muhammed dokuz zira dahi aşağı kazdı su dahi ziyade oldu ve dahi zemzem kuyusunun ağzına mermer döşeyen hulefâ-i Abbasi'den Mansur halife idi. Bir-i Mutriyye: ittifakıdır ki işbu kuyu Mısır diyarında olan köylerden bir köyde bir kuyudur ki balsan ağacı bunun yanındadır. Ol ağacı bu kuyudan su ararlar hastalı kuyudur derler gayrı yerde değildir. Zira İsa peygamber aleyhisselam işbu kuyu suyundan ol yerde gasl eyledi. Ol ağaç ol yerde ondan sonra bitti. Neteki hikâyat olundu ki

118B

Tahkik Melik Kâmil atasına sordu ki Mutriyye kuyusundan onların köklerine su saldı mı? Atası yok dedi. Var su ver dedi atası dahi su saldı su verdi. Ekinler bitip hâsıl oldu ve dahi ol ağaç bir büyük ağaçtır ki çepçevre bir mil miktarı yeri kaplamıştır ve dahi dünya içinde işbu köyden gayrı yerde balsan ağacı bitmiş değildir dediler. Bir-i Muazzam: ittifakıdır ki işbu kuyu Mısır şehrinde bir büyük kuyudur Musa peygamber a.s. nişanlarından bir nişanın katındadır. Ol nişana değin mahlûk derler. Hikâyat olundu ki bir vakitte fukaradan birisi bir tasını zemzem kuyusu içine düşürdü. İşbu kişinin adı ol tasta yazılmıştı. Pes ol kişi Mısır kabileleriyle Mısır'a geldi. Pes dilediği ol Bir-i Muazzam'dan teberrük için onun suyundan abdest ala geldi. Kova sarkıttı ol zemzem kuyusuna düşen tas işbu kuyudan çıktı. Haccilerden bir nice kişi şahadet eylediler ki işbu tas bu kişininidir. Mekke'de Zemzem kuyusuna düşürdü dediler. Bir-i Yusuf a.s. İttifakıdır ki işbu kuyu Yusuf peygamber

119A

Aleyhisselam karındaşları gelip içine bıraktıkları kuyudur. Ürdün'e dört fersah ıraktır. Taberiyyeden Dimaşk'a mailer kadar uğrak yerdir. Bunun suyundan teberrük için halk içerler dahi alırlar giderler dedi. Bir-i Hindiyan: ittifakıdır ki işbu kuyu vilayet-i Fârs'da bir köyde bir kuyudur. Daima içinden tütün çıkıp göğe ağı gider. Kimse kâdir değildir ki yöresine yakın ve içile hatta üzerinden kuş uçup geçer olsa ne kadar yüksekte uçup gider ise yanar aşağı düşer. Birü'l Kelb: ittifakıdır ki işbu kuyu Halep diyarında bir kuyudur. Kaçan bir kimseye kuduz it dalasa kırk gün geçmeden işbu kuyunun suyundan içse iyi olur amma kırk gün geçtikten sonra olsa faydası olmaz. Böyle olmasına şahit budur ki hikâyat olundu ki üç kişi kuduz dalmış idi. Üçü bile işbu pınardan gelip suyunu içtiler. İki kişi iyi oldu birisi iyi olmayıp helâk oldu. Bu helâk

²²⁷ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

olandan sual eylediler. İki bu kişi ne için böyle oldu. Ona cevap verdiler ki ol kişi kuduz dalayalı kırk

119B

Gün geçmişti dediler. Meğer başka başka vaki olmuş imiş dediler. Bir-i Hendek: ittifakıdır ki işbu kuyu Meraga kuyularından bir kuyudur. İşbu kuyunun içinden çokluk güvercinler çıkarlar. Kazvini dedi ki Meraga fukahâsından bazısına dedim ki işbu güvercinlerin aslı nedir ki muttasıl işbu kuyudan çıkarırlar. Onlar dahi bana haber verdiler ki biz bir kişi ol kuyuya sarkıttık ki ol güvercinlerin ahvalini bile dahi bize haber vere. Pes aşağı indi. Hatta beş yüz zira' miktarı dahi artık ip ile indi. Aşağı erişmeyip yine taşra çıktı. Haber verdi ki kuyunun içinde güvercinlerden hiç nesne görmedim. Amma aşağıda bir aydınlık yer gördüm ki ölmüş hayvanlar onda çok yatar gördüm dedi. Bir-i Karye-i Abdurrahman İttifakıdır ki işbu kuyu Fars ikliminde bir kuyudur. Gayet ile derin kuyudur. Yılda belli günde ol kuyudan su çıkar ve yeryüzüne dağılır. Dolaplar çekilip bahçeler ve ekinler su verilecek miktarı ondan sonra yine kuyu içine gider. Tâ gelecek yıla ol vakte değin

120A

Yine vakti olduğu gibi evvelki gibi zahir olur dedi. Bunlar dahi tamam oldu. **Bu fasıl dağların ve onda olan acâyibler beyanındadır.** İşbu fasıl rûy-ı zeminde olan acâyib dağlardan ve bu dağlar içinde olan acâyibden ve alametten ne ki varsa onları beyan eyler. İttifakı bunun üzerinedir ki dünya dağlarından ziyade büyük olan dağ Cebel-i Kaf'tır²²⁸ ki dünyayı ve Deryâ-ı Muhit'i çepeçevre kaplamıştır. Neteki gözün ağı karasını kapladığı gibi ve bazıları dedi ki Kaf dağından öte olan dünya hükmünde değildir ahiret hükmündedir demişler. Zira güneş ol dağdan doğar yine ol dağda dolanır ve bazıları dedi ki Kaf dağı şunun gibi yüce dağdır ki göğe hemen bir uzun âdem boyu miktarı kalmıştır erişmeye amma müteahhirin kavli budur ki göğe ulaşmamıştır ve dahi ...dan rivayettir ki Kaf dağı yeşil zümrüttendir. Gök bunun üzerine meşindir çadır gibi kurulmuştur. Gök yeşil ki bundandır ve dahi Coğrafyada der ki Cebel-i Kamer bir dağdır ki Nil ırmağı bundan çıkar ol dağın uzununu iki yüz altmış

²²⁸ Cebel-i Kaf, Klasik kozmos anlayışlarında arzı çevrelediği kabul edilen efsanevi dağ. Bkz.: Kürşad Demirci, 'Kafdağı', TDV İslam Ansiklopedisi, C.:24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.144.

120B

Altı buçuk mildir. Hatt-ı istivâdan öte altı yüz altmış buçuk mil ıraktır. Cebel-i Serendib ittifakıdır ki işbu Serendib dağı Çin vilayetinin nihâyetinde Hind denizinin içinde bir dağdır ki Âdem peygamber aleyhisselam cennetten bu dağın üstüne inmiştir. Bir büyük kara taşın üzerinde mübarek kademlerinin eseri zahirdir ki ol taş gömülmüştür yer eylemiştir. Ol kadem yerinin uzunluğunu yetmiş karıştır. İşbu dağa Cebel-i Rahun derler müdevverdir. Onun uzunluğu seksen fersaktır demişler ve dahi ol dağın üzerinde par par yala bir aydınlık ki sanasın şimşektir. Kimse kâdir değildir ki ona bakabile. Her gün onda yağmur eksik olmaz. Âdem peygamber aleyhisselam hazretlerinin mübarek kademleri yerini yumağ için ve dahi onun etrafında türlü türlü yakutlar ve elmas kıymetli taşlar ve gökçek kokulu nesnelere ki vasf olunmaz ve yırtıcı canavarlar ve yılanlar ziyadedir ve dahi Âdem peygamber aleyhisselam işbu dağdan deniz kenarına varınca bir adım ederler deki iki günlük yoldur. Cebel-i Ervend: Elvend dahi

121A

Dahi derler. İbni Esir ile Kavini yazmışlardır ki işbu dağ Hemedan'a yakın bir meşhur yüce dağdır. Devri otuz fersaha yakındır demişler. Hergiz kulesinden kar eksik olmaz derler. Ol dağda bir pınar vardır. Her hasta ki onun suyundan içse sıhhat bulur. Hikâyat olundu ki Hemedan'da bir kişi Cafer-i Sadık'a radiyallahu anh vardı. Cafer-i Sadık ol kişiye dedi ki gelişi ne yerdendir. Ol kimse dedi ki Hemedan'dan Cafer-i Sadık dedi ki Hemedan'da Ervend dağı bilirmisin? Hemedan dağında cennet pınarlarından bir pınar vardır dedi. Coğrafya'da Cebel-i Hafoni cenûb canibinde uzun bir meşhur dağdır. Yüz kırk mil miktarı yeri denize girmiştir. Bir miktarı dahi karadadır. Cebel-i Esire: ittifakıdır ki işbu dağ Semerkant'tan öte Şaş kenarında bir dağdır. Bunun içinde altından gümüştan firuzeden demirden bakırdan pirinçten kurşundan neftten bakırdan çok nesne vardır ve dahi ol dağda bir kara taş olur. Onu yıkarlar dahi ak bezler boyarlar hiç bunun gibi

121B

Boya olmaz. Cebel-i Esire ittifakıdır ki işbu dağ Kazvin'e üç konak miktarı yerde bir dağdır. Cebel-i Meşâyih derler. Yaz ve kış tepesinden hiç kar eksik olmaz onun üzerinde bir mescit vardır. Ol mescitte abdallar sakin olurlar ve dahi ol dağın karından ak kurtcağızlar hâsıl olur. Sehl bahaynla dökülse içlerinden ak safî tatlı sular çıkar

cemi hayvanat ondan içerler. Ol kurtcağızlar hayvan cinsinden değildir demişler ve dahi Coğrafya 'da Cebel-i Acer'de bir meşhur dağdır. Yüz mil miktarı deniz içine girmiş gitmiştir. Deniz mevc vurduğu vaktin o dağdan korkunç avazlar peyda olur ki işitenlerin akılları çâk olup kendilerinden geçerler ve dahi Cebelü'n-Nedâme hatt-ı istivâdan yana da bir yüce dağdır yüceliği üç günlük yol miktarı vardır derler. Uzunluğu altı yüz mildir ve dahi Cebel-i Ayûn bir dağdır ki mağripten maşrıka karban yürüyüşüne sekiz konak yerdir ve dahi Cebel-i Luratis ki Cebel-i Zeheb derler zira bu dağda madenler çoktur amma bir

122A

Kimse kâdir değildir ki ol dağın yöresine uğraya vahşi kesretinden ve çevresi Sevâhil-i Bahr'dir. Ve dahi ol bahrde timsah dedikleri canavar dahi vardır derler. Bu dağın uzununu sekiz yüz altmış altı mildir ve dahi Cebelü'l- Mezit Hind Denizi ile Kulzum Denizi'nin arasını fasl eylemiştir. Maşrıktan mağribe on iki mildir. Cebel-i Endülüs: ittifakıdır ki işbu dağı Endülüs'dedir. Ol dağda iki pınar vardır akar. İkisinin arası iki karış miktarı yerdir. Ol pınarın birisi gayetle soğuktur ve tatlıdır ve ol birisi gayetle sıcak ve acıdır. Ol miktar yerden hiç birbirlerini cezb eylemez ve dahi ikisinin bile rayıhası gökçek kokulu nesnelere benzer ve dahi Endülüs'de bir dağ vardır Cebel-i Yeranıs derler. Ol dağda kızıl kibrit²²⁹ ve sarı kibrit ve zibak²³⁰ madenleri vardır. Gelirler onlardan alırlar memleketlere ve şehirlere iletirler satarlar ve zencefre²³¹ madeni vardır ol dağda sair yerlerde hiç yoktur. Cemi memâlike bunlardan yayılır derler. Cebel-i Kudüs ittifakıdır ki Kudüs'e yakın bir dağ vardır onda ev

122B

Gibi bir mağara vardır. Halkının ziyaretgâhıdır. Geceleyin olduğu vaktin ol mağara rûşen ve aydın olur ne çerağ var ve ne pencere var dedi. Cebelü's-Setire: ittifakıdır ki işbu dağ Mekke'de şerrefahallahu teâlâ Mina kurbunda bir mübarek dağdır. Varırlar onu ziyaret eylerler. Zira İsmail aleyhisselama feda olunan koç işbu dağa inmiştir. Cebel-i Zevra: ittifakıdır ki işbu dağ Mekke'ye yakın bir dağdır. Onda bir mağara vardır. Derler ki Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Ebu Bekir ile radiyallahu anh girdikleri mağara oldur. Cebel-i Cûdfî: İttifakıdır ki işbu dağ şark canibinden İbni Amr ceziresi kurbunda bir dağdır ki Nuh Aleyhisselam gemisini onda yapmıştı ve ol yerde

²²⁹ Kibrit, kükürt kastedilmektedir.

²³⁰ Zibak, Civa. Devellioğlu, a.g.e., s.1382.

²³¹ Zencefre, Civa ile kükürt karışımı bir çeşit kırmızı boya. Devellioğlu, a.g.e., s.1384.

bir mescit dahi yapmıştı. Şimdi dahi durur. Halk onu ziyaret eylerler ve dahi Coğrafya ‘da Cebel-i Res-i Cimcime derler bir büyük yüce dağ vardır. Bunun aşağı yanında bir küçük dağ dahi vardır müdevver ay sureti gibi aktır. İşbu ulu dağın yüz mili miktarı yeri denize girmiş gitmiştir. Bir bu kadarı dahi karadadır ve dahi Cebel-i Kafur ki bu dağlardan

123A

Deryânın içine girmiş gitmiştir ve dahi işbu dağlardan Çin vilayetine varırlar gelirler. Bu dağlar arasında Kafur ağacı bir büyük ağaçtır ki Aksükut ağacına benzer yaprakları amma bu kadar vardır ki ol ağacın gölgesinde yüz kişi gölgelense olur. Kafur işbu ağaçtır ve bu ağacın zamgıdır. Cebel-i Haris Huyret: ittifakıdır ki Ermeniye canibinde bunlar iki dağdır. Kimse kâdir değildir ki onların tepelerine çıka bile. İbni Fakih Sirâfi dedi ki Ermeniye’de Res Irmağı üzerinde bir mamur şehir vardır. Allah teâlâ onlara bir peygamber gönderdi. Allah teâlâ’ya onları davet eyleye. Pes onlar ol peygamberi yalanlayıp ona iza eylediler ol dahi onlara beddua eyledi. Allah teâlâ dahi hırsla Huyret dağlarını yerinden kaldırıp onların ve şehirlerinin üzerine gönderdi. Hemen ol saatte ol iki dağ cemisini şehirleriyle altına alıp helâk eylediler. Cebel-i Hira: ittifakıdır ki işbu Hira dağı Mekke’den üç mil miktarı yerdır. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem halvet ihtiyar edip vahiy nazil olmadan gelirdi

123B

Şu dağda Allah teâlâ hazretlerine ibadet eylerdi. Cibril aleyhisselam Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selleme bu dağda gelmiştir görünmüştür. Cebel-i Cudkur: İbni Verdi ile Kavini yazmışlardır ki bu dağ Umman ile Hızırmevt arasında bir dağdır. Hikâyat olundu ki Yahya oğlu Ahmed Temimi derlerdi bir kimse vardı. Ol dedi ki ben gördüm ol dağın bir tarafında bir yarılmış yer vardır ki derinliği beş gündür boyu miktarı var ola ve eni bundan azaraktır. Bir kimse sihr öğrenmek murâd edinse bir kara erkek keçi alıp onda varmak gerektir ve ol keçi boğazlanıp derisini soymak gerektir amma ol keçinin hiçbir ak kılı olmamak gerektir. Andan sonra anın etini yedi bahş edip bir bahşini ol dağda olan mukimlere verip altı bahşini aşağı ol mağaraya indirmek gerek ondan sonra işkembesini yarıp içinde muhmelatını gövdesine sürmek gerektir. Ondan sonra derisini arkasına giymek gerek amma döndürüp içini taşra giymek gerektir. Ondan sonra gece olduğu gibi aşağı

124A

Mağara gibi yere inmek gerek amma şart budur ki orda girenin ne atası ne anası olmak gerektir. Pes ol gece ol mağarada uyumak gerek. Sabah olduğu vaktin gövdesine nazar eyleye göre. Eğer gövdesine sürdüğü muhmelat gövdesinden yunmuş gitmek olacak olursa tahkik kabul olundu sihri dahi hasıl eyledi ve eğer hali üzere bulduysa kabul olunmadı sihri dahi hasıl eylemedi. Zira kasd ile hasıl olur değildir. Pes kabul olunduğu takdirce ol kimse mağaradan çıktıktan sonra üç güne dek hiç kimseye söylemeye kemaliyle sihri öğrenmiş ola. Cebel-i Hayyat: ittifakıdır ki Türkistan vilayetinde bir dağ vardır. Ol dağda yılanlar vardır hiç kimse ki ol yılanların birisine nazar eyleye. Hemen ol hinde ol nazar eyleyen helâk olur amma bu kadar vardır ki ol yılanlara ol dağdan taşra çıkmak yoktur. Cebel-i Dembavend: ittifakıdır ki işbu dağ Rey kurbunda bir yüce dağdır. Mühelhel oğlu İsmail dedi ki işbu dağ şunun gibi yüce dağdır ki yazda ve kışta hiç karı eksik olmaz. Asla bir kimesne

124B

Kâdir değildir ki ol dağın tepesine çıkabile ziyade yüceliğinden. Bazıları dediler ki Süleyman aleyhisselam Sahra'l-Maridi işbu dağda haps eylemiştir dediler ve dahi işbu dağ elli fersah yerden görünür demişler. Altı yedi günlük yol olur ve dahi Mühelhel oğlu Mesud dedi işbu dağa çıkmak diledim zahmetle meşakkatle yarısına dek güçle çıktım. Şöyle zann eyledim ki ben çıktığım yere değin kimse çıkmış değildir dedi ve dahi İbni Verdi ile Kavini yazmışlardır ki Mesud dedi ol dağın yarısına çıktığımdan sonra ol dağda kibritten bir pınar gördüm. Çevresi par par taş gibi kibritler dökülüp yanarlar. Kaçan güneş doğsa ol kibritten pınarın içine dokunup od gibi şüle verir yanar ve yanması eksik olmaz dedi ve dahi dedi ki ben ol diyarın halkından şöyle işittim ki kaçan karınca işbu dağda taneleri yani arpa ve buğday her ne ise muttasıl cem eylemeye hırsları olsa tecrübemiz bunun üzerinedir ki böyle olduktan sonra kıtlık olur dediler.

125A

Ve dahi kaçan onların üzerine ziyade yağmurlar yağsa zarar eylese od üzerine keçi sütünü dökerler fil hâl yağmur yağmaz olur ve dahi işbu dağın üzerinde her kaçan ki bir yerinin karı eriyip açılrsa ol eriyen tarafta fitne ve ceng kavgalar hiç eksik olmaya nice zamana değin amma gayrı yerlerde değil dedi ve dahi İbni Verdi ile Kavini yazmışlardır ki İbrahim oğlu Muhammed derlerdi bir kimse var idi sık gezen idi. Ol

dedi ki ben ol dağda kızıl kibrit madeni buldum vardım demirden uzun uzun kepçeler dizdirdim ıraktan ıraktır. Ol kepçeleri içine daldırdım ki alıp çıkaram. Ol kepçeler eridi ne kadar kast eyledimse hasıl olmadı. Pes ol yerin halkı ol kişiye derler ki her vakit ki işbu madene demir sokulsa erir dediler ve bunu dahi yazmışlardır ki zikr olundu bir vakitte Horasandan bir kişi gelip uzun uzun demirden kepçeler eylemiş bu kepçelerin içini ve dışını ve kollarını türlü türlü edevatlar ile sıvamış. Pes ol kepçeleri ol kızıl kibrit madenine

125B

Sarkıtıp bir miktar ol kibritten çıkarıp Horasan mülküne tuhfe alıp gitti ve dahi İbrahim oğlu Muhammed dedi ki emirü'l-müminin halife Rey beyine ki Hızır oğlu Emir Musa'dır hüküm yazıp gönderdi ki Dehavend dağına nice kimselerle çıkasın ve eresin onda ölen Mecusi halini bilesin. Pes Emir Musa dahi dedi ki emirül-müminin emriyle biz ol dağın eteğine varıp nice gün orda durduk. Yukarı dağa çıkmaya yol isterdik bulamazdık. Tâ bir gün bize ziyade yaşlı bir pir çıkageldi. Âlî himmetli bize sordu ki niye geldiniz. Biz dahi halifenin emreylediğini ona iletirdik. Ol pir dedi ki işbu dağa asla yol yok olduğunu siz bilin ve onun sıhhatini bilmek dilerseniz işte beni siz ayan görün dedi. Pes Emir Musa ol pirin sözünü gayetle beğendi ve dahi ol pir yine dedi ki kastınız beni görmek idi işte görünüz dedi. Pes ol pir bizim önümüzde dağa yukarı aldı yürüyüverdi biz onun izini kara bile gittik bir yere vardık. Ol yerde bir miktar durduk ordan gittik bir yere eriştik.

126A

Ol yerde bize taştan oyulmuş bir ev açılıp zahir oldu ve bunun içinden acâyib ve garâib şahıslar tasvirini düzmüşler. Elllerinde çomakları var. Her vakitte durmayıp ol çomaklarla yukarı tarafı vururlar hiç yorulmazlar. Pes ol pirden onun ahvalini sorduk. Ol pir dedi ki tılsımdır ki vaz olunmuştur. İş burada haps olunan dahhakın üzerine ki bundan kurtulup kaçmaya. Ondandır bize dedi ki ayrık bu tılsımdan ve üzerinde olandan hiç nesne sormayasınız dedi biz dahi kabul eyledik. Ondandır ol pir zincirler ve nerdubanlar²³² getirdi ol nerdubanları muhkem organla bir bir bağlattı. Ol bağlanmış nerdubanların aşağısı ve ortasını zincirle ve muhkem çengeller ile muhkem berk edip yukarı kaldırdı. Yüz zira miktarı yere dek kalktı ol pir ile nerdubandan yukarıya çıktık. Ol nerdubanun yukarı başı durduğu yerde bir delik açılıp bir demirden

²³² Nerduban, merdiven kastedilmektedir.

kapı zahir oldu. Bu kapının üzerinde hadden ziyade büyük mihlar ve ardına ol mihların başı hep altından

126B

İdi. Pes ol kapının eşiğine eriştik. Eşiğin yukarı üstünde Farisi kitâbetle bir yazı bulduk. Sanasın şimdi altınla yazılmış gibi üzeri sandalus ile silinmiş ki bozulmaya. Ol yazıların manası budur ki şöyle malum oluna ki tahkikân işbu küllenin üzerinde demirden yedi kapı vardır. Her kapı kanadının üzerinde demirden dört kilit vardır ve dahi ol kapıların sıvasında bu yazılmıştır ki: İş bunun içi bir zindandır zararlı fesad edici hayvanlar için bunun bir eceli vardır yani nihayeti vardır. Ol nihayetine erişse gerektir. Pes şimdi böyle olduğu takdirce hiç kimse bu kilidi açmaya taarruz eylemesin. Zira bu kilidin açılacak bir vakti vardır ve eğer bir kimse bu kapıyı açsaydı işbu vilayetin şehirlerine bir âfet ansızın erişeydi ki hiç kimse def'ine kâdir olmazdı dedi. Pes Emir Musa dedi ki muaraza eylemezden desturunla varayım gideyim. Zira emirül-müminin bunlardan cevap vereyim dedi. Pes oradan dönüp vardı gitti emirü'l-müminine hep gördüğünü

127A

Hikâyat eyledi. Cebel-i Rakîm: ittifakıdır ki Ashâb-ı Kehf'in²³³ mağarası bu dağdadır derler ki Rum'da Umuriyye hududundadır. Hikâyat olundu ki Ubâde bin es-Sâmit radyallahu anh dedi ki Ebu Bekr es-Sıddık radyallahu anh beni Rum memleketine resul gönderdi. İslama davet için. Pes Medine'den çıktım Rum vilâyetine girdim. Bir devecimiz Ashâb-ı Kehf bu dağda olduğunu bilirmiş. Vardık ol dağın içinde bir kiliseye eriştik. Kilise ehline Ashâb-ı Kehf'i sorduk onlara bazı nesne dahi verdik. Biz onları görmek isteriz. Onlar dahi önümüze düşüp iletiler gittiler. Tâ bir demir kapıya varıp ol kapıyı açtılar içeriye girdik bir büyük eve eriştik ki ol dağın içinde mağara gibi oyulmuş idi. Gördük ol mağaranın içinde on üç kişi arkaları üzerine uzanmış yatarlar. Sanasın uyurlar ve her birisinin üzerinde karaya mâil ve cübbeler ve giyecekleri dahi karaya mâil idi ve iç giyecekleri başlarından ayaklarına varıncaya değin örtülmüştü. Amma bilmedik ki giyecekleri yünden miydi veya neftten miydi? İlla bu kadar vardır ki

²³³ Ashâb-ı Kehf, Bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen arkadaş grubu. Bkz.: İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", TDV İslam Ansiklopedisi, C.:3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991 s.465.

127B

Dîbâcdan²³⁴ yoğunrağdı. Pes onlara yapıştık görelim onlar nice oldular diye nağâh bir ses geldi ayak tavuşu gibi geriye çekiliverdik ve dahi ayaklarında iç etekleri var baldırlarının yarısına değin ve ayaklarına giydikleri dikilmiş değil muhkem tertip ile bağlanmış ve dahi ol ayaklarına giydiklerinin derisi şunun gibi yumuşaktır ki kimse görmüş değil ve her birisinin yüzlerini açtık yüzlerinin gökçekliği ve saflığı kaşlar ve gözler yerli yerinde sanasın diriler gibi yatarlar. Bazısı taze yiğittir ve bazısı yiğitliği tamamına erişmiş ve bazısı pirlige kadem basmış ve bazısının saçları uzun uzamış ve bazısının düşürülmüş uzanmamış ve bunların cümlesi ehl-i İslâm dini üzerine bezenmişler idi. Cümlesini gördükten ahir gene vardık onu gördük ki onun yüzü kılıç ile vurulmuş sanasın şimdi gibi. Pes ol bizi getirenlerden bu yatanların ahvallerini sorduk ki siz bunları nice bilirsiniz. Ol kilise ehli dedi ki her yılında bir gün işbu etrafın halkı ziyaret için bir gün üzerlerine gelip girerler. Bunlar da bir kişi vardır bu yatanların yüzlerinden ve kisvelerinden

128A

Tozlarını ve topraklarını silip giderirler ve tırnaklarını ve bıyıklarını keser yine halleri üzerine korlar giderler. Biz onlara sorduk ki işbu yatanlar kimlerdir ve ne zamandan beri burda yatarlar bilir misin dedik. Onlar dediler ki kitaplarda ve Tevârih'lerde bulduk ki onlar nebiler ola bir zamanda bu vilayete gönderilmiş ola İsa aleyhisselam zamanından dört yüz yıl öğredi²³⁵ gelmişlerdir dediler amma İbni Abbas'tan radyallahu anh rivayettir ki tahkik Ashâb-ı kehf yedidir iş bunlardır: Yemlihâ, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş, Keşeftatayyuş iş bunlardır kelblerinin adı Kıtımır'dır. İbni Esir ile Kazvini yazmışlardır ki Tuhfetü'l-Garâib sahibi dedi ki işbu dağ Semerkant'tan öte Türkistân'da bir dağdır ki ne ekin biter ve ne hayvanat olur amma altın ve gümüş çok olur her yerde ki altından ve gümüştten vardır. İrileri koyun başı miktarı olur. Her kim ki bunun büyüğüne tamaa edip alsa ol gün belki ol hinde düşer helâk olur ve her kim ki ufağını alsa hiç nesne olmaz faydalanmaya gider.

²³⁴ Dîbâc, dallı, çiçekli bir çeşit ipek kumaş. Devellioğlu, a.g.e., s.208.

²³⁵ Öğredi, sonra anlamı kastedilmektedir.

128B

Amma bir garib kimse ki yabandan gelmiş ola büyüğünü alsın ve küçüğünü alsın bir nesne olmaz dedi. Cebel-i Sâve: ittifakıdır ki işbu Sâve dağının yüceliği bir konak miktarı vardır ziyade yüce dağdır. Bu dağın içinde bir mağara vardır ki bir büyük kubbeye benzer şunun gibi büyüktür ki içinde bin miktarı kimse olur ve dahi ol mağaranın dibi tarafında olan duvarın yukarısında iri iri dört taş vardır. Hatunlar memesine benzer duvardan taşra çıkmışlardır ve ol dört taşın içinden sular damlar ve dördüncü olan kupkuru hiç nesne damlamaz. Ol yerin halkı zamanca onu bir kâfir emmiş kurumuştur derler ve dahi ol memeler gibi taşların altında bir havz vardır. Damlayan sular ol havzda cem olurlar. Bir gökçek sudur ki durmayla hiç tağyir olmaz ve dahi İbni Verdi ile Kazvini dediler ki ol mağaranın ağzında iki kapılı bir deliği vardır. Bir kapısından girerler bir kapısından çıkarlar. Ol yerin halkının itikadı bunun üzerine

129A

-dir ki her kim helâl zade olsa ol kapıdan âsânlığıyla çıkar gider amma helâl zade olmayan çıkmağa kâdir olmaz. Kazvini der ki ben bir kimse gördüm bir kapıdan girdi ol bir kapıdan ne kadar kast eylediye çıkamadı. Ahir ne belâlarla ve ne zahmetlerle güçle çıkabildi dedi. Cebel-i Seylân: ittifakıdır ki işbu dağ Azerbaycan'da Erdebil şehrine yakın gayetle bir yüce dağdır. Rivayet olundu ki Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki her kim ki işbu ayetleri okusa: 'Fesubhanallahi hine tumsune ve hine tusbihun velehül hamdu fissemavâti vel ardi ve aşîyyeten ve hine tuzhirun. Yuhricul hayye minel meyyiti ve yuhricul meyyite minel hayyi ve yuhyil arda ba'de mevtiha ve kezalike tuhracun' ol okuyana hasenattan Seylân dağı üzerine yağın karın her varakının sağısınca hasenat yazıla denildi ki Seylân dağı ne dağdır. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdular ki Azerbaycan'da Ermeniyye'de bir dağdır. Ol dağda cennet pınarlarından bir pınar vardır ve dahi ol dağın içinde enbiya kabirlerinden bir kabir vardır dediler ve dahi İbni Verdi ile

129B

Kazvini yazmışlardır ki Ebu Hâmid-i Endülüsü dedi ki bu dağın yukarı tepesinde bir büyük pınar vardır. Ol ziyade yüce olduğundan ol pınarın suyu kardan soğuktur ve aktır ve baldan tatlıdır ve dahi işbu dağın içinden bir su dahi çıkar ki sıcaklığından içinde yumurta pişer. Ol yerin halkı işbu sıcak sudan çok faydalanırlar ve dahi işbu

dağın aşağı eteğinden çok ağaçlar ve otlaklar vardır amma bunların arasında bir ot vardır ne halk ve ne hayvan ol ottan faydalanırlar amma faydalanmak isteseler hemen helâk olurlar ve dahi Kazvini dedi ki tahkik ben gördüm bazı at ve hayvanat ol yerleri otlarlardı. Vaktaki ol ota yakın gelseler hemen gelip kaçarlardı ve dahi İbni Esir ve Kazvini dahi dediler ki işbu dağın eteğinde bir şehir vardır. Kadısıyla cem oldum ki Abdurrahman Erdebilî derlerdi işbu hayvanat kaçtığı ottan ona sordum. Ol kadı dedi ki cindir ol ol otu saklayan hayvanata yedirmeyen dedi ve dahi ol kadı dedi ki işbu şehirde bir mescit bina olundu

130A

Taştan büyük direkleri hacet olundu ki ol mescidin dört canibine dikile. Sabah oldu gördük mescit kapısında muhkem taştan gökçek sanatlarla yonulmuş hacet olunan direkleri bulduk yerli yerine vaz eyledik dedi. Cebel-i Summak: ittifakıdır ki bu dağ bir büyük dağdır ki Konya ile Halep arasındadır. Summak²³⁶ işbu dağda çok biter. Bunda şehirler ve kaleler ve köyler çoktur. Taş İli dedikleri bu olmak gerek. Zira Summak yeri ekser ol yerdir derler. Cebel-i Suver: ittifakıdır ki yazmışlardır ki Tuhfetü'l-Garâib sahibi dedi ki işbu dağ Kirman vilayetindedir. Kim ki işbu dağdan bir taş alsın ol taşı atsa ol taşın ortasında bir âdem suretini görse gerektir amma ayağın durmuş yayılmış görse gerektir. Eğer ol taşı yumuşak döküp suya çalkısan ve bir miktar katlansın tâ suyun dibine çökünce ondan nazar eylesen taşta gördüğün sureti heyyeti üzerine evvel nice gördünse ol suyun dibinde çöken toprakta öyle görse gerektir. Ziyade taaccüp edecek nesnelere birisi dahi budur dedi.

130B

Cebel-i Sakliye: ittifakı yazmışlardır Mağrip Denizi ki Rum'a gelip akan denizdir. İşbu dağ ol denizin ortasındadır. Yüceliği üç günlük yoldur demişler ve işbu dağda yemiş ağaçları ziyadedir. Fındık ağacı, fıstık ağacı gibi pirinç dahi çoktur ve bu dağın tepesinde çok delikler vardır ki ol deliklerden muttasıl odlar ve tütünler çıkar. Vakit olur ki ol od yayılır cemi uğradığı nesnelere yakar harap eyer ve dahi işbu dağın tepesinde yazda ve kışta hiç bulut eksik olmaz. Ehl-i Rum zu'mı üzerine tahkik hükemâ işbu yerlere gelip acâyibin ve garâibin seyir eyleyip gördüler. Ol dağda od ile karınca cem olmuştur ve ol dağda altın madeni dahi vardır. Cebel-i Tahire: ittifakıdır ki Mısır diyarında işbu dağ bir dağdır ki bunun içinde bir kilise vardır. Bu kilisede bir

²³⁶ Summak, sumak bitkisi kastedilmektedir.

havz dahi vardır. Ol dağdan bir tatlı su akıp gelir bu havzın içine cem olur. Vaktaki havz dolup her tarafından taşmağa başlasa halk onun içine girip

131A

Yüzerler amma bir gasl lazım olmuş kimse girse yahut ya bir hayız görmüş kimse girse ol su durur akmaz olur kesilir. Tâ ol havzın içinde olan cemi suyunu çıkarıp tekrar tekrar arayıcı Yunmayınca yine ol su akmaz. Cebel-i Fik: İbni Esir kitabında yazmıştır ki işbu dağ Türkistan'da bir dağdır. Bu dağın ortasında bir oyulmuş dâire vardır ki sanasın binalar muhkem taştan dümdüz yonup oymuşlardır. Ol dâirenin eni devri elli mildir derinliği iki mildir. Hiçbir kimse yoktur ki ol dâirenin içine inebile ziyade derin ve kaypancak olduğundan ötürü. Cebel-i Taberistan: ittifakıdır ki Taberistan'da bir dağ vardır. Onda bir ot biter çomatek derler. Her kim ki ol otu güler yüz ile kesse ömrü içinde daima gülmek üzerine ola ve eğer ağlar yüz ile kesse daima ağlamak üzerine ola ve eğer yürürken kesse daima yürümeklik onun üzerine gâlib ola. Her ne sıfat üzerine keserse ömrü içinde ol sıfat ona gâlib olup daima onun üzerine ola. Cebel-i Fergana: İttifakıdır ki Tuhfetü'l-

131B

Garâib sahibi dedi ki bu dağda bir ot biter âdem şeklinde ve bazı erkek şeklinde ve bazı avret şeklinde ve bazı olur ki ol otların aralarında birbirleriyle söyleşen otlar vardır. Derler ki tahkik biz saçını ziyade eyleyenlerden iz kim ki bizden alıp yese şehveti ziyade olur ve dahi ol otu kimse kâdir olamaz ki yerinden koparabile. Pes koparmasının tarifi budur ki bir uzun ipin ucuna ol otun aşağı dibini bağlayalar ve bir ucunu bir kelbin boğazına bağlayalar dahi haykırıp ol kelb dahi haykırmadan ürküp kaçsa gerektir. Pes ol sureti köküyle yerinden çıkarıp taşra bıraksa gerektir. Pes ol hinde ol kelbe bir haykırmak vaki olsa gerektir. Hemen çağırıldığı gibi helâk olur. Pes ol otların çıkarmasının tarifi böyle olur. Cebel-i Kaysun: ittifakıdır ki işbu dağ Dımaşk'ın karşısındadır. Sâlihler dağı demekle meşhurdur ulu dağdır. Bunun içinde enbiya nişanlarından nice nişanlar vardır ve dahi işbu dağın içinde nice mağaralar vardır ve salihlerin ibadet edecek

132A

Yerler dahi vardır ve onda bir mağara dahi vardır ki Mağara-ı Dem derler. Kâbil Hâbil'i²³⁷ bunda helâk etti derler ve dahi bu mağarada bir taş vardır Kâbil, Hâbil'in başına işbu taşla vurdu derler ve dahi işbu dağda bir mağara dahi vardır Mağaratü'l-Cu' derler. Kırk Peygamber aleyhimü's-selâm işbu mağarada açlıktan öldü derler. Cebel-i Hind: İbni Verdi ile Kazvini yazmışlardır Hind diyarında bir dağ vardır ol dağın üzerinden iki arslan suretini dizmişlerdir. İkisinin bile ağızlarından su akar iki köyün halkı bu akan sudan sulanırlar. Bir zamanda işbu su üzerinde ol iki köyün halkı husumet eylediler. Bir köyün halkı derler ki bizim yerlerimize akan arslanın ağzı büyüktür. Bizim yerlerimize su çok aksın için dediler. Pes vardılar ol arslanın ağzını büyütelim dedikleri gibi arslanın ağzını av ettiler. Hemen ol hinde su arslanın ağzından kesilip akmaz oldu. Ol köy dahi haraba müteveccih oldu. Ehl dahi dağılıp gitti. Ol bir köy ol arslanın ağzından akan suyla faydalanır.

132B

Mamur kaldılar. Cebel-i Telasim: İttifakıdır ki Kazvin köylerinden bir köyde bir dağdır. Kazvini dedi ki ben işbu dağa çıkan kimselerden haber aldım bana dediler ki bu dağın üzerinde hayvanattan her hayvanın türlü türlü sureti vardır ve dahi âdemilerden türlü türlü şekiller üzerine suretler vardır ki hesaba gelmez. Cemisi hep taş olmuşlardır. Hatta bunların içinde bir bazı çoban esasına dayanıp taş olmuştur ve çevresinde olan koyunu ve keçisi her ne var ise hep taş olmuşlar ve bazı hatun sığırın sütünü sağarken ikisi bile taş olmuşlar ve bazı er hatunla cem olmuş yatarken ve bazı hatun oğlancığı emzirirken ikisi bile taş olmuşlar dedi ve dahi Tarih-i Mağrib sahibi dedi ki Bulgar'da Âd kavminin²³⁸ başlarını gördüm kubbelere benzer ve dişlerin uzunluğa dört karış ve kemiklerinin berklığı fil dişinden berkti ve dahi dedi ki Bulgar'da 'Âd kavmi neslinden bir kimse gördüm ki boyu yedi arşından artık idi dedi. Fayda: bazı kitapta yazılmış buldum ki târîh-i hicret-i

²³⁷ Kâbil ve Hâbil, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın ilk iki oğlu. Bkz.: Ömer Faruk Harman "Hâbil ve Kâbil", TDV İslam Ansiklopedisi, C.:14, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 1996 s.376.

²³⁸ Âd Kavmi, Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen eski bir Arap kavmi. Bkz.: Celal Kırca "Âd", TDV İslam Ansiklopedisi, C.1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 333 vd.

133A

Nebeviyye'nin aleyhi efdali's-salavâtü ve's-selâm üç yüz kırk olduğu tarihte İmâd diyarında denizden bir canavar çıktı. Şekli it ile kuşa benzer. İki kanatları var. Bir tepenin üzerine çıktı. Fasih dil ile çağırıp dedi ki kad akterab kad akterab kad akterab yani 'tahkik yakın oldu' diye üç kere tekrar eyledi ve dahi üç gün biri biri ardınca orda durup çağırıldı. Halkın gönlüne onun çağırıldığından ziyade korku vaki oldu. Kimse olamadı ki ona yakın varabile ve garâibdendir ki Tevârih'de zikr olundu ki evâil-i Mısır diyarında bir hatun bir karga doğurdu. Seyr-i Mülûk 'da Şi'î nakil eyledi ki karalar vilayetinde karalar taifesinden bir tâife vardır ki başları yok ağızları göğüslerinde ve gözleri koltuklarında akılları yoktur ki dirlik edebiler hemen hayvan gibi gezerler hiç kimseye zararları dokunmaz amma sözleri ve²³⁹leri kuş gibi zekarfe derler. Ondan gayrı nesne demek bilmezlerdi amma bu dahi nakil olundu ki hatt-ı istivâ ahlakında Âdem oğlanından bir tâife

133B

Vardır ki cümlesi hatundur içlerinde bir erkek yoktur amma onların içinde bir pınar vardır suyu sair sulardan kavidir. Vaktaki ol hatunlardan birisi hamile olmak dilese ol pınarın suyundan içer dahi Hakk teâlâ'nın kudretiyle ol hanım hamile olur giderek bir kız doğurur erkek doğurmak hiç vaki olmaz. Âdem-i Vahşi: yaban âdemi demektir. Bazı acâibi mahlukatta der ki Bahr-i Çin cezirelerinden bir cezirede bir türlü mahlûk olur ki ak yüzlüler nihayette güzeller amma üryaniler. Hiç arkalarında ve başlarında libâsdan hiç nesne yok dahi Âdem oğlanlarından bir kimse bunlar ile musâhabet eyleye ve yoldaş ola ol dahi yoktur. Belki kaçan Âdem oğlanlardan kimse görseler dağlara ve yüce yerlere kaçarlar bize elleri erişip tutmasınlar diye ve dahi bazı halk olur ki bunların güzel kızlarını hile ile alırlar dahi hatun edinirler bunlardan evlat hâsıl eyleyler amma eğer bunları hıfz eylemekte gâfil bulunacak olurlar ise kaçarlar giderler oğullarına ve kızlarına mukayyet olmazlar yani evlâdına meyli muhabbet eylemek

134A

Yoktur ve bu tâife ekseri üryan yürürler amma edviye²⁴⁰ bilmelerinde kemalile zekilerdir. Bu edviyelerle halka muamele eyleyler. Kendi taifelerinden yani oğullarından ve kızlarından ya gayrılarında tutmuş olsalar işaretlerle işbu ot falana

²³⁹ İlgili kısım metin içinde okunamamıştır.

²⁴⁰ Edviye, ilaçlar. Devellioğlu, a.g.e., s.232.

devadır ve dahi falana devadır diye anlatırlar ... ²⁴¹kokmazlar dahi onlarla onları satın alırlar. Bu acebdir ki vahşi olan evlâdını muhabbet ederek satın almaya kâdir olup talep eylerler amma ol hatunların erleri katında olan evlâdını bırakıp kaçanlardır. Onları eylemezler dedi ve dahi Acâibü'l Mahlûkât kitaplarının bazısında yazmışlardır ki Deryâ-ı Çin cezirelerinde bir tâife vardır ki başları yok amma yüzleri ve ağızları ve burunları göğüslerindedir ve bâki azaları ki vardır ki Âdem oğlanı gibi yerli yerindedir. Elleri gibi ayakları gibi her ne ise ve dahi sözleri ve kelâmları âdem gibi söylerler amma cüsseleri âdemilerden büyüktür. Devalpay: kayış baldırlı demektir. Deryâ-yı Zenc cezirelerinde bir tâife vardır ki cüsseleri ve heyetleri insana benzer amma baldırlarının

134B

Kemikleri yok ol tâife baldırsız derler amma Acâibü'l Mahlûkât'da der ki ol tâife halkı söylemeye eldirler tâ kendilerine yakın getirirler dahi sıçrarlar boyunlarına yenerler ziyade zahmet verirler. İşbu kavlı zayıftır demişler. Zira bir kimse ki ayağı vurur durmaya kudreti olmaya. Kudreti olan kimseye nice zahmet verebilir. Hemen ol kavim şolo Mazenderan ve Geylan kavmi gibidir ki kayışı tertip eyleyip baldırlarına sararlar. Arızidir hakikaten baldırları kemiksiz evlâda baldırlarına kayış saralar öyle değildir hemen nice yıllarla onlara kayış baldırla demek lakap olmuş kalmıştır. Gütâh-bâl: Kısa boylu demektir. Acâibü'l Mahlûkât'da der ki Çin cezirelerinde bir tâife vardır. Kızıl benizli dört karış boyları vardır tiz tiz söylerler. Sözleri fehm olunmaz. Ağızlarıyla anber getirirler tüccara satarlar mukabelesinde demir alırlar ve dahi Deryâ-ı Zenc 'de onlarclıların bir tâife dahi vardır bunların boyları bir zira'dır ve dahi 'üryandır. Her yıl onlar bazı taifeye varırlar harp ve kıtal

135A

Eylerler çok kimseler helâk eyleyip yerler. Kelîm-gûş: Acâibü'l-Mahlûkât'da der ki Yecüc ve Mecüc iklimi kenarında bir tâife vardır. Mensek evladından Kelim-Gûş derler. Kulakları şöyle büyüktür ki bir kulaklarıyla döşek ve birisini örtü edinirler. Ondan sonra Kelim Gûş derler. İşbu kavlı zayıftır demişler amma sahih-i muteber kavlı budur ki Mensek Nuh aleyhisselam oğlu Yafenk oğludur. Tâife-i Moğol'un ceddidir. Kürre-i kulakları Âdem oğlanları kulaklarından ziyade büyüktür amma dedikleri gibi değildir. Merdüm-hor: âdem yiyici demektir. Deryâ-yı Çin ve Deryâ-yı Zenc

²⁴¹ İlgili kısım metin içinde okunamamıştır.

cezirelerinde bir tâife vardır. Şekli siyah ziyade kuvvetliler âdem etini yerler. Kendi sınırlarına ulaşık olan taifelere vururlar harp ve kıtal eyerler. Onları yemekten ötürü gayri gıdaya bakmazlar. Hemen âdem etini yemekte hayranlardır. Nim-ten: yarım gövdeli demektir. Acâibü'l Mahlûkât'da der ki Deryâ-yı Çin cezirelerinde bir tâife vardır ki insan heyeti üzerine amma yukarı tepesinden tâ aşağı ayaklarına varınca bir nimedir ol nimde yarım baş ve bir göz ve bir

135B

Kulak ve yarım gövde ve bir el ve bir ayak ve işbu bir ayakla şöyle kalkıp sekerdir ki iki ayaklı olanlar ona erişemezler ve bazıları derler ki işbu tâife Vebar neslindedir ki ve yâr Ivaz oğlu Ivaz Erem oğlu Erem Sâm oğlu Sâm Nuh aleyhi's-selâm oğludur ve dahi yâr Şeddâdın ammisidir. Nesnâs: Çelebi lüğatinde yazmıştır ki Esedi rivayet eder Hindistan'da Serendib katında bir yüce dağ vardır. Ol dağda nesne dedikleri çok olur. Bunlar bir türlü mahluktur ki boyları uzun ve gövdeleri kıllı ve renkleri gök ve kılları kızıl ve başlarının iki yanında yüzü ve gözü vardır ve her birisi hem erkek hem dişidir. Her birisi doğurur ve her ikisi bir fili tutarlar henüz dahi doymazlar gayetle yügrek olurlar ve dahi Acâibü'l-Mahlûkât'da der ki târih-i hicret-i Nebeviyyenin aleyhisselam yüz yirmi sekiz yılında Belh vilâyetinde bir hatun bir oğlan doğurdu. Âdem oğlanın bir nimesi gibi yani yukarı tepesinden ayağına enince bir yanı yok hemen bir yanı vardır ve dahi bir vakitte bir hatun iki başlı bir oğlan doğurdu bir gövdesi

136A

Var dört elli ve iki ayaklıydı. Bunlar dahi tamam oldu. **Beyânü-l Medâin** geldik şimdi şehirlerin ahvaline ki yedi iklim evvelinde belki hatt-ı istivâdan başlanıp yazılmak lazım oldu. Pes şimdi malum oluna ki evvela hatt-ı istivâ dedikleri mevzi bir hattır ki küre-i arzın²⁴² rast ortasını mağripten maşrıka varıncaya değin yarıya bölmüştür. Ol hatta hatt-ı istivâ derler. Gece ve gündüz beraber olduğu yerdir. On iki saat gece ve on iki saat gündüzdür. Ne artar ve ne eksilir mağripten maşrıka varınca ol hattın üzerine olan şehirlerde ve karyelerde daima saat böyle olur. Feleğin devri o mevzide dolap gibi devreylediğinden ötürü amma hatt-ı istivâdan beri Ekâlim-i Seba nihâyet bulunduğu mevaziye gelip geçip gidince feleğin devri hamâilidir. Ondan ötürüdür saat kâh artıp kâh eksildiği. Mamure dahi feleğin devri hamâili olan mevzidedir ve amma bir yer

²⁴² Küre-i arz, yer yuvarlağı. Devellioğlu, a.g.e., s.617.

vardır ki feleğin devri değirmen gibi devr eyler. Ol mevzide altı ay gece ve altı ay gündüz olur. Zira faslı baharda ve yay faslında güneş ol yerde yüksektir görünür.

136B

Asla altı aya değin gurûb eylemez ve güz faslında ve kışta şems alçaktır. Altı aya varıncaya değin görünmez ondan ötürüdür. Ol mevzide altı ay gündüz ve altı ay gece olduğu. Pes şimdi Ekâlîm-i Seba tamam olduğu yerden bu mevziye gelince mamure azdan az olduğundan ötürü ekâlîmden add²⁴³ etmemişlerdir. Bunların beyanı mufassal aşağı ekâlîmde sonra gelse gerektir. Hemen burada icmâlen bu miktar denilmek lazım geliyordu. Şöyle malum ola pes şimdi yine hatt-ı istivâ beyanına gelelim. Bazıları adel beka hatt-ı istivâdır demişler. Ebu Ali Sina böyle diyenlerdendir ve bazıları adel beka dördüncü iklimdir dediler. Halep ve Konya ve Musul ve Amed ve Tebriz dördüncü iklimde olan şehirlerdendir. Hatta Dımaşk üçüncünün ahiri ve dördüncünün evvelidir demişler. Bu iklimin havası itidal üzerine olup sıcaklar dahi ziyade şiddet üzerine olmadığından ötürü adel bekâ bu olmaktadır demişler. İmam Fahreddin Razi aleyhirrahme böyle diyenlerdendir. Zira görülmez mi ki İklim-i Rabi'nin ekser halkı buğday tenli hüsnadâr olurlar tevalüd ve tenasül ziyade olur

137A

Ve nisyan dahi onlara tari olmayıp kuvvetü'l-hafızaları dahi vardır amma hatt-ı istivânın halkı hod levni ziyade kara ve saçları kıvırcık dudakları gayrı olur ve mamure dahi onda azdan azdır. Ekseri muzi canavarlar olur. Ondan ötürüdür hatt-ı istivâyı adel beka tutmadıkları amma bu kadar vardır ki her iklimde fasıl dört olur. Bahar yaz ve güz ve kış amma hatt-ı istivâda sekiz olur. Evvel iki yay faslı ki iptidası yay faslından tutulmuştur ve iki güz faslı ve iki kış faslı ve iki bahar faslı. Her nesne onda iki kere hasıl olur fasıl ikişer kere olduğundan ötürü. Pes şimdi evvel şems hamel burcunun rast evveline duhul eylediği vaktin ki sair vilayette nevruz dedikleri ol gün olur. Bahar evveli dahi ol vakit olur. Hatt-ı istivâda yay faslının birisinin evveli ol vakit olur. Şems rast yukarı tepeye uğrayıp hararet ziyade olduğundan ötürü tâ şems sevr burcunun nisfina varınca ki takriben bir buçuk ay miktarı olur. Sair mevazide bahar aylarının nisfi olur. Hatt-ı istivâda yay fasıllarının evvel faslı burada tamam

²⁴³ Add, saymak, kabul etmek. Devellioğlu, a.g.e., s.10.

137B

Olur ve dahi şems Sevr burcunun nısfına vardıktan sonra hatt-ı istivâda güz fasıllarının birisinin evveli olur. Havası hub olur. Şems ol vakitte tepeden bir miktar irak olup hararet eksicek olduğundan ötürü tâ seretan burcunun evveline varıncaya değin güz faslı bu dahi bir buçuk ay miktarıdır. Sâir mevazide bahar faslının ahiri olur ve dahi şems, seretan burcunun evveline geldiği gibi hatt-ı istivâda kış fasıllarının evveli olur. Onda hava soğucak olmaya başlar tepeden irak olduğundan ötürü. Bu dahi bir buçuk ay miktarıdır. Sâir mevazide yay faslının evveli olur. Zira ekser ekâlimde şems yukarıya tepe üzerine gelmek bu kadar. İlla hatt-ı istivâdan beri Mekke'yi gelip geçince bazı vakitte tepeye gelmek vaki olur. Bu tepeye gelmek şems öyle vaktinde vaki olur. Her yerde böyledir ve dahi Medine şerefehallahu teâlâ şems seretan evvelinde olduğu günde tepeye gelmeye bir buçuk derece miktarı kalır. Ondan sonra yine döner ve Mısır'da işbu günün tepeye gelmeye altı buçuk derece kalır ve Kostantiniyye'de bu

138A

Seretan evvelinde on yedi buçuk derece tepeden aşağı kalır ve bu demde yirmi üç buçuk derece aşağı kalır. Gittikçe dahi ziyade aşağı kalsa gerektir. Pes şimdi hatt-ı istivâdan şems seretan evveline geldiği gibi ol yerde kış fasıllarının evvel faslı olur. Tâ bir buçuk ay miktarı geçip şems esed burcunun nısfına varınca kış faslının evvel faslı tamam olur. Sair mevazide yay faslının nısf-ı evveli olur. Ondan sonra şems esed burcunun nısfına vardıktan sonra ol yerde bahar evveli olur havanın burudeti gidip hoş olmaya başlar. Tâ güneş mizan burcunun evveline gelince ki ol yerde bahar faslının evvel faslı burada tamam olur. Bu dahi bir buçuk ay miktarı olur. Sâire yerlerde yay faslının ahiri olur ve dahi güneş mizan burcunun evveline geldiği vakit hatt-ı istivâda yay fasıllarının ikinci faslın evveli olur. Şems ol yerde tepeye uğrayıp hararet ziyade olduğundan ötürü tâ akreb burcunun nısfına varıncaya değin bir buçuk ay miktarıdır. Sair mevazide güz faslının buraya gelince nısfı olur ve dahi akreb

138B

Burcunun nısfından şems cedi burcunun evveline varıncaya değin bir buçuk ay miktarıdır. Hatt-ı istivâda ikinci güzün faslı olur. Havası hub olur. Şems yukarı tepeden bir miktar irak olup hararet eksik olduğundan ötürü sair mevazide güz faslının ahiri bunda tamam olur ve dahi şems cedi evveline girdiği gün hatt-ı istivâda ve sair

mevazide ittifakı kış faslının evveli olur. Cemi mevazide şems yukarı tepeden irak olup burudet ziyade olduğundan ötürü hatt-ı istivâda şems tepeden yirmi üç zira' irak olur ve dahi Mekke'de şerrefehallahu teâlâ şems tepeden kırk beş derece irak olur ve Mısır'da işbu günde şems tepeden elli üç buçuk derece irak olur ve dahi Konstantiniyye'de şems ol günde tepeden altmış dört buçuk derece irak olur ve dahi Semendire'de ol günde şems tepeden altmış sekiz buçuk derece irak olur ve dahi²⁴⁴ de ol günde şems tepeden yetmiş iki derece irak olur ve dahi malum ola ki ne kadar ki şems tepeden irak olsa ol şehirde soğuk ziyade olsa

139A

Gerektir. Bu miktar kâfidir ve dahi denilse ki hatt-ı istivâda daima şems tepeye yakın olur neden ötürüdür kâh sıcak olup kâh soğuk olduğu cevap budur ki bu hamel evvelinde ki sair yerlerde nevruz günüdür ve bir dahi mizan evvelinde ki sair mevazide güz evvelidir. Bir iki vakitte şems ol mevazilere gelip rast tepe üzerine uğrar. Ziyade sıcak olur ondan ötürüdür hatt-ı istivâda bu iki vakitte yay fasıllarının evveleri olduğu. Bu iki vakitten gayrı vakitlerde şems tepeden az az irak olsa gerektir. Sıcaklık dahi gittikçe evvelkinden azalsa gerektir. Tâ şems seretan burcunun evveline ve cedi burcunun evveline gelince. Bunlarda şems yirmi üç buçuk derece tepeden irak olur ondan ötürüdür hatt-ı istivâda kış fasıllarının evveleri olduğu ve dahi bir miktar soğuklar olduğu bu miktar takrir kifayet olundu. Biz gene evvelki söze gelelim. Vaktaki şems hatt-ı istivâda cedi evveline duhul edip delv burcunun nısfına varıncaya değin bu dahi bir buçuk ay miktarıdır kışın ikinci faslı olur. Sair mevazide kış faslının nısfı olur.

139B

Ve dahi delv burcunun nısfından hût burcunun ahirine varınca ki takriben bir buçuk ay miktarı olur hatt-ı istivâda yine yay evveli olur. Neteki yukarıda zikr olunmuştur sâir mevazide bahar evveli olur. Pes şimdi bunlar fil cümle malum olunduktan sonra hatt-ı istivâ üzerine ve bazı etrafta olan şehirler ki vardır. Ekseri karalar ve Habeşe ve Zenc ve bazı Hind ve Çin şehirleridir ve şu dahi malum oluna ki aksâ-ı mağripten hatt-ı istivâ üzerine geçip aksâ-ı Çine varınca ki mamurenin nihayetidir. Dört bin fersahtır ki on iki bin mil olur. Pes şimdi hatt-ı istivâ üzerinde olan ve etrafında olan şehirlerden on iki şehir ihtiyar edip ahvalleri nice olduğu ve aşağı aksâ-ı mağribde olan Sevâhil-i

²⁴⁴ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

Bahr'den ve Konstantiniyye'den ve Mekke'den her birisinin ıraklığı ne miktar mildir küsüruyla bile kudret yettiğine göre bir bir hesap edip yazıp beyan eyledim ve dahi işbu on iki şehirden eksik evkât ahvalini ihtiyar edip bile yazıp ayân eyledim. Neteki aşağı Ekâlîm-i Seba'da dahi bazı şehirlerin ahvalini

140A

Ve Sevâhil-i Bahr'den ve Konstantiniyye'den ve hatt-ı istivâdan bu mesafeler kaç mildir. Onlardan bazısı murâd olunan şehirler dahi ve her ekâlîmde ekser şehrin evkât ahvalini hesap edip bile beyan eylediğim gibi yazıp beyan eyledim ve eğer bazı kimsenin vehmine bu dahi düşer ki Konstantiniyye ile ya Mekke-i şerrefahallahu teâlâ ya gayrı ile medâin arasında olan emyalin²⁴⁵ vesair amalin ahvalin bu bilindiğinden malum olmuştur. Cevap veririz ki ehline malumdur. Her şehrin tulunu²⁴⁶ ekser ahali-i fenn mağrib canibinden Sahil-i Bahr demekle maruf olan mevziden tutmuşlardır ki el-ân mamur olan dahi ol mevzidir ve dahi şehrin arzı hatt-ı istivâdan beri tutmuşlardır. Bazı şehirler yerinde yazılıp beyan olunmuştur. Pes şimdi tulla arz²⁴⁷ malum olduktan sonra Konstantiniyye ile ya Mekke murâd olunan şehirlerin canibinde olan milin miktarı tullarından ve arzlarından istihraç olunup tayin olunmuştur ve bâki amal arzlarından hesap olunup yazılıp beyan olunmuştur. Pes şimdi iki şehri misal edelim kalanı dahi onlara göre kıyas

140B

Oluna mesela Konstantiniyye'nin Sevâhil-i Bahr'den tulu matan yani kırk dokuz derece ve elli dakikadır ve arzı mamiye yani kırk bir derece ve on beş dakikadır ve ol iki şehrin birisi Bağdat olduğu takdirce Bağdad'ın tulu yani yetmiş derecedir ve arzı leckeh yani otuz üç derece ve yirmi beş dakikadır. Pes bunlar malum olduktan sonra Bağdad'ın arzı mil farz eyledik doksan dereceden giderdik tamam mil farz ne ola dakika oldu. Bunun ceybisi 29 dakikadır. Konstantiniyye arzın tamamı lecmer ceybisi men dakikadır. Bu ceybi ile yukarıda olan ceybisi birbirine darb eyledik. Hasılı darb lev m dakika asl oldu. Hıfz eyledik ondan sonra Bağdadın arzını ki laheben dakikadır. Konstantiniyye'nin tamam arzıyla ki mahmu dakikadır cem eyledik gâyetü'l irtifa şimali kablı dakika hasıl oldu. Bunu dahi ceybsiz aldık bunu hıfz eyledik. Ondan sonra

²⁴⁵ Emyal, mil kastedilmektedir.

²⁴⁶ Tul, Ekvatora dik olarak geçtiği ve kutupları birleştirdiği farz edilen boylam. Bkz.: Cengiz Aydın 'Arz', TDV İslam Ansiklopedisi, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul 1991, s.440 vd.

²⁴⁷ Arz, enlem anlamında kullanılmaktadır.

bu iki şehrin tullarını birbirine giderdik tefavüt-i tuleyn key dakika oldu. Bu tefavütün sehmini ki dembu saniyedir

141A

Yukarıda mahfuz olan asılda darb eyledik hasılı darb belv saniye oldu. Bu hasılı darbu mahfuz olan ceybden giderdik bâki nermu saniye kaldı. Bunun kavsini aldık abmeh dakika oldu. Doksandan giderdik mezmer dakika oldu budi mâbeynü'l-beldeyn hasil oldu. Bu budi mahlul olan sevm cetveline takvis eyledik. Konstantin ile Bağdat mabeyni 1180 buçuk mildir hasil oldu ve baki şehirlerin dahi emali zıkr olunan kaide üzerine istihraç olunup tayin olunmuştur ve dahi baki amale gelem ki ol şehirlerin birisi Konstantiniyye'dir. Atvel nehârını bilmeye tariklerden asan tarik budur. Evvela arzı bildik ki kırk bir derece ve on beş dakikadır. Bunun zıll-ı sinüsü aldık ki benler dakikadır ve dahi mil-i külli ki lahli dakikadır. Bunun dahi zıll-ı sinüsünü aldık ki saniyedir iki zıllı birbirine darb eyledik hâsıl-ı darb mehmma saniye ceyb nısf fazla oldu bunun kavsini aldık. Kebh dakika atvel eyyamın nısf fazlası oldu. Bunu üç yüz altmış derecenin doksan derece rub üzerine ziyade eyledik.

141B

Kıble yani yüz on iki buçuk derece oldu ki yedi buçuk saat olur. Ol günün Sabahtan öğlesidir. Tamam günü on beş saat olur. Gayetle gökçek misaldir. Pes her şehrin atveli eyyamı ne miktardır. İşbu tarikle amel etmekle bilinir ehil olan bilir. Amma Bağdad'ın atvel nehârı on dört saat üç buçuk derecedir ve dahi mezkur olan şehirde asrın vaktini bilmesi evvela Konstantiniyye'nin atvel nehârında asıl çıkarmak gerektir. Tariki budur ki ol günün milini bilesin ki lehel dakikadır tamamı sül dakikadır. Ehil bilir ceybini aldık na saniyedir hıfz eyledik ve dahi arzı bildik ki mâye dakikadır tamamı mahm dakikadır ceybi med dakikadır. Bunu mahfuzdan darb eyledik. Hasıl-ı darb makeb dakika atvel nehârda asıl oldu. Bu malum olduktan sonra işbu günde gâyetü'l irtifamız abye dakikadır ceybi nuhlu saniyedir. Hıfz eyledik ve dahi gâyetü'l irtifanın zıllını bildik ki han dakikadır. Bunun üzerine kama miktarı on iki aded rena eyledik medli dakika asrın irtifamın zıllı

142A

Hasıl oldu. Bu zıllın kavsini aldık Konstantiniyye'de eyyamda asrın irtifasını lorta dakika hasil oldu. Bunun ceybiyle ki loydeb saniyedir. Gayetü'l irtifa ceybinden ki

nuhlu saniyedir. Giderdik indelu saniye mâbeyni'l- ceybeyn baki kaldı. Bu baki makeb dakika asl üzerine kısmet eyledik. Hariç kısmet litam saniye sehm hasıl oldu. Bunun kavsini aldık. Serkeb dakika oldu. Yani altmış derece ki dört saattir ve yirmi iki dakika dahi bile ol günün öğlesinden ikindisine varınca saati ve dakikası olur ki hassatü'l-asr derler ve dahi Bağdad'a işbu günün hassatü'l-asrı elli altı derecedir ki dört saatten dört derece eksik olur. Her yerde cemi amal bu tarik üzere hesap olunup yazılmıştır ehil katında malumdur. Bu miktar yazılmak kifayet olundu. Bakisi buna göre kıyas oluna amma şu dahi malum oluna ki bir etli kimse bahar eyyamında kaç miktarı mesafe kat eder denilse bunun üç hali vardır. Biri ednâ menzili ki yirmi mil miktarıdır. Yirmi ikiye varınca takriben

142B

Konstantiniyye'den Büyükçekmece'ye dahi eksik miktarı yer ola ve ikinci ki evsat menzildir yirmi altı dahi artık mildir. Takriben Konstantiniyye'den Kemerburgaz ya dahi az miktarı yer ola ve üçüncüsü ki geri menzildir otuz mildir. Otuz ikiye ve otuz üçe varınca takriben Silivri miktarı ya dahi eksik yer ola ve Konstantiniyye'nin büyük iskelesinden karşı Galata iskelesi mabeyni sahih zira' hâşimile yedi yüz elli zira'dır ki rub mil olur. Her bir üç bin zira bir mildir. Pes bunlar malum olduktan sonra **hatt-ı istivâda olan şehirlerden ki on iki şehir ihtiyar olunmuştur.** Ol şehirler bunlardır. Kubbetü'l-arz: ol şehirlerin birisi Kubbetü'l-arz'dır ki hatt-ı istivânın ortasında vaki olmuştur. Dünyanın rast ortasıdır demişler. Gana: ol şehirlerin birisi dahi Gana'dır ki karalar taifesinin bir muazzam şehridir. Kanbele: birisi dahi Kanbele'dir. Gökü, Melende, Lücce-i Berber, Zegâve, Necaşe, Habeşe, Süsyetü's-sin, Hemedan, Sili, Kenkder ol on iki şehir bunlardır. Pes şimdi onlardan birer birer beyan edelim.

143A

Evvela hatt-ı istivânın ortasında vaki olan Kubbe ki dünyanın ortasıdır. Feleğin hareketi dolap olduğu mevzidir ki neteki hassası yukarıda beyan olunmuştur. Gece ve gündüz beraber olduğu yerdir. Daima on iki saat gündüz olur ve öğlesi altı saat ve seretan evvelinde öğleden ikindiye değin ki hassatü'l-asr derler. Üç saat ve altı derece olur. Vakti asrda tefâvüt vardır. Bu günlerde asrdan gün dolanmaya iki saat ve üç buçuk derecedir ve sulh-i sadıktan şemsin tulû'ına değin ki fecrin hassasıdır. Bir saat ve buçuk derecedir ve dahi daima Kubbe'nin öğlesi Gana'nın öğlesinden iki saat ve beş derece önce olur ve dahi aşağı aksâ-ı mağribde Çin'de olan Kenkder öğlesi Kubbe

öğlesinden daima beş saat ve beş derece önce olur dahi aşağı aksâ-ı mağribde olan Sevâhil-i Bahr'den işbu Kubbetü'l-arz gelince 6000 mildir ve Konstantiniyye ile Kubbe mabeyni 3661 mildir. Mekke ile Kubbe arası 1433 mil dahi sülüs mildir.

143B

Yani bin dört yüz otuz üç mil dahi bir mil milin üç bahşdan bir bahşdır. Gana: ol on iki şehrin birisi dahi Gana'dır. Nil kenarındadır. Altın madeni dahi vardır. Ol yerin halkı altınları çıkarırlar pare pare kerpiç gibi eylerler dahi şöyle korlar. Pes mağripten Secilma derler yer meşhur şehir vardır. Gana'ya on iki günlük yoldur. Amma beynleri bir tebelikdir kat'a suyunun eseri yoktur. Boscelması'nın halkı gayetle ganilerdir. Tüccarı incir ve tuz ve bakır alıp onlara iletirler dahi altınla değişirler. Amma tarikleri yoktur ki onların yerlerinde bir meşhur çizgi vardır. Tüccardan her kim ki gel ol çizgiden içeri ne kendi ve ne metasını iletabilir. Hemen ol çizginin üzerine korlar dahi dönerler giderler. Yarındası Sabah varırlar metalarını görürler. Her metanın yanına birer miktar altın koymuşlar gitmişlerdir. Bunlar dahi eğer razı olurlarsa metalarını koyup altını alıp giderler. Yarın yine gelirler görseler bir miktar altın dahi ziyade olmuş eğer razı olurlarsa altını alırlar metaların korlar giderler ve eğer razı olmazlarsa

144A

İkisini bile korlar giderler. Tâ üç güne değin böyle eylerler ve eğer üçüncü Sabah gelip altın dahi ziyade olduysa metasını koyup altını alırlar giderler ve eğer ziyade olmadıysa metalarını alırlar giderler daima adetleri bunun üzerinedir. Birbirlerine hıyanet etmek yoktur ve Hind diyarında Karanfil şehirlerinde dahi tüccar karanfili bu tarik ile olurlar. Neteki Cezire-i Bertail nice alındığı zikr olunmuştur ve dahi işbu Gana melikinın memleketi ve askeri ziyade çoktur. Cümlesi karalardır ve Nil üzerinde bir büyük köşkü vardır. Bu köşkün içinde bin pare altından bir büyük tob eylemiştir asılmış durur. Bazıları bunun meliki müslümandır demişler. Pes şimdi aşağı mağribde olan Sevâhil-i Bahr'den Gana'ya gelince 3667 mil sülüsân²⁴⁸ mil yani üç bin altı yüz altmış altı mil dahi bir mil üç bahş olduğu takdirce iki bahşdır. Sülüsân demektir ve Konstantiniyye ile Gana mabeyni 7767 mildir dahi üç rub miktarı mildir. 6000 yani bir mili dört bahş eylesek üç bahş üç rub ki nısf mildir ve bir bahşına

²⁴⁸ Sülüsân, üçte iki. Devellioğlu, a.g.e., s.1132.

144B

Bir rub derler ve dahi bir mili üç bahş eyleseler bir bahşına sülüs derler iki bahşına sülüsân derler. Bazı kimseler vardır ki bunları bilmezler. Onlardan ötürü bu miktar tafsil verildi. Kanbele: hatt-ı istivâdan iki yüz mil miktarı öte karalar şehirlerinden bir şehirdir. Kumlu. Suları dahi kum içinden neşf eyler. Ondan sulanırlar. Bu şehir kurbunda bir dağ vardır gargara derler. Hikâyat eylerler ki ol dağda ziyade uzun ve yoğun yılanlar olur amma azdan azdır ve dahi serçe büyüklüğü miktarı karıncalar olur demişler. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Kanbele gelinceye dek 3466 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantiniyye ile Kanbele mabeyni 2937 buçuk mildir ve Mekke ile Kanbele mabeyni 1907 mil dahi sülüsân mildir. Gökü: karalar şehirlerinden bir meşhur şehirdir. Kaide-i Sudan'da bir ırmağın kenarında vaki olmuştur. Ekser eyyâm ol ırmak akar ve bazı vakitte kuma batar. Melikin askeri çoktur. Altınla müzeyyendir. Altın çok olduğundan ötürü bindikleri atla devedir. Kuvvetleri dahi ziyadedir.

145A

Şehrin halkı debagat olunmuş deriler giyerler libasları budur. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Gökü'ye gelince 2000 mildir ve Konstantiniyye'den Gökü'ye değin 2691 mildir ve hatt-ı istivâdan Gökü'ye değin 2464 mil dahi sülüs mildir. Melende: Zenc şehirlerinden bir muazzam şehirdir. Bu Zenc vilayeti Arz-ı Yemen mukabelesindedir. Bu ikisinin arasında Deryâ-ı Fâris vardır. Bunun halkı gayetle karadır. Puta tapıcılarıdır. Bunlarda ne ot olur ve ne kır olur ve ne deve olur amma ziyade muharebe ehlidirler. Muharebe etmeye gittikleri vaktin sığırlara binerler sığırlar üzerinde cenk eylerler ziyade çokluk taifedir. Hatta melikleri harp ve kıtal etmeye yeminli olsa üç yüz bin miktarı adam ile biner cümlesi sığıra binerler. Memleketleri ziyade büyüktür. Altın dahi çoktur. Ne yağmur yağar ve ne soğuk olur. Bazı tüccar Gamma'dan gemiler ile gelirler dahi bunlardan bazı uğrarlar alırlar gemilere korlar memleketlere iletirler satarlar bunlar da gemi olmaz ki ardlarından erişeler ve dahi işbu taifenin çokluğuna göre harb yaraları azdan azdır. Pes şimdi bunların

145B

Şehirlerinden meşhur şehri Melende'dir ki deryâ kenarında suları tatlı. Bunda demir madeni dahi vardır ve dahi derler ki işbu tâife muzi hayvanları sihir ile ve hile ile tutmaya kâdirlerdir. Arslan ve kaplan gibi ve dahi aksâ-ı mağripten Melende'ye değin 5433 mil dahi sülüs mildir. Konstantiniyye ile Melende mabeyni 3202 mil dahi sülüsân

mildir Mekke ile Melende arası 1712 mildir. Hatt-ı istivâ ile Melende mabeyni 166 mildir sülüsân mildir. Lücce-i Berber: bir şehirdir. Halkı ziyade karadır üryanlardır. Puta tapıcılarıdır. Ekser yerlerinde altın madenleri vardır. Gelip giden tüccar ile hüsn-i muamele eylerler. Kimseyi incitmezler et yime cinsinden yerlerinde hiç nesne olmaz. Ekseri sahradır kumdur. Etrafında getirirler. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Lücce mabeyni 3666 mil dahi sülüsân mildir. Konstantiniyye ile Lücce arası 1972 mildir dahi sülüs mildir Mekke ile Lücce arası 1066 mil dahi sülüsân mildir. Hatt-ı istivâdan Lücce 800 mildir. Zegave: karalar şehirlerindedir. Halkı keferedir. Suyu kuyu sularıdır. Ekser yedikleri deve etidir

146A

Ve süttür. Libasları debagat olunmuş derilerdir. Pes aksâ-ı mağripten Zegave'ye değin 3766 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantiniyye ile Zegave mabeyni 2863 mildir ve Mekke ile Zegave arası 1680 ildir ve hatt-ı istivâ ile Zegave'ye mabeyni 2230 Habeş vilâyetinde Yemene karşı bir ırmağın üzerinde bir büyük şehirdir. Onun yakınında bir dağ vardır. Ol dağda çok madenler vardır. Ol şehir halkının dirlikleri ol madenlerdendir. Habeşe'den Yemen'e geçecek yerdir ve dahi onda Ceziretü'l- Akl derler onda bir su vardır. Her kim ki ondan su içse aklı ziyade olur. Fehmi kavi olur. Aksa-ı mağripten Necağa değin 1433 mildir dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye ile Necağa 2459 mildir ve hatt-ı istivâdan Necağa nim mildir. Süsyeye: Çin şehirlerindedir. Bir ulu şehirdir. Feridun oğlu Nur yapmıştır derler. Camileri ve imaretleri çoktur. Çini aletleri bu şehirde şolo kadar düzülür ki vasfa gelir değildir. Cemi vilâyete çiniler bundan gider gayetle ucuz olur şöyle ki sair yerlerde saksı ol kadar ucuz olmaz ve kıymetli olan çiniler dahi bunda

146B

Dizilir bunda işlenen çiniler bir yerde işlenmek yoktur. Misk faresi dahi bunda çok olur. Şöyle ki bir ev satılsa bu evde fare delikleri çoktur diye överler satarlar. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Süsyetü's-sin değin 6600 mildir ve Konstantiniyye ile Süsyeye mabeyni 3935 mildir ve Mekke ile Süsyeye arası 133 mildir dahi sülüs mildir. Hemedan: hatt-ı istivâ üzerinde vaki olmuştur. Çin şehirlerinden bir meşhur şehirdir. Ortasında bir büyük ırmak akar. Halkı ziyade maldardır. Aksâ-ı mağripten Hemedan'a varınca 10532 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye ile Hemedan mabeyni 6613 mildir ve hatt-ı istivâ üzerindedir. Sili: Çin vilâyetinde bir ulu şehirdir. Mısır'dan büyüktür

demişler. Tüccardan hiç kimse ol şehre varamazlar yolları ziyade korkulu olduklarından ötürü vehm ziyade ıraktır ve bu şehre kim melik olmak isterse bin fili avlamayınca ki âlât-ı harp üzerinde âreste olup yüz avreti dahi olmayınca ona melik demezler. Mezhepleri muhtelif

147A

Olup kimi ona tapıcı ve kimi puta tapıcı ve kimi yılanı tapıcı olduklarından ötürü ve dahi melikleri ahirete gitse hangi oğlu ki babasına ziyade benzer ola onu bey edinirler. Adetleri bunun üzerinedir ve dahi Çin vilâyetinin eni ve uzunlu çoktur. Hatta uzunlu maşrıktan mağribe değin üç aylık miktarı yoldur ve eni Çin denizine varınca ve bir yanı Yecüc ve Mecüc seddine varıncadır. Bazılarının eni artıktır uzunundan demişler ve bu Çin vilâyeti içinde üç yüz şehir vardır ve altın madeni dahi vardır derler ve bu vilayette olan nakkaş ve musavver yer yüzünde yoktur demişler. İşbu vilâyet halkının ekseri kısa boylu büyük başlı ve uzun sakallı olur ve dahi bu şehrin atvel nehârını on iki saat ve dört derecedir ve öğlesi altı saat ve iki derecedir ve öğleden ikindisi üç buçuk saate karindir ve ikindiden şemsin gurûbuna kırk dereceden eksiktir. Hassa-i şafağı bir saate dört derecedir ve hassa-i fecri bir saat ve altı derecedir ve bunun öylesi Zenc şehirlerinden Melende adlı şehrin

147B

Öğlesi vaktinden beş saate ve on buçuk derece olur dedi ve Konstantiniyye öğlesinden sekiz saat öncesi olur. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Sili'ye gelince 11333 mildir ve Konstantiniyye'ye değin 7337 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâ ile Sili arası 322 buçuk mildir. Kengdere: Çin vilâyetinde mamur şehirdir aksâ-ı imarettir. Şark canibinde bundan öte şehir yoktur varır Bahr-i Muhit'e ulaşır. Hatt-ı istivâ üzerinde kaçan bu şehre güneş gurûb eylese aksâ-ı mağribde güneş tulû eyler. Bunun tulû'ı onun gurûbu olur. Tefavüt azdan azdır. Vaktaki maşrıka güneş doğsa aksâ-ı mağribde on iki saate geçtikten sonra doğsa gerektir. Gurûbları dahi öyledir. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Kengdere'ye gelince mabeyni 1140 mildir ve Konstantin ile Kenkdere arası 7470 mildir ve Mekke ile Kenkdere mabeyni 6877 mildir. Hatt-ı istivâ üzerinde ve etrafında olan on iki şehir ihtiyar olunmuştur bunda tamam oldu. Bu hatt-ı istivâdan öte bir büyük cezire vardır uzunlu dört aylık yoldur ve eni yirmi gün

148A

Lüktür bu cezireden çıkan ırmakların büyüğüne Hakora derler. İçinde büyük gemiler yürür ve Cebel-i Mulattam ulu dağdır iki yüz altmış mil miktarı uzanmış gitmiştir ve Cebel-i Nedâme gayetle yüce dağdır. Yüceliği üç konak miktarı vardır demişler uzunluğu iklim-i evvele gelince yirmi günlük miktarı yoldur derler ve Cebel-i Uyûn ve Cebel-i Zehvân ki ziyade yüce dağdır hatt-ı istivâ tarafındadır bu Cebel-i Zehvâna Cebel-i Serendib dahi derler. Müdevverdir. Uzunlu seksen fersahtır ki iki yüz kırk mil olur. Bu dağda yırtıcı canavarlar çoktur. Yakut ve elmas dahi ziyadedir. Âdem peygamber aleyhisselam işbu dağa inmiştir. Mübarek kademlerinin eseri zahirdir. Neteki dağlar yazıldığı yerde Cebel-i Serendib de mufassal yazılmıştır. Ona nazar oluna ve dahi hatt-ı istivâdan iklim-i evvele gelince 844 buçuk mildir. **İklim-i Evvel:** işbu İklim-i Evvel'in evvelinde atvel nehâr on iki saat ve on bir derece olur. Takriben Aden'de böyle olduğu gibi iklim-i evvelin vasatında on üç saat olur Sabâ'da olduğu gibi ve dahi

148B

İklim-i Evvel 'de olanların ecel-i tabiileri üç yüze varır derler. Onların içinde hiç tâ'un²⁴⁹ olmaz ve dahi işbu iklimde yirmi dağ vardır. Birisine Cebel-i Lemi derler ki uzunluğu sekiz konak yerdir ve otuz ırmak vardır ve birisi Çin vilâyetindedir. Üzerinde gemiler yürür ve yetmiş cezire vardır. Ziyade maymun çoktur. Devri altı yüz altmış mildir. Ol diyarın ehli maymunları sayd eylemekten ziyade hile eylerler. Hile ile tutup şehirlere iletip satarlar ve bazı cezireler ve dağlar ve ırmaklar yerli yerinde yazılmıştır ve dahi işbu İklim-i Evvelde altı ulu şehir vardır derler. Bunların ekser halkı karalardır. Pes cümle şehirlere on dört şehir alıp hassalarıyla ve bazı mesafeleriyle geçen gibi yazılıp beyan olundu. Ol on dört şehir bunlardır: Tekrur, Dünkule, Şehr-i Nübe, Rahbe, Zebid, Aden, San'a, Zeyla, Habete, Sabâ, Sahar, Bâne, Sûfâre, Hanco, Hanco Pes şimdi bunlardan her birisinin bir bir ahvaline gelelim. Tekrur: karalar şehirlerinden Nil'e yakın bir büyük şehirdir.

149A

Altın madeni dahi vardır. Tüccar ve misafirler mağrip ehlinden yün ve bakır ve boncuk alıp gelirler altın toprakla ve hizmetkârlarla değişirler dahi alırlar giderler. Taamlarının

²⁴⁹ Tâ'un, tayın erzak kastedilmektedir.

ekseri darı ve balıktır ve süttür. Onlarda keçi çok olur. Ekseri develere binerler ve libasları yündendir. Amma havâslarının libâsları ve gömlekleri pembedendir. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Tekrur'a gelince 1133 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye'den Tekrur'a 2540 mildir ve Mekke'den Tekrur'a değin 3165 mildir. Hatt-ı İstivâ'dan Tekrur'a mabeyni mildir 407. Dünkule: karalar şehirlerinden bir şehirdir. Nil ırmağının garbı cânibindedir. Halkı Nil'den çıkarlar içerler. Bunlar karaların ahsenidir. Şekilleri gökçektir. Taamları arpa ve darıdır, hurmadır. Bunları etraftan getirirler satarlar amma balık hadden ziyadedir ve dahi bunların şehirlerinde fil ve geyik dahi olur. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Dünkule'ye gelince 3911 mildir. Konstantiniyye ile Dünkule mabeyni 1819 mil dahi rub

149B

Mildir ve Mekke'den Dünkule'ye varınca 1559 mildir hatt-ı istivâ ile Dünkule arası 966 mil dahi sülüsân mildir. Şehr-i Nübe: vasat şehirdir. Nil'e dört günlük yoldur. Kendileri kuyu suyundan içerler. Bundan olan hatunların cemâli ve hüsn-i halâveti ve sözü gibi hiç ol vilâyetin gayrıda olmaz. Ağızları geçrek ve dudakları yufka olur amma halkının bazı Habeşe ve bazı Hind ve bazı dahi karalar taifesidir ve hüsna cariyelerin ol yerde bahası iki yüz altındır üç yüz altından ziyadedir. Hikâyat olundu ki Ebû'l-Hasan ki Mushaffi demekle maruf bir veziri vardı. Onun cariyelerinden bir cariyesi vardı. Hiç kimse görmüş değildi. Kaçan söz söylese sözünün halâvetinden gönül kapılırdı. İki yüz elli dinara satın alınmış idi. Şu asıl cariyeler ol yerde olur amma ziyade kıymetli olur ve Bilâd-ı Nübe Nil üzerinde iki ayak yol miktarıdır. Halkının dirliği iyidir. Arpa ve darı onda çok olur amma buğday olmaz etraftan gelir satılır. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Şehr-i Nübe'ye gelince 3966 mil

150A

Dahi sülüsân mildir ve Konstantiniyye ile Şehr-i Nübe mabeyni 1810 mildir ve Mekke ile Nübe arası 1509 mildir ve hatt-ı istivâ ile Nübe mabeyni 934 mildir. Rahbe: Arz-ı Berber'de deryâ üzerinde Arz-ı Nübe'ye muttasıldır. Yemen mukabelesindedir. Bu Berber vilâyetinde bir dağ vardır Kanona derler. Denizin içine kırk dört mil miktarı girmiş gitmiştir. Bazı ehl-i berberin yedikleri kurbağa ve yer canavarları vardır. Aksâ-ı mağripten Rahbe'ye gelince 3666 mil dahi sülüsân mildir ve Rahbe ile Konstantiniyye mabeyni 1841 buçuk mildir ve Mekke ile Rahbe arası 916 mildir ve hatt-ı istivâdan Rahbe'ye gelince 933 buçuk mildir. Zebid: Yemen'in meşhur şehirlerindedir amma

Arz-ı Yemen, Arz-ı Berber ile Zenc mukabelesindedir amma mabeynlerinde deniz vardır ve Yemen İklimi Kalzem Denizi'nin kenarında bir miktar yakın gibidir. Amma Kalzem Denizi ile Yemen ortasında bir dağ hâil olmuştur. Zaman-ı kadimde Yemen'e malik olan mülükden birisi murâd edindi ki ol dağı kestirip gelin Yemen'e bir boğaz gire dahi vara su ol boğazdan adasını helâk eyleye vardı

150B

Öyle eyledi. Dahi ol deniz Yemen vilâyetini gelip basıp nice memleket ve şehirler helâk eyledi. Şimdi ol vilâyet deniz olmuştur. Bu dağ kestirmek Cezâir-i Kalzem'den tekrar yazılmıştır ve burada yazılmak lazım geliverdi. Pes Yemen'in meşhur şehirlerinden birisi Zebid'dir. Büyük mamur şehirdir. Bir ırmağın kenarında vaki olmuştur. Tüccar ve misafirler cem olduğu yerdir. Hicaz'dan ve Habeş'ten ve Irak'tan ve Mısır'dan tüccar tarikiyle bundan nice kimseler gelirler meta alıp giderler. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Zebid'e gelince 4489 mildir ve Konstantin ile Zebid mabeyni 2000 mildir ve Mekke ile Zebid arası 512 mildir dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Zebid'e gelince 944 mil dahi sülüs mildir. Aden: Yemen şehirlerindedir. Bir gökçek şehirdir. Deryâ kenarında bir âli iskeledir. Hind'in ve Sind'in ve Sin'in bezirganları yerlerinin metaları ile gelirler dahi kumaştan metadan ve miskten ve öd ve abanozdan ve inci ve kıymetli taştan ve gayrıdan ve harir libaslardan her ne ki var ise alırlar dahi memalike satmaya giderler ve dahi işbu şehrin atvel eyyamda

151A

Saat-i nehârı on iki saate on bir derecedir ve öylesi altı saate ve beş buçuk derecedir ve öğleden ikindisi üç buçuk saattir ve ikindiden gurûba iki saate ve sulh-i sadıktan tulû'u şemse değin hassa-i fecirdir bir buçuk saattir ve dahi Aden'in öğlesi Konstantiniyye öğlesinde bir saate ve bir derece öncesi olur. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Aden'e 4400 mildir ve Konstantin'le Aden mabeyni 2228 buçuk mildir ve Mekke ile Aden arası 703 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Aden'e gelince 733 mildir dahi sülüs mildir. San'a: Yemen şehirlerinden birisi dahi San'a'dır ki Bilâd-ı Yemen'de bundan kadim ve bundan büyük şehir ve halkı çok şehir yoktur derler havası mutedildir. Şimalinde bir yüce dağ vardır ki Cebel-i²⁵⁰ derler gayetle yüce dağdır altmış mil vardır yüceliği derler. Ol dağda akar sular vardır ve ağaçlar ve yemişler zaferan gibi ders gibi

²⁵⁰ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

nihayeti yoktur ve ol şehrin önünde akan bir ırmağın üzerinde iki direk üzerinde bir köşk vardır demişler. Pes şimdi aksâ-ı mağripten San'a 'ya

151B

Değın 4466 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye ile San'a mabeyni 2042 mil dahi rub mildir ve Mekke ile San'a mabeyni 477 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan San'a 'ya gelince 966. Zeyla...²⁵¹: Kalzem denizine muttasıldır deryâ kenarında bir büyük şehirdir. Halkı ve tüccarı çoktur. Gümüş madeni ile zibak²⁵² madeni dahi vardır. Ol yerde altın madeni vardır amma suları azdır. Kuyu sularıdır. Ondan içerler ve Habeş vilâyetinde olan hadimler bir yerde olmaz ve hatunları dahi hüsnâlardır. Ekser halkı ziyade kara olur ve dahi putlara taparlar. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Zeyla'ya gelince 4400 mildir ve Konstantin ile Zeyla mabeyni 2227 buçuk mildir ve Mekke'den Zeyla arası 704 mil dahi sülüs mildir. Sebe: bir muazzam şehirdir. İçinde olanların ekseri Yemen halkıyla Umman halkıdır. İşbu şehre Medine-i Mârib dahi derler. Mârib ol memleketin melikinın adıdır ve dahi işbu şehirdedir. Ol sedd ki seyli'l-arem önüne yapışmıştır. Seyli'l-arem kuvvetli seyl demektir. Hikâyattır bir sahire avret bir gece vakasında gördü ki

152A

Bir bulut memleketlerini kaplamış durmayıp rad ve berk olurken bir saika olurdu. Her neye eriştiyse yaktı. Ol avret hemen uyanı geldi İrte eri Amra vardı. Ol gördüğünü ona haber verdi. Ol er dahi kalktı Mârib şehrinin seddine vardı. Onda bir sıçanı gördü. Bir büyük yaşlı. Elli kişi kaldıramaz iki ayağıyla devirip döndürüp ol kişi bunu gördü de taaccüp eyledi. Bildi ki işbu memleketin üzerine bir hâdise vaki olacaktır. Ondan döndü mekânına geldi dahi evinden ve bahçesinden ve gayrıdan her nesi var ise sattı ehlini iyâlini alıp bir ahir memlekete çıktı gitti. Pes bir miktar zaman geçtikten sonra Allah teâlâ celle ve âlâ onların üzerine sıçan gönderdi geldi. Ol Mârib şehriyle kuvvetli olan seylin önünde olan seyli kakalıya kakalıya deldi. Ol seyl dahi ol delikten içeri girip kuvvet ile ol seddi yıktı. Ol memleketlerde olanları cümle gark eyledi ve dahi işbu seddi Âd oğlu Lokman Ekber bina eylemişti ve dahi binada iri taşlarla ve kaleyle muhkem ettirmişti. Eni ve uzununu bir fersahtır ki

²⁵¹ İlgili kısım metin içinde okunamadı.

²⁵² Zibak, civa. Devellioğlu, a.g.e., s.1383.

152B

Üç mil olur suyuyla kendiler ortasında hail olmak için iki mil miktarı zamanda yapılmış idi ve dahi ol binada nice yerden kapılar ettirmişti ki hacet oldukça ol kapıları açarlar dahi ol sudan alırlar ve hacet olmadığı vaktin kapıları bir gideler ve dahi işbu yerlere Yemen şehirlerinden altı ay miktarı ıraktır amma bağları ve bostanları ve bazı köşkleri bir birisine ulaşıktır. Hatta biri birinden od dahi yakarlar şunun gibi mamur memlekettir. Vaktaki bir hatun bir yemiş murâd edinse bir zenbili başına alır dahi çıkar ağaçların arasında gezer. Hiç eliyle yemişe yapışmadan hemen gezmek ile başında ol zenbil yemişe dopdolu olsa gerektir ve dahi ol yerlerde yırtıcı canavarlardan hiç birisi olmaz ne yılan ve ne akrep ve ne sinek ve ne bit ve ne pire olur. Vaktaki bir garip taşradan bu memlekete girse giyeceğinde bitten ve pireden ne var ise ol hinde helâk olur gider ve bir hasta görse

153A

Sağılır ve bir hatun doğurduktan sonra ol oğlana bir kaftan giydirselere oğlan büyüdükçe ol kaftan dahi bile büyür. Eskimek bilmez ol vilâyetin hassasındandır amma Saba şimdi evvelki gibi değildir. Haraptır ve dahi Süleyman Peygamber'in aleyhisselam köşkü ve Belkıs'ın köşkü ondadır ve dahi ol yerde bir sab dağ vardır. Kimse kâdir değildir ol dağa çıkmaya. İlla meğer türlü türlü belalarla ve bunun tepesinde mamur köyler vardır. Bostanlarının nihâyeti yoktur. Türlü türlü yemişler ve hurmalar ve ekinler ziyade çokluktur ve dahi işbu dağda akik ve boncuk taşları çoktur amma toprakla örtülmüştür kimse bilmez meğer. Talip olanlar alâmetlerinden bilirler dahi varırlar alırlar. Saykal eyleyip gökçek ziynet verirler ve dahi Âd kavmi Sebe'nin karşısında ve şimalinde vaki olmayıp bunu dahi iş burada yazmak lazım geliyordu. Pes şimdi Âd kavmine Ehl-i Ahkaf derler. Hikâyat olundu ki Muâviye zamanında Kılâbe oğlu Abdullah der

153B

-lerdi bir kimse vardı bir devesini kaçırdı arayıp gitti. Yemen sahralarında Ahkaf Sebe 'nin arasında bir sahraya çıka vardı. Gördü bu sahranın ortasında bir muazzam şehir bu şehrin ortasında bir yüksek hisar ki havaya çıkmış girmiş ve hisarın çevresi köşklele dopdolu her birisi berk vurup bakanın gözlerini kamaştırır abduallah eder. Ol şehre yakın vardım bir kimseye devemi sordum baktım gördüm ne içinde ve ne dışında kimse yok hemen şöyle hâli yatır ol bindiğim deveden aşağı indim. Fikr eyledim.

Ondan kılıcı malik edip şehre girdim. Hisara yakın uğradığım gibi nazar eyledim. Bu hisarın iki kanatlı büyük kapısı var ki dünyada büyüklükte ve yücelikte bu asıl kapı kimse görmüş değildir. Bu iki kapının üzeri kızıl ve sarı yakutlar ile ve gayrı kıymetli ahcar ile yıldızlar gibi murassa bezenmişti. İçeri şehre ziya verirdi. Bunu taaccüp ederek geçtim şehrin içine girdim. Korkumdan aklım gide yazdı ve dahi içeride bir hisar dahi gördüm ki vasatda bir şehre

154A

Benzer ol hisarda nice âli köşkler var ki her birisi zebercetten yakuttan murassa olmuş bir direğin üzerinden muallak dururlar ve dahi her bir köşkün üzerinde altından ve gümüşten yapılmış envai cevahirler ile bezenmiş birer köşk dahi vardır ve her bir köşk ikişer kanat kapıları var ki hüsnünde ve ziynette hemen hisarın iki kapıları gibi ve dahi ol köşkların her birisinin aşağı döşemesinden iri inciler ve miskler ve anberler ve zaferân dökülüp yatır bunlara bakmaktan aklım zail ola yazdı ve dahi ol şehrin içine nazar eyledim. Irmaklardır ve ağaçlardır ve yemişlerdir ve kuşlardır ki bakanın aklını alırlar ve dahi ol ırmakların kenarında altından ve gümüşten kerpiçler yatır ben ettim şek yoktur ki işbu şehir ahirette vaat olunan cennet budur dedim. Ondan sonra ondan yatan cevahirden ve miskten iri taneleri götürmeye kâdir olduğum kadar aldım yerime ve yurduma geldim ne gördüm ise hep haber verdim. Pes benim haberim Muaviye ki Şam'da halife idi. Ona bildirdiler. Pes Muaviye dahi

154B

San'a'da olan beye mektup gönderdi ki ol kişi göresin bana gönderesin dedi. Ol bey dahi beni halifeye gönderdi Muaviye dahi benim gördüğümü dinleyip haberimi aldı bana söyledi bu kanda olur dedi inkâr eyledi. Ben dahi ol aldığım incileri alıp gelmiş idim. Ona gösterdim rengi sararıp tagayyür olmuştu ve dahi miskten ve anberden ve zaferândan nice var idi. Onları dahi gösterdim rayihaları gitmişti amma birer miktar kalmıştı. Muaviye bunları görüp taaccüp eyledi. Ondan sonra Kabû'l-Ahyâr söyledi yâ emirü'l müminin ol nesnedir. Muaviye söyledi dünyada hiçbir şehir var mıdır ki altından ve gümüşten yapılmış ola direkleri zebercetten ve yakuttan ola döşemelerinin üzerlerine iri inciler ve iri misk daneleri ve anber ve zaferân dökülmüş ola

155A

Dedi Kabü'l-Ahyâr cevapladı yâ emirü'l-müminin vardır. Ol şehri Âd oğlu Şeddâd cennet misalinde diye yapmıştır. Yapılıp tamam olduktan sonra dilediği vara içine gire Allah teâlâ onu helâk eyledi. Varıp girip murâdı hâsıl olmadı. Zira münkirdi ve kâfir idi dedi ve dahi Muaviye dedi ki Âdem oğlanından hiçbir kimse var mıdır ki ol şehre vara dahi içine gire dedi. Kabü'l-Ahyar cevapladı kitaplarımızda bulup dururum ki bir kimse Ashâb-ı Resulden sallallahu aleyhi ve sellem şu asıl sıfatlı ola şüphesiz varıp ona girse gerektir. Belki şu kişi ola diye bana işaret eyledi ve dahi atvel eyyamda saati nehârı on üç saate ve bir buçuk derece olur ve Sabahtan öğlesi altı saate ve sekiz dereceden artıcağıdır ve öğleden ikindisi üç buçuk saate karibdir ve ikindiden guruba üç saatten artıcağıdır ve hassa-i şafağı bir saate ve altı derecedir. Ve hassa-i fecri bir saate ve sekiz buçuk derecedir ve dahi Aden'in öğlesi bunun öğlesinden iki derece önce olur ve dahi aksâ-ı mağripten Sebe'ye deniz

155B

4533 mil dahi sülüs mildir. Konstantiniyye ile Sebe mabeyni 1844 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Sebe mabeyni 241 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Sebe'ye değin 1122 buçuk mildir. Sahar ki: kasaba-i Umman'dır. Bahr-i Fâris'in kenarında vaki olmuştur. Umman şehirlerinden bir şehirdir. Bundan mukaddimi bu kadar halkının ekseri maldarlardır. Tacirler cemi memalikten yerlerin metalarıyla şol kadar tüccar gelir ki nihâyetsiz bundan dahi metalar alırlar giderler. Bu Sahar'ın tüccarı Berber vilâyetinde Lücce'ye varırlar. Hurma ve tuz ve nar ve ayva getirirler. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Sahar'a değin 4933 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye ile Sahar'a mabeyni 2004 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Sahar'a arası 457 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Sahar'a gelince 1288 mil dahi sülüsân mildir. Bâne: Hind denizinin kenarında bir muazzam şehirdir. Tabaşir²⁵³ ve dane-i çadır dedikleri bunda çoktur. Bazı fil dişleri bunda dahi bulunur. Pes aksâ-ı mağripten Bane'ye gelince 6133 mil dahi sülüs mildir Konstantin'le Bane mabeyni 2795 mildir.

156A

-der ve Mekke ile Bâne mabeyni 1560 mildir ve Hatt-ı istivâdan Bâne'ye gelince 1788 mil dahi sülüsân mildir. Süfâre: bir büyük şehirdir. Hind şehirlerindedir. Deryâdan bir

²⁵³ Tabaşir ‘‘Hind hıyarı’’ denilen bir deva kastedilmektedir.

buçuk mil miktarı ıraktır. Tüccarı çoktur ve misafirlerinin gelmesi ve gitmesi ziyadedir. Aksa-ı mağripten Süfâre'ye değin 7083 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye ile Süfâre mabeyni 3484 buçuk mildir ve Mekke ile Süfâre arası 2437 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Süfâre'ye değin 1300 mildir. Hanko: Çin şehirlerinden bir ulu şehirdir. Yanından bir büyük ırmak akar Dicle ırmağından büyüktür ve bu şehirde türlü türlü Türk taifesi çoktur ve bu şehrin beyi ziyade ulu beydir. Hazinesi çoktur ve filleri çoktur. Şöyle ki binden artıktır derler ve harp aleti nihayetsizdir ve bir tarafı deryadır ve iki aylık yoldur gemilerle ve Kurun ve Hıtay memleketlerinden bu şehre ziyade meta ve esvâb getirip satarlar ve imaretleri çoktur ve her nimeti vâfirdir ve ucuzdur bu şehirde acâyib ve garâib tuhfeler hâsıl olur cemi âleme ol tuhfe yayılır nakkaşlar ve musavvirler gibi ve pirinç ve şeker kamışı ve mukl ve ceviz hindi ziyade çoktur.

156B

Ve aksâ-ı mağripten Hanko 11333 mildir ve Konstantiniyye ile Hanko mabeyni 6180 mildir ve Mekke Hanko mabeyni 5600 mildir ve hatt-ı istivâdan Hanko arası 866 buçuk mildir. Hatku: bu dahi bir muazzam şehirdir her hâli Hanko'ya benzer her nesne ki onda vardır bunda dahi bulunur. Bu dahi deryâ kenarında vaki olmuştur ve her yerden tacirler çok varıp gelirler. Halkları ziyade halklıdır ve hatunları ziyade güzel ve suretleri hûbdur ve her evde ki ne kadar âdem var ise gerek er ve gerek avret ve oğlancıklar ve kulluk coşar. Her kim var ise suretlerini kapısında nakş eylemişlerdir. Yani kendilerine benzerler ve her garib ki der ve arasından bu eve girse onun dahi suretini nakş eylerler ve bu şehrin köyleri birbirine muttasıldır. Sanasın ki cemisi bir şehirdir ve bu vilayette türlü türlü hayvanlar olur. Hiç bunlar cem olmaz. Gergedan ve fil ve zürafa gibi bir tarafına mişelik vaki olmuştur ki iki aylık yoldur cemisi. Sandal kafur ve hayzeran²⁵⁴ ve immi otlardır. Bu şehrin atvel nehârı on iki buçuk saattir ve ekseri on bir

157A

Buçuk saattir ve aksâ-yı mağripten Hatku'ya değin 1800 mildir ve Mekke ile Hatku mabeyni 5630 Konstantin'le Hatku'ya varınca 6210 ve hatt-ı istivâyyla Hatku arası 800 mildir ve dahi İklim-i Evvel'in evvelinden ahirine gelince İklim-i Sâni'nin evvelidir. İklim-i Sâni mil dahi üç rub' mildir. **İklim-i Sâni:** İklim-i Sâni'nin evvelinde atvel

²⁵⁴ Hayzeran, Hazeran da olarak bilinir. Bir çeşit sıcak iklim kamışdır.

nehâr on üç saate ve sekiz derece olur. Takriben Mekke'de böyle olduğu gibi ve dahi İklim-i Sâni'nin vasatında on üç buçuk saat olur Medine şerrafhallahu teâlâ hürmüzde böyle olduğu gibi işbu iklimde tayın dahi olmaz ve iki yüze yakın ömür süren âdem bulunur demişler ve dahi bu iklimin içince yirmi yedi dağ vardır. Birisine Cebel-i Hayzerân derler ki bu dağın derelerinde Abanos çok olur. Denizden gemilerle Acem vilâyetine ve Irak'a ve gayrı yerlere iletirler ziyade metadır ve dahi yirmi yedi ırmak vardır. Birisi'dadır ki Sind meliklerinden bir melik bunun üzerine bir kürsi eylemiştir. Dahi elli pare ulu şehir vardır. Ekser halkının levni kara ile kızıl mabeynidir. Ekser buğday anlu olur.

157B

Pes şimdi bu cümleden on dört şehir alıp hassalarıyla ve bu'd mesafeleriyle geçen gibi yazılıp beyan olundu. Ol on dört şehir bunlardır: Süs-i Aksa, Ağman, Mekke, Medine, Cidde, Kavs, Asvan, Hürmüz, Nehlivare, Ketbat, Kınuc, Tecnis, Kakla, Levkin. Bu dahi pes şimdi her birisinin birer birer ahvâline gelelim bunlardan Süs-i Aksa bir muazzam şehirdir İslâm şehridir. Aksa-ı mağribe yakın olanlardandır. Türlü türlü meyveleri ve sair etimesiz ziyadedir. Şeker kamışları olur ki hiçbir yerde oncalayın olmaz. Her kamış on kuruş miktarı olur ve tatlılığı şolo kadar olur ki bir ratl şekere on ratl su girse mümkündür ve dahi meşhurdur. Ol vilâyetin hatunları kadar hüsnünde ve cemâlde ve zarafette hatun olmaz derler ve bu şehrin aksâ-ı mağripten ıraklığı 366 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin ile Süs-i Aksa mabeyni 2786 mildir dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Süs-i Aksa arası 3999 mildir ve hatt-ı istivâ ile Süs-i Aksa mabeyni 1466 mil dahi sülüsân mildir. Ağman: mağrib diyarında Cebel-i ...²⁵⁵dibinde bir ulu

158A

Şehirdir ağaçları ve yemişleri ve nebâtları çoktur. Bu şehrin içinde ırmak akar üzerinde değirmenler yürür. Kış şöyle donar ki üzerinde yol olup geçerler. Ekser halkı ziyade maldardır. Hatta kapıları üzerinde bir alâmet ederler ki işbu kapı sahibin bu kadar malı vardır ve dahi şunu da yazarlar ki kapısının sağ tarafında ne kadar mala kâdir olduğu yazılmıştır ve sol tarafında malının bu kadarını ticarete gönderdim ve bu kadarı katımdadır diye yazılmıştır ve dahi binalarının ekseri kiremitle ve kerç ile ve balçık ile yapılmıştır ve dahi aksâ-yı mağripten Ağman mabeyni 733 mil dahi sülüs mildir ve

²⁵⁵ İlgili kısım metin içinde okunmadı.

Konstantiniyye ile Ağman arası 2283 mil dahi sülüsân mildir. Mekke şerrefahallah meşhur kadim şehirdir. Dua ve sena yeridir. Ehl-i İslâm etraf-ı âlemden cem olup hac eyleyecek makamdır. Dağların ortasında bir alçak yerde vaki olmuştur. Şehrinin uzunluğu iki mil miktarıdır ve Mekke'nin binası taşla ve kerpiçle ve balçıkla yapılmıştır ve dahi Mekke haremının ortasında vaki olmuştur. Harem halk cem olacak mescittir. Üstü açıktır ve Mekke'nin üstü

158B

Örtülüdür ve dahi Mekke'nin gün doğusu canibinde olan duvarının uzunluğu yirmi dört zira'dır. Mağrip canibinde olan duvarı dahi öyledir ve şimal tarafında olan duvarının uzunluğu şâmilrekdir. Yirmi üç zira'dır. Mekke'nin yüksekliği yirmi yedi zira'dır ve kapısı gün doğusu tarafında olan duvardır ve yerden yukarı yüksektir kapısının aşağı eşiği âdem boyu miktarıdır ve içerisinin döşemesi kapısının aşağı eşiğiyle beraberdir. Hacerü'l-esved kapısının bir sıvasındadır ve Mekke'nin çevresinde gece ile meşaleler ve kandiller yanar tavâf eylemekten ötürü. Hadîm dedikleri onun ekseri yeridir ve dahi Mekke'nin çepeçevresi örtülmüştür harirle. Hiçbir yeri görünmez. Her kim ki Mekke'ye malik olursa her yıl iki örtü gönderip üzerinde olanı giderirler dahi yenisini örterler. Gayrı kimse örtmek olmaz dahi derler ki Kâbe Âdem peygamber aleyhisselam zamanında taşla ve balçıkla yapılmıştı vardı. Nuh aleyhisselam tufanı olduğu gibi yıkılıp yeri aşikâre dururdu tâ İbrahim aleyhisselam zamanına değin. Pes Hak teâlâ celle ve âlâ İbrahim'e

159A

Emr eyledi ki Mekke-i yapa. İbrahim aleyhisselam dahi durdu. Oğlu İsmail'e geldi ona dedi. Ol dahi babası İbrahim aleyhisselama yardım edip dağlarından taşlar getirip taşla ve kireçle Mekke ve haremmini yaptılar ve dahi Mekke'nin iki ulu mevsimi vardır. Asıl ulu mevsimi hac vaktidir ve ol bir mevsim Receb'dir ki meta ol vaktinde gelir. Mekke'nin halkı ziyade maldarlardır. Receb'de gelen metayı alırlar hac vaktine değin hıfz eylerler. Ol vakitte Muratlarınca satarlar amma hac vaktinde olan ulu mevsim etraftan şolo kadar meta ve meyve ve emtia her ne yemiş vardır. Bu cümlesi ekser Tâif'den gelir ve gayrı yerlerden dahi gelir satılır ve hurma dahi Mekke'nin etrafında ziyadedir. Gelir satılır amma şehirde var ise azdan azdır amma dört ayaklı hayvanat çoktur. Ve dahi halkının ekseri zaaflla açlıkla geçerler Mekke'de kadimden akar su yoktur. İyi suları Zemzem kuyusu suyudur. Bunu dahi daima içmek mümkün değil

bazı azdan az dahi suları vardır. Iraktan gelir. Şimdi suları çoktur. Hak teâlâ celle ve âlâ padişahımız Sultan Süleyman Hazretlerinin

159B

ömrünü dahi ve devletini günden güne ziyade eyleyip gittikçe ilerisi dahi şen olsun ki bunların devletleri zamanında ol makam-ı şerife onun gibi su götürüp içen ve içmeyen dahi gökçek dualar eylerler. Zira cemi memalikte işiten dualar eyler ki her kişinin onda varmaya ihtiyaç edinmişlerdir. Dahi şöyle malum oluna su sevabı kadar sevap olmaz demişler. Hatta Mesâbih 'de Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurmuşlardır ki hangi müslüman ki çıplağının üzerine giyecek giydirse Allah teâlâ cennetin yeşil libaslarından ona giydire ve dahi bir müslüman bir aç müslümanı taamlandıra Allah teâlâ onu cennet yemişlerinden taamlandıra ve dahi hangi müslüman ki bir susamış müslümana su vere Allah teâlâ onu cennetin mühürlenmiş safi şarabından su vere dedi. Elhamdülillah ki Mekke'de ol yanmış yürekler su varılmış ola ve dahi bir kimse Mekke'den çıksa akar sulara ve muttasıl ekinlere ve tatlı kuyulara ve meyvelere uğrasa gerektir. Tâif'de bunlar ziyadedir ve dahi Mekke'de atvel nehâr on üç sata ve beş derece olur ve sabahtan öğlesi altı saate ve on

160A

Derece olur. Öğleden ikindisi üç saat ve beş derece olur ve garba dahi üç saat ve beş derece olur ve hassa-i şafağı ol günde bir saat ve yedi dereceden eksicek ve hassa-i fecri bir saat ve dokuz derece olur ve dahi Mekke'nin öğlesi İslâmbol öğlesinden bir saat ve iki buçuk dereceye yakın önce olur ve Sûs-i Aksa öğlesinden Mekke'nin öğlesi dört saat ve bir buçuk dereceye yakın önce olur ve dahi atvel eyyâmında Mekke'de şemsin tulû'ı İslâmbol tulû'ından dört buçuk derece önce olur ve gurûbu bir saat ve on dört buçuk derece olur. Pes şimdi aksâ-ı mağriple Mekke mabeyni 4477 mil dahi sülüsân mildir ve İslâmbol ile Mekke arası 1639 mildir. Hatt-ı istivâyla Mekke arası 1633 mil dahi sülüs mildir. Medine: Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem işbu Medine'ye Tayyibe diye ad vermişlerdir. Mübarek ravzaları ondadır ve zirde bir gökçek şehirdir. Ziyade ıssıdır. Kadimden hisarı ve kazılmış hendeği dahi vardır. Etrafi hurma ağacıyla dopdoludur. Hurması

160B

Gayetle gökçektir ve tatlıdır. Amma halkı gayetle fakir malları azdır. Ne sanatları vardır ne metaları vardır ki onunla kesb ü kâr ideler. Hemen dirlikleri ol hurma ağaçlarındandır. Ekserinin ekinlikleri dahi yoktur ve dahi suları küçücük ırmakları vardır. Ondan içerler ve dahi hurma ağaçlarını ve ekinlerini kuyulardan sular ve dahi beri şimâl canibinden şehirden altı mil miktarı yer üzerine uzanmış bir dağ vardır onun etrafında ekerler biçerler ve bazı sağılır davarları dahi onda vardır ve dahi vadi'i-atik ki Mekke canibine gider yoldadır. Medine'den dört mil miktarı Irak yerededir ki ekinlikler ve hurmalıklar onda çoktur ve dahi Medine'nin yakın yerlerinde bazı meşhur kasabalar vardır Vâdii'l-kafur derler ve Yenbuk ve Vâdii'l-kurrâ gibi ve Vâdii'l-'atîk gibi zikir olunmuştur ve bazı Kabâil-i Arab'da her ne ise bunda ekinler ve hurmalıklar ziyadedir ve dahi aksâ-ı mağripten Medine mabeyni 4352 buçuk mildir ve Konstantiniyye'den Medine'ye varınca 1482 mil dahi rub mildir ve Mekke ile Medine arası 260 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan

161A

Medine arası mil dahi sülüsân mildir. Cidde: bir mamur şehirdir. Ekser halkı tacirlerdir. Ziyade maldarlardır ve ahvalleri gökçektir. Fâideleri dahi ziyadedir. Zira hac vakti gelmeden önden mevsimler erişip Hind gemileri gelip kumaşlarla ve gayrı esvaplarla bu tacirler ol gelenleri satın alırlar. Hac mevsimi eriştiği gibi ziyade fâide ile yine satarlar. Ziyade mâl hâsıl eyerler ve dahi aksâ-ı mağripten Cidde'ye değin 4433 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin ile Cidde arası 1602 mil dahi rub mildir. Mekke ile Cidde arası 43 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâyyla Cidde arası 1450 mildir. Kavs: Said Mısır'dan büyük şehirdir. Cami'si dahi vardır tüccarları giderler gelirler misafirleri çoktur. Mübarek yerdir. İçecek suları Nil suyudur. Nimeti vafirdir. Halkının levni sarıya maildir ve dahi aksâ-ı mağripten Kavs'ın mabeyni 3433 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin ile Kavs'ın arası 1121 mildir ve Mekke ile Kavs'ın arası 981 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Kavs'a gelince 1633 mil dahi sülüs mildir. **Asvan:** Saîd vilayetinin

161B

Âhir şehridir. Amma küçücük şehirdir. Mamurdur. Et ve balık ve geyikler çoktur hurmalıklar ziyadedir. Amma ekinlik yoktur. Gıdaları taşradan gelir ve Nil'in cenubisi tarafında bir dağ vardır. Onda zümrüt madeni vardır. Yer yüzünde bundan gayrı yerde

zümrüt yoktur derler ve dahi aksâ-ı mağripten Asvan mabeyni 3666 dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Asvan arası 1185 buçuk mildir ve Mekke ile Asvan arası 766 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâyla Asvan arası 1600 mildir. Hürmüz: Bahr-i Fâris kenarında bir muazzam şehirdir. Bendergâh-ı âlemdir ve hurma ağacı ve şeker kamışı bî-hadd. Ekser vilâyete şeker bundan gider amma suyu yoktur. Suyunu Irak'tan gemiyle getirirler ve gayetle sıcak yerdir. Pazarları mamurdur. İnci çıktığı yer bu şehre yakındır. Her yerdeki inci çıkırsa bu şehre getirirler. Ekser Hindistan yolu bu şehre uğrar bundan çıkarlar ve dahi Hürmüz'ün atvel nehârı on üç saat ve dokuz derecedir ve sabahtan öğlesi altı saat ve on iki derecedir. Öğleden ikindisi üç saat ve beş buçuk derecedir ve asrdan gurûba değin üç saat ve altı derecedir ve hassa-i şafağı bir saat

162A

ve beş buçuk derecedir ve asrdan gurûba değin üç saat ve altı derecedir ve hassa-i fecri bir buçuk saat ve bir buçuk derecedir. Hürmüz'ün öğlesi Konstantiniyye öğlesinden iki saat ve iki derece önce olur ve atvel eyyamda Hürmüz'ün tulû Konstantiniyye tulû'undan bir saat ve altı buçuk derece evvel olur. Gurûbu iki saat ve on iki buçuk derece evvel olur ve dahi aksâ-ı mağripten Hürmüz'e değin 5466 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin ile Hürmüz mabeyni 6881 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Hürmüz arası 937 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Hürmüz arası 1666 mil dahi sülüsân mildir. Nehlivare: Hind şehirlerinden bir gökçek şehirdir. Meliki ulu meliktir. Askeri ve fili çoktur. Başına altın taç giyer arkasında dahi altından dokunmuş kumaş giyer. Evkâtda atla seyran dahi ederler. Hatta her cuma günü ata binip seyrana çıktığı vaktin bilsence altın libâsları kolları bile envai ziynetle yüz hüsnâ avretleriyle binerler. Bunlardan gayrı bir kimse bile binmez ve dahi ol yüz avret melike önünce saçlarını dağıtıp oynarlar ve gülüşürler ol melik dahi onları teferrüç edip murâdı olduğu yere değin

162B

Gidip gelirler âdetleri bunun üzerinedir ve dahi ol yerin halkının bir âdetleri dahi vardır ki hayvanatı boğazlayıp yemezler tâ kendi kendinden ölüp gitmeyince ondan sonra yerler dahi sığır etini yemezler ve mevtalarını defin etmezler ve üzerlerine melül olmazlar ağlaşmazlar ve dahi aksâ-ı mağripten Nehlivare arası 6170 mildir ve Konstantin'le Nehlivare arası 2706 mildir ve Mekke ile Nehlivare arası 1566 mil dahi sülüsân mildir. Hatt-ı istivâyla Nehlivare arası 1466 buçuk mildir. Kenbat: Deryâ-yı

Hind kenarında bir gökçek şehirdir. Kaleleri vardır tacirleri her canibinden meta alıp gelirler birbirinin metalarından alıp giderler ve aksâ-ı mağripten Kenbat'a gelince 6622 buçuk mildir ve Konstantin'le Kenbat mabeyni 3227 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Kenbat arası 1988 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Kenbat'a gelince mil 1489 dahi sülüsân mildir. Kınuc: Kınuc dâr-ı mülk-i Hind'dir. Bir meşhur şehirdir. Melikinin askeri çoktur. Fili dahi ziyadedir. Belki bin fili olup yüz fili ak olmak gerektir ve dahi ol yerlerde fil olur ki yüksekliği yirmi

163A

Beş karıştır ve yerli bir fil öldü bir dişini tarttılar kırk batman geldi ve dahi mülûk-i Hind'de fili çok olan melik kimse onların içinde ulu melik ol olur derler ve dahi aksâ-ı mağripten Kınuc mabeyni 7056 mildir ve Konstantin'le Kınuc arası 3193 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Kınuc arası 2379 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâ ile Kınuc mabeyni 755 mil dahi sülüsân mildir. Tecnis: dâr-ı mülk-i Çin'dir. Büyük şehirdir. Askeri çoktur. Fillere binerler. Her mezhepten içinde vardır. Aksâ-ı mağripten Tecnis arası 3558 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye'den Tecnis'e 4322 mil dahi sülüsân mildir. Kakla: bir ırmak kenarında bir büyük şehirdir. İçinde asker ziyadedir. Onda harir çoktur. Ziyade ipek kurdu beslerler harir kumaşlar dokurlar ol kumaşlarla kakliyye derler ol diyar etrafından tacirler gelir metalarıyla bundan meta alıp giderler ve dahi aksâ-ı mağriple Kakla arası 10000 mildir ve Konstantiniyye ile Kakla mabeyni 5586 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Kakla arası 5033 mildir ve hatt-ı istivâyâ Kakla arası 14551

163B

Buçuk mildir. Levkin: Çin şehirlerinden bir muazzam şehirdir meliki ulu meliktir. Askeri yaraklı ve silahlılardır. Uzun uzak memleketi dahi vardır. Filleri de çoktur. Ol şehrin halkı pirinç ve süt ve şeker kamışı yerler ve buğday ve arpa dahi vardır ve dahi cemi meyve Çin'de ve Hind'de vardır. İlla üzüm ile incir yoktur. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Levkin mabeyni 1555 buçuk mildir ve Konstantiniyye ile Levkin arası 6133 mildir ve Mekke ile Levkin arası 5612 mil dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Levkin'e değin 1333 mil dahi sülüs mildir. Bu şehrin atvel nehârı on üç saat ve üç derecedir ve dahi iklim-i sâninin evvelinden ahirine değin iklim-i sâlisin evveli olur. 470 mildir. **İklim-i Sâlis:** İşbu iklim-i sâlisin evvelinde atvel nehâr on saat ve on bir dereceden artacak olur mansûrda böyle olduğu gibi ve dahi İklim-i Sâlisin vasatından on dört saat

olur Mısır'da böyle olduğu gibi. İşbu iklim içinde otuz üç dağ vardır ve yirmi iki ırmak vardır ve meşhur şehirlerden yüz yirmi sekiz şehir vardır. İşbu iklimin

164A

Ekser yerinde tayın olmaz olursa dahi az olur derler. Ecel-i tabî'i bu iklimden tâ yedi iklimi geçince nihayeti yüz otuza varır demişler ve dahi ol yüz yirmi sekiz şehirden yirmi bir şehir alıp hassaları ve bud mesafeleri ile geçenler gibi yazılıp beyan olundu. Ol yirmi bir şehir şunlardır: Kasaba-i Tanca, Zevile, Mehdiyye, Kayrevan, Trablusgarb, İskenderiye, Dimyat, Mısır²⁵⁶, Fustat, Beytü'l-Makdis, Taberiye, Dimaşk, Kûfe, Bağdat, Feytüm, Basra, Isfahan, Şiraz, Istahra, Mansure, Kandehear. Pes şimdi her birisinin bir bir ahvaline gelelim. Evvela Kasaba-i Tanca: diyar-ı mağripte bir gökçek kadim şehirdir. Bir dağın üzerinden tâ aşağı deryâyâ değin uzanmış gitmiştir. Deryâ kenarına değin dağa arka vermiştir. Ehl-i sanâi çoktur ve dahi ekinlerini aşağı yazuda ekerler. Pes aksâ-ı mağripten Tanca'ya 533 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Tanca arası 2296 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke'den Tanca'ya 3760 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Tanca'ya 2133 mil dahi sülüs mildir. Bu şehre şimdi küffar hüküm eyler derler. Zevile: bir küçücek şehirdir. Ekser karalar şehrinde karalar bu şehre çok gelirler giderler.

164B

Bazar yeridir. Etraftan tacirler metalarıyla gelirler. Bunda çok hurma biter. Ol tacirler hurmadan alırlar dahi yerlerine giderler bunun halkı tatlı kuyu sularından içerler akar suları yoktur. Aksâ-ı mağripten bu şehrin ıraklığı 1200 mildir ve Konstantiniyye ile Zevile arası 1790 buçuk mildir ve Mekke ile Zevile arası 2896 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Zevile arası 2000 mildir. Mehdiyye: işbu şehre Mehdi Fatımî²⁵⁷ derler imiş ol yapmıştır. İslam şehridir. Kalesi yüksek yerededir. Aşağısı deryâyâ beraber burundur. Ol burnun etrafını çepeçevre burç baruyla bir hoş kale eylemiştir ve bir boğazı vardır. Ol boğaza karşı âli burçlarla yedi kat kapı eylemiştir. Altı kapı demirdendir ve bir kapısı tunçtandır. Her birisi yüzer kantardır demişler ve dahi bu şehir halkının âdetleri kadimden budur ki ne Yahudi ve ne Nasrani bu şehre koymazlar eğer Müslüman olmuş olsa dahi eğer bulsalar helâk ederler imiş. Zira tacirler için de

²⁵⁶ Mısır, bu bölümde eski Mısır diye anılmaktadır ve Kahire bahsinde anlatılmaktadır.

²⁵⁷ Mehdi, İlk zâhir İsmâilî imamı ve Fâtımîler'in kurucusu (909-934). Bkz.: Mustafa Öz, 'Ubeydullah el Mehdi', TDV İslam Ansiklopedisi, C.:42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s.23.

böyle imiş ki ahir bu şehrin zararı bu iki taifeden olsa gerek imiş ve dahi aksâ-ı mağripten Mehdiyye arası 2133 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Mehdiyye arası

165A

2145 mildir ve Konstantin'le Mehdiyye arası 1091 mildir ve Hatt-ı İstivâ'dan Mehdiyye arası 2145 mildir. Kayrevan: kâfın fethasıyla ve yânın sükûnuyla ve râ'nın fethasıyla. Bu şehir mağrip canibinde bir gökçek şehirdir. İslam şehridir. Bir ulu sahranın ortasında vaki olmuştur. Bu şehrin ne kadar burç barusu var ise cümle kızıl tuğla ile yapılmıştır. Ashab-ı Rasûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem yaptı. Zira Hazret-i Rasûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem Kayrevan şehrinde yatar derler. İşbu şehirden taşrada bir miktar yerde zaviyesi vardır ziyaretgâhtır ve dahi işbu şehrin bir ulu camisi vardır. Nuh peygamber aleyhisselam gemisi ağacından bir pare ağaç asılmış durur. Henüz dahi çürümemiştir ve şolo kadar nimeti boldur ki ol şehrin çevre sahrasında bakışın ne ağaç var ne yemiş ve il gün dahi gayetle yakın olanı bir günlük miktarı ola amma şehir içinde taze meyveye kimse bakmaz. Şeker kamışının nihayeti yoktur ve dahi aksâ-ı mağripten Kayrevan'a 2000 mildir ve Konstantiniyye'den Kayrevan arası 1185 mildir ve Mekkeyle Kayrevan arası 2317 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Kayrevan arası 2200 mildir. Trablus²⁵⁸: bir gökçek

165B

Beyaz kaledir. Harç barusu taşla ve kireçle yapılmıştır. Deryâ kenarında inciri ve zeytini çoktur. Bazı yemiş ve hurma dahi vardır amma şimdi İspanya tarafındadır. Allah teâlâ yine ehl-i islama müyesser ede âmin yâ Mu'în. Pes aksâ-ı mağripten Trablus'a değin 2333 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin ile Trablus mabeyni 1003 mil dahi sülüs mildir. İskenderiyye: Şam denizinin kenarında bir meşhur şehirdir ve bu şehirde sarnıçlar ve kuyular ve acâib ve garâib binalar ki vardır. Onları gören bilir ki onu yapan İskender²⁵⁹ adlı bir padişahmış ve bu şehrin burç barusu be-gayet muhkem ve memleketi mamurdur ve ağacı ve yemişi çoktur ve hurma ve üzüm ve envai meyve vâfirdir ve ucuzdur ve dahi bu şehirde envai kumaşlar dokunur hiçbir memlekette dokunmaz ve tüccar etraf-ı âlemden gelip kumaş alırlar giderler. Ne Nil suyu gelir evleri altına ve önüne gelip bir yıldan bir yıla değin sarnıçları doldurup ol suyu yılına

²⁵⁸ Trablusgarp kastedilmektedir.

²⁵⁹ İskender, İslâm tarihinde daha çok efsanevî şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralı. Bkz.: Mahmut Kaya "İskender", TDV İslam Ansiklopedisi, C.:22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.577 vd.

kadar içerler be-gayet safi ve ten-dürüst sudur ve bu Şehrin evlerini ve barusunu acâib hendeseyle yapmışlardır ve dōŐemiŐlerdir. Satranç nat'ı misalinde türlü türlü mermerlerle ve bu Şehirde İskender bir minare yapmıştır ki onun misli aktâr-ı

166A

Arzda bulunmaz ve Şehirden bir mil ıraktır ve yüceliği üç yüz zira'dır. Zin saati zira' ile ki her zira' üç karıştır. Bu zekamet miktarı olur doksan altı kameti minarenin tepesinden olan kubbeye varmış çıkmıştır. Dört kamet dahi minare tepesinde olan kubbe yüksekliğidir. Yüz kamet olur ve dahi işbu minare kubbесinin tepesinde bir ayine koymuŐtur. Bir aylık yoldan ki deryâda ne kadar gemi var ise ol ayineden gemi vardığını görürler ve bilirler ve bazıları der ki deryâda gemi görüldüğü gibi ol ayine hareket eyler. Bunun Őuâından ol görünen gemiler hep yanar. Bu Rum padiŐahını hile ile aldanıp elçi verdi söyledi Tevârih-i İskender'de buldum ne kadar cevahir-i nefise ki İskender Zulmat'dan çıkardı ol minare tepesinde olan kubbe içine gizlemiŐ dedi. EĞer bana inanırsan çıkarmasına kasd ile ve eğer Őüphelenir isen ben sana bir miktar altın ve gümüş ve kumaş ve emtia gönderdim. Bozup çıkarmasına sana yardım olsun çıkardığın dahi senin olsun dedi. Pes Mısır padişahı buna aldanıp emir eyledi. Ol kubbeyi yıkarlar ber-izin yıktılar ol tılsım bâtıl oldu. Kendine ol

166B

Ayine idi. Hiçbir nesne bulamadılar ve derler kim İskender zamanında işbu minare Şehrin ortasında idi ve bu İskenderiye yedi bahş idi. Altısını su almıştır. Şimdiki Şehir ol yedi bahşının birisidir ve dahi Taberi rahmetullahu teâlâ Tarihi'nde getirmiŐtır ki kaçan Amr bin el-Âs²⁶⁰ İskenderiye'yi feth etti emirü'l müminin Ömer radiyallahu anh bitti yazıp gönderdi. Dedi ki Şükür Allah teâlâ'ya bir Şehir feth eyledim. İçinde on iki bin dükkan var ve dahi bu Şehirde bir minare var. Kim onun tepesinde daim gece ve gündüz od yanar üç mil miktarı denizde gece ile aydınlık verir. Onun Őulesinden denizden gemiler geldiği malum olur. Bu dahi tılsımdır ve derler ki İskenderiye minaresini asılda yapan Mısır Ehramları²⁶¹ yapmıştır. Amma harap olup sonra imaret etti ve bu Şehirde iki taş vardır ona müslitan derler. Her birisinin uzunluğu beş kamet boyudur murabbadır. Ayinenin her tarafı on karıştır. evresinin cümlesi kırk karıştır

²⁶⁰ Amr b. el As, Meşhur sağâbi, Mısır fâtihi ve devlet adamı. Bkz: Ahmet Önkal 'Amr b. As', TDV İslam Ansiklopedisi, C.:3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.79 vd.

²⁶¹ Efram, Mısır'da Fravunların piramit Şeklinde mezarları.

ve yukarısı aşığısından inceciştir ve üzerine Süryani dilince yazılmıştır ki ben Şeddâd oğlu Barem bu şehri yaptım. Ol vakit kim Âdem kocamızdı ve ömrü çok olurdu

167A

Ve taş ol vakit halk elinde balçık gibi olurdu ve halayık bu dünyada Tanrı bilmezlerdi vardığını fikr etmezlerdi. Pes şimdi bu şehrin imaretlerini dahi yaptım ve ırmaklarını kazdım ve ağaçlarını diktim. Diledim ki bu şehirde bir nişan koyam benden sonra gelenler bilir ki ben ne kadar padişahlık etmişim ki şunun gibi asar koymuşum. Leşkerim²⁶² ne kadar kuvvetli tâife imiş. Pes halktan Yetub ki merretü'l-âdı oğluydu ve bir daha baktım ki Ebu Ragâl oğlu Amr'ın oğluydu ki Semûd idi. Bu ikisi celil yerimü'l el hamra gönderdim ki bir aylık yoldur ve bu iki meslitan dedikleri büyük taşları onda kestiler ve omuzlarında getirdiler. Yolda gelirken Yetunun ikisi sanmış cerahatle getirmiş bu şehre getirdi. Ben dahi böyle ettiklerinden ötürü bu ikisini getirip askerime vermezdim. Cümle memleketimin halkı ikisine kurban olsun dedim. Yetunla baktım bu iki taşı bizim yevmis-saâde dediğimiz günde Cârûd oğlu Katn müttefikiyle iletiler ki bu meşhur kimse idi. Pes şimdi bu taşın birisi bu şehrin şarki tarafına koydular ve birisini dahi şehrin bir yanına koydular ekimi de bir nişan olsun için şimdiki halde yüz kişi envai

167B

Hile ile yerine depredimezler ve dahi demişlerdir ki ol şehrin bir kenarında cenubisi tarafında halk cem olacak bir makam var idi. Süleyman peygamber aleyhisselam zamanına gelince onu Şeddad oğlu Yamer yapmıştır derler. Bazıları Süleyman aleyhisselam yapmıştır ve şimdi onun bazı örtüleri ve surları dahi ol zamandan beri bâki kalmıştır. Ol direk olan makam murabbadır. Her bir duvarın yukarısında on altı kıymetli mermerden direk vardır amma iki canibi uzundur. Bu caniplerinde altmış yedi direk vardır. Ne asıl direklerdir birbirinden fark yoktur ve dahi bir gûşesinde²⁶³ bir büyük mermer direk vardır ki inceleyin bir direk bir yerde vardığı malum değildir. Bir gûşesinden bir gûşesine yirmi karıştır. Çepeçevre dört gûşesi seksen karıştır ki kırk zira' olur ve bu yassı mermerlerin kalınlığı yedi kamet miktardır. Bu mermerlerin yukarısında olan türlü türlü oyalarla nakil olunmuştur ve muhkem sanatlar

²⁶² Leşker, asker, ordu.

²⁶³ Gûşe, köşe kastedilmektedir.

geçmişlerdir. Ekser diyarın halkı buncalayın mermer ve iş görmemiştir. Şimdi dahi ol direk üzerinde ol mermer ekilmiş durur amma düşmüştür derler.

168A

Ve bir direk dahi vardır ududu'l-kamer demekle meşhurdur. Üzerinde bir kuş tasvir eylemişlerdir. Güneş yürüdükçe sanasın ol kuş bile yürür. El-ân bunlardan az nesne kalmıştır. Allah alem ve dahi aksâ-ı mağripte İskenderiye mabeyni 346 mildir ve dahi Kostantiniyye'den İskenderiye'ye değin 692 mil dahi rub mildir ve Mekke ile İskenderiye arası 1107 mil dahi sülüsân mildir. Arz-ı Mısır Calut dağın gün batısı tarafında vaki olmuştur. İşbu iklimin acâyibi ve garâibi çoktur ve uleması ve hükemâsı ve mühendisleri çoktur. Daima eksik olmaz ve dahi kadim zamanda bu Arz-ı Mısır'da seksen beş büyük ve gökçek şehir vardır derler. Kırk beş Mısır'dan aşağı ve kırkı Mısır'dan yukarıdır. Cemisi Nil'in iki kenarında vaki olmuştur ve iki bin miktarı köy vardır ki ekserinde hamamlar ve mescitler ve pazarlar ve kervansaraylar vardır ve iptidası Asvan'dır ki Saîd eyaletinin öte nihâyetidir. İnhitâsı İskenderiye ve Dimyattır. Küllisi mamurdur. Ekinliktir ve dahi arz-ı Mısır'da altın çoktur. Onun için ki her yerde medfun çoktur. Az yeri bulunur ki onda mal

168B

Bulunmaya ve dahi Mısır'ın gün doğusu canibinde Cebel-i Matm vaki olmuştur ki Mısır'dan tâ Asvan'a değin çekilmiştir. Bazı yeri yüksektir ve bazı yeri alçaktır. Ol yerlere tehamim derler. Kapkara dağdır. Ol dağda mağara ve kilise çoktur ve gizlenmiş mallar çoktur ve Nil'den öte bir dağ vardır. Cebel-i Menhut derler müdevver dağdır. Hiçbir kimse yoktur ona çıkabile yücedir ve kayganlıktır. Onun içinde mal-i azim vardır derler. Maktem kâhinindir ki ol dağı ol yonmuştur ve ehramlar ki Mısır'da vardır. Mülûk-ı mütekaddiminin hazâini ve cemi alanı ve cevahir-i nefisesi altın ve gümüş ve kesb-i hikmet ve tılsimat ve nücûm ve kimya ve türlü türlü korkunç suretler hep onda derler ve meşhur şehirden birisi Fustat: bu şehre Fustat-ı Amr b. el As derler. Şimdi ol şehre eski Mısır derler büyük şehirdir. Amr b. el As'ın camisi bundadır. Evvelden bir muazzam kilise idi. Amr b. el As feth eylediği vaktin yıktı cami eyledi. Ashaptan bir cemaat bile idi. Yani yirmi sekiz miktarı sahabeden bile var idi. Bu cümlesi ol mescidi yapmaya yardım kıldılar ve bu şehrin gün doğusu canibinde bir muazzam şehir

169A

Dahi vardır ki şimdiki halde haraptır. Büyük şehirmiştir. Mescitleri ve pazarları ve hamamları çok idi. Derler ki onda dört yüz hamam vardır. Şaver ki Asi'nin veziri idi. Onu ol harap eyledi. Korktu ki nagâh Frenk galebe eyleye ve onu tuta ve dahi bu eski Mısır'a Fustat dediler. Onun için ki Amr bin el As kaçan Ehl-i İslam'ın seraskeri olup gelip bu şehri feth eyledi ve onda bir çadır kurdurdu dahi birkaç gün ol çadırda sakin oldu. Kaçan kim gitmek istedi vara İskenderiye sara eyleye. Meğer çadır kurdukları vaktin çadırın tepesinde güvercin gelip yumurtalamış. Vardılar haber verdiler ki şöyle olmuş bu Amr dahi buyurdu çadırı yıkmayın koyun hali üzerine ol güvercin yavrusunu çıkarınca dedi öyle eylediler ve dahi dedi ki vallahi bu güvercin bizimle munis oldu. Bizi sevip bize dayandı. Ol dahi yumurtasını basıp yavrularını çıkarıp hasıl edince biz dahi bunu terk eyledik dedi. Vardı şehre girip onda karar eyledi. Tâ ol güvercin yavrusunu çıkarıp uçuverince ondan sonra çadırı derdiler gittiler. Onun için bu eski Mısır'a

169B

Fustat diye ad koydular. Fustat ulu çadır demektir. Bu şehir mamurdur ucuzluktur. Binaları ziyade muhkemdir. Pazarları ve ekinleri ziyadedir. Halkın dirlikleri gökçektir. Bu şehrin karşısında bir cezire vardır ona Ravza derler. Nil ırmağı çepeçevre kaplamıştır. Cemisi bağlar ve bahçelerdir ve evler ve saraylardır. Ol cezirenin uzunluğunu iki mil ve eni bir ok atmak miktarı yerdire demişler ve bu cezirede bir bina yapılmıştır ki ona Darü'l Mikyas derler. İleri bazı mülûk zamanında burada Nil üzerinde köprü yapmışlar otuz gemiden. Her kim olursa geçerlermiş. Ol cezirede bir ulu kale var imiş şimdi harap olmuştur. Eseri dahi yoktur ve dahi Darü'l Mikyas dedikleri bundadır ki büyük evdir. Direkler üzerine yapılmıştır. Ol evin ortasında sarnıç gibi büyük derin kuyular vardır. Mermer merdivenleri vardır. Üzerine ondan aşağı inerler. Ol havuz gibi kuyunun ortasında bir mermer direk dikmişlerdir. Ol direkte beş zira' ve bir parmak nişanları etmişlerdir ve ol direğin başını dahi etrafından berk etmişlerdir ki hareket eylemeye ve dahi ol direği altın

170A

-la ve lajverd ile ve türlü türlü renklerle müzeyyen etmişlerdir. Vaktaki Nil suyu artmaya başlaya. Ol mermer direkte olan nişanlara nazar eylerler. Hangi nişana varır ise şehirde münadiler nida eylerler ki filan nişana erişti diye onlar dahi su muttasıl

kalkmaktadır diye şadlıklar eylerler. Tâ ona değin ki su on sekiz zira'a erişe. Pes ol gün yevmil ıyd olur. Cemisi şadlıklar eylerler. Haliçleri keserler. Zira ol miktar su kalkacak cemi Mısır vilâyetinde suya muhtaç olan yerleri su basar. Bilirler ki ol yıl gayetle ucuzluk olsa gerektir ve eğer su on sekiz zira'dan eksik kalksa kahtlık olur ne kadar eksik kalksa ol kadar kahtlık ziyade olsa gerektir. Zira ekinler su varılmadan bitmez ve eğer on sekiz zirâ'dan artık kalksa binalar yıkar ve ağaçları kökünden çıkarır ve ekser memleketi gark eyler. Kalktığına göre olur ve yirmi zira' kalksa çok yerlere zarar eyler. Bu şehrin evleri birbiri üstüne tabakadır. İki üç dört beş belki ona varınca her bir tabakada ehli ile bir kişi sakindir. Her bir tabakada yüz miktarı kimse olsa olur altında ve üstünde kim vardır ve yolu

170B

Neredendir bilmezler. Ekser budur ki aşağı tabakalarında kimse olmaz ve dahi çoklu kendi kitabında yazıp beyan etmiştir. İbni Esir böyle dedi ki Çoklu der ki kendi kitabım telif ettiğim zamanda Fustat 'da yani eski Mısır'da bir ev vardı. Dârü'l-Abdülaziz derlerdi ol evde sakin olanlara her gün dört yüz deve yükü su gelip dökülürdü yani ol miktar su harç olunurdu ve iki hamamı ve iki fırını ve dahi bu şehrin camileri çoktur illâ iki cami vardır. Birisini Amr b. el As yapmıştır. Evvelden kilise idi çarşı ortasında ve ikinci cami yüksek yerdedir. Ebu'l Abbas Ahmed b. Tolun yapmıştır ve Nil kenarında hiçbir yer yoktur ki boş küllisi bostanlar ve bahçelerdir ve köylerdir ve şehirlerdir pazarlardır. Almak ve satmaktır ve dahi aksâ-ı mağripde Fustat mabeyni 3655 mildir ve Konstantin'le Fustat arası 826 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Fustat mabeyni 913 mil dahi sülüsân mildir. Kahire: bu Mısır-ı Cedid meşhur olan Mısır'dır. Muazzam şehirdir ve cemi misafirlerin ittifakı bunun üzerinedir ki yerde bahrde alemde buna mânend

171A

Şehir yoktur derler âdem çokluğu olsun havası iyiliği olsun suyu tatlılığı olsun sahrası ginliği olsun ve hatunları be-gayet sahibi cemâl ve ehl-i zarife olurlar. Her nesnenin acâibinden ve garâibinden ol âlemde buluna bezirgânlar onda getirmemek olmaz. Elbette getirirler ve imaretleri alî ve pazarları gökçek vilâyet-i Mısır tahtıdır. Kalesi yoktur. İçinde nice bin tabaka vardır ve dahi cami-i Ezher bu Mısır'dadır ki fukara-i İslam'dan bin miktarı kişi onda mücavirdir gece ve gündüz hiçbir saat yoktur ki onda zikr ü tesbih ve Kur'ân okunmamak olmaya daima böyledir ve Mısır'ın evleri dahi

birbiri üzerine tabakalardır ve dahi Mısır'ın gün doğusu tarafında Ayn-i Şems derler. Bir küçücük şehirdir. Yusuf aleyhisselam ve firavunun sarayları ve imaretleri ondadır derler. Şimdiki halde duvarı ve direkleri ve suffeleri baki kalmıştır. Şimdi her kim ki görse onları yapan ne miktar ulu kimseler imiş bilir. Belesân bunda biter bundan gayrı yerde bitmez ve bu bir bağıdır ki eni ve uzununu birer mildir ve içinde bir kuyu vardır Aynü'l Şems ona derler ve hassiyet ol sudandır. Onun için İsa aleyhisselam ol sudan gasl eylemiştir. Ayn-i Şems Mısır'dan nısf konak ıraktır hemen

171B

Bunu yazdığım Belesân ile mübarek sudan ötürüdür ve dahi Mısır'ın atvel nehârî on dört saat ve dokuz derecedir ve ikindiden gurûba değin üç saat ve altı derecedir ve gurûbdan şafağa bir buçuk saat ve dahi dört dereceden artıcağıdır ve dahi Mısır'ın öğlesi Mansure öğlesinden iki saat ve beş derece sonra olur ve mağribde Kasaba-i Tanca öğlesinden üç saat ve bir buçuk derece ön olur ve Konstantiniyye öğlesinden beş derece önce olur ve atveli eyyamda şemsin tulû'ı Konstantin'le üç buçuk derece sonra olur ve gurûbu on iki buçuk derece önce olur. Pes şimdi aksâ-ı mağripten Mısır'a değin 3633 mil dahi sülüs mildir ve Kostantiniyye'de Mısır'a değin 791 mildir ve Mekke ile Mısır mabeyni 948 mil dahi üç rubdur ve hatt-ı istivâdan Mısır'a gelince 2000 mildir ve dahi acâyibden ve garâibden ol diyarda vardır. Onların bazısı burada yazılıp beyan olundu. Cümleden birisi Nil suyunun gün batısı tarafında Çin derler bir şehir vardır çok köyler ve bağlar ve nişanlar ki bunda vardır. Birisi bu makamda bir acâib köprü vardır ki kimse (Silik)

172A

Kırk gözle bağlanmış bir satır üzerine ki sanasın şimdiki hâlde yapılmıştır ve dahi ol ehramlar ki dünya acayibinden birisidir. Onlar bu mevzidedir ki muhkemlikte ve yücelikte ve ululukta âlemde bunlar gibi yoktur gayetle iri taşlarla yapılmıştır ve her taşı iki taraftan delinmiştir ve üstünde olan taşı sivri kılıp aşağı taşa geçirmişlerdir ve içinden berk edip üzerine kurşun dökmüşlerdir ve evvelden ahirine değin böyle yapmışlardır üç ehramdır ki her birisinin yüksekliği maliki zira' ile yüz zira'dır ve her canibinden bakılsa endam üzerine yapılmıştır ol ehramın gün batısı tarafında olan ehramın içinde otuz hücre vardır ki taştan yonmuşlardır ol heremin²⁶⁴ içini cevahir-i nefiseyle ve emvâl-i kesire ile eşkâl-i garibe ile ve âlâ silah-ı fahireyle ve akâkir ve

²⁶⁴ Herem, piramit.

edviye ki âlemde hassiyetli ve aziz olucudur. Onlar ile bile dopdolu eylemişlerdi ve bir nevi dahi sırça ki onun içinde envai tiryaklar²⁶⁵ ve macunlar ve her türlü otun suyu ve yağı vardır ve dahi gün doğusu tarafında olan heremin içinde ulûm-i felekiyye ve envai usturlablar ve suretler nakş olunmuştur. Yıldızlar ve ne olmuş ve olacaktır kıyamet gününe varınca ilm ile

172B

Ve kitap ile yazılmıştır ve dahi üçüncü heremde tılsimat-ı acâibe ve her kâhinin kitapları ve her hekim ki dünyada gelmiştir onun sureti ve ilmi kitapları hep ondadır. Vaktaki Memun Halife Mısır memleketine girdi bunları gördü diledi ki bu heremlerin birisini yıktıra ne kadar cehd eylediler ise başaramadılar. Çok zahmet çekip ziyade mallar harç etmek ile bir küçük pencere gibi yer açabildiler. Ancak ol miktar mal ki onu açmakta harç etmişlerdi. Onda ol miktar mal buldular. Hesap eylediler ne artık ne eksik hemen zahmetleri ve meşakkatleri kendilerine kaldı. Pes şimdi Memun halife ilm-i nücûm ve hesabı ve nice gizli ilimleri dahi bilebilirdi. Taaccüp idüben fikr eyledi gördü bu miktar mal gidip bu kadar zahmet çekile bu kadarca yer açıla iki ucu beraber gele diye feragat eyledi. Pes şimdi şimdiden sonra yine şehirlere gelemim. Feyyum: bir büyük şehirdir Yusuf aleyhisselam bina eyledi. Bu şehrin ortasında bir ırmak geçer bu ırmak dünya acâiblerinden birisidir. Yine Nil'e ulaşıktır Nil suyuyla bile akar amma kış günlerinde kesilir hemen âdet üzerine akar ve dahi işbu şehrin üç yüz altmış köy

173A

Vardır küllisi ekincilerdir ve dahi şeker kamışı onda nihayetsiz biter ve aksâ-ı mağriple Feyyum mabeyni 3655 buçuk mildir ve Mekke ile Feyyum mabeyni 877 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Feyyum'a gelince 1700 mildir. Dimyat: bir gökçek kasabadır. Nil'in gün doğusu tarafında bir alçak yerde vaki olmuştur. Dimyat'ın suyu Mısır'dan ayrılmıştır. Reşid'in önünden akan bundan büyüktür. Reşid dahi münasebetle yazıldı. Bir güzel kasabadır alçak ve düz yerdedir. Halkı ziyade paktır. Fısk edeni vermez avreti sevmezler şehirden sürerler âdetleri böyledir ve aksâ-ı mağripten Dimyat'a değin 2028 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Dimyat mabeyni 908 buçuk mildir. Hatt-ı istivâdan Dimyat 2028 dahi üç rub mildir. Dimyat ile Reşidin arası 41 mildir. Beytü'l Makdis: mim'in fethasıyla ve kaf'ın sükunuyla ve dal'ın kesriyledir. Sahih budur. Be-gayet hûb gökçek şehirdir. Bağı bahçesi çoktur ve yeri

²⁶⁵ Tiryak, panzehir.

bereketlidir ve havası ten-dürüştür. Bir dağ üzerine vaki olmuştur her tarafı dağdır ve gün batısı tarafında olan mihrap kapısıdır. Davud aleyhisselam kubbesi bu kapıdır.

173B

Ve gün doğusu tarafında olan Bâb-ı Rahmettir. İşbu bu kapı açık değildir. Bir zeytun vaktinde açılır ta gelecek zeytun vaktine değin kapanır ol vakit açılır daima öyledir ve dahi ol gün batısı tarafında olan kapıdan yol gider ol büyük kilise ki ona kilise-i kıyamet derler ve kilise-i kimâme de derler kim cemi vilayetten Rum ve Frenk bu kiliseye ziyarete gelir ve bu kiliseye karşı bir muazzam şehir var imiş şimdi haraptır ve bu kilisenin gün doğrusundan yana mescit muazzamdır ki ona Mescid-i Aksa derler hiç dünyada bir mescit yoktur ki buncalayın muazzam ola illa Endülüs'te Kurtuba cami derler ki Kurtuba caminin ortası Mescid-i Aksa'dan büyüktür amma Mescid-i Aksa'nın sahnı Kurtuba mescidi sahnından büyüktür ve dahi Mescid-i Aksa'nın ortasında olan sahredir ki Hazret-i Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onda Burak'a binmiştir. Ev boyu miktarı ol taş Hazret-i Resul'ün ardınca bile kalkmıştır. Şimdi ol sahrenin çevresi demir mihlarla berk inmiştir ve altı zir ü zemin gibi boşdur. Mübarek makamdır ibadetgâhtır ve Ahmed oğlu Hasan Mehlebi kendi kitabında azizi demekle maruftur ol kitabında der ki vaktaki Abdülmelik

174A

Oğlu Velid Beytü'l Makdis'de sahrenin üzerindeki kubbeyi yaptı. Ol makamda dört kubbe dahi yaptı. Her birisine bir ad koydu. Birisine Kubbetü'l Miraç ve birisine Kubbetü'l Mizan ve birisine Kubbetü'l Silsile ve birisine dahi Kubbetü'l Mahşer derlerdi ve dahi Kubbetü's Sahra'nın gün doğusu tarafından Sebat denildiği yerden ki Kinise-i Cismaniyye derler. Meryem'in kabri ondadır. Büyük kinisedir ve onda bir dağ vardır Cebel-i Zeytun derler. İşbu dağda Azer'in kabri vardır ki İsa peygamber aleyhisselam dua eyledi. Allah teâlânın izniyle onu diri eyledi ve ol dağın yakınında bir köy vardır iki mil irak yerededir. İsa aleyhisselam hımarını onda getirmişlerdir ve bir tarafında Eriha şehridir ve altı yanında Ürdün ırmağıdır. Yuhanna Kilisesi bu suyun firâkıdadır büyük kilisedir ve bu Ürdün ırmağı Taberiye denizinden çıkıp gelir Sarom denizine dökülür. Lût kavmi denizidir ve bu denizin iki tarafında iki şehir vardır. Biri şehir-i Sarom ve biri Gamore Lût kavminin şehirleridir. Şimdi ikisi dahi harâbdır ki hışm ve gazab olunmuştur ve dahi Beytü'l Makdis'in kiblesi canibinin sağında Sahyun kilisesidir. İsa aleyhisselam dua kıldıği yerdir ki gökten

174B

Manda geldi Havariyyun ile bile yediler ve ol haramın ve mandanın eseri henüz dahi onda vardır derler. Bu kilisenin hendeki tarafında Kilise-i Batrus vardır ve bu hendekte Ayn-ı Silvan dedikleri çeşme vardır bu ol çeşmedir. İsa a.s. gözsüzi ve cüzzamı ve barsı bunda yıkayıp dua kılardı sıhhat bulurlardı ve onun yanında Hakl derler bir güristar vardır ki garipler sinlesi derler ve onda taştan mağaralar ve evler yolulmuştur. Mücavir olanlar onda sakin olurlar her vakitte ibadet eylerler taşra çıkmazlar ve dahi Beytü'l Lahm derler bir kilise vardır ki be-gayet muhkem ve ziynetli ve gökçek yapılmıştır. Bu ol kilisedir ki İsa aleyhisselam anası kabri vardır ve bu kiliseden öte İbrahim peygamber aleyhisselam mescididir ve ol bir büyük köydür ki kasaba gibidir. Şimdi ona Halilur Rahman derler. Beytü'l Makdis ile bunun mabeyni bir konak miktarıdır demişler ve dahi İbrahim peygamber ve İshak ve Yakup ve Yusuf-ı Sıddık aleyhimüs-selâm ol kasabada yatarlar ve her birisinin kabrine karşı hatunlarının

175A

Kabridir ve her gün iki nevbet İbrahim Halil'in sofrası çıkar. Cümle ol köy halkı ve garipler ol taandan yerler ki biri kalmaz ve bu köyün etrafı bağ ve bostan ve yemiş ağaçlarıdır ve bu köyde envai sırçalar düzerler ki hiçbir memlekette olmaz ve dahi aksâ-ı mağripten Kudüs-i Şerife gelince 3732 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Kudüs arası 698 mil dahi üç rub mildir ve dahi Mekke ile Kudüs arası 1133 mil dahi sülüs mildir. Taberiye: bir gökçek şehirdir bir uzun dağın üzerinde vaki olmuştur. Aşağısında bir ulu tatlı göl vardır. Ol gölün uzununu on iki mildir ve eni altı mildir demişler. İçinde gemiler yürür şehre gallât getirirler hisarı dahi vardır işbu şehirde hamamlar vardır. Yaz ve kışta suları od ile kızmaz daima sıcak sudur. Ilıcalar gibi ve bir hamam vardır Makir hamamı demekle meşhurdur. Suyu ki evvel çıka ziyade sıcaktır. Ol hinde ol suyu döken gövdesini haşlar ve yumurta pişirir. Hem suyu tuzludur ve bir büyük hamam dahi vardır ki çeşme gibi muttasıl içinden ıssı su akar herhangi hasta ve zahmetli üç gün bunun suyuyla içinde dursa Allah teâlâ izni ile iyi ola ve dahi aksâ-ı mağripten Taberiye 732 mil

175B

Dahi rub mildir ve Mekke ile Taberiye mabeyni 796 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâyla Taberiye arası 213 mil dahi sülüs mildir. Arz-ı Şam: işbu iklim-i mübarektir. Hayratı çoktur. Bereketlidir. Bostanları ve bahçeleri türlü türlü yemişleri ve etimesi

ziyadedir. Ucuzluktur illa bu kadar vardır ki ziyade yağmur ve karı olur. İşbu Şam vilayetinde altmış şehir vardır. Kalalu, Filistin, Gazze, Nablus, Askalan, Erzen gibi meşhur ve muazzam şehirlerinden birisi Dımaşk: Dal'ın kesresiyle ve mim'in fethasıyla ve şin'in sükûni ile dir. Şam vilâyetinin tahtıdır. Evleri ve sarayları ve imaretleri be-gayet müzeyyendir ve hûbdur ve Mısır evleri gibi tabakâttır ve havası gökçektir ve suları vafirdir ve hiçbir ev yoktur ki onda bir ya iki yerde su akmaya hamamları çoktur. Pınarları ve ırmakları bi-hadd ve bostanları bi-nihayettir ve köyleri çok her birisi bir şehir gibi ve câmi-i Beni Ümeyye ki cemi âlemde meşhurdur bu şehirdedir. Velid bin Abdülmelik bin Mervan ki Beni Ümeyye'dendir. Ol yapmıştır. Yer yüzünde buncalayın câmi kimse görmemiştir. İllâ meğer ki mağrippe Endülüs vilâyetinde Kurtuba cami ola ve dahi cami-i Ümeyye'ye harç olan cümle mal dört bin

176A

Yüz sandık mal idi. Her bir sandıkta on dört bin dinar var idi. Cümlesi ne miktar olur denilse evvela on kere dört bin yani on sandığı yüz kırk bin dinar olur ve yirmi sandık yani yirmi kere on dört bin iki yüz seksen bin dinar olur ve kırk sandık da beş yüz altmış bin dinar olur ve elli sandık dahi yedi yüz bin dinar olur ve yüz sandık dahi on kere dört yüz bin dinar olur ve iki yüz sandık dahi yirmi sekiz kere yüz bin dinar olur ve üç yüz sandık dahi kırk iki kere yüz bin dinar olur ve dört yüz sandık dahi elli kere yüz bin dinar olur. Yani demektir ki dört yüz kere on dört bin dinarın cümlesi elli altı kere yüz bin dinar olurmuş ve dahi ol binada on iki bin üstat neccâr ve demirci ve fusûskârı ve taşçı ve altın döğücü vardır. Bu cümle onda işlerlerdi ve cemi envai fusûsla düzülmüştür ki kimse onu vasf edemez ve dahi Kubbetü'l Netser demekle meşhur olan kubbenin altında iki direk vardır. İki kerkes sureti yazılmıştır kimse görmüş değildir. Ol iki direği Velid bin Abdülmelik

176B

Bin yüz dinara satın almıştır ve dahi derler ki cemi mermerler bu camide işlenmiştir. Cümlesi macundur. Onun için kim oda konsa erir ve mihrabın iki başında iki direk dahi vardır. Belkıs'ın tahtından idi onda getirmişlerdir ve dahi caminin gün doğusu etrafında olan minaresi ki İsa aleyhisselam gökten onda inse gerektir. Onun dibinde bir taş vardır kim ona Yahudilerin ehl-i tarihi ol taş Musa aleyhisselam asasıyla vurduğu taştır ki on iki ırmak revan olup aktı derler ve Selef-i Salihlerden mervidir ki Abdülaziz demiştir kırk yıl bu mescitte sakin oldum ve beş vakit namazı bundan gayrı

yerde kılmadım ve her kere ki namazdan fariğ olduğum vakit bir türlü vaz ve nakş görürdüm ki hiçbir vakitte görmüş değildim. Amma şimdi öyle değildir. Zira bir vakitte ol camiye od düşüp bazı sakfını yakmıştır. Ol odun sıcaklığından bazı vaz'ı tagayyür olmuştur ve bizim zamanımızda dahi Timur Şah geldiği vaktin ol cami yanıp yine tagayyür oldu ve dahi işbu şehrin gün batısı tarafında Benefşe deresi derler uzununu on iki mildir ve eni üç mildir cemi bağ ve bahçe

177A

Ve çayır çimen ve benefşe ve gayrı çiçekler onda çoktur ve ol şehrin bir tarafında Gut derler bir mevzi vardır dünya uçmaklarının birisidir ve dahi Gut'anın cemi suları Ayn-ı Fih'den çıkıp akarlar ve Ayn-ı Fih dahi dağın tepesinden çıkar aşağısına ırmak gibi iner gürüldür. Şöyle ki heybetli avaze iştilir. Pes şehre geldiği vaktin sekiz bahş olur her birisi bir ırmak olur bir tarafa akar gider ve ol sekiz ırmağın birisi ki Adiyeye ırmağı derler. Bu ırmaktan kimse su içmez giysi yıkayacak sularıdır ve dahi bu ırmak şehrin ortasından akar üzerinde köprüsü vardır ve cemi ırmaklar ki vardır şehrin içinden sokaklara ve pazarlara ve hamamlardan ve evlerden geçip yani bunlara uğrayıp bostanlarına ve bağlarına ve bahçelerine varırlar onlardan geçerler gideler ve dahi bu şehrin barusu ve kalesi muhkemdir ve dahi Aksa-ı mağripten Dımaşk'a değin 4000 mildir ve Konstantin'le Dımaşk mabeyni 755 buçuk mildir ve Mekke ile Dımaşk mabeyni 904 mildir dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâyla Dımaşk arası 2233 mil dahi sülüs mildir. Kûfe: Fırat ırmağı kenarında bir yüksek büyük şehirdir. Küçük hisarı dahi vardır. Hurması ve yemişi

177B

Vafirdir ve Kûfe'den altı mil iraklığı bir büyük kubbe var. Hazret-i Ali'nin kabri ondadır derler. Beni Abbas'tan devleti zamanında Ebû'l Abbas Hamedan oğlu Abdullah bina eylemiştir ve dahi aksâ-ı mağripten Kûfe'ye değin 4633 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Kûfe mabeyni 1225 buçuk mildir ve Mekke'yle Kûfe mabeyni 681 mildir ve Hatt-ı istivâ ile Kûfe arası 2100 mildir. Ceziretü'l Irak: Irak el-Arabdır. Bir uzun uzak memlekettir. Muazzam şehirler dahi vardır. Ol memleketin uzununu Nekrid'den Abadan'a değindir ve eni Farisiyye'den Helvân'a varıncadır. Şehirlerin gayetle büyük olanı Bağdad'dır. Bağdat: bir muazzam şehirdir. Irak vilâyetinin tahtıdır. Hulefâ makamıdır. Beni Abbas'tan Mansur Devaniki bina eylemiştir. İşbu şehri Dicle kenarında bina edip bi-nihaye mal harç eyledi. Vasinin kapılarını getirdi

kapılardan koydurdu ve bu şehrin ortasında kendi kasrını yaptı ve dahi ol kasrı değirmi yaptırdı ki çevre halkı cümlesi biri birinden irak ve yakın olmaya yani kimi irak kimi yakın olmaya hep beraber ola demektir ve dahi ol kasrın devri

178A

On iki bin arşın idi ve bir ulu cami bu kasrın ortasında vaki olmuştur ve sunun öte yakasında Mehdi bir kasr dahi yaptı ve sunun iki tarafı şehir oldu ve şimdiki halde Dicle ırmağı ki ona Şât derler bu şehrin ortasında akar nice gemilerden köprü bağlamışlardır bu köprünün iki tarafını dükkanlar eylemişlerdir ve dahi bağlı ve bostanlı yerdir ve bu şehrin gün doğusu tarafında Nehran ırmağı vardır ki bağlar sulanır ve o ırmaktan bağlara ve bostanlara bahş olduktan sonra Şat ırmağına karışır gayetle nimetli şehirdir ve Şehr-i İsa bir ırmaktır. Dicle'den alınmıştır varır Fırat'a dökülür ve Fırat'ın iki tarafı köyler ve ekinliklerdir ve dahi Fırat'ın suyunda gemiler yürümez. Zira dolapları çoktur. Bir bir bendlerle bağlanmıştır ve dahi Bağdat Berameke zamanında ulu şehirmiş. Ol vakit hamamlarını saymışlar bin hamamı varmış ve âlimler ve hekimler ve ulular şöyle çokmuş ki dünyada ol kadar bir daha yok idi demişler ve Taberi kendi tarihinde yazmıştır. Halife ol zamanda sordu ki Bağdat'da ne kadar halk var ola söylediler bütün hesaba gelmez amma altmış bin hamam vardır. Her hamamda beş hizmetkâr lâzımdır. Hamamcı, tellak, su yolcu taşıyıcı, külhancı ve kayyım üç yüz bin âdem olur. Her

178B

Yılda bayram gecesinde bunlardan gayrı birisi yıkamaya bir ratl sabun olursa üç yüz sabun olur. Pes hamamların hizmetkârlarına bu miktar olduğu takdirce halkı bunlara göre kıyas eyle ki cümle ne miktar olurlar ve dahi envai zerhafet kemhâlar ve gülistâniler ve şedde kuşaklar bu şehirde dokunurdu hiçbir yerde olmazdı ve dahi bu şehrin sükkeri ve hurması ve hasırı meşhurdur ve dahi aksâ-ı mağripten Bağdat 4666 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Bağdat mabeyni 1185 buçuk mildir ve Mekke ile Bağdat arası 812 mil dahi rub mildir ve hatt-ı istivâ ile Bağdat mabeyni 2228 mil dahi üç rub mildir. Basra: bir gökçek şehirdir. Hazret-i Ömer radiyallahu anh zamanında yapılmıştır. Ehl-i İslâm binasıdır. Kitâbü'l Mesalik ve'l Memâlik sahibi ki Yakup oğlu Ahmet'tir. Hikâyat eyledi ki ol zamanda Basra'da yedi bin mescit var idi. Amma şimdi ki halde ekser haraptır. Mamuru azdır ve dahi bu şehir bir düz yerde vaki olmuştur. Etrafında dağ dahi yoktur ve dahi bazı tüccar ki Basra'ya ticaret

eyleyenlerden hikâyat eylediler ki ol zamanda biz onda vardık beş yüz ratl hurmayı bir dinara satın alırdık.

179A

Amma her dinar on dirhem olurdu ve dahi Basra'nın gün batısı tarafı uzun uzak yazıdır ve gün doğusu tarafı ziyade çok ırmaklardır ki hadden ziyade ol ırmakların birisinin adı Eblağa ırmağıdır ki uzunluğu on iki mildir. Basra ile şehrin ortasından akar gider. Bu ırmağın iki tarafı köşkler ve birbirine muttasıl bahçeler ve bostanlar sanasın ki bir bahçe ve bir bostandır. Aralarında fasıla olmadığı için ve dahi hurma ağaçları şöyledir ki sanasın cümlesi bir vakitte gelmiştir ve cemi ırmaklarına toz toprak girer amma ekseri tatlıdır ve dahi Basra ile köylerinin araları mişelikdir. Çay suları dahi vardır ki aktıkları görünmez. Gizli akarlar ve dahi Aksâ-ı mağripten Basra'ya değin 4933 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Basra mabeyni 700 mildir ve hatt-ı istivâ ile Basra arası 2000 mildir. Isfahan: bir büyük şehirdir bazı kumaşlar onda çok boyanır ve dahi ibrişim kumaşlar ve kutniler bunda çok olur. Alıp memleketlere alırlar iletirler. Fayda hasıl ederler amma kendileri katında zaferân ile tutiya mergubdur ve aksâ-ı mağripten Isfahan'a değin 5111 mildir ve Konstantin'le Isfahan arası 1540 mildir ve Mekke ile Isfahan

179B

Arası 1263 mildir dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâ ile Isfahan arası 2161 mildir. Şiraz: Şiraz bir büyük şehirdir. İslam şehridir. Muhammed bin Kasım bina etmiştir. Haccâc bin Yusuf'un emmisi oğludur. Uzunlu ve eni üçer mildir. Asker duracak yerdir. Şiraz demek Esed'in cevfi demektir yani Esed'in karnına teşbih iledir. Ondan ötürü ki asker getirir şehirdir. Bundan gayrı ol diyarın şehirlerinde asker getirir şehir yoktur. Etimesi vafir mamur pazarları var ve meyvesi ziyade ve suları çeşmeler sularıdır ki taşradan gelip şehre girmiştir. Az vardır ki onda su akmaya ve dahi aksâ-ı mağripten Şiraz'a 5205 mildir ve Konstantiniyye'den Şiraz'a 1705 mil dahi buçuk mildir ve dahi Mekke ile Şiraz mabeyni 865 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Şiraz'a 1983 mil dahi sülüs mildir. Istahra: Faris iklimin bir muazzam şehridir. Kadim şehirdir tüccarı çoktur ve pazarları mamurdur. Hububat buğday vafirdir. Ucuzluktur. Yer ırmağın kenarında vaki olmuştur üzerinde gökçek köprüsü dahi vardır. Horasan köprüsü derler. Binası taşla ve kireçle ve balçık ile yapılmıştır ve dahi bir mescit vardır Süleyman peygamber aleyhisselam mescidi derler. Vaktaki Süleyman aleyhisselâm bunda gelmeli

180A

Olsa Taberiye'den bir günde gelirdi derler. 1191 mildir ki takriben bir aylık yoldan artıktır ve dahi bu şehirde bir elma olur ki dünya acâiblerindedir yarısı gayetle tatlıdır ve yarısı gayetle ekşidir ve aksâ-ı mağripten Istahra'ya 1716 mildir ve Mekke ile Istahra arası 884 mildir ve hatt-ı istivâyla Istahra arası 2000 mildir. Mansure: Sind'de bir gökçek şehirdir. Beni Abbasdan Ebu Cafer ki adı Mansurdur bu yapmıştı. Eni ve uzununu birer mildir. Halk ziyade çoktur. Ekseri ganilerdir. Akçeleri beş dirhemdir ve dahi Mehran ırmağı çepeçevre ihata eylemiştir ve yemiş cinsi onda yoktur. İlla hurma ile şeker kamışı ve bazı elma dahi bulunur. Ol dahi ekşi olur ve dahi bu şehrin sıcak ziyade olur ve Mansure'nin atvel nehârı on üç saat ve on buçuk derecedir ve sabahtan öğlesi altı saat ve on üç dereceden artıktır ve öğle ile ikindi arası üç saat karibdir ve ikindiden şemsin gurubuna dek üç saat ve altı derecedir ve hassa-i şafak buçuk saattir ve hassa-i fecri buçuk saat üç derecedir ve dahi Mansure'nin öğlesi Konstantiniyye öğlesinden üç saat öndedir ve atvel

180B

Eyyâmda Mansure şemsin tulû'undan iki saat ve altı buçuk derece önce olur ve aksâ-ı mağripten Mansure 6333 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye ile Mansure arası 2609 mildir dahi sülüs mildir ve Mekke ile Mansure arası 1731 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâyla Mansure arası 1845 mil dahi sülüsân mildir. Kandehar: Hind diyarında bir muazzam şehirdir. Halkının ekseri uzun sakallı olur. Şöyle ki bazısının göbeğinde ve bazısının dizlerine bağlanmıştır. Hiçbir hayvanı yemezler illâ kendinden olmayınca ondan sonra yerler dahi ol şehrin dilbendi meşhurdur ve aksâ-yı mağripten Kandehar'a 6511 mildir. Kostantiniyye'de Kandehara 2635 mil dahi üç rub' mildir ve Mekke'den Kandehara 1640 ve hatt-ı istivâdan Kandehara dek 3200 mildir. **İklim-i Rabi:** işbu İklim-i Rabi'nin evvelinde atvel nehârı on dört saat dahi dört dereceden artıca eksicik olur. Dımaşk'da ve Marakeş'de böyle olduğu gibi. Zira Dımaşk İklim-i Salis'in ahiridir ve Rabi'nin evvelidir amma Dımaşk İklim-i Salis'de yazılmıştır ve dahi İklim-i Rabi'nin vasatında atvel nehârı on dört buçuk saat olur. Takriben Haleb'de böyle

181A

Olduğu gibi ve bu iklimin içinde yirmi beş ulu dağ vardır ve yirmi ırmak vardır ve üç bin sekiz yüz doksan altı pare şehir vardır. İki yüz on ikisi azamdır demişler. Adel

Bekâ dahi bu iklimdedir demişler ve bu iklimde yüz otuz yaşar âdem olur ve dahi üç bin sekiz yüz doksan altı şehirden yirmi dört şehir alıp hassalarıyla ve bud mesafeleriyle geçenler gibi yazılıp beyan olundu. Ol yirmi dört şehir bunlardır: 1- Marakeş, 2-Site, 3- Estelye 4-Kurtuba, 5-Tunus, 6-Atina, 7-Sakız, 8-Manisa, 9-Rodos, 10-Antalya, 11-Konya, 12-Trablus, 13-Şam, 14-Malatya, 15-Haleb, 16-Amed, 17-Musul, 18-Tebriz, 19-Mekmedan, 20-Kazvin, 21-Kum, 22-Tus, 23- Merve, 24-Keşmir. Pes şimdi her birisinin bir bir ahvâline gelelim. Evvela Marakeş aksâ-ı mağripe yakın olan şehirlerin büyük şehridir. Zirde vaki olmuştur. Emirü'l Müslimin Yusuf bin Naşatin bina eylemiştir. Eni ve uzunu birer mildir ve devri yedi mildir. Bir ulu cami dahi yapmıştır. Şimdi muattaldır. Etimesi vâfirdir amma yemiş etraftan gelir. Cebel-i Derenk önünde vaki olmuştur amma bostanı çoktur. Bu şehrin on yedi kapısı vardır. İçinde yüce köşkleri dahi vardır. Suları tatlı kuyu sularıdır ve dahi Marakeş'de atvel nehâr on dört saat ve üç derece

181B

Dir ve sabahtan öğlesi yedi saat ve bir buçuk derecedir ve öğleden ikindi mabeyni üç saat ve on bir derecedir ve ikindiden gurûb üç saat ve beş buçuk dereceden artıcağı ve hassa-i şafağı bir buçuk saat ve üç derecedir ve hassa-i fecri bir buçuk saat ve altı dereceden artıcağı ve bunun öğlesi Halep öğlesinden üç saat ve iki derece sonra olur. Konstantiniyye öğlesi Marakeş öğlesinden iki saat ve beş derece öncesi olur ve Marakeş tulû'ı iki saat ve yedi derece Konstantiniyye tulû'ından sonra olur ve gurûb iki saat ve üç derece sonra olur ve dahi aksâ-ı mağriple Marakeş arası 1000 mildir ve Konstantin'le Marakeş mabeyni 1886 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Marakeş arası 2266 mildir. Site: deryâ üzerinde bir cezirede bir büyük şehirdir. Cemi etrafını deniz kaplamıştır. İlla bir ok atımı miktarından eksicik gün batısı tarafı açıktır. Ondandır girerler çıkarlar balıkları çoktur. Öyle balığı olur ki avladığı vaktin deryadan ziyade mevcler ve ıstıraplar vaki olur ki sanasın deryadan ejderha çıkar ve dahi Site boğazının açılmasına sebep budur ki evvela Şam denizi ki Akdeniz dedikleridir varıp Endülüs vilâyetine dayanmıştır. Hatta bu bahrele Bahr-i Muhit 'in

182A

Mabeyni beş günlük yol miktarıdır. Amma gidilmeli olsa on yedi günde ancak aşılırdı. Ziyade sapalığından ötürü. Ol vakit ki aksâ-ı mağrip ehliyle Endülüs vilâyeti üzerine asker çekip bunları ziyade incitip gâret eylerlerdi. Endülüs ehli dahi kudretleri

yettiğine göre onlar ile duruşup denk eylerlerdi. Tâ İskender onların vilâyetine gelince hâlleri bu idi. Ol vakit ki İskender Endülüs vilâyetine geldi. Onlar dahi İskendere gelip bunlardan şikâyet eylediler. Pes İskender dahi bunları dinleyip mühendisler ve üstatlar hazır etti. Kasd eyledi ki Bahr-i Muhit ile Şam denizi arasını kestirip yol açsın. Pes emir eyledi. Ol mühendisin ol yeri ve iki denizi vezn eyleyeler. Vezn-i manzumla onlar dahi vardılar ilm-i hendese ile vezn eylediler. Deryâ-ı Muhit'i Şam denizinden bir cüzice yüksek buldular. Pes böyle olduğu takdirce İskender emir edip deryâ-ı Şam'ın kenarında olan şehirleri ve köyleri ne kadar var ise yukarı yüksek yerlere ilettirdi. Ondan sonra emir eyledi. Endülüs ile Tanca'nın mabeyninde olan toprağı çekti ki Tanca Site yanında bir kasabadır. Tâ şolo kadar indi gitti ki ol yüce dağların

182B

Aşağı dipleri zahir olunca ondan sonra Endülüs canibine taşla kireçle bir muhkem set yaptırdı. On iki mil miktarı uzunluğuna vardı. Bu settin mukabelesinde arz-ı Tanca tarafında ancılayın muhkem set dahi yaptırdı. İki settin arası altı mil idi. İki deryânın mabeyni iki canipten iki duvar gibi oldu. Pes bu iki set tamam olduktan sonra emir eyledi. Deryâ-ı Muhit canibinden baki toprakları kazdırıp Bahr-i Şam'a gelince açtırdı. Ol deryâ-ı azimi iki set arasına akıttı. Ol deryâ-ı azimin suyu Bahr-i Şam'a hücumla döküldü. Şöyle ki Deryâ-ı Şam kenarlarında yakın olan şehirlerden çok şehirler basıp gark eyledi. Çokluk halk helak oldu ve dahi su iki setten yukarı on parmak miktarı dahi kalktı amma şolo set ki Endülüs canibinden yapılandır. Deryâ-ı safi olduğu vaktin zahir olur görünür ve amma Tanca tarafında olan settin ardını su yürüye yürüye kazmıştır dağla beraber etmiştir indirmiş gitmiştir ve dahi ol kesilen boğazın uzunluğuna on iki mildir işbu boğazın gün doğusu tarafında olan Ceziretü'l Hadra derler. Cebel-i Fetha dahi ondadır ve bunun

183A

Mukabelesinde olan şehir ki mağrib canibindedir. Site derler. Kesilen boğazın eni on sekiz mildir. Şimdi patrikal kâfiri tasarrufundadır ve dahi işbu deryâ ki boğazda akandır. Her gece ve gündüzde iki kere kalkar hem iner yani iki kere suyu eksilir ve hem artar. Daima böyledir ve dahi aksâ-ı mağripten Site mabeyni 1044 buçuk mildir. Konstantiniyye'den Site arası 1810 mildir ve Mekke ile Site mabeyni 3121 mildir ve hatt-ı istivâdan Site mabeyni 3377 mildir ve dahi üç rub mildir. Eslite: bir muazzam şehirdir bir büyük ırmağın kenarında vaki olmuştur. Ol ırmağa Kurtuba ırmağı derler.

Üzerinde gemilerden bir gökçek köprü vardır halkı ziyade çoktur maldar olurlar. Pazarları mamurdur zeytin ağaçları incir kırk mil miktarı yere değin uzanmış gitmiştir. Eni dahi on iki mil miktarı vardır demişler. Ekser halkı zeyt alıp aksâ-ı memalike karadan ve deryadan iletip ticaret ederler ve sekiz bin miktarı mamur köyleri vardır ki ekseri hamamlı ve pazarlıdır ve aksâ-ı mağripten Eslite'ye gelince 1091 mildir. Konstantin'le Eslite mabeyni 1743 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Eslite arası 2090 mildir.

183B

Ve hatt-ı istivâdan Eslite arası 3277 mil dahi sülüsân mildir. Kurtuba: Endülüs ikliminin bir meşhur muazzam şehridir. Otuz bin zira' miktarı eni vardır demişler on mil olur. Evvelden İslam şehri idi. Uleması ve fudalâsı ve sâdâtı çok idi. Şimdi kefare hükümü der. Yine Allah Azimü'sh-Şân Ehl-i İslam'a müyesser eyleye âmin. Bir biri ardınca beş şehirdir. Her birisinin içinde halkına yettiğince hamamları ve pazarları ve ehl-i sanai vardır ve dahi Kurtuba şehrinin uzunluğu üç mildir ve eni bir mildir ve dahi Kurtuba'nın ortasında olan şehrin ki üçüncü şehridir. Onda köprü kapısı vardır. Onun içinde bir cami vardır ki yer yüzünde buncalayın cami yoktur demişler. Uzunluğu yüz zira'dır ve eni seksen zira'dır ve bu caminin içinde küçük ve büyük bin direk vardır ve yüz on üç kandil dizilecek nesnelere vardır. Araplar ona Süreyya derler. Onların büyüklerinin içinde bin kandili yanar kalanlara göre kıyas oluna. Dahi bunun içinde nakışlar ve yazılar vardır ki kimse vasf eylemeğe kâdir değildir ve mihrapta dahi sanatlar vardır ki akıllar çâk olur ve dahi mihrabın üstünden bir direk üzerine yedi kemer atmışlardır her kemerin yüksekliği âdem boyundan

184A

Artıktır. Her kim ki bunun gökçekliğini görse hayran olur kalır ve dahi mihrabın iki tarafında olan süddeler ki vardır. Dört direktir. İki yeşil ve ikisi lâciverdi. Hiç kimse bu denli kıymet görse olmaz ve dahi işbu caminin minberi ki vardır. Bu dahi mamurede yok demek câizdir. Şöyle ki ağacı abanozdan ve sacdan ve öd ağacındandır ve bazı kitaplarda derler ki işbu minberin işini ve nakşını yedi yılda tamam ettiler derler ki her gün sekiz kimse işlerdi. Her kişi her günde yalnız ol minbere sarf olan on bin miskal dahi elli miskal oldu ve dahi camiye harç olan caminin iki dolusundan artık altın ve gümüş gitti derler ve dahi ol camide bir Mushaf vardır ki içinde bir varak vardır ki Osman radiyallahu anh Mushaf'ındandır kendilerinin hattıyla ve ol varakta

kan damlaları vardır ki kendiler şehit oldukları zamanda vaki olmuştur ve dahi ol caminin yirmi kapısı vardır. Sarı pirinçle kaplanmıştır. Şöyle ki onun işine beşer acizdir ve her kapıda ikişer halka vardır ki türlü türlü sanatlar ile işlenmiştir ve dahi onda bir acâib ibadethane vardır ki yüceliği yüz zira'dır ve ol ibadet

184B

-hanede türlü türlü dakik işler vardır ki kimse vasf eylemeğe kâdir değildir ve dahi ol caminin üç kızıl direği vardır. Birisinin üzerine Muhammed aleyhisselam ismi yazılmıştır. Birisinin üzerine Musa aleyhisselam asası sureti ve Ehl-i KeHF bile yazılmıştır ve üçüncü direk üzerine Gırâb-ı Nuh aleyhisselam yazılmıştır ve dahi işbu Kurtuba şehrinde bir acâyib büyük köprü vardır ki buncalayın dünyada gökçek ve muhkem köprü yoktur derler. On yedi kemer üzerinedir ve her kemerin büyüklüğü elli karıştır ve her iki kemerin arası dahi elli fersahtır ve aksâ-ı mağripten Kurtuba mabeyni 1166 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Kurtuba arası 1676 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke'yle Kurtuba mabeyni 3033 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Kurtuba'ya değin 2500 mildir. Tunus: mağrip canibinde bir gölün ağzında bir büyük şehirdir. Bezirgân şehridir. Nimeti vâfirdir. Bağlı ve bahçeli yerdir. Her bahçede köşkler ve şadırvanlar vardır. Türlü türlü yemişler ağaç kavunu ve turunç limon ziyadedir ve dahi Tunus'un önünde olan göl deryâdan çıkıp gelmiştir. Suyu acıdır deryâ ağzından

185A

Tunus'a değin küçük gemi yürüyüşle dokuz mildir. Amma karadan dolaşp varırlarsa on iki mildir demişler işbu gölün devri yirmi dört mildir ve dahi derler ki zaman-ı evvelde işbu deryadan Tunus'a gelince ol göl yokmuş sonradan kazılmıştır derler. Bazı yerlerinin derinliği üç kamet miktardır dört kamete varınca derler amma dibi balçıktır. Büyük gemiler yürüyemez zor kalıverir ve suları kuyu suyudur çokluktur amma iki büyük kuyuları vardır suları gayetle tatlıdır ve dahi Tunus'un içinde elli bin hane vardır derler. Her birisi bir burca benzer ve dahi aksâ-ı mağripten Tunus'a gelince 1933 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye'den Tunus'a varınca 1126 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Tunus arası 2640 mildir ve hatt-ı istivâyyla Tunus arası 2400 mildir. Atina: bir ulu kaledir. Medine-i Hükema demekle meşhurdur. Şimdi ekser yeri haraptır. Mamuresi azdır ve Aksâ-ı mağripten Atinaya dek 2377 mil dahi üç rub

mildir ve Konstantin'le Atina mabeyni 782 mil dahi rub mildir ve Mekke ile Atina arası 2097 mildir dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâyla Atina mabeyni 2488

185B

Mil dahi rub mildir. Sakız: Sakız bunun adası büyük adadır. Altmış mil miktarı uzunudur derler. Asıl kalesi gün doğusuna karşıdır. Deryâ kenarında bir gökçek kaledir. Ceziresi ziyade mamur. Muhassalı ol cezirede olur. Uzun uzak memleketlere ondan yayılır gider. Bundan gayri yerde olduğu malum değildir ve dahi aksâ-ı mağripten Sakız'a değin 3000 mildir ve Konstantin'le Sakız mabeyni 330 mildir ve Mekke ile Sakız mabeyni 1682 mil dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Sakız'a değin 2532 mil dahi sülüs mildir. Rodos: Muaviye radiyallahu anh zamanında müslümanlar işbu Rodos kalesini feth etmişler idi. Sonra yine nice zamana değin keferi hükümünde oldu. Elhamdülillah teâlâ şimdi padişahımız Sultan Süleyman Han hazretleri eyyâm-ı devletlerinde İslam askeri ile varılıp kefer-i bi-din elinden cebren ve kahran alıp gazâ-ı ekber eyledi. Pes şimdi bu Rodos muhkem kat kat yapılmış bir hisardır ki vasfa gelmez demelidir. Ceziresinin dairesi yüz elli dört mildir ve uzunluğu elli mildir ve eni yirmi beş mildir. Anadolu canibine ola kenarı on sekiz mildir demişler ve aksâ-ı mağripten Rodos

186A

Mabeyni 3460 mildir ve Konstantin'le Rodos arası 366 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Rodos arası 1488 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Rodos'a gelince 2400 mildir. Manisa: bir yazının kenarında bir dağın dibinde gökçek meşhur şehirdir. Her nimeti ve meyvesi ve suları vâfirdir. Mescitleri ve camileri ve medreseleri ve hamamları dahi vardır. Tüccar ve pazar yeridir. Gelmek ve gitmek ziyadedir. Aksa-ı mağripten Manisa'ya gelince 3233 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin ile Manisa arası 197 mil dahi rub mildir ve Mekke ile Manisa arası 1557 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Manisa'ya gelince 2557 mil dahi sülüsân mildir. Antalya: deryâ kenarında bir kaledir. Mısır canibinden gelen ve giden bu iskeleye uğrar bağlı ve bahçeli yerdir. Bundan Şaldıran burnu altmış mildir demişler ve aksâ-ı mağripten Antalya'ya 2666 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin ile Antalya arası 915 buçuk mildir ve Mekke'yle Antalya arası 1233 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Antalya'ya 2433 mil dahi sülüsân mildir. Konya: bir büyük şehirdir. Çepeçevre hisar içindedir. Camileri ve mescitleri

186B

Ve hamamları olup dükkanları dahi ziyade etimesi vâfirdir. Her meyvenin nihâyeti yoktur. Aksâ-ı mağripten Konya mabeyni 3766 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Konya mabeyni 405 mildir ve Mekke'yle Konya mabeyni 1260 mildir ve hatt-ı istivâdan Konya 2544 mil dahi sülüs mildir. Trablus: Şam Trablus mağribinden fark olsun için. Pes işbu Trablus bir düz yerde bir gökçek kasabadır. Deryâ kenarına üç mil iraklığı vardır. Bağlı ve bahçeli ve turunçlu ve limonlu yerdir. Ortasından bir latif tatlı su akar deryaya dökülür. Bu kasabayla deryâ arası lâle ve güldür. Şeker kamışı dahi vardır ve aksâ-ı mağripten Trablus 2633 mil dahi sülüs mildir ve Konstantiniyye'den Trablus'a 633 mil dahi sülüs mildir ve Mekke'yle Trablus Mâbeyni 1063 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Trablus arası 2333 mil dahi sülüs mildir. Malatya: bir büyük şehirdir nimeti ve meyvesi vâfirdir ve akar suları vardır ve ziyade soğukları olur. Bununla Sivas mabeyni üç günlük yol miktarı yerdir demişler ve aksâ-ı mağripten Malatya'ya değin 4066 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Malatya arası 643 mil dahi sülüs mildir ve Mekke'yle Malatya

187A

Arası 1033 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Malatya 2466 mil dahi sülüsân mildir. Haleb: bir ak şehirdir kim ona Medinetü'l Şehba derler. Muazzam hûb şehirdir ve ortasında bir muhkem kalesi dahi vardır. Hendeği derindir ve bir ırmak gelir evlerine ve pazarlarına ve mescitlerine ve sikâyelerine bahş olur ve etimesi ve meyvesi ziyadedir ve karpuzu alemde meşhurdur. Köyleri çoktur ve her köyü bir şehir gibidir. Dağ ve taş bağ ve bostandır ve zeytin incir ağacı çoktur ve sair havaici dahi boldur ve halkı dahi iyi halktır ve bunun yakınında bir köy vardır ki ona berrak derler. Onda bir ibadet edecek yer vardır. Her kimin ki bir hastalığı olsa ya bir zahmeti olsa ya bir haceti olsa onda varır ibadet eder. Yatar düşünde bir kişi gelir ona der filan otu filan şerbeti eden sıhhat bulur. Yahut bir kişi gelir eliyle sığar hemen sıhhat bulur ya haceti var ise teveccühle hâsıl olur onu bildirir ve dahi Haleb'in atvel nehârı on dört saat ve yedi derecedir. Sabahtan öğlesi yedi saat ve üç buçuk derecedir ve öğleden ikindisi dört saat ve dört derecedir. İkindiden guruba dek üç saatten buçuk derece eksiciktir ve

187B

Gurûbdan yatsısı bir saat ve on iki derecedir ve hassa-i fecri iki saat ve rub derecedir ve Haleb'in öğlesi İslâmbol öğlesinden daima on iki derece öncesi olur ve atvel

eyyamda şemsin tulû'ı sekiz derece öncesi ve gurûb bir saat ve bir derece öncesi olur ve aksâ-ı mağripten Haleb'e değin 1440 buçuk mildir ve İslambol ile Halep mabeyni 736 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Halep mabeyni 667 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Haleb'e gelince 2288 mil dahi üç rub mildir. Amed: Diyarbekir'de bir şehirdir. Dicle ırmağının gün batısı canibindedir. Muhkem hisarı vardır. Kara taştan ki ne demir aleti koparabilir ve ne od eritebilir ve dahi ağaçları ve yemişleri ve bostanları ziyadedir. Hisarının içinde akar suları dahi vardır ve aksâ-ı mağripten Amed'e gelince 4411 mildir ve Konstantin'le Amed arası 761 mildir ve Mekke ile Amed mabeyni 1110 mildir ve hatt-ı istivâdan Amed'e gelince 2533 mil dahi sülüs mildir. Musul: Dicle ırmağının gün batısı canibinden bir büyük kadim şehirdir. Havası mutedildir. Binası kireçle ve taşla yapılmıştır.

188A

Büyük büyük köyleri vardır ki her birisi bir şehre benzer ve dahi aksâ-ı mağripten Musul'a değin 4466 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Musul arası 673 mildir ve dahi sülüs mildir ve Mekke'yle Musul mabeyni 633 mildir. Dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Musul'a gelince 2266 mil dahi sülüs bildir. Tebriz: Bir muazzam şehirdir. Ol vilâyete hüküm edenin tahtıdır ve nimeti vâfir ırmakları ve yemişleri çoktur ve camileri ve mescitleri ve medreseleri dahi vardır ve aksâ-ı mağripten Tebrize gelince 4800 mildir ve Konstantin'le Tebriz arası 1155 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Tebrize gelince 2533 mil dahi sülüs mildir. Hemedan: bir büyük gökçek mamur şehirdir. Irak şehrinin evvelidir. Etrafı dahi mamurdur meyvesi vâfirdir halkı dahi maldardır. Himmetleri alidir suları ve bostanları çoktur ve aksâ-ı mağripten Hemedan'a gelince 1866 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Hemedan arası 1273 buçuk mildir ve Mekke ile Hemedan arası 673 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Hemedan'a 2344 buçuk mildir. Kazvin: bir gökçek şehirdir. Etrafı mamur bazı halkı

188B

Sihhatlidir. Akar suları yoktur yağmur sularını bürkelere ve kirizlere alıp dahi hacet oldukça ondan içerler ve kuyuları dahi vardır ondan dahi içerler ve aksâ-ı mağripten Kazvin'e gelince 5000 mildir ve Konstantin ile Kazvin arası 1351 mildir ve Mekke'yle Kazvin arası 1068 mil dahi üç rub mildir. Kumm: Kaf'ın dammesiyle ve mim'in teşdidiyledir. Bir gökçek şehirdir. Bunda zaferan çok olur. Sâir ol diyarda olan şehirlere ve sair memleketlere zaferan bundan gider. Nitekim Rum diyarında zaferan

Siniz'de çok olup ondan yayıldığı gibi ve dahi Kumm'da ve Kaşan'da düzülen bardaklarının ve su kaplarının her ne ise nazırları olmaz ne düzmesinde ve ne nakşında ve dahi Kumm ile Kaşan arası kırk sekiz mildir demişler ve Aksa-ı mağripten Kumm'a mabeyn 5044 buçuk mildir ve Konstantin'le Kumm arası 1414 mildir ve Mekke ile Kumma arası 1014 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Kumm'a gelince 2316 mil dahi sülüsân mildir. Tus: bir gökçek şehirdir ve etrafı ve köyleri ve kasabaları mamurdur. Tus'dan ol iki mil iraklığı yerde Ali bin Musa er-Rıza'nın kabri vardır ve yakınında olan dağda gümüş madeni

189A

Ve demir madeni ve bazı madenler dahi vardır türlü türlü taşlar firuzec gibi billur dunç gibi bunlara benzer ne var ise ol dağda bulunur ve dahi aksâ-ı mağripten Tus'a gelince 5500 mildir ve Konstantin ile Tus mabeyni 1702 mil dahi sülüs mildir ve Mekke'yle Tus arası 1361 mildir ve hatt-ı istivâdan Tus'a gelince 2466 mil dahi sülüsân mildir. Merve: Mervetü'd Devr derler. Horasan şehirlerinden meşhur şehirdir. Bir düz yerde vaki olmuştur. Dağları iraktır. Iraklığı mil miktarı vardır derler ve dahi büyük ırmağı vardır ki nice yerlere bahş olur. Köylerine ve bostanlarına akar gider ve bahçeleri bu bostanları şöyle der ki birbirine girmiştir ve dahi olur ki davarlara yükletip şehirlere alır giderler ve dahi aksâ-ı mağripten Merve'ye değin 5800 mildir ve Konstantin'le Merve arası 1613 mildir ve Mekke'yle Merve arası 1570 mildir ve hatt-ı istivâdan Merve'ye gelince 2511 mil dahi sülüs mildir. Beluc: bir düz yerde vaki olmuştur. Bir büyük şehirdir. Kasabaları ve köyleri ziyade çoktur cemi etrafını bostanlar ihâta eylemiştir ve dahi bir ırmağın kenarında vaki olmuştur.

189B

Cemi kasabaları ve köyleri ol ırmaktan içerleri ve bostanları dahi onunla sularlar. Türk taifesine malik olanın tahtıdır. Askeri ve kolları çoktur ve tacirleri ve sanat ehilleri çoktur ve şehrin ortasında bir gökçek cami vardır ve aksa-ı mağripten Beluc arası 4066 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Beluc arası 2141 mildir ve Mekke'yle Beluc arası 1710 mildir ve hatt-ı istivâdan Beluc'a 2445 mildir. Keşmir: bir büyük şehirdir halkı ziyade çoktur. Maldarları ve tacirleri ziyadedir. Bunun halkı daima kefer ile ve Türk ile muharebe eylerler. Biri birine galip olurlar ve aksâ-ı mağripten Keşmir'e gelince 3333 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Keşmir arası 1856 mildir ve hatt-ı istivâdan Keşmir'e 2333 mil dahi sülüs mildir. İklim-i Hâmis: İşbu İklim-i Hâmisin

evvelinde atvel nehâr on dört saat ve on bir dereceden artıcağıdır. Takriben Ağarboz'da²⁶⁶ ve Karahisar'da böyle olduğu gibi ve dahi İklim-i Hâmisin vasatında atvel nehâr on beş saat olur. Konstantiniyye'de ve Mağrip diyarında böyle olduğu gibi ve dahi bu iklimin içinde ulu otuz dağ vardır ve on beş ırmak vardır.

190A

Ve üç bine yakın şehir vardır. İki yüzü ulu şehirlerdir. Bu iklimde dahi yüz otuz yaş adam olur amma azdan azdır demişler. Bu iklimde sakin olanların ekseri beyazdır ve dahi işbu zikr olan şehirlerden otuz iki şehir alıp hassalarıyla ve bud mesafeleriyle geçenler gibi yazılıp beyan olundu. Ol otuz iki şehir bunlardır: Kaşyüne, Şinterin, Fas, Malaka, Talitla, el-Cezâir, Rumiyye, Anabolu, Ağarboz, Selanik, Sirez, Üsküb, Sofya, Edirne, Gelibolu, Konstantiniyye, Bursa, Kütahya, Anguri²⁶⁷, Kayseri, Sinob, Amasya, Erzurum, Trab-ı efzun²⁶⁸, Tiflis, Bilkan, Bâbü'l-Ebvâb, Necara, Semerkand, Yenkes-Kasaba-i Şaş, Tit. Pes şimdi her birisinin bir bir ahvaline gelelim evvela Eşyune: hemzile yâ'nın zemmeleriyle der bazıları evvela lâm'ladır demişler. Bu şehir Talitla ırmağının şimalinde vaki olmuştur. Bir hûb şehirdir üzerine uzununa uzanmış gitmiştir. Ol vilâyete melik olan tahtıdır ve bir canibi Bahr-i Muhit'e yakındır. Hamamları ve pazarları be-gayet müzeyyendir ve evleri kargirdir ve bostanları ve yemişleri ziyadedir ve karşısında bir yer

190B

Vardır. Hazzü'l maden derler. Kaçan ki deniz mevc olsa toprakla altın bile çıkar. Kaçan ki deniz sakin olsa varırlar ol toprağı alırlar süzerler çok altın hasıl olur. İbni Esir bunu dahi yazmıştır ki bir taife işbu şehirden Bahr-i Muhit'e ki Zulmât denizidir bir gemiye binip azık ve su aldılar girdiler gittiler bunlar seksen kişi idi. Birbirinin emmisi oğlanları idi. Tâ varalar ötesini bulup haber bileler. Zira bu denizde hiç kimse sefer kılıp haber bilmezdi. Karanu su ve galiz olduğundan ve mevcleri bir ulu dağ gibi geldiğinden ötürü ve dahi bunun öte ucunu ve enini Allah'tan gayrı kimse bilmezdi ve her kim ki bu denize sefer etse kenara yakın giderler ırağa gitmezler. Pes birkaç gün yürüyüp gittiler. Şöyle ki karanular basıp suyu dahi galiz mevcleri dağlar gibi kalkıp gelirdi ve hayvanatı dahi heybetli. Onlar dahi and içmişlerdi ki varalar ötesinden sahih haber bileler ondan döne geleler. Ol denizin arkasına on bir gün gittiler. Bir yere

²⁶⁶ Eğriboz kastedilmektedir.

²⁶⁷ Anguri, Ankara kastedilmektedir..

²⁶⁸ Trab-ı Efzun, Trabzon kastedilmektedir.

vardılar ki mevci ziyade berk suyu dahi kara ve heybetli şöyle ki gördüler. Us helâk olurlar döndüler. Lodos üzerine yürüyüverdiler. On iki gün dahi gittiler. Bir araya dahi erdiler.

191A

Ki koyun adası derler imiş. Ol adaya erdiler gördüler dopdolu koyun Beni âdemden bir kimse yok bunlardan bir nicesini tutup boğazladılar etleri zehre benzerdi bilmediler. Yününü gemiye koyup dahi bu adada bir çeşme bulup su aldılar dahi lodos canibine yürüyüverdiler. On iki gün dahi gittiler gördüler mamur abadan bir cezire. Bu cezireden bunları görüp birkaç kişi saldılar bu cezireye çıkardılar. Bu cezirenin halkı uzun boylu ve aşkar suretli adamlar amma hatunları gayetle cemile. Üç gün bunları sakladılar. Dördüncü gün bunları alıp padişahlarına getirdiler. Padişah tercümanlarına söyledi sor bunlara ki ne isterler niye geldiler. Ol tercüman dahi Arap dilince bunlara sordu ki niye geldiniz ve ne istersiniz. Pes onlar dahi hallerin diye ol dahi padişaha bunların haberlerini arz eyledi. Padişah güldü cevapladı: ben bir gemi donatıp gönderdim siz dilediğininin haberini bilmeye. Pes vardılar iki yıl yürüdüler. Aydınlık döndü karanlığa erdiler yok bulamayıp belalar geri döndüler. Pes ol padişah onlara iyi söyleyip hayr vade verdi. Bunlar dahi muhalif yıl gidince sabr eylediler. Onlar dahi bunların ellerini ve gözlerini bağlayıp

191B

Gemiye koydular. Gittiklerini bilmeyeler. Yelken için gittiler bir sevhile erdiler. Ol cemaat bunları orada koyup gittiler. Bunlar olanlar bunları görüp geldiler. Ellerini ve gözlerini çözüp hallerini sordular. Bunlar dahi haberlerini verdiler. Onlar dahi deniz kenarınca gidip zamanla evlerine geldiler. Şimdiki halde onların mahallesine müfredin derler ve aksâ-ı mağripten iş buna 361 mildir ve Konstantin ile İşbuna mabeyni 3073 buçuk mildir ve Mekke ile İşbuna mabeyni 3566 buçuk mildir. Şinterin: mağrip şehirlerinden bir ırmak kenarına vaki olmuştur. Etimesi vâfirdir ve aksâ-ı mağripten Şinterin'e değin 611 mildir ve Konstantin ile Şinterin arası 1816 mildir ve Mekke ile Şinterin arası 325 mildir ve hatt-ı istivâyla Şinterin arası 2683 mil dahi sülüs mildir. Fas: mağrip şehirlerinden bir muazzam şehirdir. İçinde bir ırmak akar. Dahace ırmağı derler. Şehri ikiye bölmüştür. Şehir iki şehir gibi olmuştur. On üç kapısı vardır. Suları çok olmağın cemaatlerine ve pazarlarına ve evlerine bile akar. Mağrip diyarında bunun

misli bir dahi yoktur derler. İslam şehridir ve aksâ-ı mağripte Fas'a değin 1024 buçuk mildir ve Konstantiniyye'den Fas'a varınca 1743 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile

192A

Fas arası 3158 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Fas'a değin 2633 mil dahi sülüs mildir. Malaka: Endülüs vilâyetinde bir büyük şehirdir. Cemi canibinde ve nevâhisinde yarbada iri ve tatlı incirler biter ki dünyada buncalayın incir var ise dahi azdır derler. Hatta misafirler iklim iklim alırlar giderler. Hind'e ve Çin'e bile iletirler ki bir yıllık yoldur. Ne levni zail olur ne bir yerine zarar gelir. Badem dahi çok olur aksâ-ı mağripte Malaka 1111 mildir ve Konstantin'le Malaka arası 1463 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Malaka arası 3118 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Malaka'ya değin 2750 mildir. Talitla: bu şehir ulu şehirdir. Yüce dağın üzerinde Amalaka yapmıştır. Barusu muhkem ve yücedir ve bir tarafından Bace ırmağı akar ki büyük ırmaktır üzerinde doksan zira' bir göz köprü vardır ki su bu göz içinden kuvvet ile dopdolu akar dahi köprü önünde bir büyük dolap vardır doksan zira' suyu olur dahi köprü üzerine döker. Ondan ol su şehre girer şehir yüksek yerde olduğundan ötürü. Kefere zamanında bu taht idi ve bu şehirde bir köşk var idi külliyele dururdu. Kapısında yazılmıştır ki bu kapı açılmaya

192B

Her padişah ki bu şehre padişah olurdu. Bir kilit ziyade ederdi. Tâ yirmi dört kilit oldu. Bir kimse asılsız kimse idi geldi bu şehre geldi. Melik oldu. Diledi ki işbu kilitli kapıyı açsın içinde ne vardır göre. Ona bir ve abân dahi kim var ise cem olup men ettiler. Çare olmadı. Ahir ol kapıyı açtı gördü ki bir boş oda duvarında Araplar sureti yazılmış. Başlarında imameler develere ve atlara binerlerdi ve ellerinde uzun süngüler ve asalar tutarlardı ve dahi yazılmış ki kaçan bu kapı açılrsa bu suretli tâife bu şehri alalar. Pes ol yıl Tarık bin Ziyad ki Beni Ümeyye'den Abdümelik oğlu Velid hilafeti zamanında bunun canibinden çeri cem edip geldi bu şehri aldı. Ol beyi öldürdü. Halkını esir kıldı ve padişahlık hazinesini açıp mübalağa mal ve yüz yetmiş taç la'l ve cevahirle murassa ki her birisi bir iklim haracıdır ki hep aldılar ve altın ve gümüş ve çini çanakları solo kadar aldılar ki hesaba gelmez. Süleyman Peygamber aleyhisselam matbahını bunda buldular. Şimdi şehrinde. Ziver Davud aleyhisselam onda buldular. Altın varak üzerine kitaplar buldular. Murassa ciltle içinde menafi-i eşcâr ve ahcâr

193A

Ve nebatat ve tılsimat yazılmış ve bir Mushaf buldular ki hal ile yazılmış ve bir kitap dahi buldular ki içinde kimya ve cevahir düzmek var ve içinde bir ayine buldular yedi iklim onun içinde görünürdü. Cemşid'den kalmıştı. Pes bunları Velid bin Abdülmelik'e gönderdi ve ol vakitten beri bu şehir Müslümanlar şehri oldu amma şimdi yine kefere elindedir. Allah teâlâ Ehl-i İslam'a müyesser ede ve dahi bu şehirde bağ ve bahçe bi-haddir ve değirmen ve hamam ve kârhâneler çoktur ve kaleleri ve köyleri vâfirdir ve bu şehrin şimalinde bir dağ vardır Cebel-i Şarat derler. Meşhur ulu yüce dağdır. Şöyle ki yazda ve kışta karı gitmez ve aksâ-ı mağripten Talitla arası 1211 mildir ve Konstantiniyye ile arası 1605 buçuk mildir ve Mekke ile Talitla mabeyni 3016 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Talitla 2622 mil dahi sülüs mildir. **Cezair:** deryâ kenarında gökçek mamur şehirdir. Tüccarları ve pazarları ve zanaatları kaimdir. Dağları ve yazuları dahi vardır. Ekinleri buğday ve arpadır. Ekser malları sığırdandır ve koyundandır ve ol vilayette bal ve yağ çok olur. Tüccarı alırlar dahi bazı vilâyetlere iletirler satarlar ve suları

193B

Ve çeşmeleri ve kapıları dahi vardır ve aksâ-ı mağripten Cezair'e değin 1533 mildir dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Cezair arası 1462 mil dahi rub mildir ve Mekke ile Cezair mabeyni 2723 mil dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Cezair'e dek 2333 mil dahi sülüs mildir. El-Rumiyye: Rumiyye el-Kübra dahi derler. Meşhur muazzam şehirdir. Rimpapa olduğu şehirdir. Nasara'nın ulusu ve hâkimi oturacak şehirdir. Devri dokuz mildir demişler. Dârü's-Saltanata Konstantin ile olduğu gibi dahi iki kat taştan yapılmış çepçevre muhkem hisarı vardır ve hisarın yüceliği yetmiş iki zira'dır ve kalınlığı on iki zira'dır ve taşrası hisarın hanları sarı pirinçtir derler. Pazarı iki kapısının arasındadır. Ol kapıda iki direk vardır ki her birisinin kalınlığı nihayetindedir ve tûlları otuz zira'dır. Bu iki direğin aşağı oturağında ve yukarı başında muhkem işlenmiş gökçek işler vardır. Tacirler gelip burada otururlar satu pazar ederler ve dahi işbu şehrin içinde bir büyük kilise vardır ki Havariyyundan Yunusla Batris adlarına yapılmıştır. Kabirleri dahi ondadır. İşbu kilisenin üç yüz zira'dır.

194A

Yüksekliği dahi üç yüz zira'dır. Direkleri ve örtüsü sarı pirinçtir ve dahi işbu Rumiyye'de bin iki yüz kilise vardır derler ve cemi yolları ve pazarları ak ve gök

mermerlerle döşenmiştir ve dahi bin hamam ve bin iki yüz hane vardır ve dahi bir kilise vardır ki uzunlu ve eni Beytü'l Makdis vaazı üzerine yapılmıştır ve bunun içinde kurban boğazlayacak makam vardır ki uzunlu on zira'dır ve eni altı zira'dır. Yeşil mermerlerle murassa olunmuştur. İşbunda on iki suret vardır ki her birisi safi altından düzülmüştür ve her birisinin üzeri iki buçuk zira'dır ve iki gözlerine kızıl yakut oturtmuşlardır ve dahi işbu kilisenin bazı kapıları safi altınla kaplanmıştır ve bazı taşrada olan kapıları sarı tunç kaplanmıştır ve bazı nakş olunmuş ağaçtandır ve dahi işbu Rumiye'de bir köşk vardır Kasrû'l Melik derler Babe demekle meşhurdur bir köşktür ki her kim görürse yer yüzünde buncalayın köşk yoktur derdi. Ol zamanda böyle idi. Ola şimdi köşkler vardır ki gözler gış olur dahi Rumiyye'de tılsimat vardır ki yılan ve akrep içeri girmez taşradan gelen gayrısı dahi girmeden

194B

Men eyler. Kim ki girse esir olur ve dahi bu şehrin ortasında bir pazar var onda hemen kuşlar satılır. Üç mil miktarı yerdir ve bu Rumiyye'nin memleketi çoktur. Üç bin fersah yerdir demişler ve dahi Rumiyye'nin binası İsa aleyhisselam doğmazdan yedi yüz elli dört yıl öncesi idi ve deryâ kenarına on sekiz mildir ve bu şehrin ortasında bir ulu su akar ayağı denize dökülür ve aksâ-ı mağripten Rumiyye 2393 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin'le Rumiyye arası 717 mil dahi üç rub mildir ve Mekke'yle Rumiyye mabeyni 2233 mil dahi üç rub mildir. Vallahi alem 2788. Anabolu: bir büyük kaledir gün doğusu canibinde bir yüksek yarın altına vaki olmuştur. Menekşe Mora kenarına seksen milden artıcaaktır derler. Zira Anabolu'dan Menekşe seksen mildir. Menekşe Mora kenarından bir ok atımı yerde. İleri denizde bir yerli kaya üzerinde bir kaledir ve aksâ-ı mağripten Anabolu'ya 1466 mil dahi sülüsân mildir ve Konstantin ile Anabolu arası 636 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Anabolu arası 2126 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Anabolu'ya gelince 2711

195A

Mildir. Ağarboz: bir kaledir. Ceziresi mamurdur. Dairesi iki yüz mildir demişler. Gayetle ucuzluktur. Envai türlü yemişi vâfirdir. Nebatâtı ve hayvanatı dahi ziyadedir. Bu cezirenin karaya ıraklığı taş atımı ancak vardır derler ve dahi Ağarboz'un atvel nehârı on dört saat ve on bir derece. Sabahtan öğlesi yedi saat ve beş buçuk dereceye varıncadır ve öğleden ikindisi elli dokuz derece ve ikindiden gurûba üç saat ve altı buçuk derecedir ve hassa-i şafağı bir saat ve on dört derece ve hassa-i fecri iki saat ve

üç buçuk derecedir ve dahi bu şehrin öğlesi İslâmbol öğlesinden on iki derece sonra olur ve atvel nehârda şemsin tulû'ı on dört derece ve gurûb on derece sonra olur ve aksâ-ı mağripten Ağarboz 2533 mil dahi sülüs mildir ve Konstantin ile Ağarboz arası 622 mildir dahi rub mildir ve Mekke ile Ağarboz arası 2030 mildir ve dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Ağarboz'a gelince 2600. Selanik: deryâ kenarında bir büyük mamur şehirdir. Çepçevre hisarı dahi vardır. İçeride ve taşrada nimeti vâfirdir. Bezirgân yeridir ve dahi meşhur iskeledir. Camileri

195B

Hamamları ve mescitleri ve pazarları ziyadedir. Aksa-ı mağripten Selanik arası 1540 buçuk mildir. Siroz: bir büyük şehir. Deryâya öğlelik miktarı iraktır. Gayetle ucuzluk ve önünden büyük ırmak akar. Bunda olan zaferân ekseri vilayette olmaz. Bağlı ve bahçeli yerdir ve aksâ-ı mağripten Siroz'a değin 2700 mildir ve Konstantin ile Siroz arası 397 mildir dahi üç rub mildir. Mekke ile Siroz arası 2300 mildir ve hatt-ı istivâdan Siroz'a değin 2710 mildir. Üsküb: bir düz ovada bir muazzam meşhur şehirdir. İçinden büyük ırmak akar köprüsü vardır başka hisarı dahi vardır. Envai türlü nimeti ve meyvesi vâfirdir. Ziyade ucuzluktur. Pazarları mamurdur. Ekser tüccar çok gelirler giderler. Etrafında köyleri dahi çoktur ve aksâ-ı mağripten Üsküb'e değin 2700 mildir ve Konstantin'le Üsküb mabeyni 405 mildir dahi üç rub mildir ve Mekke ile Üsküb arası 2002 mildir dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Üsküb'e değin 2766 mil dahi sülüsân mildir. Midilli: bir ceziredir. Anadolu kenarına on sekiz mil miktarı vardır demişler nimetle ab-ü revanlu yerdir. Dairesi yüz altmış mildir.

196A

Ve aksâ-ı mağripten Midilli'ye 3033 dahi sülüs mildir ve hatt-ı istivâdan Üsküb'e değin 2766 dahi sülüsân mildir ve Konstantin'le Midilli mabeyni 366 dahi sülüsân mildir ve Mekke'yle Midilli arası 1700 mildir. Sofya: bir büyük şehirdir. Nimeti ve meyveleri ve suları vâfirdir. Etrafında köyleri mamurdur. Tüccar yeridir. İlçeleri dahi vardır aksâ-yı mağripten Sofya'ya 2066 dahi sülüsân mildir ve İslâmbol ile Sofya arası 223 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Sofya arası 1854 mildir ve hatt-ı istivâdan Sofya'ya 2866 mil dahi sülüsân mildir. Edirne: bir muazzam şehirdir. İçine üç bin ırmak gelip girer köprüleri dahi vardır. Envai türlü nimeti ve meyveleri hadden ziyadedir ve camileri ve mescitleri ve pazarları ve hamamları ve etrafında mamur köyleri çoktur ve bağları bahçeleri ziyadedir. Tüccar yeridir. Gelmek gitmek çoktur ve

aksâ-ı mağripten Edirne'ye 3200 mildir ve İslambol'dan Edirne 106 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke'den Edirne'ye 1737 mil dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Edirne'ye 2800 mildir. Gelibolu: deryâ kenarında çepeçevre hisarlı bir gökçek şehirdir. Bağları ve bahçeleri

196B

Ve nimeti ve meyveleri hadden ziyadedir ve camileri ve mescitleri ve pazarları vardır ve etrafında mamur köyleri vardır ve aksâ-ı mağripten Gelibolu'ya 3300 mildir ve İslambol ile Gelibolu arası 106 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Gelibolu'ya 2700 mildir. Konstantiniyye: Darü's Saltana humâhallahu teâlâ ani'l afat ve'l beliyye. Müselles şekli düşmüştür. İki canibi deryâyâ ve bir canibi karaya vaki olmuştur. İşbu şehrin uzunluğunu dokuz mildir demişler ve karadan canibine olan iç hisarının yüksekliği yirmi zira'dır. Taşrada olan hisarın yüksekliği on zira'dır ve dahi evvel zamanda bu şehrin yüz kapısı var imiş. Bunların büyüğüne Babü'z Zehbe derlermiş ki altınla kaplanmış ziyade büyük kapıymış dahi bunda bir minare etmişlerdir. Aşağısını demirle kurşunla muhkem berk etmişlerdir. Kaçan muhkem yel esse ol minare sağına ve soluna ve ardına ve önüne sallanır. Öyle salınırken altına çömlek ve saksı koysalar un gibi öğütür yıkılmaz durur. Şimdi dahi bunda olan minareler yel ziyade estikçe sallanırlar. Şöyle malum ola ve dahi bu şehrin içinde bir minare dahi etmişlerdir. Yek pare bakırdan kapısı

197A

Dahi yoktur ve minare dahi vardır ki cemi etrafını gökçek sanatlarla yapmışlardır. Konstantiniyye'nin kabri bu minareyi eylemişlerdir ve dahi bu kabrin üzerinde bakırdan bir at sureti etmişlerdir. Bu atın üzerinde Konstantin şekli etmişlerdir ki üzerine binmiş durur. Onun ayaklarını kaleyle muhkem berk etmişlerdir. Amma sağ elini berk etmişlerdir. Şöyle ki yukarıya kaldırmış sanasın yürür gibi ve dahi Konstantin şekli atın üzerinde sağ elini havaya kaldırmış avucunu açmış Şam vilâyetinden tarafa ve sol elini yummuş durur ve dahi işbu kabir olan minare deryâdan nısf günlük yerden görünür ve dahi Konstantin'in elinde tılsım vardır. Düşman gelmeyi men eyler ve bazıları dedi ki sol elinde yazılmıştır ki dünya mülkü elinde kalmadı. İlla şu avucum içinde ne var ise bu kaldı. Yani işbu mülk-i dünyadan çıktım bir nesneye kâdir olmadım demektir ve dahi bir yüksek minare gibi ak mermerden yekpare bir taş vardır yukarisından aşağısına değin suretler kazılmıştır ve bir dahi

tucdan bir kıt'a yürüme yürüme dökülmüştür. Şimdi ikisi bile bunlar at meydanındadır ve dahi bir dikilmiş taş dahi ki yekparedir. Tılsımdır demişler bir kimse üzerine

197B

Çıksa şehrin her tarafını görür. Kıztaşı dedikleridir. Şehrin bundan yüksek yeri yoktur derler ve dahi bu şehrin etimesi ve meyvesi ve çeşmeleri ve şimdi camileri ve mescitleri ve medreseleri ve pazarları ziyadedir. Dahi ziyadeler müyesser ola âmin yâ Mui ve dahi atvel nehârı on beş saat olur sabahtan öğlesi yedi buçuk saat olur öğleden ikindisi dört saat olur ikindiden gurûba üç buçuk saat olur ve gurûbdan yatsıya iki saat ve yatsıdan sulh-ı sadık doğmaya dört saat ve elli üç derecedir ve sulh-ı sadıktan güneş doğuma iki saat ve altı dereceden artıcağıdır ve geceyle gündüz beraber olduğu vaktin on iki saat olur gündüz ve gece dahi on iki saat olur ve sabahtan öğlesi altı saat ve kırk altı derece olur ve öğleden ikindiye üç saat ve altı dereceden artıcağı olur ve ikindiden gurûba iki saat ve sekiz buçuk derece olur ve gurûbdan yatsı vaktine bir buçuk saat olur ve yatsıdan sulh-i sâdika varınca sekiz saat

198A

Ve on buçuk derecedir ve sulh-ı sadıktan şemsin tulû'na değin bir buçuk saat ve üç derecedir ve dahi ekser eyyâmında saat nehâr dokuz olur öğlesi dört buçuk saattir. Öğleden ikindisi iki saat ve beş derecedir ve ikindiden gurûba değin iki saat ve üç derecedir ve gurûbdan yatsıya bir buçuk saat olur ve sulh-ı sadıktan şemsin tulû'na değin bir buçuk saat ve beş derecedir ve şehir-i İslambolda bu üç vaktin saatleri derecelerini bile yazıp eyledim ki bilmeyenler bileler dahi işbu hakire hayır ve dualar eyleyeller ve dahi İslambol'un öğlesi daima Amasya öğlesinden üç derece sonra olur ve Bağdat öğlesinden bir saat ve beş derece sonra olur ve mağripte Talitla öğlesinden iki saat ve bir buçuk derece öncesi olur ve aksâ-ı mağribe yakın olan Süs el-Aksa öğlesinden üç saat öncesi olur ve aksâ-ı mağrika karin Çin vilâyetinde olan Hakko'nun öğlesinden altı saat ve on iki derece öncesi olur. Pes şimdi bunlar malum olduktan sonra aksâ-ı mağripten

198B

İslambol'a varınca 3332 mil dahi rub mildir ve Mekke ile Konstantiniyye arası 1635 mildir ve hatt-ı istivâdan İslambol'a gelince 6750 mildir. Bursa: bir muazzam şehirdir. Nimeti ve meyvesi vâfir ve suları hadden aşırıdır. Camileri ve medreseleri ve

mescitleri ve kervansarayları ve imaretleri çoktur. Pazarları ziyadedir ve tüccar yeridir. Etrafi alemde bezirganlar metalarıyla Bursa diye her anda gelirler metalarını satıp bundan dahi metalar alıp giderler ve dahi işbu şehrin üzerinde bir yüce dağ vardır. Keşiş dağı²⁶⁹ demekle meşhurdur. Yılın ekser eyyamında ol dağın bazı yerlerinde kar eksik olmaz. Türlü türlü ılıcaları dahi vardır ve aksâ-ı mağripten Bursa'ya 3344 buçuk mildir ve İslambol'dan Bursa'ya 86 mildir dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Bursa mabeyni 1565 mildir ve hatt-ı istivâdan Bursa'ya 2666 mil dahi sülüsân mildir. Kütahya: bir yüksek yerde bir mamur şehirdir. Başka hisarı dahi vardır. Tatlı suları ve camileri ve mescitleri ve hamamları ve pazarları ve çeşmeleri ve türlü türlü nimetleri ve meyveleri dahi ziyadedir ve aksâ-ı mağripten Kütahya arası 3468 mil dahi sülüsân mildir.

199A

Ve İslambol ile Kütahya arası 170 mildir ve Mekke ile Kütahya arası 1468 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Kütahya 2622 mil dahi rub mildir. Anguriye: dağlar arasında bir tepenin üzerine bir gökçek büyük şehirdir. Tüccar yeridir nimeti vâfirdir meyvesi yoktur taşradan vâfir gelir. Halkının ekseri tacirlerdir ve sakalulardan gelmek gitmek çoktur. Konya'ya beş günlük yoldur ve aksâ-ı mağripten Anguriye 3666 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Anguriye arası 287 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Anguriye arası 1445 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Anguriye 2666 mil dahi sülüsân mildir. Kayseriye: Sin ile dahi olur. Bir büyük şehirdir bahçeleri ve meyveleri ve çeşmeleri ve bostanları vâfirdir ve zaman-ı evvelde Kayser'in²⁷⁰ tahtı idi. Aksaray dört konak yerdir ve dahi Kayseriye'nin atvel nehârı on dört saat ve on bir dereceden artıcağıdır ve sabahtan öğlesi yedi saat ve beş buçuk derecedir ve öğleden ikindiye değin dört saatten bir derece eksiktir ve gurûba üç saat ve altı buçuk derecedir ve gurûbdan şafağa dek iki saatten bir derece eksiktir ve hassa-i fecri iki saat

199B

Ve üç dereceden artıcağıdır ve Kayseriye'nin öğlesi İslambol öğlesinden sekiz buçuk derece öncesi olur ve atvel eyyâmında şemsin tulû'ı İslambol tulû'ından yedi derece ve gurûb on üç derece öncesi olur ve aksâ-ı mağripten Kayseriye 3933 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Kayseriye arası 490 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile

²⁶⁹ Keşiş dağı, Uludağ kastedilmektedir.

²⁷⁰ Kayser, Araplar'ın Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvan. Bkz.. Işın Demirkent 'Kayser', DİA, C.:25, s.94 vd.

Kayseriye mabeyni 1250 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Kayseriye değin 3600 mildir. Sinob: Karadeniz kenarında bazı yeri içeri deryâyâya girmiş bir ada olmuş bir küçücek şehirdir. Hemen karaya bir yeri vardır. Etimesi ve meyvesi vâfirdir ve bir ırmak vardır içinde gemiler yürür. Ziyade büyük ırmaktır. Sinob ile Samsun arası seyir-i vasatla dört konaktır demişler ve aksâ-ı mağripten Sinob arası 3865 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Sinob arası 400 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Sinob arası 1521 mildir ve hatt-ı istivâdan Sinob'a 2866 mil dahi sülüsân mildir. **Amasya:** bir büyük şehirdir. İçinden bir büyük ırmak akar ve dahi hisarı yarmalım kayanın üzerinedir. Nimeti ve meyvesi vâfirdir ve etrafında

200A

Mamur köyleri dahi çoktur. Aksa-ı mağripten Amasya 4033 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Amasya arası 548 mil dahi üç rub' mildir ve Mekke'yle Amasya arası 1290 mildir ve hatt-ı istivâdan Amasya arası 2666 mil dahi sülüsân mildir. Erzen el-Rum:²⁷¹ şark canibinde olan Rum şehirlerinin ahiridir. Bir yazunun içindedir. O ilde bir muazzam şehirmiştir. Şimdi ol-ki nisbet azdan azdır derler. Nimeti ve meyvesi vâfirdir ve aksâ-ı mağripten Erzen er-Rum 4466 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Erzen er-Rum arası 875 buçuk mildir ve Mekke ile Erzen er-Rum arası 1211 mildir ve hatt-ı istivâdan Erzen er-Rum 2644 mildir. Trabzon: karadeniz kenarında bir gökçek şehirdir. Bazı halkı bazirganlardır. Maldarlardır. Ticaret edeler ziyade ucuzluktur. Meyvesi vâfirdir. Trabzon ile Mahvem arası üç günlük yol miktarıdır demişler ve aksâ-ı mağripten Trabzon 4200 mildir ve İslambol ile Trabzon arası 661 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke'yle Trabzon arası 1452 mil dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Trabzon 2866 mil dahi sülüsân mildir. Tiflis: Dâr-ı melik-i

200B

Gürci'dir. Bir büyük ırmağın kenarında birbiri içinde çepeçevre iki hisarı vardır ki etimesi ve meyvesi vâfirdir. Onda hamamlar vardır ki suları odla ısıtmış değildir. Taberiye hamamları gibi neteki ılıçalarda öyledir. Bal yağ dahi ziyade ucuzdur. Trabzonla bunun arası on iki günlük yoldur demişler ve dahi aksâ-ı mağripten Tiflis arası 866 mil dahi sülüsân mildir. İslambol ile Tiflis arası 1147 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Tiflis arası 1470 mildir ve hatt-ı istivâdan Tiflis'e değin 2866 mil dahi sülüsân mildir. Bilkan: bir büyük şehirdir. Etimesi ve meyvesi bu bostanı vâfirdir

²⁷¹ Erzen el- Rum, Erzurum kastedilmektedir.

irmakları dahi vâfirdir. Üzerlerinde değirmenler yürür ve aksâ-ı mağripten Bilkan 4900 mildir ve İslambol ile Bilkan arası 1198 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke'yle Bilkan arası 1274 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Bilkan'a değin 2655 buçuk mildir. Babü'l-Hadid²⁷²: demir kapı dedikleri yerdir demişler. Deryâ-ı Havarzem kenarında ki deryâ-ı Taberistan'dır. Bir büyük mamur şehirdir. Onu Nûşirevân²⁷³ bina eyledi derler. Ol şehrin ortasında gemi yatacağı vardır. Büyük

201A

İki canibinde iki bina vardır ki zincir gerilmiştir kimse içeriye ve taşraya girip çıkmak için. İlla meğer gemi halkından ola ol girer kimse mani olmaz ve dahi ola iki set ki vardır muhkem taştan yapılıp üzerleri kurşunla berk edilmiştir ve dahi ekser etimesi ve meyvesi taşradan çok gelir ve çepçevre hisarı dahi vardır taşla ve kireçle yapılmıştır muhkem berk hisarı vardır. Aksâ-ı mağripten Babü'l Ebvab'a değin 5000 mildir ve İslambol ile Bab-ı Ebvab arası 1294 buçuk mildir ve Mekke ile Bab-ı Ebvab arası 1494 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Bab-ı Ebvab'a 2866 mil dahi sülüsân mildir. Allah alem. Necara: düz yerde yayılmış bir gökçek şehirdir. Suru dahi vardır. Bu şehrin ekser binaları ağaçla yapılmıştır. Köşkleri ve bostanları ve ağaçları ve yemişleri ziyadedir ve mamur köyleri vardır. Cami ve mescitleri dahi vardır. Mamurdur. Halkının dahi halkları küçüktür ve aksâ-ı mağripten Necara'ya varınca 5833 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Necara arası 1895 mildir ve Mekke ile Necara arası 1681 mildir ve hatt-ı istivâdan Necara'ya 2655 mildir. Semerkand: bir

201B

Büyük gökçek şehirdir. O ev binaları ve köşkleri ve sarayları ve hamamları vardır. Hisarı topraktandır. Çevre büyük hendeki dahi vardır. Hisarının dört kapısı vardır. Birisi büyüktür. Etrafindan şehre meta getiren işbu kapıdan girer. Suyu şehre karızla getirmişlerdir. Bazı yerlerde ağızlar etmişlerdir. Halk bu ağızdan faydalanırlar. Karızın aşağı ucundan bir gökçek cami dahi vardır ve etimesi ve yemişleri ve bostanları vâfirdir. Bazıları bu şehrin binasını Zülkarneyn tamam eyledi derler ve aksâ-ı mağripten Semerkand'a 6617 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Semerkand arası 2175 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Semerkand'a 2645 mildir. Yenkes: Kasaba-i Şaştır. İşbu şehrin çevresi burç barudur. Kalesi bir kenardadır ve bu şehrin uzunluğunu üç

²⁷² Babü'l Hadid ile İklim-i Hamis bölümünün başında geçen Babü'l Ebvab kastedilmektedir.

²⁷³ Nûşirevân, Sasanî hükümdarı (531-579). Bkz. Ahmed Tefazzüli "Enuşirvan", TDV İslam Ansiklopedisi, C.: 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.255 vd.

mildir ve camileri ve mescitleri vardır ve dahi işbu şehrin çevresi bağlar ve bahçeler ve bostanlardır. Akar suları ve aksâ-ı mağripten Yenkes 6066 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Yenkes arası 2018 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Yenkes mabeyni 1051 mildir ve hatt-ı istivâdan Yenkes'e değin 2866 mil dahi sülüsân

202A

Mildir. Tit: be-gayet muazzam şehirdir. Horasan'ın ahir şehridir ve bir tarafı Çin vilâyetidir ve Hind ile dahi ulaşıktır ve bu şehir bir yüce yerdedir. Etrafı mamurdur ve aşağısında bir yazu vardır ki ol sahrada bir göl vardır. Ol gölün etrafının otları cümlesi püşt ve eybardır. Misk geyiği onu otlar ondan misk hasıl olur ve halkı er ve avret oğlancıklar varırlar geyik düşürüp sepetlere koyarlar dahi gelirler bezirgânlara satarlar. Neteki gayrı yerlerde yemişi sepet ile satarlar bunda miski öyle satarlar ve dahi dünyada bu şehrin halkının erinden ve avretinden güzel kimse olmaz. Şöyle nazik olurlar ki eti içinde iliği görünür dimlüdür ve gayetle ak ve kara gözlü ve uzun saçlı olurlar bir yerin uğurlarlar dahi bezirgânlara satarlar ve aksâ-ı mağripten Tit arası 6666 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Tit arası 2528 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Tit arası 2230 mildir ve hatt-ı istivâdan Tit arası 2666 mil dahi sülüsân mildir. Allah alem. İklim-i Sâdis: işbu İklim-i Sâdis'in atvel nehârı on beş saat ve dört derece olur. Niğbolu ve Silistre'de ve Ceneviz'de böyle

202B

Olduğu gibi. Dahi işbu iklimin vasatında atvel nehâr on beş buçuk saat olur. Semendire'de ve Kefe'de Venedik'te böyle olduğu gibi ve dahi işbu iklimin on bir ulu dağ ve kırk ırmak vardır ve iki bin miktarı şehir vardır. Doksan şehri ulu şehirdir. Bu iklim içinde olanların ekseri kızıla mâniler kadar ve bu şehirlerden yirmi şehir alıp hassalarıyla ve bud mesafeleriyle geçenler gibi yazılıp beyan olundu. Ol yirmi şehir bunlardır: Silemenke-i Portakal ve Semure ve Ceneviz ve Venedik ve Budin ve Semendire ve Alacahisar ve Niş ve Niğbolu ve Saray ve Silistre ve Kefe ve Belencer-Dâr-ı Melik-i Hazar'dır ve Uç ve Beşbalık ve Karakum ve Mah-ı Bilâdı'l-Tatar ve Hanbalık, Medine-i mine'l-Hıta. Pes şimdi evvela Silemenke-i Portakal: aksa-ı mağribe yakın olan şehirdendir. Gerçi büyük şehir değildir amma halkı kavidir. Atlara binerler ziyade harp ehlidir ve aksâ-ı mağripten Silemenke'ye değin 288 mil dahi üç rub mildir ve Konstantin ile Silemenke arası 2058 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Silemenke arası 3590 mildir ve hatt-ı istivâdan Silemenke arası

203A

3000. Semure: Portakal şehirlerindedir. Bir ırmak kenarındadır. Deryâya altmış mil ıraktır demişler. Halkı ziyade maldardır ve tacirlerdir ve ziyade ucuzluktur ve üzümü dahi ziyadedir ve Aksa-ı mağripten Semure arası 666 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Semure arası 1928 dahi üç rub mildir ve Mekke ile Semure arası 3392 mil dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Semure gelince 3606 mil dahi sülüsân mildir. Ceneviz: bir taşlı dağın eteğinde yamaca karşı deniz üzerinde havale bir büyük şehirdir. Şimdiki halde Fransa zaptındadır. Aksa-ı mağripten Ceneviz'e 1932 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Ceneviz arası 1304 buçuk mildir ve Mekke ile Ceneviz 2565 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Cenevize 2999 mildir. Venedik: Nidkiye derler. Bir muazzam şehirdir. Ol vilâyetin tahtıdır. Deryâ-ı Rum'da bir boğazdır içeriye girmiş gitmiştir. İşbu şehir bu boğazın nihâyetindedir. Ol boğazın evvelinden nihâyetinde 700 mildir demişler ve dahi işbu şehrin evleri derya üzerindedir. Birbirine sandallar ile gelirler yani çarnak misâlinedir ve sayebanlarla içine girerler dahi

203B

Dahi şehri gezip seyran ederler ve dahi Venedik şehri doksan bin hanedir derler ve dahi onda buçuk mil miktarı bir ada vardır Meran derler. Venedik'te ne kadar sırça işleri var ise onda işlenir ve dahi aksâ-ı mağripten Venedik arası 2233 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Venedik arası 3391 mildir ve hatt-ı istivâdan Venedik 3000 mildir. Budin: Yüksek yerde bir büyük şehirdir. Çepeçevre muhkem hisarı dahi vardır. Evvelinden Ankiros tahtı idi. Nimeti ve meyvesi vâfırdır ve Tuna ırmağı önünden akar ve aksâ-ı mağripten Budin 2800 mildir ve İslambol ile Budin arası 538 mildir dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Budin arası 2174 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Budin'e 3133 mil dahi sülüs mildir. Semendire: düz yerde çepeçevre muhkem hisarı ve hendeki suyla dolu bir mamur şehirdir. Tuna ırmağı ve Save ırmağı ve Tarve ırmağı bu üç ulu sular Belgrad'a yakın yerde cem olurlar dahi Semendire'nin hisarı dibinden gelip deryâ gibi akar. Nimeti ve meyvesi vâfırdır ve aksâ-ı mağripten Semendire'ye

204A

2933 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Semendire arası 378 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Semendire arası 2015 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Semendire'ye değin 3000 mildir. Niş: bir gökçek şehirdir düz yerededir. İçinden bir büyük ırmak akar köprüsü dahi vardır. Camileri ve mescitleri ve hamamları ve pazarları ve nimetleri

çoktur ve ucuzluk yeridir. Hisarı başkadır ve aksâ-ı mağripten Niş 3100 mildir ve İslambol ile Niş arası 223 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Niş mabeyni 1860 mildir ve hatt-ı istivâdan Niş'e dek 2900 mil dahi sülüsân mildir. Alacahisar: bir düz yerde bir gökçek şehirdir. Akar büyük suyu vardır Mürva derler amma bir miktar ıraklıktır ve mescitleri ve hamamları vardır ve ucuzluktur ve hisarı dahi başkadır ve etimesi ziyadedir ve aksa-ı mağripten Alacahisar'a değin 3100 mildir ve İslambol ile Alacahisar arası 234 buçuk mildir ve Mekke ile Alacahisar arası 1872 mi dahi rub mildir ve hatt-ı istivâdan Alacahisar'a değin 2916 mil dahi sülüsân mildir. Niğbolu: bir küçücek şehirdir. İçecek suları çeşmeleri suyudur. Cami

204B

Ve mescitleri ve pazarları dahi vardır. Nimeti ve meyvesi vâfirdir ve aksâ-ı mağripten Niğbolu 3200 mildir ve İslambol ile Niğbolu arası 276 mildir ve hatt-ı istivâdan Niğbolu 2900 mildir. Saray: bir büyük şehirdir. Ortasından bir büyük su akar. Camileri ve mescitleri ve hamamları dahi vardır. Üzerinde bir yüce dağ vardır. Karı eksik olmaz. Hisarı başkadır ve aksâ-ı mağripten Saray arası 3200 mildir ve İslambol ile Saray arası 310 mildir ve Mekke ile Saray arası 3066 mil dahi sülüsân mildir. Silistre: bir şehirdir ki Tuna ırmağı önünden geçer hisarı dahi vardır. Nimeti ve meyvesi ziyadedir ve mescitleri ve camileri dahi vardır ve uğrak yerdir ve dahi Silistre'nin atvel nehârı on beş saat ve dört derecedir. Sabahtan öğlesi yedi saat ve buçuk derecedir ve ikindiden gurûba değin üç buçuk saatten buçuk derece artıktır ve hassa-i şafağı iki saat dört derecedir ve hassa-i fecri iki buçuk saatten iki derece artıktır ve dahi bunun öğlesi daima Kefe öğlesinden üç saat ve üç buçuk derece öncesi olur.

205A

Ve Kefe'nin tulû'ı İslambol tulû'undan on üç derece öncesi olur ve gurûb atvel eyyamda altı buçuk derece öncesi olur ve aksâ-yı mağripten Silistre 3400 mildir ve İslambol ile Silistre arası 494 mildir ve Mekke ile Silistre arası 1718 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Silistre'ye değin 2900 mildir. Kefe: Çepeçevre hisarlı bir şehirdir. Karadeniz kenarında ulu iskeledir. Sinob'un karşısıdır. Ziyade soğuğu ve kışı olur ki vasfa gelmez. Ziyade ucuzluk olur ve Kefe'nin atvel nehârı on beş buçuk saattir. Sabahtan öğlesi yedi saatten on bir buçuk derecedir ve öğle ile ikindi mabeyni dört saat ve iki buçuk derecedir ve ikindiden gurûba değin üç buçuk saatten bir buçuk derece artıktır. Hasa-i şafağı iki saat ve on buçuk dereceden artıktır. Hasa-i fecri

üç saat ve beş derecedir ve Kefe'nin öğlesi Silistre öğlesinden dokuz derece öncesi olur ve Silistre'nin öğlesi Venedik öğlesinden bir saat ve iki buçuk derece öncesi olur ve aksâ-ı mağripten Kefe 4000 mildir ve İslambol ile

205B

Kefe arası 567 mildir ve dahi üç rub mildir ve Mekke ile Kefe arası 1647 mildir dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Kefe 3033 mildir. Belencer: bâ'nın ve lâm'ın ve cim'in fethasıyladır. Dâr-ı Melik-i Hazar'dır. Bir büyük mamur şehirdir. Suları çoktur önünden bir ırmak akar. Nuşirevân yapmıştır derler ve aksâ-ı mağripten Belencer'e 5022 mil dahi rub mildir ve İslambol ile Belencer arası 1268 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Belencer arası 1924 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Belencer'e 3100 mildir. Özkend: Tatar şehirlerindedir. Etimesi vâfirdir ve aksâ-ı mağripten Özkend 6188 mildir dahi üç rub mildir ve İslambol ile Özkend 2933 mildir ve Aksa-ı mağripten ve Mekke ile Özkend mabeyni 2062 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Özkend arası 2933 mildir ve aksâ-ı mağripten Eric 6622 mil dahi rub mildir ve İslambol ile Eric 2384 buçuk mildir ve Mekke ile Eric arası 2354 mildir ve hatt-ı istivâdan Eric'e değin 3000 mildir. Beşbalık: Tatar şehirlerindedir. Nimeti boldur ve aksâ-ı mağripten Beşbalık 6733 mil dahi sülüs mildir. İslambol ile Beşbalık

206A

Arası 2448 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Beşbalık arası 2448 mil dahi üç rub mildir ve Hatt-ı istivâdan Beşbalık'a gelince 3055 buçuk mildir. Karakum: Tatar şehirlerindedir ve nihâyetidir. Meşhurdur. Kaide-i Hakandır. Etrafı Moğol şehirleridir ve aksâ-ı mağripten Karakum 7000 mildir ve İslambol ile Karakum arası 3627 buçuk mildir ve Mekke ile Karakum arası 2618 buçuk mildir ve hatt-ı istivâdan Karakum 3066 mil dahi sülüsân mildir. Hanbalık: bir büyük şehirdir. Halkı ziyade çokluktur. Tacirleri dahi ziyadedir. Ekser halkı Hıta cinsindedir ve bu vilayette gümüş madeni dahi vardır ve aksâ-ı mağripten Hanbalık 7600 mildir ve İslambol ile Hanbalık 3030 mildir ve Mekke ile Hanbalık 3006 mildir dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Hanbalık'a değin 3066 mildir dahi sülüs mildir. Erkeşiye: bir muazzam şehirdir. Dâr-ı Melik-i Erkeşdir. Sedd-i Yecüc Mecüc'e yakın olanlardandır. Türk taifesinden bir cinstir. Başları büyük yüzleri enli gözleri küçücek saçları çok harp ve kıtal ehlidir ve ziyade bahadırlardır. Ol diyarın settidir. Tâ Yecüc ve Mecüc settine varınca ekser at etlerini

206B

Yerler koyun etini yemezler. Tatlı suları dahi vâfırdır ondan içler ve işbu şehrin öğlesi İslambol öğlesinden yedi saat ve beş derece öncesi olur ve mağripte olan Süs-i Aksa öğlesinden on saat ve dört buçuk derece öncesi olur ve Aksa-ı mağripten Erkeşiye 10666 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Erkeşiye arası 5053 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Erkeş mabeyni 5194 mildir ve hatt-ı istivâdan Erkeşiye değin 2777 mil dahi üç rub mildir. Sedd-i Yecüc Mecüc: Evvela Yecüc ve Mecüc yerleri bir dağdır ki çepçevre bunları ihata eylemiştir. Ol dağa Karnab derler. Bir dağdır ki her tarafı hemen duvar gibi doğrudur. Hiç kimse üzerine çıkmaya kâdir değildir ve üzerinden karı yaz ve kış eksik olmaz. Birbiri üzerine eskiden eskiye kalmıştır ve dahi ol dağın tepesinde hiç bulut eksik değildir. Zulmet denizinden tâ mamurenin ahirine varınca ol bulut gezer yürür. Bir kimse yoktur ki onun üzerine çıkmış ola üzerinde ne vardır göre ve dahi işbu dağın ardında Yecüc ve Mecüc şehirlerinden şehirler vardır ki adedini kimse bilir değildir.

207A

Ve işbu dağda büyük yılanlar vardır derler ve dahi vakit oldu ki bazı kimse işbu dağa çıkmak istedi ötesinde ne vardır göre. Varıp çıktı dönmek dahi mümkün olmadı. Helâk oldu gitti. Bu dahi vaki oldu derler ki binde biri kurtulmak olmadı. Ol kurtulmak müyesser olan kimse gelip haber verdi ki işbu dağın ardında bir büyük od yanar gördüm dedi ve dahi Yecüc ve Mecüc iki karındaşlardır. Yâfes oğlanlarındandır derler. Üremişler girmişlerdir. Parada çokluk taifedir. Onlardan birisi olmaz tâ sulbünden bin erkek dünyaya gelmeyince ki küllisi silah götürüp muharebeye yaraya ve dahi hayvanattan vahşilerden ne bulurlarsa yerler gerek fil gerek hınzır gerek gayrı. Her neyse hep bulduklarını yerler ve kendilerinden kim olursa onu bile yerler ve dahi etrafında olanları varırlar gâret eylerler. Nice şehirleri harap eylemişlerdi. İskender Zülkarneyn onlara gelinceye değin halleri buydu. Vaktaki İskender onların yerlerine geldiği vaktin ol yerin halkından sâlih ve mütedeyyin kimseler ve Kabail-i Kesire İskender'e gelip Yecüc

207B

Ve Mecüc müfsit kavimdir. Bizim yaş hasıllarımızı yerler ve kurusunu getirirler giderler ve ehil evladımızı öldürürler ve dahi memleketlerde ve şehirlere ve çevrede olanlara işler işlediklerini hep beyan eylediler ve onların mezhepsizliklerini ve

yaramazlıklarını ve yaramaz işler işlediklerini hep şehadet eylediler ve dahi İskender'e dediler ki elimizden geleni biz sana harç ve her ne ise malımızdan verip diriğ etmeyiz dediler. Sen onlar ile bizim aramızda bir set edesin ki onlara ol set mâni ola. Aciz olalar. Biz onların şerrinden emin olayız dediler. İskender dahi bunlara dedi ki Hak Celle ve âlâ bana şolo kadar iktidar verdi ki sizin malınıza benim ihtiyacım yoktur. Hemen sizden murâd olunan budur ki taşlar ve bakırlar ve demirler hazır edesiniz. Ben varayım ol kavmi bir göreyim bileyim ne kavimdir diye sordu ol kavmin bilâdlarının ortasına vardı. Gördü ki bunlar bir büyük çokluk taifedir ki beyan olunursa söz uzanır gider ve bunların ekserinin boyları üçer karıştır. Yüzleri gayetle değirmi saçları dahi vardır kuş yününe benzer ve kulakları dahi değirmi

208A

dir. Rast omuzlarına inmiştir ve bazıları dişlerine göre iki büyük kulakları vardır ki birisini örtünürler ve birisini döşenirler derler. Yırtıcılar kaynağı gibi kaynakları vardır. Azıları dahi vardır ve levnlerin kimisi akder ve kimisi kızıldır ve bazıları baştan ayağa enince hayvanlar gibi kıllılardı demişler ve sözlerini saklak avazı gibidir ve bunların içinde zinalar çok olur yani hayvanlar gibi erleri avretlerine karışırlar her ne yerde olursa olsun ve dahi şehirlerinde ve memleketlerinde ağaçlar ve yemişler ve sular çoktur ve dört ayaklı hayvanat dahi çoktur. İllâ bu kadar vardır ki karı ve soğuğu ziyade şehirlerdir. Yaz ve kışta daima karı eksik olmaz. Zülkarneyn onları gördü dönüp ol iki dağın arasını fikir eyleyip ol settin bünyadını kıyas eyledi. Buyurdu kazdılar. Tâ ona değin ki su çıktı. Ondan içini taşla doldurdular. Onun üzerine erimiş bakır döktüler kaynadı dondu. Bir damar gibi oldu ve bazı rivayetçe ne kadar üstâzlar ve sayalar var ise cem eyledi. Odun demir götürüp bir kat odun ve bir kat demir döşediler. Ona değin ki ol iki

208B

Dağın yukarısına çıkıp beraber oldu. Ondan emir eyledi ona od aktardılar küreklerle yaktılar tâ ki ol demir kaynayıp kıpkızıl oldu. Zülkarneyn dedi ki erimiş bakırı getirin getirdiler. Ol kaynamış demirle taşın üzerine döktüler. Eyitti demirle bakırı kaydattı. Muhkem tuttu. Şöyle ki bir yol kara ve bir yol kızıl rıhtım oldu. Kazmaya ve delmeye dahi imkân yok idi. Elli zira' ol settin eni ve elli zira' dahi yüceliği vardı. Yukarısına çıkıp berisine aşılma mümkün değildi. Yüceliğinden ve hem tayaçlığından ki ol yerde el ayak aldıracak nesne yok idi ve gayet katlığından aşağısından delmezlerdi. Amma

kaçan ki kıyamet karib olup çıkmak vakit gele ol set Hak teâlâ emriyle pare pare olup yere beraber olsa gerektir. Tâ gelip çıkalar şöyle ki Hak teâlâ mukadder kılmıştır her yerine gelse gerektir. Pes şimdi vaktaki İskender bunu tamam eyledi. Bunun üzerine nice zaman geçip hulefadan Emirü'l Müminin Vasık Billah zamanına gelince bunun bir tercümanı var idi Selâmetü'l Tercüman derlerdi. Çok dil bilir kimseydi. İskender yaptığı

209A

Setti görmüştü. Pes Emirü'l Müminin Vasık Billah ol Selâmet tercümanı ol yere göndermeye emir eyledi ki vara ol setti sahihçe keyfiyyeti göre de gele haber vere. Pes öyle olduğu takdirce dahi buyurdu. Kendi halkından elli kimse ala bile gide ve dahi bunlara pes bin dinar verdi ki her birisine beş bin dirhem olur. Azık edineler ve on bin dirhem dahi tercümana verdi ve dahi katırlar verdi ki azık ve su götürmek için ve ol tercüman dahi ol elli kişiyle gittiler. Onlar haber verdiler ki iki yıl dört aydan sonra Ermeniyye beyi İshak oğlu İsmail'e eriştik dediler. Halkının mektubunu ona verdik. Bize ikram ve izzet eylediler ve dahi bize kulağuz koşup mektupla bile melik Serire eriştik. Ol dahi kulağuz koşup mektupla tâ Secret şehirlerine iletiler ol memleket uzun uzak memleket imiş. Çirkin kokular ondan güçle çıka çıkabildik. Hiç kokusu bizden gitmedi. Ol rayihadan helâk olayazdık. Ondan sonra oradan geçtik harap olmuş şehirlere uğradık ki İskender seddi yapmazdan evvel Yecüc ve Mecüc harap ettikleri

209B

Şehirlerden ne kimse var ve ne ot ki davarlar yemez. Yine ol şehirleri bir ayda geçebildik. Ondan sonra sedd olan dağa yakın bazı hisarlara eriştik. Halkı Arabi ve Farisi söyleşirler. Ol yerde bir muazzam şehir var ki padişahına Hakan Enkiş derler. Halkı müslümanlar ve yahudilerdir. Neteki yukarıda hakan zikr olunmuştur. Pes bizim ahvalimizi sordular. Ne kimselersiniz biz dedik. Bizi müslümanların halifesi Emirü'l Mümin gönderdi bizi ki varayız ol seddi göreyiz dedik. Onlar bizi padişahlarına iletiler. Padişahları dahi sordu. Ona dahi cevabı verdik. Bizim Emirü'l Müminin dediğimizi taaccüp eylediler. Bilmediler ki Emirü'l Müminin kimdir ve dahi işbu şehirden ol seddi altı mil miktarı irak idi. Ondan gittik. Onlardan nice kimseler bile gittiler tâ iki dağın ortasında bir büyük kapıya eriştik ki ol kapının eni yüz elli zira' idi. Bu kapının içinde bir demir kapı dahi var idi ki uzunlu elli zira' idi ve dahi işbu kapının

iki tarafında iki seddi vardır. Eni yirmi beş zira' idi ve yüksekliği elli zira idi ve dahi bu kapının üzerinde bir kal'a gibi yapılmış nesne vardır ki

210A

Her kapı üzerinde bekçiler oturacak yerler var idi. Ol kal'anın uzununu yüz yirmi zira'dır ve bunun yukarısında demirden iki kat şerefeler var. Her şerefenin bir tarafında demirden iki boynuz gibi uzanmıştır. Ol bir şerefeye varınca biri birine muttasıldır ve dahi demir kerpiçle yapılmıştır. Her kerpiç tunçla eriyip kaynamıştır. Yekpare gibi billursuz olmuştur ve dahi ol seddin kapısının iki kanadı var idi. Her kanadının eni elli zira' ve kalınlığı beş zira' idi ve dahi ol kapının ökçeleri bir dağ gibi nesne üzerinde dururdu ve dahi kapının demirden kilidinin uzununu yedi zira' idi ve kalınlığı bir zira' idi ve kilitlenecek yerinin yerden yukarı yüksekliği yirmi beş zira idi ve kilitten beş zira' yukarı bir kilit. Ol bir kilitten beş zira' uzun bunun üzerinde bir miftâh ki bir halkada zincirle asılmış durur. Ol miftahın uzununu bir buçuk zira' idi. İşbu miftahın demirden on iki dişi vardır. Her dişi bir havan destesinden yoğundu ve dahi kapısının aşağı eşiği demirden idi. Uzununu yüz zira' idi ve dahi ol sedde yakın olan hisarın

210B

Halkı beyleriyle her cuma gününde cem olup atlara binerler ve ellerinde demirden çomaklarla varırlar ol seddin kapısının önüne gelirler ol kapının kilidini üç kere ol demirden çomak ile vururlar dahi kapının ardından Yecüc ve Mecüc seslerini işitirler. Bilirler ki tahkik onlar hıfz olunmuştur ve ol halk kulaklarını kapıya vururlar onların seslerini işitmek için. Pes kapının ardından rad avazı gibi avazlar işitirler. Ondan anlarlar ki içeride ziyade halk vardır. Her cuma günü adetleri budur ve dahi işbunun yakınında bir hisarcık vardır. Eni ve uzununu on zira'dır ve dahi kapısının iki canibinde iki hisar dahi vardır. Her hisarının eni ve uzununu ikişer yüz zira'dır ve işbu iki hisarının ortasında suyu tatlı bir pınar vardır ve işbu iki hisarın birisinde seddi bina ettikleri vaktin kalan bina aletlerini ki demirden kepçe ve demirden kazgan gibi dahi gayrı ne var ise onun içindedir ve dahi işbu hisarın içinde bölmeler eylemişlerdir. Her bölmeden dört kazgan durur her bir kazgan

211A

Sabuncular kazganınca vardır ve ol bir hisarın içinde demirden kerpiçler ki kalmıştır onda dururdu. Şöyle ki ol demir kerpiçler birbirine yapışmıştı ve her kerpiç uzununu bir

buçuk zira' idi ve eni bir zira' idi ve kalınlığı iki karış idi ve dahi ol hisarlar ve kapıları şimdi yapılmış gibi idi. Pes Selametü'l Tercüman dedi ki ben onlara sordum ki Yecüc ve Mecüc taifesinden hiç kimse gördünüz mü? Onlar dediler bir vakitte işbu kapı üzerinde olan hisarın şerefesi üzerine onlardan çokluk kimse çıktılar. Bir muhkem yavuz yıl çıkıp bunlardan içini beri tarafa attı. Gördük onların boyu iki buçuk karıştır ve tırnakları yerinde çengelleri var idi ve azı dişleri var idi yırtıcı hayvanlar dişi gibi. Kaçan bir nesne yeseler çiğnedikleri işitilirdi. Yani berk berk çiğnerlerdi ve dahi kulakları büyük idi. Birisini döşenip ve birisini birisini örtünmek mümkün idi. Pes Selametü'l Tercüman işbu sıfatların kötüsünü ne gördüyse cümlesini yazdı dahi dönüp zamanla Bağdad'a geldi. Bazıları Semerkand yolundan on sekiz ayda Bağdad'a geldi demişler. Herhangisi ise

211B

Gelip halifeye haber verdi ve dahi ulemadan bazı dediler ki tahkikân Yecüc ve Mecüc yedikleri ejderha etidir ki bahar aylarında her yıl deryâdan bulut alır dahi getirir Allah teâlânın emriyle bunların yerine bırakır. Bunlar dahi yerler. Vaktaki eyyamdan geçse yani ejderha gelecek vakit geçse gelmese ol vakit onlar dahi yağmur yağdığını isterler. Neteki adem oğlanı yağmur istedikleri gibi ve bu dahi ittifakı vaki olmuştur. Kazvini hikâyat eyledi ki tahkikân Yecüc Mecüc şehirlerinin içinde bir ırmak vardır meşhur derler. Onun dibini hiç kimse bilmez derler. Ziyade derindir. Kaçan Yecücle Mecüc biri biriyle harp ve kıtal eyleseler her hangisi yukarı dağların oradan onların atladığını bilirler ve görürler dahi su onları aşağına batırmadan erişirler. Sulardan onları kaparlar yukarı dağlara yemeğe giderler ve dahi işbu dağın ötesinde Allah teâlânın kudretiyle daima bir muhkem od yanar derler ve dahi işbu Yecüc ve Mecüc seddinin ötesinde mahlukattan hiç kimse yoktur derler. Hemen Bahr-i Muhit'e ulaşıktır demişler. Bahr-i Muhit ki Bahr-i Zulmet dedikleridir. Nete ki deryâlarda

212A

Zikr olunmuştur nazar oluna. **İklim-i Sâbi:** İşbu İklim-i Sâbi'nin evvelinde atvel nehâr on beş saat ve on bir dereceden artıcaaktır. Portakal böyle olduğu gibi ve dahi bu iklimde on dağ ve kırk ırmak ve bin pare şehir vardır derler. Bunların yirmi ikisi ulu şehirdir. Ekser halkının levni sarı olur ve şehirlerden sekiz şehir alıp hassalarıyla ve bud mesafeleriyle geçenler gibi yazılıp beyan olundu. Ol sekiz şehir bunlardır : Periş-

Dar-ı Melik-i Efrense, Pic, Suvaç-Dar-ı Melik-i Kara Boğdan, Akça Kirman²⁷⁴, Azak, Çerkeş, Abaza, Bulgar. Pes şimdi evvela Periş: Dâr-ı Melik-i Efrensedir ve dahi bu şehirde atvel nehâr sekiz saat ve üç derece olur ve sabahtan öğlesi atvel nehârda sekiz saatten buçuk derece eksik olur öğleden ikindisi dört saat ve üç buçuk dereceden artıcak olur ve ikindiden gurûba üç saat ve on dereceden artıcak olur ve hassa-i fecri dört saat ve bir dereceden artıcak olur ve dahi şafakla fecrin arası bir saatten artıcak olur ve aksâ-ı mağripten Periş 1550 buçuk mildir ve İslambol ile Periş

212B

Arası 1327 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Periş mabeyni 2921 mildir ve hatt-ı istivâdan Periş değın 3200 mildir. Pic: bir düz yerde çevresi hisarlı bir muhkem şehirdir. Bir büyük ırmak ki Tuna ırmağı demekle meşhurdur. Onun önünden akar. Bağlı bahçeli yerdir ve dahi atvel nehârı on altı saat olur dahi sabahtan ekser nehârı sekiz saat olur. Pes atvel nehârında gün sabahtan öğleye sekiz saat olur. Hassa-i fecri dört saat ve dört buçuk derece olur ve hassa-i şafağı üç saat ve iki buçuk derece olur ve dahi şafakla fecrin arası on buçuk kalır. Daima bunun öğlesi Periş öğlesi vaktinden bir saat ve bir buçuk derece öncesi olur ve dahi aksâ-ı mağripten Piç 2666 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Piç arası 1670 ve Mekke'yle Piç mabeyni 2307 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Piç'e 2233 mil dahi sülüs mildir. **Suvaç:** Dâr-ı melik-i Kara Boğdan idi. İşbu şehrin çevresi hisarlı bir şehirdir. Önünden su akar bağlı bahçeli yerdir ve nimetleri ziyadedir.

213A

Amma ol vilayetin ekser yerleri sulu yerlerdir çökeklerdir. Hemen Ağustos eyyamında bazı yerleri kurusa olur ve aksâ-ı mağripten Suvaca 3066 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Suvaca arası 2121 mildir ve hatt-ı istivâdan Suvaç 3233 mil dahi sülüs mildir. Akkirman: Karadeniz kenarında düz yerde bir şehirdir. Halkının bazısı müslüman. Kâfiri dahi vardır. Önünden Torlud demekle meşhur bir büyük ırmak akar. Bunun atvel eyyamı on altı saat ve dört derecedir ve ekser eyyamı yedi saat ve on bir derecedir. Bu günlerde sabahtan öğle üç saat ve on üç derecedir ve öğleden ikindisi bir saat ve on üç buçuk derecedir ve ikindisinden gurûb bir saat ve on dört buçuk derece ve bunun öğlesi Azak öğlesinden bir saat sonra olur ve aksâ-ı mağripten Akçakirman 3366 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Akçakirman 541 mil dahi rub mildir ve

²⁷⁴ Akkirman kastedilmektedir.

Mekke ile Akkirman 1980 mildir ve hatt-ı istivâdan Akçakirman 3200 mildir. Azak: dahi bir mamur şehirdir. Aksa-ı

213B

Mağripten Azak 4333 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Azak arası 846 mil dahi sülüsân mildir ve Mekke ile Azak arası 1770 mildir ve hatt-ı istivâ ile Azak 3200 mildir. Çerkes: bir büyük vilayettir. Akar büyük suları ve nimetleri ziyadedir ve biri birisine adüvdür. Onların katında câizdir bazı birbirini avlayıp satmak ve aksâ-ı mağripten Çerkeş vilayetinin bir ucuna varınca 4700 mildir ve İslambol ile Çerkeş vilayeti arası 1121 mildir ve Mekke ile Çerkeş arası 1907 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Çerkeş vilâyeti 3333 mil dahi sülüs mildir. Abaza: bu dahi bir vilayettir. Akar büyük suları vardır. Gelip Karadeniz'e dökülür ve nihâyeti dahi oraya değindir. Nimeti ve meyvesi ziyadedir ve aksâ-ı mağripten Abaza'ya değin 4900 mildir ve İslambol'dan Abaza'ya 1212 mil dahi rub mildir ve Mekke ile Abaza arası 1831 mildir ve hatt-ı istivâdan Abaza'ya değin 3233 mildir dahi sülüs mildir. Bulgar: bir dağın dibinde bir büyük şehirdir. Gayetle ucuzluktur. Poryaz canibinde Kokya dağı vardır ki

214A

Öte canibinde asla mamure yoktur demişler. Ne hayvan vardır ve ne gayrı. Soğuğun şiddetinden ve karın çokluğundan ve dahi Bulgar'da atvel eyyamda on gün miktarı yatsının vakti bulunmaz. Ol eyyamda şafak gâib olmadan sulh-ı sadık doğduğundan ötürü ve dahi bunun atvel nehârı on altı saat bir buçuk derece olur ve ekser nehârı yedi saat ve on üç buçuk derece olur ve dahi bu eyyamin sabahtan öğlesi üç saat ve on dört derecedir ve öğleden ikindisi bir saat ve on iki derecedir ve ikindisinden gurûba değin iki saat ve iki buçuk dereceden eksicik olur ve bunun öğlesi İslambol öğlesinden bir saat ve on iki derece öncesi olur ve aksâ-ı mağripte Fas öğlesinden Bulgar'ın öğlesi dört saat ve bir buçuk derece evvel olur ve aksâ-ı mağripten Bulgar 5133 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Bulgar arası 1376 mildir ve Mekke ile Bulgar arası 1937 mil dahi üç rub mildir ve hatt-ı istivâdan Bulgar'a 3300 mildir. Pes şimdi hatt-ı istivâdan beri yedi iklim tamam olunca yüz kırk beş şehir

214B

ihthiyar olunup hassalarıyla ve bud mesafeleriyle yazılıp beyan ve ayan olundu. Bundan sonra **İklim-i Sâbi'den aşağı bazı şehirler** ve cezireler vardır onlardan dahi beş nesne ihthiyar olunup yazıp beyan eyledim. Cümlesi yüz elli oldu. Ol ihthiyar olunan Cezire-i Tevli ve Medine-i Saari ve Rusya ve Arsatiye'r-Rus, Çenakebe ki Kaidetü'l-Hakandır. Pes şimdi Cezire-i Tevli bir mamur ceziredir. Yılda dört ay miktarı ışığının vakti bulunmayan yerdir. Şafak gâib olmadan fecr tulû'ndan ötürü. Atvel nehârı yirmi saat olur ve sabahtan öğlesi iki saattir ve öyleden ikindisi buçuk saattir ve ikindiden gurûb bir buçuk saattir ve bunun öğlesi vakti Konstantiniyye öylesinden iki saat öncesi olur. Karı ve soğuğu şolo kadar olur ki halkı kış eyyamında altı ay miktarı hamamlarda ve yer diplerinde sakin olurlar. Taşraya çıkmazlar ve aksâ-ı mağripten işbu cezire 666 mil dahi sülüsân mildir ve İslambol ile bu cezire arası 2122 mil dahi rub mildir ve Mekke ile bu cezire

215A

Arası 3750 mildir ve hatt-ı istivâdan bu cezire 4300 mildir. Medine-i Saari: bu dahi bir mamur şehirdir. Yılda üç buçuk ay miktarı ışânın vakti bulunmaz yerdir. Atvel nehârı on sekiz buçuk saat olur ve ekseri beş buçuk saat olur ve aksâ-ı mağripten Medine-i Saari 2933 mildir dahi sülüs mildir ve İslambol ile Saari arası 1273 mil dahi sülüs mildir ve Mekke ile Saari arası 2761 ve hatt-ı istivâdan Saari 266 mil dahi sülüsân mildir. Rusya: Rus şehirlerindedir. Yılda seksen gün miktarı ışânın vakti bulunmayan yerdir. Atvel nehârı on yedi buçuk saattir ve ekseri altı buçuk saate iner ve aksâ-ı mağripten Rusya 2823 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Rusya 1200 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Rusya arası 2350 mildir ve hatt-ı istivâdan Rusya arası 3733 mil dahi sülüs mildir. Arsaye: Rus şehirlerindedir. Yılda yetmiş gün miktarı ışânın vakti bulunmayan yerdir. Atvel nehârı on yedi saat olur. Ekseri yedi saat olur ve aksâ-ı mağripten Arsaye 5166

215B

Mildir ve dahi sülüsân mildir ve İslambol ile Arsaye 1477 mil dahi üç rub mildir ve Mekke ile Arsaye 2196 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Arsaye 3566 mildir dahi sülüsân mildir. Çenakebe: Kaide-i Hakandır meşhurdur. Yılda yetmiş beş gün miktarı ışânın vakti bulunmayan yerdir. Atvel nehârı on yedi saat dahi iki derece olur ve ekseri altı saat on üç derece olur ve ekser eyyamda sabahtan öğlesi üç saat ve altı

buçuk derecedir ve öğleden ikindisi bir saat ve beş buçuk derecedir ve ikindiden şemsin gurubuna iki saat ve bir dereceden artıcağı demektir ki sair yerlerde ikindi namazını gurûba kılandan artık olur. Bunun gibi mevazide ne için eksik olur onun gibi yerlerde asrın tulû'ı uzun olur ondan ötürüdür. Asrın vakti tez eriştiği dahi gittikçe şimal canibinde asrın vakti dahi tez olsa gerektir. Tevli dedikleri cezirenin hud asrı öğleden buçuk saat sonra olur. Asırdan gurûb bir buçuk saat ve bir buçuk derece olur. Neteki yerinde beyan olunmuştur ve dahi

216A

Aksa-ı mağripten Çenakebe'ye 8333 mil dahi sülüs mildir ve İslambol ile Çenakebe'ye 3390 buçuk mildir ve Mekke ile Çenakebe'ye 3610 mil dahi sülüsân mildir ve hatt-ı istivâdan Çenakebe'ye 3666 mil dahi sülüsân mildir ve bunlardan aşağı bir cezire dahi vardır onun halkı hayvana benzer. Gider ne iş bilir ve ne sanat bilirlen. Hemen hayvanlar gibi gezerler. Atvel nehârı yirmi bir saattir. Bu eyyamda dört beş gün miktarı gece olmaz zira geceleri üç saattir. Şafak yerleri ile fecirleri ziyade aydınlıktır. Hemen güneş doğmamıştır ve ekser eyyamı üç saattir. Sabahtan öğlesi bir buçuk saat olur öğleden ikindisi dört derecedir ve ikindisinden gurûbuna bir saat üç buçuk derecedir. Amma bundan aşağı gittikçe atvel nehârı vakitlerinde bazı kere bir ay miktarı gece olmaz ve ekser nehârı vaktinde ol miktar gündüz olmaz ve bazı yerde iki ay miktarı ve bazı yerde üç ay miktarı ve bazı yerde dört ay miktarı ve bazı yerde beş miktarı altı aya varınca bu altı ayda olan mevzide felek değirmen gibi devr eyler. Burûc-i şimaliye ki altıdır.

216B

Şems bunlarda olduğu vaktin ki güz eyyamlarının burcuyla kış eyyamının burçlarıdır. Ol vakitlerde daima ufuktan aşağı olup görünmese gerektir. Pes şimdi ol sebeptendir ki kaçan şems bahar eyyamının burçlarıyla yay eyyamının burçlarında olsa daima ol mevzide gündüz olur tâ altı aya varınca gece olmaz ve kaçan şems güz eyyamının burçlarında olsa bu dahi altı aya varınca gece olur gündüz olmaz bir yıl daima ol mevzide bir gün ve gece olur ve bu mezkûr olan mevazinin ekseri mamur değillerdir. Soğğun ziyade şiddetinden mesken olmaya kabiliyet bulunmadığından ötürü. Bunlar dahi tamam oldu. Bundan sonra Sadriş-Şeri'de şolo bir dâire ki zeval vaktini ve fi-zeval bilmek için yazılmıştır amma tariki zahmetle olun asan olmayıp bazı kimseler dahi amel edemedikleri ecilden işbu hakir mümkün oldukça kudret yettiğine göre bir

asan tarikle tafsil verip beyan eyleyim. Pes şimdi evvela yer yüzü düz mermer ve yahut rendelenmiş bir düz tahta ya gayrı her neyse bir yer üzerine vaz oluna. Ondan sonra bunların

217A

Hangisi olursa düzleştirile ve düzleştirmenin üç türlü tariki vardır. Evvela suyla ki bundan asanı yoktur ve ikincisi master ile ve üçüncüsü sakallu bina terazisiyle ki ehl-i nücûm ve muvakkitler kible görmedikten ötürü kullandıkları işbu terazidir. Pes şimdi evvela suyla düzleşmenin tariki budur ki mesela mermer ya tahta olduğu takdirce bunun üzerine su döküle hangi canibe su akarsa ol canibe kaldırıla tâ şolo kadar kaldırıla ki su döküldüğü vaktin ol mermerin ya tahtanın ortasına ol su erkle dura hiçbir tarafa akmaya. Pes ol vakitte malum olur ki ol mermer ya tahta dümdüz olmuş olur. İşbu tariktir kişi bunu amel eylese olur edebilir amma ol mermerin ya tahtanın eni ve uzununu bir karış ya dahi artık olmak gerektir ne kadar artık ola iyidir ve dahi ikinci tarik oldur ki bir doğru master düzölüp uzununu bir karış ki olsa da olur eni dört beş parmak ya dahi artık ola. Ondan sonra ol masterın baştan başa rast ortasına bir doğru hat çekile amma ol

217B

Masterın aşağısı bir miktar boş ola ki şolo kol dokunmak için bundan sonra ol mastarda ol düz olmak murâd edenin mermerin ya tahtanın üzerine değsin. Bir vech ile ki rast kaim dura. Ondan sonra bir uzun iplikli şu kolu ola değilmiş masterın olan hattın hizasına doğru kaim tutasın. Şöyle ki mermerin ya tahtanın ol tarafını bu tarafını kaldırasın ve satırı dahi sağa ve sola dönderesiniz. Ya şakullu iplik her canipten ol satırda olan hattın üzerine rastlayınca. Pes şimdi böyle olduğu takdirce ol mermer ya tahta rast düpdüz olmuş olur. Vaktaki şakullu hatt ki mastarda olan hattın bazı canibinde rast olmayıp taşra olursa ol vakit malum oluna ki ol mermer ya tahta düz olmamıştır. Her canibinden kaldırıp düzleştirmek gerektir. Tâ hayt rast gelinceye dek ol mermer ya tahta şekli ve mastara ve şakullu hayt bunlardır. Mermer ya tahta işbu dört köşeli olandır. Bu hemen bir misaldir.

218A

Ve dahi işbu mermer ya tahta düz olduktan sonra ol mermerin ya tahtanın üzerine bir dâire çizile. Ol dâireye Hindiyeye derler. Ondan ötürü ki bu dâire Hind şehirlerinde

resm olunmuştur. Ondan sâire bilâda yayıldı ve dahi işbu dâirenin rast ortasında ki merkezidir. Ol merkeze bir doğru mikyâs dikile ki bunun tepesinden gölgesiyle beraberce üç nokta hasıl olmak için ve ol üç noktanın birisi medhal-ı zıll noktasıdır ve birisi mahreç-i zıll noktasıdır ve birisi dahi bu ikisinin rast ortasında olur ki hatt-ı zevâl noktasıdır ve dahi ol mikyâs mahrutî olmak gerektir. Yani çıkırcı çevirmiş müdevver ol ki ol düz olmuş mermerin ya tahtanın üzerine oturduğu vaktin rast dura düşmeye bir yanına dahi eğri olmaya ki ameli sahîh ola ve dahi medhal-ı zıll ve mahreç-i zıll bilmesi asan ola ve bu takdirce

218B

Dahi ol mikyâsın tepesi kalın ve yassı dahi olmaya gayetle sivri gerektir ki amel sahîh ve asan ola ve dahi mikyâsın uzununu dâirenin katarının rubunca ya dahi eksik olmak gerektir. Katar diye dâire içinde olan merkeze derler ve eğer mikyâs uzununu dâirenin katarının dört bahşından bir bahşına ya dahi artık olsa ekser mevazide ekser eyyamda dâirenin içine girmese gerektir. Bu takdirce medhal ve mahreç bulunsa gerektir. Zira ol zaman zıll dâireden taşra bulunsa gerektir. Pes şimdi mikyâsın tulû rubundan eksicek olsa iyidir. Dört bahşından bir bahşî olmak dahi gökçektir vaktaki kaim olan mikyâs şu dediğimizce olacak olursa nehâr evâilinde mikyâsın gölgesi dâireden taşra gider dahi Sabah güneş doğduğu vaktin ol mikyâsın zıllı tâ mağripte olsa gerektir. Güneş az az kalktıkça zıll eksilse gerektir. Pes eksili eksili dâire üzerine gelip içeri girse gerektir. Hemen ol dâire üzerine geldiği gibi orada bir nokta vaz eyle ki medhal-i zıll ola ondan zıll içeri girdikten sonra eksilmektedir. Tâ nihayet

219A

Bulup ondan uzanmaya başlasa gerektir. Pes uzanmaya başlamak nısf nehârdan sonra olur ve dahi uzanı uzanı gelip yine dâire üzerine uğraşa gerektir. Hemen ol vakitte dahi ol yerde bir alâmet edip bir nokta vaz eyleye ki mahreç-i zıll ola. Ondan sonra medhal-ı zıll ile mahreç-i zıll arasını tasnif ile dâire üzerine bir alâmet vaz eyleye ol alâmetten dâirenin merkezine uğrayıp dâirenin ol canibine varınca bir doğru hatt çek. Kim bu hatta hatt-ı nısfın nehâr derler. Pes kaçan mikyâsın zıllı işbu hattın üzerine gelse ol vakit nısfın nehâr olur ve dahi şolo zıll ki ol vakitte hatt-ı nısfın nehâr ona fiz zevâl derler. Zevâl gölgesi demektir. Vaktaki ol mikyâsın zıllı hatt-ı nısfın nehârdan zail olsa bir dakika dahi olursa ol vakit zuhurun evvel vakti olur amma ol üçüncü tariki dahi yazalım ondan tariki nicedir ve ne şekildir denilsin. Pes şimdi bu dahi iki ayaklı ortası

şakullu bir terazidir. Şekli budur. Müneccimler ve muvakkitler kible gözledikleri vaktin bu teraziyle

219B

Tashih ederler. Mermeri ya tahtayı her ne ise hemen mastara ameli gibidir. Bu miktar kâfidir. Pes şimdi yine evkât ahvaline geelim. Pes mikyâsın zıllı hattı nısfı nehârdan zail olduğu gibi öğlenin evvel vakti olur ve dahi zuhurun ahir vakti İmam Ebu Hanife kavli üzere mikyâsın zıllı iki kendi miktarınca ola. Fiz zevâl gölgesine bile katılmak gerektir. Zuhurun ahir vakti ola. Mesela kaçan fiz zevâl mikyâsın rubı miktarınca olsa Ebu Hanife rahimetullah kavli üzerine zuhurun ahir vakti mikyâsın iki kendi miktarı ve dahi rubı miktarı olur. Yani mecmu zıll dâirenin nısf katarıyla ve rubı miktarı olur ve dahi Ebu Hanife'nin bir rivayeti dahi budur ki kaçan her nesnenin zıllı kendi miktarınca ola da fiz zevâl dahi bile katıla işbu rivayet İmameyn kavli üzerinedir. İmam Şâfi kavli dahi budur ve dahi asrın evvel vakti dahi ol vakit olur ve dahi solo dediğimiz amel ki zikr olundu. Şemsin hareketi hamaili olduğu mevazide olur. Neteki Medine'den şerefehallahu teâlâ tâ Ekâlim-i Seba'nın bâkisi tamam olunca amel böyle olur ve bazı

220A

Eyyamda hatt-ı istivâdan Mekke'ye gelince dahi bunlar gibi amel olunur ve amma şemsin hareketi dolabıda olduğu yerde yani hatt-ı istivâdan bazı evkâtda Mekke'ye gelince Mekke'de bile ol vakitlerde şems nısfı nehârdan geldiği vaktin asla ol vakit mikyâsın zıllı olmaz. Şems yukarı tepe üzerine geldiğinden ötürü. Pes ol vakit onun gibi mevazide hemen mikyâsın zıllı belire. Zuhurun evvel vakti ol olur ve dahi zuhurun ahir vakti İmam-ı Azam kavli üzerine her nesnenin gölgesi ki kendi miktarı olduğu gibi ol vakit olur. Fiz zevâl onun gibi mevazide katılmak olmaz. Zevâl vaktinde gölge bulunmadığından ötürü amma İmameyn kavli üzerine hemen ki mikyâsın zıllı kendi miktarı olduğu gibi zuhurun ahir vakti olur ve dahi eğer şemsin hareketi olsa ki kutb-u âlemin rast altında olur. Onun gibi mevazide ne tulû olur ve ne gurûb olur ve ne nısfı nehâr olur ve ne fiz zevâl olur. Onun gibi yerde altı ay güneş görünür altı ay görünmez. Bir yıl onun gibi yerde bir gün ve bir gece olur. İşbu mevazi soğuşun şiddetinden mesken olmaya kabil değildir. Şöyle hali yerlerdir nete ki

220B

Yukarıda beyan olunmuştur ve dahi asrın evkâtına geldik yani eimme katında zuhurun ahir vakti asrın evvel vakti olur. Yani İmâmeynin zuhurunun ahiri asrının evveli olur. İmamı Azam'ın dahi böyledir. Ekser muteberanda böyle denilmiştir. Amma bazı ulema kitaplarında yazmışlardır ki İmameyn kavli üzerine zuhurun ahiri olsa asrın vakti dahil olmaz. Tâ İmamı Azam'ın asrı girmeyince demişlerdir. Ebû'l Hasan işbu rivayete essah kavli demiş. Zira bu iki vaktin arasında olan vakte vakit-i mühmel derler amma bazı meşâyih dediler ki layık olan budur ki halk öğle namazını ihtiyaten tehir eylemeyeler. Tâ imameynin asrı duhul eyleyince yani evvel kılalar. Dahi İmamı Azam zuhurunun vakti vardır demeyeler ve ikinci namazını ol vakiti mühmelde kılmayalar. Tâ bir vaktin içinde iki namaz cem olmasın. Bazı ulema dahi buna zâhib olmuşlardır. Amma Hediye şerhi İnaye'de Ekmeleddin yazmıştır ki zuhurla asrın ortasında vakiti mühmel dedikleri sahih değildir ve sahih sahibi-i Kudûrî ve sahibi-i Hediye ve Kâzî Hân kavilleri üzerine Ebu Hanife katında zuhurun ahir vakti her nesnenin zıllı

221A

Fiz zevâlden gayrı iki kendi ve miktarı oluncaya dekter. Bu mezhep üzerine asrın evveli dahi buradandır ve dahi ikindinin ahir vakti ittifak üzere şemsin gurûb vaktidir. Pes şimdi şems gurûb eylediği dahi malum olmaz. İlla aleti irtifaiyyenin ilminde ziyade ihtimam eyleyenler katında malum olur. Zira her bir şehrin ufuk-u mağribinden şems sahihçe gurûb eylediğini bilmek çok kadıyyedir ve dahi şemsin gurûb şark canibinde olan aşağı ufuktan zulmet²⁷⁵ zahir olmaya malum olur. Madem ki şems tamam gurûb eylemiş ola. Ol zulmet şark canibinin ufkundan zahir olmasa gerektir ve şemsin tulû'ı dahi öyledir. Madem ki şems tulû eylemiş ola. Zulmet aşağı gurûb canibinin ufkundan inip gitmese gerektir. Az az inip gider hemen güneş ki ufuktan göründü. Zulmet belirsiz olur gider. Pes şimdi şems gurûb eylediği sahihce malum olduktan sonra akşam ezanı tehir olunmaya illa meğer bulut ola her ne ise ol vakit tehir olunmak ihtiyaten kırmaz demişler. Hususan mübarek Ramazan ayında ki oruç açmak bu vakte mevkuftur. Hazret-i

²⁷⁵ Zulmet, karanlık anlamında kullanılmıştır.

221B

Resulün sallallahu aleyhi ve sellem sünnetleri dahi budur ki şems gurûb eyledikten sonra sâim olanlar oruçlarını açmaya acele eyleyeller. Hatta Neccari sarihi ki İbni Hacer'dir. Kitabında yazmıştır ki mübarek Ramazan ayında şemsin gurûbundan sonra şolo Ramazan alamet için yanan kandillerin yanması ki akşam ezanının vakti olsa gerektir. Bir derece miktarı tehir eylemek bedi münkirdendir. Sünnete muhaliftir demiştir. Zira sâim olanlar savm iftar eylemek acelesinde sevap vardır. Ol sevaptan mahrum olmasına sebeptir ve bu dahi malum ol ki Kenz sarihi Zeyl'i kitabında yazmıştır ki tahkikân Fakih Ebu Musa r.h. ki Muhtasar sahibidir. İskenderiyye'ye geldiği zamanda Ramazan gününde müezzinler minarede kandil yakmak için hazır olmuşlardı. Aşağı şehirde güneş gurûb eyleyip dahi minarenin yukarısında olanlar güneşi görürlerdi. Ol Fakih Ebu Musa'ya sordular ki şehre güneş gurûb eyledikten sonra nice zamana değin İskenderiye minaresinin tepesinden güneş dahi gâip olmaz. Ziyade yüksek minaredir. Bina arşın ile üç yüz arşındır demişler.

222A

Pes onlar sordular ki şehirli iftar etsinler mi onlar dahi cevap verdi ki şehirde olanlar iftar eylesinler illâ minarede olanlar değil dedi. Ondan ötürü dedi ki zira yukarının tulû'ı ve gurûb aşağının tulû'na ve gurûbuna uymaz. Dağlar dahi aşağısıyla böyledir. Ehil olan bilir. Hatta merhum Sadi Çelebi müfti iken bu hakir fetva yazdırdım ki bu şehirde güneş gurûb eylese ol şehirde bir yüce minare olsa dahi minarenin tepesinde güneşin davı görünür olsa İskenderiye minaresinde olduğu gibi yahut bir yüce dağ olsa Bursa dağı gibi aşağı Bursa'da güneş gurûb eylese dahi yukarı dağda güneşin davı var iken aşağıda olanlar savmlarını iftar etsinler mi onların cevapları bu oldu ki iki misalde bile aşağıda olanlar gurûb malum olduktan sonra iftar eylesinler yukarıda olanlar değil diye buyurdular. Pes şimdi tehir olunmak sünnete muhalif olup ulemayı sıkadan yani İbni Hacer dahi bed-i münkirdendir dediği ecilden dahi oruç tutanlar sünnetle amel olmayıp ol sevaptan mahrum olmak vaki olduğundan ötürü işbu vaktin hususuna bu miktar tafsil verdim.

222B

Ve dahi işbu da sebep oldu ki muvakkit olanlar ahşam ezanını yaz günlerinde ve ziyade açıklık günlerde şems gurûb eyledikten iki derece ve üç derece tehir eyleyip ondan ezan okutsalar. Halkın ekseri derler ki gün var iken ezan okundu ve bu

muvaakkitleri teçhil eylerler ve bazısı namazı tehir eylerler bir miktar dahi zaman verirler ve şunu dahi derler ki bu yerlerden Arap diyarına varan kimesneler diyar-ı Arap'ta daima akşam ezanı dahi gün var iken okunur derler. Evvelden ola gelmiştir. Ol vilayette ki hemen şems gurûb eylediği ki akşam ezanı okunur. Pes bu yerlerde üç dört ya beş derece geçmeyince okunmaz ondan ötürüdür. Ol diyarda dahi gün var iken okunur dedikleri. Pes şimdi evkât ahvalin bilmeyenlerin zamında şolo kızılılık ki açıklık günlerde gün gurûb eyledikten sonra vaki olur. Ol gitmek gerektir. Akşam ezanının vakti ola derler. Bunun gitmesi ise hud yatsının vakti girmesidir. Bu söz hatadır. Kendini bilen böyle dememek gerektir. Pes şimdi malum olsun ki yaz günlerinde ziyade açıklık

223A

Günler dahi ola hiçbir muvaakit olmaya ki işbu vilayetimizde şems gurûb eylediklerinden sonra iki derece geçirip akşam ezanını okudu bile mübarek Ramazan'da kandilleri yakar da bile halkın dilinden kaçarak dört beş derece geçirip okutmak gerektir. Belki bunda dahi söylerler zira ehl-i ilimden dahi bazı vardır ki bu hususda halka bile tabilerdir. Evkatın ahvalini bilmedikleri ecilden. Pes şimdi bu muvaakkitlerin bunların elinden ciğerleri hûn olmuştur. Ondan ötürüdür. Akşam vaktin hususunda hususan mübarek Ramazan ayında ol İki Cihan Fahri Hazret-i Resul sallallahu aleyhi vesellemin sünnetleri riayet olunmadığı ve dahi ulemanın ve fukahanın kavilleri üzerine amel olunmadığı için ziyade tafsil verdim. Tâ ki bu ilm-i mikate talip ve ragıb olanlar muttali olalar dahi sünnet üzerine amel olup ecr-i cezil ve sevab-ı cemil ile mugtanem olalar dahi ziyade müyesser ola amin ve dahi bundan sonra şafak ve fecr ahvaline gelelim. Şafak diye İmameyn kavli üzerine ufuk mağrippe şok kızılılığa derler ki gün dolandıktan sonra zahir olur dahi vardır. Ufuktan aşağı

223B

İner gider. Şafağın hassası diye şemsin dolanmasıyla kızılılık dolanmasının arasında olan müddete derler müfti olanda kızılılık gâib olmasıdır. İmam-ı Şafi'nin dahi muhtarı budur. Amma İmam Ebu Hanife muhtarı budur ki kızılılık gâib olduktan sonra akılık dahi gitmek gerektir ve dahi fecr iki türlüdür. Birisine fecr-i evvel derler ki sulh-ı kazibdir. Ol bir aydınlıktır ki ufuk-ı maşrıktan yukarı gök ortasına varınca uzanmıştır. Fukahâ-i Kiram ol aydınlığı kurt kuyruğuna teşbih etmişlerdir ve dahi bunun alametindendir. Aşağı ufuk karanlık olmak hemen yukarı uzanandır aydınlık olan

ondan sonra ol yukarıya uzanan aydınlık gök ortasına vardıktan sonra döner yab yab aşağı inmeye başlar ine ine belirmez olur gider. Ulema bu aralıkta bir karanlıkça olur demişlerdir. Bundan sonra fecr-i sâni doğar ki fukahâ ona sulh-i sadık derler amma sulh-i kazib doğduğu vaktin yatsı namazını kılmak ve sahur yemek ve teravi kılmak bu vakitte dürüştür. Madem ki sulh-i sadık doğmaya fecr-i sâni ki sulh-i sadıktır mamulün bih olan dahi bu fecirdir. Pes sulh-i sadık şolo ufuk-ı maşrıktı

224A

Arkasına ağaran aydınlıktır derler. Bunun hassası diye kendinin tulû'ıyla yani sulh-ı sâdıkın doğmasıyla gün doğmasının mabeyninde olan müddete derler ve dahi sahur vaktin ahvâli budur ki Hazret-i Resul Aleyhisselâmın bir sünnetleri dahi budur ve sahur hakkında nice hadis-i şerifler varid olmuştur. Amma burada bize ziyade mühim olan vaktin bilmesidir. Pes şimdi mübarek Ramazan ayında sahur vaktinin evveli budur ki sulh-ı sadık dahi doğmamış ola ol ulemanın kavli bunun üzerinedir. Sünnet dahi budur. Pes öyle olduğu takdirce şolo Ramazan alamet için minarelerde yanan kandilleri sulh-ı sadık doğmadan söndürmek adeta mani-i sahurdur. Neteki sarih-i Neccari İbni Hacer kandilleri bu miktar vakitten evvel söndürmek bed-i münkeredendir. Sünnete muhalif olduğundan ötürü dedi. Zira sâim olanların sahur yemeleri ol kandillere mevkuftur. Eğer ol kandiller sönmedi yerler eğer söndü yemezler. Pes şimdi muvakkit olanlara bu arada ziyade ihtimam gerektir. Eğer ol kandilleri sulh-i sadık doğmazdan evvel söndürecek

224B

Olursa söndürtmemek bunların elindedir. Bunlara kimse mâni olmaz. Pes onlar dahi sâim olanların sahurlarına mâni olup onları ol sevaptan mahrum eylemeye sebep olurlar. Vaktinde söndürtmek gerektir ki sâim olalar ve onlara dahi ol ecilden ziyade ecirler olup ve cümle amil olanlarıyla ecr-i cezil ve sevab-ı cemil ile mugtanem olalar âmin ve dahi mübarek Ramazan ayında geceden savma niyet eylese ne vakte dek niyet dürüştür. Ulemâ-ı İzam ve Fukahâ-i Kirâm Dahve-i Kübra'ya varıncadır demişler. Pes dahve-i kübra her şehirde ne vakit olur denilirse cevap budur ki her şehrin her gününde hassa-i fecriyle yani sulh-i sadık doğduğu zamandan sonra gün doğuncaya demektir. Ol murâd olunan günün saatini cem eylesek ne hâsıl olursa yarısından eksiği davhe-i kübra olur. Mesela hassa-i fecri iki saat olsa günün saati dahi on dört saat olsa cümle

on altı saat olur. Bunun yarısı sekiz saattir. Pes şimdi ol günün sadıkından sekiz saatten bir derece eksicek

225A

Kala dahve-i kübrâ ol vakit olur. Mesela İslambol'un atvel eyyamının hassa-i fecri iki saat ve altı derecedir. Ol günün saati on beştir. İki saat ve altı derece on beş saatle cem eyledik. On yedi saat ve altı derece oldu. Bunun nısfı sekiz saat on buçuk derecedir. Subh-i sadıktan sekiz saat ve on derece karib ki dahve-i kübrâ ol vakit olur. Tamam olmak gerektir ki niyet ola ve dahi ol günün öğlesine bir saat ve beş derece kalır şöyle malum oluna ve İslambol'da gün uzun olduğu vaktin dahve-i kübrâ öyleye bir saat ve beş derece kala olur. Bu vakte gelince niyet dürüsttür ve gece gündüz beraber olduğu vaktin dahve-i kübrâ öğleye bir saat kala olur ve kısa günlerde dahi böyledir. Kıyas oluna ve dahi malum ol ki her şehrin dahve-i kübrâsı İslambol kübrâsı gibi ola öyle değildir. Bazı yerde artık ve bazı yerde eksik. Pes şimdi artık olan yerlerde bir şehri misal eyleyelim. Mesela Semendire gayetle uzun günlerde dahve-i kübrâ onun öğlesine bir saat ve on iki derece miktarı

225B

Kala olur ve geceyle gündüz beraber olduğu günlerde dahve-i kübrâ öğleye bir saat ve dört derece kala olur ve kısa günlerde öğleye bir saat kala olur ve dahi dahve-i kübrâsı İslambol'un dahve-i kübrâsından eksik olana misal mesela Mısır'da gayetle uzun günlerde dahve-i kübrâ öğleye bir saat kala olur ve geceyle gündüz beraber olduğu vakit dahve-i kübrâ on iki derece kala olur ve kısa günlerde dahve-i kübrâ öğleye on derece kala olur. Bunlardan eksikte olsa niyet etmek dürüst değildir. Zira gecenin evvelinden dahve-i kübrâya varıncadır. Niyet şöyle oluna hatta demişlerdir ki bir kimse Ramazan ayını cümle oruç tutsa hiç niyet eylemese orucu oruç değildir. Kaza lazım olur. Pes şimdi dahve-i kübrâdan sonra niyet eylemek niyetsiz tutmuş gibidir. Pes şimdi üç şehri misal eyledik. Bakisi dahi bunlara kıyas oluna ve şolo kimselere ki bunun bilmesi zahmet olsa onlar gibilere lazım olan budur ki gece niyet eyleyeler. Eğer hatırlarından giderse ol vakit kuşluğa değin niyet dürüsttür. İhtimaldir ki

226A

Sonraya kursa vaktini geçirebilmeyene ne kadar evvel eylese gökçektir. Ziyade ihtiyat yeridir ve dahi iki bayram namazlarına geldik ki bunların evvel vakitleri güneş

doğduktan sonra bir sünü boyu kalkar ya iki sünü boyuna varınca kalka. Ol vaktin iptidası tâ gün zevâl vaktinde varıncaya değin bu ahir vakittir. Vaktaki güneş zevalden geçe bayram namazlarının vakti geçer. Meğer ki özür ola. Yani mübarek Ramazan ayının otuzuncu gün öğleden sonra taşradan kimseler gelse şehadet eyleseler ki biz gece Şevval ayını gördük. Şehadet ederiz deseler. Hâkimü'l-vakt dahi emir eyleye bu gün savmınızı iftar eylen de yarın sabah bayram namazına hazır olun özür olmak bunun gibidir ki bunda bulut ola görünmeye taşradan gelen şehadetle sahihtir amma öğleden evvel gelip şehadet eyleseler. Şöyle ki bayram namazı zevalden evvel kılınmaya yetişilir ise kılalar amma zevale kati yakın olursa namaz yarına kalır. Amma ihtiyat yeridir mümkünse bunda sürat eylemek gerektir yetişirse eğer yetişmezse özürdür yarına kalır. Muteberanda yazılmıştır ki bir mübarek

226B

Ramazan ayının otuzuncu günü Hazret-i Resul sallallahu aleyhi vesellem zamanında sâim olmuşlardı. Zevâl vaktinden sonra taşradan kârbân geldi şehadet ettiler ki biz gece Şevval ayını gördük diye Rasulüllah sallallahu aleyhi vesellem hemen yeyin diye emir eylediler. Yarın sabah musallaya çıkın buyurdular. Zira bayram namazının vakti zevalden evvel idi. Pes mazur oldu. İşbu Ramazan Bayramı'nda özür olacak üç güne değin namaz ve kurban câizdir. Amma özür olmasa isâet etmiş olur. Zira ulemanın ve fukahânın yazdıklarına muhalefet etmiş olur ve bundan sonra her yeni ay görüldüğü vaktin ahali-i fen ahvali üzerine ne nesneye bakmak gerektir. Muharrem'de safi suya yahut âyineye ya yüzün kaşına ki pîrûze ola bunların birisine bakmak gerektir. Saferde kendi sağ eline baka ve baliğ olmadık oğlan yüzüne ya Mushaf yüzüne baka. Rebiü'l evvelde kendi hatunu yüzüne ya akarsuya ya pak âyineye baka. Rebiü'l ahirde masum oğlancıklar yüzüne ya âyineye ya kendi hatunu yüzüne baka. Cemaziye'l evvelde tatlı taama

227A

Ya âyineye ya safi tatlı suya baka. Cemaziye'l ahirde Mushaf'a ya taama ya kendi sağ eline baka. Receb'de devletliler ve şeref ehli yüzüne ya salihler yüzüne baka. Şaban'da melikler ve padişahlar yüzüne baka. Ramazan'da alimler ve zahitler yüzüne baka. Şevval'de kendi helâli yüzüne ya Mushaf'a baka. Zü'l Kade'de yüzüne yahut suretlere bakalar. Zilhicce 'de bostanlara bakalar ve dahi fasd günleri ehl-i fen ahvaline göre her ayın evvelinden on beşine varınca kan almak hatadır. Nice illetler zahir olmaya

sebptir ve on altısından yirmi sekize varınca iyidir. Nice illetler zail olur. Mesela on altıncı gün etseler uyuz ve çıbanlar zail olur ve on yedinci gün etseler baş ağrısından emin ola. Felç rencinden emin ola ve on dokuzuncu gün etseler damla rencinden emin olalar. Yirminci gün etseler başta olan kellik ve yaramazlık gide. Yirmi birinci gün etseler ciğer zahmeti ve yürek ağrısı gider. Yirmi ikinci gün etseler ağız kokusu gider. Yirmi üçüncü gün etseler istiskâr renclerin giderir. Yirmi dördüncü gün etseler endamları kaviyye eyler. Yirmi beşinci gün etseler zeyreklik ve bilmeklik

227B

Getirir. Yirmi altıncı gün etseler onun sözü hastalıktan emin olalar. Yirmi yedinci gün etseler gönülden gussa-ı teşvişi giderir. Yirmi sekizinci gün etseler gövdeye kuvvet verir. Yirmi dokuzuncu gün etseler ve otuzuncu gün bu iki günde kan almak ya hacamat yavuzdur. Sakınmak gerektir.

Vallahi teâlâ alem ve ahkem

Temmet

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik olarak zirveye ulaştığı 16. Yüzyılda ilim alanında da değerli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dönemde öne çıkan isimlerden biriside Mustafa b. Ali'dir. Kendisinin mesleği muvakkitlik olması sebebiyle astronomi ilmine vakıf olmasıyla birlikte coğrafya alanında da eserleri bulunmaktadır. Müellifin çalışmamıza söz konusu olan eseri Tuhfetü'z Zaman ve Haridet'ül Evan'dır. Eserin ilk iki bölümü konusu itibariyle coğrafya bilimine dair bilgiler içermektedir. Bu bölüm yazılırken müellif "kavi delailler ile beyan ettim" ifadesiyle yararlanmış olduğu kaynakları sıralamaktadır.

1526 yılında yazılıp I. Süleyman'a takdim edilen eserin birinci kısmında öncelikle dönemin önde gelen alimlerinin ya da alimler tarafından kabul görmüş isimlerin eserlerinden atıfta bulunarak yazdığı coğrafi bilgileri sağlam temellere oturtmuştur. Buna göre yararlanılan kaynaklar "Çağmînî'nin el-Mülahhâş fi'l-hey'e'si (Metni Çağmini), Kadızâde-i Rûmî'nin bu esere şerhi (Şerhü'l Çağmini), Demîrî'nin Hayâtü'l-hayevân'ı ve Zekeriyâ el-Kazvînî'nin Acâibü'l Maḥlûkat'ı, Kutbiddin Şirazi'nin Nihayetü'l İdrak fi'd Dirayet'il Eflak'ı, İmam Gazali'nin Kitab'ul Fikret ve'l İbret"dir. Atıfta bulunulan kaynakların tanıtılmasının ardından bölümün asıl konusu "eflak ve eflakda olanlar" kısmına geçiş yapılmıştır. Yine burada eflağın şekli hakkında alimlerin farklı görüşleri sıralanarak, delillere dayalı güvenilir olan görüşü belirterek konuya açıklık getirmiştir. Ardından göğün 9 tabakasından bahsedilmiştir. Aşağıdan yukarı Kamer, Utarid, Zühre, Şems, Merih, Müşteri, Zuhal, Felek-i Sevabet ve Felek-i Azam'dır. Bahsi geçen ilk yedi tabakada yedi yıldız bulunmaktadır. Felek-i Sevabet kısmında 12 burçtan bahsedilir. Felek-i azamın göğün bütün tabakalarını kaplayarak dört melek tarafından taşındığı yazılmaktadır. İşte burada bu dört melek Cibril, Azrail, Mikail ve İsrail hakkında bilgi verir. Ardından meşhur olan Şimal, Poyraz, Cenub ve Lodos rüzgarlarından kısaca bahsedilerek bölüm bitirilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde öncelikle arzın şekli hakkındaki farklı görüşlere yer verilmiştir. Ardından deliller gösterilerek arzın yuvarlaklığı kanıtlanmaktadır. Arzın içinde ahval olan ne varsa izah edilirken güvenilir kaynaklardan alıntılar yapılmıştır. Bu bölümün kaynakları İbn-i Esir'in Tuhfetü'l Acayib'i, Kazvini'nin Acayib'ül Mahlukat'ı, İbn-i Verdi'nin Haridet'ül Acayib'i, Kemaleddin Demiri'nin Hayatül Heyevan'ı, Hamdullah Kazvini'nin Nuzhetü'l Kulüb ve Batlamyus'un Coğrafya adlı

eserlerdir. Arzın şekli ve yararlanılan kaynaklar izah edildikten sonra yeryüzünde olan meşhur okyanuslardan, denizlerden, pınarlardan, kuyulardan, dağlardan ve bunlar içinde olan acayip nesnelere ve varlıklar hakkında bilgi verir.

Üçüncü kısım dünya üzerindeki yedi iklimden ve yedi iklimden aşağı olan meşhur yüz elli şehrin Ekvator'a, Akdeniz'e, Kostantiniyye'ye ve Mekke'ye olan uzaklıkları mil olarak hesaplanıp şehirler hakkında da bir takım genel bilgiler verilmiştir. Bu kısım yazılırken müellif doğrudan kaynak ismi vermese de hesaplamalar yaparken ilmi mikat, fen-i evkât kitaplarından yararlandığını belirtmiştir.

Sonuç olarak coğrafya ve astronomik bilgiler içeren bu eser, dünyanın gök tabakası yer tabakası ve üzerine olanlar hakkında yazılmıştır. Ele alınan konuya göre yeri geldikçe tarihi bilgiler, hayvanlar, bitkiler ve o coğrafyada yaşayan insanların yaşayış tarzları hakkında da kısaca açıklamalarda bulunulmuştur.

KAYNAKLAR

TETKİK ESERLER

a) Kitaplar

ADIVAR Adnan (1982) ‘‘Osmanlı Türklerinde İlim’’, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

İHSANOĞLU E. (2000) ‘‘Osmanlı Coğrafya Literatür Tarihi’’ (ed), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul.

TÜRKAY Cevdet (1999), ‘‘Osmanlı Türklerinde Coğrafya’’ Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

b) Sözlükler

DEVELLİOĞLU Ferit (2012), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

c) Makaleler

AĞARI, Murat (2006), ‘‘İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı’’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Ankara, s.195-214.

AFYONCU Erhan (2000), ‘‘İbrâhim Müteferrika’’ *DİA*, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.324-327.

AK Mahmut (1993), ‘‘Coğrafya’’ *DİA*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.62-66.

AK Mahmut (2004), ‘‘ Osmanlı Coğrafya alışmaları’’ *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2 S.4. İstanbul, s.163-211.

AYDIN Cengiz (1991) ‘‘Arz’’ *DİA*, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.440-442.

BEYDİLLİ Kemal (2003), ‘‘ Mahmut Râif Edendi’’ *DİA*, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.382-383.

BİLGE L. Mustafa (2002), ‘‘Kızıldeniz’’ *DİA*, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.557-559.

BİLGE L. Mustafa (2007), ‘‘Okyanus’’ *DİA*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.341-342.

- BOSTAN İdris (1989), “ Akdeniz” *DİA*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.231-234.
- BOSTAN İdris (2007), “Piri Reis” *DİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.283-285.
- ÇAĞRICI Mustafa (2000), “ İbrâhim Hakkı Erzurûmî” *DİA*, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.305-311.
- ÇEÇEN Kazım, BİR Atilla (1992) “ Benî Mûsâ” *DİA*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 450-451.
- ÇELEBİ İlyas (2013) “ Ye’cüc ve Me’cüc” *DİA*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.373-375.
- DEMİRCİ Kürşat (2001) “Kafdağı, *DİA*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.144-145.
- DEMİRCİ Mustafa (2013), “Zenc” *DİA*, C.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.249-251.
- ERDEM Sargon (1991) “Amber” *DİA*, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.7-8.
- ERİNÇ Sırrı (1998), “Hindistan” *DİA*, C.18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.75-81.
- ERSÖZ İsmet (1991), “Ashâb-ı Kehf” *DİA*, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.465-467.
- FAZLIOĞLU İhsan (2006) “ Mustafa b. Ali el-Muvakkit”, *DİA*, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.287-288.
- GÖKYAY O. Şaik (2002) “Kâtip Çelebi” *DİA*, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.36-40.
- HALLAÇOĞLU, Yusuf “Fersah”, *DİA*, C.12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.412.
- HARMAN Ö. Faruk (1996) “ Hâbil ve Kâbil” *DİA*, C.14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 376-378.

- HATİBOĞLU İbrahim (2004), ‘‘Meşariku’l Envari’n Nebeviyye’’ *DİA*, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.361-362.
- HELVACI Mustafa, UNAT Yavuz (2000), ‘‘İlm-i Mikât’’, *DİA*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 133-134.
- İLGÜREL Mücteba (1995), ‘‘Evliya Çelebi’’ *DİA*, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 529-539.
- İZGİ Cevat (2003), ‘‘Mehmed Suûdî Efendi’’ *DİA*, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.526-527.
- KAYA Mahmut (2009), ‘‘Sipâhîzâde Mehmed’’ *DİA*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.258-259.
- KAZANCI A. Lütî (1994) ‘‘Ebrehe’’ *DİA*, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.79-80.
- KIRCA Celal (1998), ‘‘Âd’’ *DİA*, C.1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 333-334.
- KOÇKUZU A. Osman (1991), ‘‘Aynî Bedreddin’’ *DİA*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.271-272.
- MAXİM Mihai (2012), ‘‘Tuna’’ *DİA*, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.372-374.
- ÖKTEN Sadettin (1993), ‘‘Çağmîni’’ *DİA*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.182-183.
- ÖNKAL Ahmet (1991), ‘‘Amr b. Âs’’ *DİA*, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.79-81.
- ÖZ Mustafa (2012), ‘‘Ubeydullah el Mehdî’’ *DİA*, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.23-25.
- ÖZAYDIN Abdülkerim (1997), ‘‘Hârizm’’ *DİA*, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.217-220.
- ÖZCAN Azmi (2009), ‘‘Sind’’ *DİA*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.242-244.

- ÖZDEMİR Mehmet (1994), ‘‘ Ebu Hamid el-Gırnati’’ *DİA*, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.128-130.
- ÖZEN Şükrü (2008), ‘‘Sadruşşerîa’’ *DİA*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.427-431.
- ÖZER H., SEVER S. (2018), ‘‘ Osmanlı Döneminde Yazılmış Bir Astronomi Eseri: Muvakkit Mustafa b. Ali’nin Teshilü’l-Mikat’ı’’ *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, İstanbul, s.141-155.
- ÖZGÜDENLİ O. Gazi (2009), ‘‘Sistan’’ *DİA*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 274-276.
- ÖZGÜDENLİ O. Gazi (2004), ‘‘ Merâga’’ *DİA*, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.162-163.
- ÖZKYUMCU N. (2000), ‘‘ İfrikiye’’ TDV İslam Ansiklopedisi, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.
- ÖZTÜRK Mustafa (2013), ‘‘Zülkarneyn’’ *DİA*, C.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.564-567.
- SEYYİD F. Seyyid (2007), ‘‘Nil’’ *DİA*, C.33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.122-123.
- SEYYİD M. Seyyid (1999) ‘‘İbn Zünbül’’ *DİA*, C.20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.474-476.
- SEVGİ Ahmet (2003), ‘‘ Latîfi’’ *DİA*, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.111-112.
- ŞERBETÇİ Azmi (2002), ‘‘Kutbüddîn Şîrâzî’’ *DİA*, C.26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.487-489.
- TAŞAĞIL Ahmet (2006), ‘‘Sakâlibe’’ *DİA* C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.3-4.
- TEFAZZÜLİ Ahmed (1995), ‘‘ Enûşîrvân’’ *DİA*, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.255.

TUNCEL Metin (2001), ‘‘Karadeniz’’ *DİA*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.386-388.

TUNCEL Metin (1996), ‘‘Fırat’’ *DİA*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.31-33.

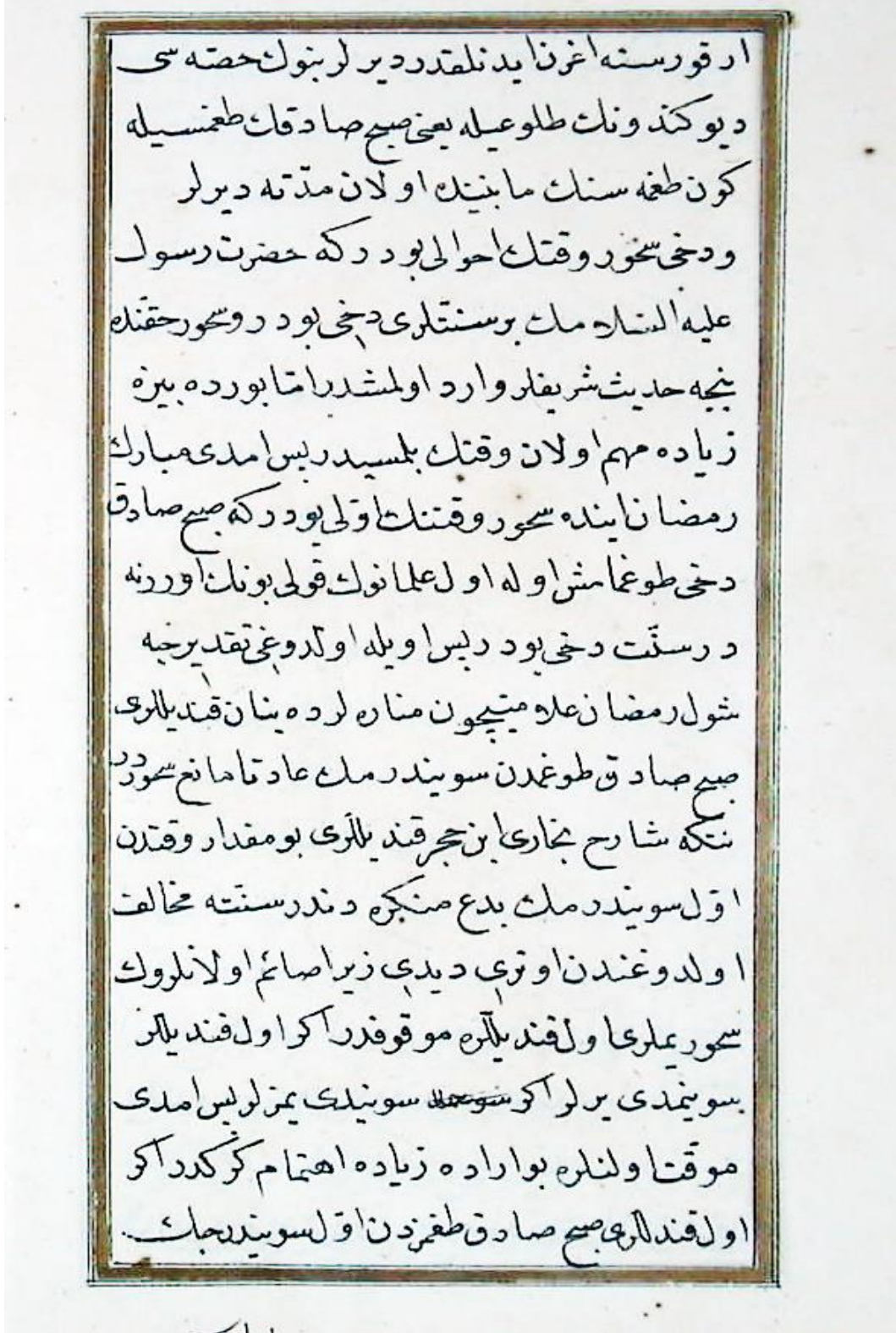
TURAN Şerafettin (2002), ‘‘Kitâb’ül Muhît’’, *DİA*, C.26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.111-112.

YURDAYDIN H. Gazi (2003) ‘‘ Matrakçı Nasuh’’ *DİA*, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 143-145.

.

EKLER

Ek 1: Mustafa b. Ali'nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan isimli eserin Nuru
Osmaniye Yazma Eserler Ktb. 2993 numaralı nüshasının 224 A sayfası.

اولورسه سویندر تمک بوناریک المذہ در بونلره
کمه مانع اولمز بس انلر دخی صائم اولنلر وک محور
لرینه مانع اولوب انلری اول ثواب دن محروم ایلکه
سببا اولورلر وقتنده سویندر تمک کرکدرکه صائم
اولاندلر محور لرندہ سنتا وزرته عامل اولوب مثاب
اوله لر و انلره دخی اول اجلدن زیاده اجر لر اولوب
وجه عامل اولند بله اجر جزیل و ثواب جمیل ایله مغتنم
اوله لر امین و دخی مبارک رمضان اینده کجه دن
صومه نیت ایلسه نه وقتہ دک نیت در سندر
علماء عظام و فقہاء کرام ضحوة کبرایه وار بنجه در مشد
پس ضحوة کبری هر شهرده نه وقت اولور دینلورسه
جواب بودرکه هر شهریک هر کوننده حصه قمر نیله
یعنی صبح صادق طغد و غی زماندن صکر کون طوغنه
یه دیمکد اول مراد اولنان کونک ساعتی جمع ایلسک
نه حاصل اولورسه یاروسندن آسکی ضحوة کبری
اولور مثلاً حصه فجر ایکی ساعت اولسه کونک ساعت
دخی اون درت ساعت اولسه جمله اون الی ساعت
اولور بنوک یاروسی سکر ساعتدر پس امدی اول
کونک صادقندن سکر ساعتدن بردرجه آسکیک

قاله ضحوة كبرى اول وقت اول وقت اول وقت اول وقت اول وقت اول وقت
اطول ايامك حصنة فجرى ايجى ساعت والى درجة
در اول كونك ساعتى اون بيشدر ايجى ساعت والى
درجة اون بيش ساعتله جمع ايلديك اون بدي ساعت
والى درجة اولدى بونك نصفى سكر ساعت اون بيجق
درجة در صبح صادق قلند سكر ساعت و اون درجة
قريب كه ضحوة كبرى اول وقت اول وقت تمام اول وقت
كو كدر كه نيت اوله و دخى اول كونك اوله سنه
بر ساعت و بيش درجة قالور شو بيله معلوم اولت
واسلام بولده كون او زون اولدوغى وقتن ضحوة
كبرى اوليه بر ساعت و بيش درجة قله اولور بوقت
كلنجة نيت درستدر و كجه كوندز برابر اولدوغى
وقتن ضحوة كبرى اوليه بر ساعت قله اولور وقتنه
كونلرده دخى بويله در قياس اولت و دخى معلوم
اولكه هر شهر ك ضحوة كبرى ايسى اسلام بول كبرى سى كجى
اوله اوله دكلدر بعضيرده ارتق و بعضيرده اكسك
پس امدى ارتق اولان برلرده بر شهرى مثال ابله لم
مثلا سمندره غايتله او زون كونلرده ضحوة كبرى
انك اوله سنه بر ساعت و اون ايجى درجة مقدارى

قاله اولور و کجمله کوندز برابر اولدوغی کونلرده
ضحوة کبری اویلیه بر ساعت و درت درجه قاله اولور
وقضه کونلرده اویلیه بر ساعت قاله اولور و در
ضحوة کبری سی اسامبول نیک ضحوة کبری سندن
اکسک اولنه مثال مثاله مصرده غایتله اوزون
کونلرده ضحوة کبری اویلیه بر ساعت قاله اولور
و کجمله کوندز برابر اولدوغی وقت ضحوة کبری
اون ایچی درجه قاله اولور و قضه کونلرده ضحوة
کبری اویلیه اون درجه قاله اولور بونلردن اکسکه
اولسه نیت ایتمک درست دکلد زیر ایجه نون
اولدن ضحوة کبرایه وارنجه در نیت شو یله اولنه
حتی دیمشدر که بر کسته رمضان اینی جمله اروج
دوتسه هیچ نیت ایلمسه اوجی اوج دکلد قضا
لازم اولور پس امدی ضحوة کبری دن مکن نیت
ایلیک نیتسزد و تمش کبیرد پس امدی اوج شهری مثال
ایلیک با قلیسی دخی بونلر قیاس اولنه و شول کسلوه
که بنوک بلیسی زحمت اولسه انلرک کبیلر لازم
اولان بودر که کججه نیت ایلیلر اگر خاطر لوندن کبیرد
اول وقت فوشلغه دکن نیت درستدر احتمالدر که

صیگره به قورسه وقتنی کچوره بلیه نه نقد اول
ایلسه کو کچکدر زیاده احتیاط بریدر ودخی ایچی
بیرام نماز لرینه کلده که بونلر وک اول وقتلری
کش طوغد قدضکن بر سکو بونی قالقربا ایچی سکو
بویه وارنجه قالقه اول وقتک ابتدای تا کون زوال
وقتده وارنجه به دکن بولغر وقتدر وقتا که کش
زوالدن کجه بیرام نماز لرینک وقتنی کچر مگر که عذر
اوله یعنی مبارک رمضان اینوک او تونخی کون
اویله دن صکره طشم دن کسه کر کلسه شهادت
ایلسر که بزکیجه شوال اینی کوردک شهادت ایله دن
دیسر حاکم الوقت دخی امر ایله بو کون صوم مگر فی
افطار ایلمک ده یارن صیباح بیرام نماز نه حاضر اولک
عذر اولق بنوک کبیدر که بوند بولت اوله کورنیه
طشم دن کابر شهادتیه صیحدرا ما اویله دن اول
کلوب شهادت ایلسر شویلمکه بیرام نمازی زوالدن
اول قلنغه یتشور انسه قلا لراما زواله قی یقین اولد
نماز برنه قالور اما احتیاط بریدر چمکنسه بوند
سرعت ایلمک کو کدر یتشور سه اگر نیشتر انسه عذر
در یارنه قالور معتبر انه یازلمشدر که بر مبارک

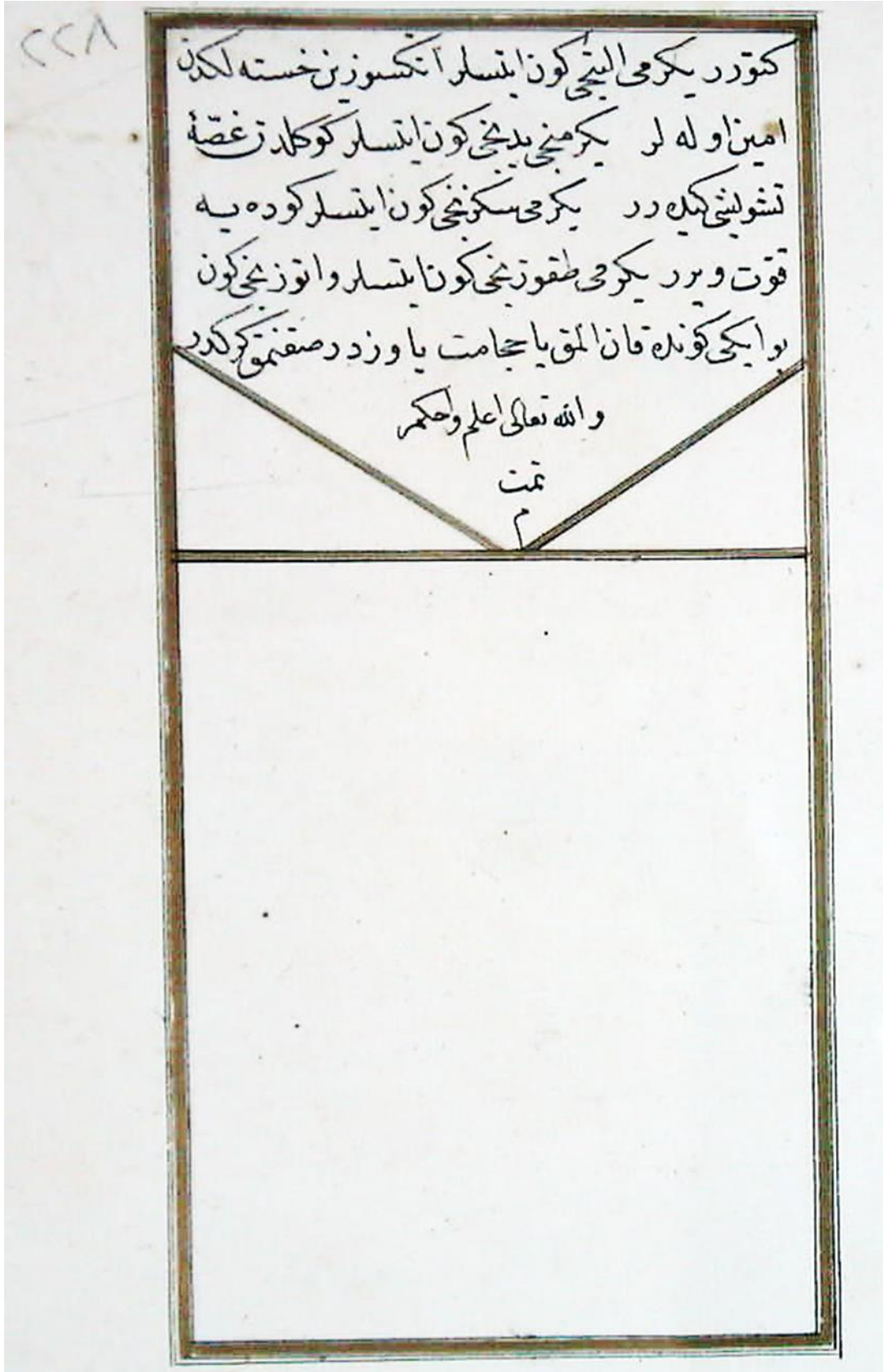
رمضان اینوک او توزیحی کونی حضرت رسول
صلی الله علیه وسلم زمانده صائم اولمشلاردی زوال
وقتندن صکر طشر دن کاربان کلدی شهادت
ایتدیله که بزکیجه شتوال اینی کوردیک دیور رسول
الله صلی الله علیه وسلم همان یک دیو امر ایلدیله
بارن صباح مصلادیه چقوک بیوردیلر زیر ابرام
نمازینک وقتی زوالدن اولایدی پس معذور اولد
اشبور رمضان بیرامنده عذرا اولیجی اوج کونه دکن
نماز و قربان جایزه داما عذرا اولسه اساءت اتمش
اولور زیرا علما نونک و فقها نونک یازد قلمینه مخالف
اتمش اولور و بوندن صکر هر یکنجی ای کورندوکی
وقت اهلای فن احوالی اوردینه نه نسنه به بقوق
کر کرد محرم ده صافی صوبه یا خورایینه به یا بوزک
قاشنه که پیروزه اوله بونلر وک بریسنه بقوق
کر کرد صغروه کدو صناع النه بقه و بالغ اولمدیق
او غلان یوزنه یا مصفی یوزنه بقه ربیع الاول ده
کدو خاقونی یوزنه یا اق صوبه یا پاک اینیه بقه
ربیع الاخرده معصوم او غلیخقار یوزنه یا اینه به یا
کدو خاقونی یوزنه بقه جمادی الاولده طتلو طعام

یا اینه یه یا صافی طنا و صوبه بقیه جاری الاخرده
مصحفه یا طعامه یا کدو صاغ الته بقیه رجبه دو لیلو
لر و شرف اهل یوزنه یا صالحا لر یوزنه بقیه شعبانده مکتور
و یا دینا هار یوزنه بقیه رمضان ده عالمار و زاهد لر
یوزنه بقیه شوالده کندو حلالی یوزنه یا مصحفه بقیه
ذوالقعدده یوزنه یا خود صورت لر بقیه لودی حجه
و دخی فصد کونلری اهل فن اقوالنه کوره هرا یوک
اولدن اون یشته وارنجه قانالمو خطا درنجیه
علت لر ظاهرا و لمغه سبیدر و اون لتسندن یکرچی
سکن وارنجه ابودرنجه علت لر زائل اولور مثلاً اون
البتی کون ایتسه لرا و یوز و چپا تلر زائل اولور و اون
یدنجی کون ایتسا باش اغز سندن امین اوله فلح رنجندن
امین اوله و اون طقوزنجی کون ایتسه لر طله رنجندن
امین اوله لر یکر منجی کون ایتسا باشد اولان کلک
ویره مزلقیده یکر چی برنجی کون ایتسا جکر زحمتی
و یورک اغزی بکدر یکر چی ایکنجی کون ایتسا اغذ
فقوی کدر یکر چی او جنجی کون ایتسا استسقارنجی
کدر یکر چی در دنجی کون ایتسا انذا ملری قوتیه
ایلر یکر چی پشنجی کون ایتسا زیر کلک و ببلک لک

برله دک علت ظاه
اولسا اون کزنجی
کون ایتسا
ح

کوتور

Ek 8: Mustafa b. Ali'nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan isimli eserin Nuru
Osmaniye Yazma Eserler Ktb. 2993 numaralı nüshasının 227 B Sayfası.

ÖZGEÇMİŞ

Şehnaz İSTANBULLU, 1 Ağustos 1992 tarihinde Sinop/ Dikmen’de doğdu. İlköğretimini burada tamamlamıştır. 2010 İstanbul Şişli Endüstri Meslek Lisesi mezunudur. Yine aynı yıl içerisinde Karabük Üniversitesi Tarih bölümünde eğitimine devam ederek üniversite bünyesinde 2012 yılında Çift Anadal Programı kapsamında Coğrafya bölümünde (ÇAP) eğitimini sürdürmüştür. 2015 yılında lisans programının ardından Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD’da yüksek lisansına başlamıştır. 2019 yılından itibaren Tekirdağ- Çerkezköy Enesler AİH Lisesinde Tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır.